

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN KAZASI
(1923-1933)**

NİHAL GONCA

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. NEJDET BİLGİ

MANİSA

2005

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: GONCA

Adı: NİHAL

**Tezin Türkçe adı: CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN KAZASI
(1923-1933)**

**Tezin Yabancı adı: MENEMEN KAZASI IN THE EARLY YEARS OF TURKISH
REBUBLIC (1923-1933)**

Tezin yapıldığı

**Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Yılı: 2005
Diğer kuruluşlar:**

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: XII+243

Referans sayısı: 1025

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Nejdet

Soyadı: BİLGİ

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Menemen**
- 2- Yerel Tarih**
- 3- Yunan İşgali**
- 4- Sosyal Yapı**
- 5- Cumhuriyet Dönemi**

- 1- Menemen**
- 2- Local History**
- 3- Greek Invasion**
- 4- Social Structure**
- 5- Republic Period**

Tarih:

İmza :

ÖZET

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli bu tez çalışmasında, günümüz çağdaş tarih anlayışı içerisinde önemli bir yer işgal etmeye başlayan yerel tarihçiliğin gelişmesiyle, yaşadığımız coğrafyayı daha iyi anlamaya karşı duyulan ilgiden yola çıktık.

Çalışmamızda, Yunan işgal dönemini en ağır sonuçlarıyla yaşayan bir ilçenin, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte her alanda yapılan değişikliklere uyum sürecini incelemek istedik. Bu bağlamda, ilçe genelinde meydana gelen siyasi, idari, ekonomik, zirai ve sosyal yeniliklere değinerek, halkın bunlara olan yaklaşımını göstermeyi amaçladık. Bu bağlamda özellikle ilçenin nüfus yapısındaki değişimi vurguladık. Cumhuriyet’in eğitime verdiği önemi, ilçe ölçeğinde inceledik. Güvenlik sorununun dönem içinde hangi boyutlarda olduğunu vurgulamaya çalıştık. Böylece parçadan bütüne gidilerek, ülke genelinde halkın inkılapları ve onların getirdiği yeni yaşam tarzını algılaması, onlarla yaşamayı öğrenmesi sürecini inceledik. Bu süreç içinde oldukça önemli bir yer tutan, Menemen’in istemeden de olsa ev sahipliği yaptığı Kubilay Olayı ile ilgili gelişmeleri tüm yönleriyle aktardık. Sonuç olarak Milli Mücadele ile birlikte, Cumhuriyet’in ilk on yılının Batı Anadolu’da, tarımsal ekonomiye dayanan bir ilçedeki panoramasını çıkarmaya çalıştık.

ABSTRACT

By the progress in the local historiography which starts to have an important place in today's modern history sense, we have started from the point of the interest in understanding the local areas in this thesis study called "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)" ["Menemen *Kazası* in the early years of Turkish Republic (1923-1933)"] .

The harmony process with the changes by the Republican Administration in every area is studied for an *ilçe* that has suffered the heaviest results of the Greek Invasion. In this sense, it is aimed to show the approach of the public by examining the political, administrative, economic, agricultural and social changes that were made in *ilçe*-wide. Particularly, the change in the population structure of the *ilçe* is emphasized in this context. The importance given to the education by the Republican regime is tried to be determined in the *ilçe* scale. It is also tried to be emphasized that how much the security problem there was in the period. Therefore, by going from pieces to the integrity, in nation-wide perspective, the perception of the reforms and as a result of them the new style of life by the public and the process of learning to live with the changes are examined. The developments related to the incident in the *ilçe* which was unwillingly the home of the incident are tried to be given. To sum up, following the national struggle, the panorama of an agricultural economy-based *ilçe* in the western Anatolia of the first decade of the Turkish Republic is exposed.

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../2005

Nihal GONCA

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Nihal GONCA**'nın "**Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)**" konulu tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde saat 'da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☐ OY BİRLİĞİ ☐

DÜZELTME yapılmasına ☐ * OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ☐ ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐ ☐

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.	X
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

A. Menemen Adı ve Kökeni	1
B. Menemen'in Coğrafi Konumu.	3
C. Menemen'in Tarihçesi	4

I.BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MENEMEN (1919-1922)

A. Mütarekeden İşgale Kadar Menemen.....	12
B. Menemen'in İşgali.	13
C. Menemen Katliamı	19
D. Bergama Bozgunu ve Menemen'de İkinci Katliam Girişimi.....	36
E. Menemen'in Kurtuluşu	39

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE İDARİ VE SİYASİ HAYAT

A. İdari Hayat.....	44
1. İdari Taksimat	44
a. Osmanlı Döneminde İdari Taksimat	44
b. Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat	45
2. İdareciler	48
B. Belediye.....	51
1. Başkanlar ve Seçimler	51
2. Mali Durumu	55
3. Su – Elektrik-Telefon	55
4. Belediyenin İmar Faaliyetleri.....	58
C. Bayındırlık ve İmar Faaliyetleri	59
1.İmar Faaliyetleri	59
2.Yollar	61
3.İzmir-Menemen-Bergama Şosesi	62
4.Köprüler	64
D. Siyasi Hayat	64
1. Siyasi Faaliyetler.	64
2. Menemen Olayı	69

a. Yargı Süreci	85
b. Olayla İlgili Çeşitli Görüşler	92
c. Anma Törenleri	93
d. Kubilay Abidesi.....	97

III. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE SOSYAL ve KÜLTÜREL HAYAT

A. Nüfus	102
1. Cumhuriyet Devri Öncesinde Menemen'in Nüfusu.	102
2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Menemen'in Nüfusu	105
3. İskan İşleri	110
B. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri	118
1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim.	118
2. Cumhuriyet Döneminde Eğitim.	119
a. Eğitimle İlgili Gelişmeler	119
b. Okullar	126
c. Yeni Harflere Geçiş.	131
3. Kültürel Ortam ve Faaliyetler	135
a. Etkinlikler.	135
b. Bayram Kutlamaları	136
c. Atatürk'ün Ziyaretleri	139
d. Arkeolojik İncelemeler	140
C. Sağlık	141
D. Cemiyetler	145
1. Tayyare Cemiyeti	145
2. Himaye-i Etfal Cemiyeti	147
3. Menemen Muallimler Birliği.....	149
4. Türk Ocağı	151
5. Menemen Musiki Cemiyeti.	154
E. Asayiş	155
1. 1923-1924 Yılları	156
2. 1925 Yılı.	157
3. 1926 Yılı.	158
4. 1927 Yılı.	159
5. 1928 Yılı	161
6. 1929 Yılı.	165
7. 1930 Yılı	167
8. 1931 Yılı	168
9. 1932 Yılı	169
10.1933Yılı.	171
F. Sportif Faaliyetler	171

IV. BÖLÜM
CUMHURİYETİ'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE
EKONOMİK HAYAT

A. Ziraat Faaliyetleri	177
1. Zirai Arazi.	177
a. Menemen Ovası	177
b. Bataklıklar	178
2. Tarımsal Üretim	180
a. Tütüncülük	185
b. Bağcılık.	186
c. Narenciye.....	187
d. Zeytincilik	187
e. Ormancılık	187
3. Tarımsal Verimliliği Etkileyen Faktörler	190
a. Maddi Sıkıntılar	190
b.Çekirge İstilas.....	192
c.Tarla Fareleri	194
d. Seller.	195
e. Bitki Hastalıkları	196
4. Tarımsal Kuruluşlar	196
B. Hayvancılık.	198
1. Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim.	198
2. Hayvancılığın Gelişimi ile ilgili Projeler	198
3. Hayvan Hastalıkları	201
C. Ticaret ve Sanayi	204
1. Ticari Faaliyetler.	204
2. Sanayi Faaliyetleri	207
3. İktisadi Kuruluşlar	210
a. Menemen Ticaret ve Sanayi Odası	210
b. Menemen Ticaret ve Zahire Borsası	211
c. Banka Şubeleri	213
4. Maliye	214
SONUÇ	217
BİBLİYOGRAFYA	219
FOTOĞRAFLAR.....	226

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli tez çalışmam, yerel tarih çalışmalarının çıkış noktası olduğuna inandığım “yaşadığımız çevrenin geçmişine duyulan ilgi ve merak” sonucunda başladım.

İmparatorluk düzeninden demokratik Cumhuriyet düzenine geçilmesiyle ivme kazanmış inkılaplar sayesinde toplumsal değişim süreci başlamıştır. Halk, kendilerine verilen imkanların, onlara daha güzel bir yaşam vaadettiğini kavrayarak, bu değişim hareketlerine katılmıştı. “Yenileşme kültürü”nün edinilmesi ve yerleşmesi çok da kolay olmamakla birlikte, özellikle Menemen gibi işgal ortamını en şiddetli şekillerde yaşamış olan coğrafyalarda coşkunun daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Halk, başta eğitim faaliyetleri olmak üzere genel anlamda değişim süreçlerine katılmıştır.

Tez çalışmam giriş ve sonuç bölümlerinin dışında dört bölümden oluşmaktadır. Ana bölüm başlığına göre gruplandırılan konular içeriklerine göre alt başlıklarına ayrılmışlardır. Bunların yanında ekler bölümünde döneme ait çeşitli konulardan fotoğraflar ve arşiv belgelerinden örnekler bulunmaktadır.

Çalışmam esnasında özellikle gazete haberleri ve arşiv belgelerinden faydalandım. Gazete haberleriyle konuları günü gününe takip etme imkanı bulurken, bazı konularda oluşan kopuklukları giderme noktasında, döneme ait vilayet istatistikleri ve devlet salnameleri çalışmam esnasında ihtiyacım olan spesifik bilgileri vermesi ve bilgiler arasında köprü oluşturması açısından faydalı oldu. Arşiv belgelerinden çeşitli konular için faydalanmakla beraber, özellikle Menemen Katliamı ve iskan konularında dönemlerinde hazırlanmış raporlar sayesinde, birinci elden kişilerin ağzından, resmi olarak onaylanmış bilgiler edinme fırsatı buldum.

Bunların yanısıra konumla ilgili olarak çeşitli makalelerden ve bildirilerden de yararlandım. Dergiler içinde özellikle Menemen Ant ve Ölçü dergisi inceleme dönemim içinde Menemen’de yayınlanmış, özgün kaynaklardı. Bunlardan Menemen Ant dergisi, 1932-1933 yıllarında Menemen’de yayınlanmış çeşitli konularda yazıların bulunduğu yerel bir dergidir. Ölçü Dergisi ise, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Cumhuriyet’in 10. yılı nedeniyle bastırılan, içerisinde Menemen Kazası’nın tarım,

ticaret, sanayi alanında on yıl içinde uğradığı değişiklikleri gösteren istatistiksel bilgilerin bulunduğu bir yayındır.

Konuların bazılarında ilgili kitaplar yardımıyla önceki dönemlere ilişkin bilgiler vererek, bunların daha iyi anlaşılmasına ve pekişmesine gayret gösterdim.

Menemen Olayı ile ilgili bölümde Hariciye Nezareti tarafından olayın hemen ardından yayınlanmış olan bir kitapçık kullandım. Olayın özet olarak anlatıldığı bu kitapçık, Hariciye Nezareti tarafından basıldığı için, bende, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin çatırdadığına ve Mustafa Kemal’in istifa edeceğine” yönelik olarak yayın yapan dış basına karşı bir önlem olarak bastırılmış olabileceği düşüncesini doğurdu. Ayrıca konuyla ilgili olarak çeşitli kitap, makale, gazete haberleri ve arşiv belgelerinden yararlandım.

Tez çalışmam esnasında öncelikle moral desteği olmak üzere her türlü yardımlarından dolayı başta aileme, sevgili arkadaşlarım Şahin SONYILDIRIM’a, Melisa URGANDOKUR’a, Yunus İNCE’ye, kuzenim Onur BAYSAN’a, çalışmalarım esnasında uyarıları ve katkılarıyla beni yönlendiren, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ’ye, faydalandığım arşiv ve kütüphanelerin görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Nihal GONCA
Çanakkale, Ağustos 2005

KISALTMALAR

ATBD	:	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. EUM. AYŞ	:	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. KMS	:	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. İ. UM	:	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
Haz	:	Hazırlayan(lar)
ny.	:	No yok
byy	:	Basım yeri yok
bty	:	Basım tarihi yok
s.	:	Sayfa

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.	X
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

A. Menemen Adı ve Kökeni.....	1
B. Menemen'in Coğrafi Konumu.	3
C. Menemen'in Tarihçesi	4

I.BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA MENEMEN (1919-1922)

A. Mütarekeden İşgale Kadar Menemen.....	12
B. Menemen'in İşgali.	13
C. Menemen Katliamı	19
D. Bergama Bozgunu ve Menemen'de İkinci Katliam Girişimi	36
E. Menemen'in Kurtuluşu	39

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE İDARİ VE SİYASİ HAYAT

A. İdari Hayat.....	44
1. İdari Taksimat	44
a. Osmanlı Döneminde İdari Taksimat	44
b. Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat	45
2. İdareciler	48
B. Belediye.....	51
1. Başkanlar ve Seçimler.....	51
2. Mali Durumu	55
3. Su – Elektrik-Telefon	55
4. Belediyenin İmar Faaliyetleri.....	58
C. Bayındırlık ve İmar Faaliyetleri	59
1.İmar Faaliyetleri	59
2.Yollar	61
3.İzmir-Menemen-Bergama Şosesi	62
4.Köprüler	64
D. Siyasi Hayat	64
1. Siyasi Faaliyetler.	64
2. Menemen Olayı	69
a. Yargı Süreci	85
b. Olayla İlgili Çeşitli Görüşler	92
c. Anma Törenleri	93

d. Kubilay Abidesi	97
--------------------------	----

III. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE SOSYAL ve KÜLTÜREL HAYAT

A. Nüfus	102
1. Cumhuriyet Devri Öncesinde Menemen'in Nüfusu.....	102
2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Menemen'in Nüfusu	105
3. İskan İşleri	110
B. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri	118
1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim.	118
2. Cumhuriyet Döneminde Eğitim.	119
a. Eğitimle İlgili Gelişmeler	119
b. Okullar	126
c. Yeni Harflere Geçiş.	131
3. Kültürel Ortam ve Faaliyetler	135
a. Etkinlikler.	135
b. Bayram Kutlamaları	136
c. Atatürk'ün Ziyaretleri	139
d. Arkeolojik İncelemeler	140
C. Sağlık	141
D. Cemiyetler	145
1. Tayyare Cemiyeti	145
2. Himaye-i Etfal Cemiyeti	147
3. Menemen Muallimler Birliği.....	149
4. Türk Ocağı	151
5. Menemen Musiki Cemiyeti.	154
E. Asayiş	155
1. 1923-1924 Yılları	156
2. 1925 Yılı.....	157
3. 1926 Yılı.....	158
4. 1927 Yılı.....	159
5. 1928 Yılı	161
6. 1929 Yılı.....	165
7. 1930 Yılı.....	167
8. 1931 Yılı.....	168
9. 1932 Yılı.....	169
10.1933Yılı.....	171
F. Sportif Faaliyetler	171

IV. BÖLÜM

CUMHURİYETİ'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE EKONOMİK HAYAT

A. Ziraat Faaliyetleri.....	177
1. Zirai Arazi.	177

a. Menemen Ovası	177
b. Bataklıklar	178
2. Tarımsal Üretim	180
a. Tütünçülük	185
b. Bağcılık.	186
c. Narenciye	187
d. Zeytincilik	187
e. Ormancılık	187
3. Tarımsal Verimliliği Etkileyen Faktörler	190
a. Maddi Sıkıntılar	190
b.Çekirge İstilasası.....	192
c.Tarla Fareleri	194
d. Seller.	195
e. Bitki Hastalıkları	196
4. Tarımsal Kuruluşlar	196
B. Hayvancılık.	198
1. Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim.	198
2. Hayvancılığın Gelişimi ile ilgili Projeler	198
3. Hayvan Hastalıkları	201
C. Ticaret ve Sanayi	204
1. Ticari Faaliyetler.	204
2. Sanayi Faaliyetleri	207
3. İktisadi Kuruluşlar.....	210
a. Menemen Ticaret ve Sanayi Odası	210
b. Menemen Ticaret ve Zahire Borsası	211
c. Banka Şubeleri	213
4. Maliye	214
SONUÇ	217
BİBLİYOGRAFYA.....	219
FOTOĞRAFLAR.....	226

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli tez çalışmam, yerel tarih çalışmalarının çıkış noktası olduğuna inandığım “yaşadığımız çevrenin geçmişine duyulan ilgi ve merak” sonucunda başladım.

İmparatorluk düzeninden demokratik Cumhuriyet düzenine geçilmesiyle ivme kazanmış inkılaplar sayesinde toplumsal değişim süreci başlamıştır. Halk, kendilerine verilen imkanların, onlara daha güzel bir yaşam vaadettiğini kavrayarak, bu değişim hareketlerine katılmıştı. “Yenileşme kültürü”nün edinilmesi ve yerleşmesi çok da kolay olmamakla birlikte, özellikle Menemen gibi işgal ortamını en şiddetli şekillerde yaşamış olan coğrafyalarda coşkunun daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Halk, başta eğitim faaliyetleri olmak üzere genel anlamda değişim süreçlerine katılmıştır.

Tez çalışmam giriş ve sonuç bölümlerinin dışında dört bölümden oluşmaktadır. Ana bölüm başlığına göre gruplandırılan konular içeriklerine göre alt başlıklarına ayrılmışlardır. Bunların yanında ekler bölümünde döneme ait çeşitli konulardan fotoğraflar ve arşiv belgelerinden örnekler bulunmaktadır.

Çalışmam esnasında özellikle gazete haberleri ve arşiv belgelerinden faydalandım. Gazete haberleriyle konuları günü gününe takip etme imkanı bulurken, bazı konularda oluşan kopuklukları giderme noktasında, döneme ait vilayet istatistikleri ve devlet salnameleri çalışmam esnasında ihtiyacım olan spesifik bilgileri vermesi ve bilgiler arasında köprü oluşturması açısından faydalı oldu. Arşiv belgelerinden çeşitli konular için faydalanmakla beraber, özellikle Menemen Katliamı ve iskan konularında dönemlerinde hazırlanmış raporlar sayesinde, birinci elden kişilerin ağzından, resmi olarak onaylanmış bilgiler edinme fırsatı buldum.

Bunların yanısıra konuyla ilgili olarak çeşitli makalelerden ve bildirilerden de yararlandım. Dergiler içinde özellikle Menemen Ant ve Ölçü dergisi inceleme dönemim içinde Menemen’de yayınlanmış, özgün kaynaklardı. Bunlardan Menemen Ant dergisi, 1932-1933 yıllarında Menemen’de yayınlanmış çeşitli konularda yazıların bulunduğu yerel bir dergidir. Ölçü Dergisi ise, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Cumhuriyet’in 10. yılı nedeniyle bastırılan, içerisinde Menemen Kazası’nın tarım, ticaret, sanayi alanında on yıl içinde uğradığı değişiklikleri gösteren istatistiksel bilgilerin bulunduğu bir yayındır.

Konuların bazılarında ilgili kitaplar yardımıyla önceki dönemlere ilişkin bilgiler vererek, bunların daha iyi anlaşılmasına ve pekişmesine gayret gösterdim.

Menemen Olayı ile ilgili bölümde Hariciye Nezareti tarafından olayın hemen ardından yayınlanmış olan bir kitapçık kullandım. Olayın özet olarak anlatıldığı bu kitapçık, Hariciye Nezareti tarafından basıldığı için, bende, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin çatırdadığına ve Mustafa Kemal’in istifa edeceğine” yönelik olarak yayın yapan dış basına karşı bir önlem olarak bastırılmış olabileceği düşüncesini doğurdu. Ayrıca konuyla ilgili olarak çeşitli kitap, makale, gazete haberleri ve arşiv belgelerinden yararlandım.

Tez çalışmam esnasında öncelikle moral desteği olmak üzere her türlü yardımlarından dolayı başta aileme, sevgili arkadaşlarım Şahin SONYILDIRIM’a, Melisa URGANDOKUR’a, Yunus İNCE’ye, kuzenim Onur BAYSAN’a, çalışmalarım esnasında uyarıları ve katkılarıyla beni yönlendiren, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nejdett BİLGİ’ye, faydalandığım arşiv ve kütüphanelerin görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Nihal GONCA

Çanakkale, Ağustos 2005

ABSTRACT

By the progress in the local historiography which starts to have an important place in today's modern history sense, we have started from the point of the interest in understanding the local areas in this thesis study called "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)" ["Menemen *Kazası* in the early years of Turkish Republic (1923-1933)"] .

The harmony process with the changes by the Republican Administration in every area is studied for an *ilçe* that has suffered the heaviest results of the Greek Invasion. In this sense, it is aimed to show the approach of the public by examining the political, administrative, economic, agricultural and social changes that were made in *ilçe*-wide. Particularly, the change in the population structure of the *ilçe* is emphasized in this context. The importance given to the education by the Republican regime is tried to be determined in the *ilçe* scale. It is also tried to be emphasized that how much the security problem there was in the period. Therefore, by going from pieces to the integrity, in nation-wide perspective, the perception of the reforms and as a result of them the new style of life by the public and the process of learning to live with the changes are examined. The developments related to the incident in the *ilçe* which was unwillingly the home of the incident are tried to be given. To sum up, following the national struggle, the panorama of an agricultural economy-based *ilçe* in the western Anatolia of the first decade of the Turkish Republic is exposed.

ÖZET

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli bu tez çalışmasında, günümüz çağdaş tarih anlayışı içerisinde önemli bir yer işgal etmeye başlayan yerel tarihçiliğin gelişmesiyle, yaşadığımız coğrafyayı daha iyi anlamaya karşı duyulan ilgiden yola çıktık.

Çalışmamızda, Yunan işgal dönemini en ağır sonuçlarıyla yaşayan bir ilçenin, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte her alanda yapılan değişikliklere uyum sürecini incelemek istedik. Bu bağlamda, ilçe genelinde meydana gelen siyasi, idari, ekonomik, zirai ve sosyal yeniliklere değinerek, halkın bunlara olan yaklaşımını göstermeyi amaçladık. Bu bağlamda özellikle ilçenin nüfus yapısındaki değişimi vurguladık. Cumhuriyet’in eğitime verdiği önemi, ilçe ölçeğinde inceledik. Güvenlik sorununun dönem içinde hangi boyutlarda olduğunu vurgulamaya çalıştık. Böylece parçadan bütüne gidilerek, ülke genelinde halkın inkılapları ve onların getirdiği yeni yaşam tarzını algılaması, onlarla yaşamayı öğrenmesi sürecini inceledik. Bu süreç içinde oldukça önemli bir yer tutan, Menemen’in istemeden de olsa ev sahipliği yaptığı Kubilay Olayı ile ilgili gelişmeleri tüm yönleriyle aktardık. Sonuç olarak Milli Mücadele ile birlikte, Cumhuriyet’in ilk on yılının Batı Anadolu’da, tarımsal ekonomiye dayanan bir ilçedeki panoramasını çıkarmaya çalıştık.

KISALTMALAR

ATBD	:	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. EUM. AYŞ	:	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. KMS	:	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. İ. UM	:	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
Haz	:	Hazırlayan(lar)
ny.	:	No yok
byy	:	Basım yeri yok
bty	:	Basım tarihi yok
s.	:	Sayfa

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../2005

Nihal GONCA

GİRİŞ

A. Menemen Adı ve Kökeni

Yerleşimin, tarihin ilk çağlarına kadar uzandığı Anadolu coğrafyasında yaşamış olan çeşitli milletler, aynı yerlere tarih içinde başka başka isimler vermiş ve bu isimler yüz yıllar, bin yıllar içinde kimi zaman birbirleriyle etkileşim sonucunda, kimi zamansa ait oldukları milletlerin kültürleri tarafından biçimlendirilmişlerdir.

Bu isimlerin ortaya çıkarılması yönünde birçok araştırmalar yapılmakta ve konuyla ilgili farklı yorumlar getirilmektedir. Son yıllarda Bilge Umar'ın öncülük ettiği bir akım, Anadolu'daki yer adlarının bir kısmının kökenlerinin ülkemizin en eski sakinlerinden Luwiler'in diline ait olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya göre, Menemen'in adı Luwi dilinde Gediz Nehri'nin adı olan "Ma" ile ilişkilidir ve "Ma Boğazı (Mela) Halkının Ülkesi" anlamına gelen "Melamana" zaman içinde Türk ağzında Melemen-Menemen haline dönüşmüştür.¹ Ancak bu iddia, çeşitli, farklı görüşler tarafından reddedilmektedir. Bu görüşlerden birinin sahibi olan Cevat Bakkal; *"Menemen adını, göçer evli Türkman yörükanı taifesinden Adana, Maraş, Kayseri, Tarsus, Konya, Niğde, İçel, Teke, Alaiye ve Sis sancaklarıyla İncesu, Kusun ve Karaisalı kazalarında yerleşen Melemenci / Menemenci / Menemencioğlu / Menemenli / Menemenlü / Melemenli yörükleri olarak anılan aşiretten geldiğini"* iddia etmektedir. Menemende bulunan mahallelerden birinin adının Menemenli olmasının bu ismin Türk kökenli olduğu fikrini doğurduğunu belirtmektedir.² Aynı şekilde Yılmaz Kurt, Menemencioğullarıyla ilgili makalesinde, bu Türkmen aşiretinin 19. yüzyılda Karaisalı kazasında Çeçeli Köyü merkez olmak üzere ortaya çıkmış olduklarını ve Çukurova'da önemli roller üstlendiklerini belirterek; *"bu Türkmen ailesinin nereden gelerek bölgede etkinlik kazandığı bilinmiyor. Rivayete göre, ilk dedeleri Habib Çelebi'nin XVIII. yüzyılın başlarında İzmir'in Menemen ilçesinden göçü ile Çukurova'ya gelmeleri sebebiyle bu adı almışlardır."* demekle birlikte Faruk Sümer'in "Menemencioğullarının

¹ Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihî Adlar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s.563-564

² Cevat Bakkal, "Menemen Kazası ve Adının Menşei Meselesi", **Türk Kültüründe Menemen Sempozyumu (8 Eylül 1995)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 1996, s.7

asıl isimlerinin Melemencioğulları olduğu ve Menemen kasabasıyla hiçbir ilgileri olmadığı, İçel taraflarından geldikleri” görüşünü de bu tezin arkasına eklemektedir.³

Menemen adının Çukurova’daki Melemencioğullarına dayandığı fikri, Ersin Doğer tarafından da kabul edilmemektedir. Doğer’e göre; Osmanlı Devleti’nin 17. ve 18. yüzyıllarda konar-göçer Türkmen aşiretlerini toprağa bağlama siyaseti içinde bu cemaatin Adana’nın Karaisalı ilçesine iskan edildiği bilinmekte, Manisa ve Menemen yöresinde görülen aşiretler arasında Melemenci cemaatinin adına rastlanmamaktadır. Ona göre Menemen adı kaynağını Yunancadan almaktadır. Bizans ve Erken Osmanlı dönemleri yazılı belgelerinde Hermos’un (Gediz) denizden kazandığı ovayı tanımlamak için kullanılan Memaniomenos veya Mainomenos adları “kızmak, köpürmek, taşmak” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla 13. yüzyılda –belki de daha erken tarihlerde- Memaniomenos ve Mainomenos adlarının, içinde aktığı ovayı tarih boyunca sık sık suları altında bırakan Hermos (Gediz) Çayı için, daha sonra ise bu sıfatların tipik bir taşkın ovası formunda olan Menemen Ovası için kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. “Bizans döneminde ovanın adı olarak kullanılan Memaniomenos veya Mainomenos adlarından birincisi Türk dönemi ile birlikte unutulmuş, ikincisi ise 15. yüzyıl başında ova için kullanılmaya devam edilmiştir.”⁴ 17. yüzyılda Menemen’i ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde buranın adını “...ve hala halkı gayet mele yani Oğuz taife ve melemendir anın için melemen şehri derler” diye açıklamıştır.⁵

Menemen’in diğer bir adı olan Tarhaniyat, kendilerine önemli ayrıcalıklar tanınan “tarhan”ların bulunduğu yeri gösterir. Menemen yöresinde tarhanların bulunması ise, ancak bu bölgede yer alan tuzlalar ile izah edilebilir. Osmanlı tarihleri, bu bölgedeki tuz yasağına uymayan bazı boyların Rumeliye iskan edildiklerini belirtir. Demek ki, bu yörede bazı imtiyazlı beyler veya boylar vardı ve ötekiler, bilmeden, bu imtiyazlılar gibi hareket ettiklerinden cezalandırılmışlardır.⁶

³ Yılmaz Kurt, “Menemencioğullarıyla İlgili Arşiv Belgeleri”, **Belgeler**, C:21, Sayı:25, TTK Basımevi, Ankara 2001, s.85.

⁴ Ersin Doğer, **İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen yada Tarhaniyat Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir 1998, s.291-292.

⁵ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi - 9. Kitap**, Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.48.

⁶ Tuncer Baykara, “Menemen’in Tarihi Coğrafya Olarak Yorumu”, **Türk Kültüründe Menemen (8 Eylül 1995)**, Dokuz Eylül Matbaası, İzmir 1996, s. 4.

Menemen'in adı nadir de olsa "Yazhisar Kazası"⁷ olarak verilmiştir. Ancak bu adın kaynağı hakkında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır.

Halk arasında farklı görüşler de vardır. Bunlardan biri, "Pers egemenliği sırasında Pers Kralı şehri aldıktan sonra "Ben aldım, ben aldım" şeklinde haykırması ve Farsçada "ben", "men" şeklinde söylendiğinden bunun "men men" olarak kaldığı ve zamanla Menemen haline" dönüştüğüdür.⁸ Bir diğeri ise, Pergamon kralı Eumenes zamanında kurulmuş olduğudur. Gerçekten de Eumenes'in kurduğu Eumeneia adını taşıyan kentler vardır ancak Menemen ilçe merkezinin bulunduğu bölgede antik yerleşme yoktur.⁹

B. Menemen'in Coğrafi Konumu

Menemen, 38° 35' kuzey enlemi ile 27° 04' doğu boylamında olup, "Orta Kuşak" üzerinde yer almaktadır. Anadolu Yarımadası'nın batısında, Ege kıyılarımızın orta kısmında yer alan Menemen, İzmir'in 23 km. kuzeyinde, Gediz Nehri'nin Adalar Denizi'ne döküldüğü yerde meydana gelen deltada bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kuzeyde Çandarlı Körfezi, Bergama Kazası, doğuda Saruhan Sancağı Manisa Kazası, güneyde İzmir Merkez Kazası ve İzmir Körfezi, batıda Adalar Denizi ile çevrilidir. Kazanın yerleştiği Menemen Ovası, Batı Anadolu'nun en yüksek delta ovasıdır. Delta oluşması sırasında, ikisi Menemen Şehri'nin kuruluş yerinde, Değirmen Dağı ve Hıdırlık Tepesi, ötekiler güneybatıda olmak üzere volkanik neojenden oluşan adaları kara içine almıştır. Menemen Ovası'ndaki yükseklik 25-30 metre kadar olduğu halde, çevresindeki yükseklik 250 metreye çıkar.¹⁰

Şemseddin Sami Kamus'ül Alâm adlı eserinde Menemen'in yerini şöyle tarif etmektedir: "Menemen, Aydın Vilayeti'nin İzmir yanı merkez şimalinde olarak Gediz Irmağı'nın sol kenarında kaza merkezi bir kasaba olup, 9387 ahalisi, mekteb-i rüştiyesi, müslim ve gayrimüslim 11 mekteb-i ibtidaiyesi, oldukça işlek çarşısı, her pazartesi kurulur pazarı, geniş ve temiz sokakları ve üstündeki tepelerde 20 kadar yel değirmeni vardır. Civarının kavunu meşhur olup, kışın dahi dayanır. İzmir'e demiryolu ile merbuttur.

⁷ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.295; Bakkal, "Menemen Kazası ve Adının Menşei...", s.20.

⁸ Oktay Özengin, **Bilinmeyen Yönleriyle Menemen**, Özengin Matbaası, İzmir 1996, s.22.

⁹ Özengin, **Bilinmeyen Yönleriyle...**, s.22; Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.290.

¹⁰ Bakkal, "Menemen Kazası ve Adının Menşei...", s.7.

Menemen Kazası, İzmir Sancağı'nın garb-i şimali cihetinde ve sahil bahirde olub, cenuben İzmir Merkez Kazasıyla ve İzmir Körfeziyle, garben yine mezkur körfezle ve Foçateyn Kazasıyla, şimalen Çandarlı Körfeziyle ve Bergama Kazasıyla, şarken dahi Saruhan Sancağıyla mahduddur."¹¹

Tuncer Baykara, Menemen coğrafyasının tarihi açıdan bir yorumunu yapmıştır. Ona göre; *"Menemen, herşeyden önce Gediz Nehri deltasının başlangıcındadır. Onun ikinci büyük özelliği, bu delta ovasının doğuya açılan gediğiyle, kuzeye açılan yolun kavşak noktasında olmasıdır. Bir başka coğrafi önemi, güneye giden yolun da üzerinde oluşudur. Şu halde Menemen, İzmir körfezinin kuzeyindeki coğrafyanın bir eseridir. Menemen'in şimdiki yerinde herhangi bir antik yerleşme izine rastlanmaması bu açıdan önemlidir. Elbette Türkler gelmeden önce de burada insanlar oturuyordu. Ama onların tercih ettikleri, başka yerlerdi. Burada ilk akla gelen, Gediz'in kuzeyindeki Larissa harabelerinin olduğu yerdir. Burası, Gediz kuzeyiyle ilgili geniş coğrafya ile yakın bağları olanların tercih ettiği bir iskan yeridir. Buranın, Körfezin güney ve hatta kuzeyi ve Manisa taraflarıyla ilgisi sınırlıdır.*"¹²

Baykara'ya göre, Menemen, *"Saruhanogulları döneminde ortaya çıkmış, Türkmenlerin iskan yeri olmuştur. Saruhanogullarıyla olan irtibatı dolayısıyla Gediz Nehri'nin güneyinde kurulmuştur. Aydınoğulları Beyliği'ne dahil olan Karşıyaka'nın, Menemen ile birlikte iki beyliğin sınırını oluşturdıkları kabul edilebilir bir gerçekliktir. Ayrıca, Saruhan Beyliği dış ve deniz ilişkilerinde Aydınoğullarının desteğini almıştır. Aydınoğullarının en önemli dış ticaret limanı olan Çeşme ile Saruhanogullarının irtibatı ise, Menemen İskelesi vasıtası ile Menemen tarafından sağlanmıştır. Bu sebepler Menemen'in şimdiki iskan yerinde ortaya çıkmasının ardındaki coğrafi ve tarihi nedenleri ortaya koymaktadır. Özellikle, XV. yüzyılda önemli bir şehir olan Menemen, bundan sonraki yüzyıllarda da varlığını devam ettirmiştir.*"¹³

C. Menemen'in Tarihçesi

Menemen civarında ilk iskan milattan önceki yıllara dayanmakla birlikte kesin bir tarih söylemek şu andaki bulgularla imkansız görülmektedir. Menemen topraklarının ilk sakinlerinin İ.Ö. 4000-3500 yılları arasında yani Kalkolitik Çağ veya Erken Tunç Çağı olarak adlandırılan dönemde buraya ulaşmış oldukları düşünülmektedir. İnsanlık

¹¹ Şemseddin Sami, **Kaamusü'l Alâm**, Cilt 6, İstanbul 1316, s.4454-55.

¹² Baykara, "Menemen'in Tarihi Coğrafya Olarak...", s.1.

¹³ Baykara, "Menemen'in Tarihi Coğrafya Olarak...", s.2.

tarihinde önemli bir sıçrama noktası olarak kabul edilen tarım deneylerinin yapılması ilk kez, günümüzden 15-20 bin yıl öncesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin düzlük arazisinde yapılmıştır.¹⁴ Neolitik Çağ dediğimiz bu dönemde toprağın işlenmesi konusundaki gelişmeler coğrafyalar arası bir yol katederek 7 bin yıl önce tüm Batı Anadolu'ya, Ege Adaları'na, Balkanlar'a ve Yunanistan'a yayıldı. Ancak, Batı Anadolu'da bu döneme ilişkin araştırmalar yetersiz olduğundan Menemen çevresindeki ilk iskanlar ile ilgili bilgilerimiz henüz Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağları'ndan önceye gitmemektedir. Ama bölgedeki iskanın Neolitik Çağ'a kadar gittiğine ilişkin belirtiler olarak kabul edilen çanak-çömlek ve çakmak taşından aletler bulunmuştur.¹⁵ Menemen coğrafyasında “*Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağları'na tarihlenebilen beş yerleşim yeri saptanmıştır. Bunlar; Helvacıköy Höyücek, Melengiç Sekisi Höyük, Bozköy Höyücek, Ilıpınar Köyü'nün güneydoğusu Hacıyusuf Değirmeni mevkiindeki höyük, Süleymanlı Köyü'nün 1 km. batısında Gemitepesi üzerinde yer alan höyüktür.*”¹⁶

İki ayrı dalga halinde bir görüşe göre Güneydoğu Avrupa ve Balkanları aşarak, diğer bir görüşe göre ise, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya geçen kabileler Antakya Ovası'na dek inmişlerdir. Hint-Avrupa kökenli diller konuşan bu halklardan Luwiler, Hellenlerin Batı Anadolu'ya geldikleri İ.Ö. 1200 tarihlerine kadar ülkenin erken dönem kültürüne ve tarihine damgalarını vurmuşlardır. Kültürel açıdan ülkede yeni bir dönem başlatan bu kavme, adı Hellen diliyle anlamlandırılmayan birçok kentin adı maledilmektedir. Menemen çevresinde bulunan Larisa, Temnos, Palaudis, Killa, Myrina ve Smyrna gibi kent adları buna verilebilecek örneklerdendir.¹⁷ Hemen hemen Luwilerle çağdaş olan Hititler de İ.Ö. 1800 yıllarında önemli bir güç olmaya başlamıştır. Hititler ve Akalar gibi iki süper gücün arasında kalan Batı Anadolu'daki küçük beylikler üzerine zaman zaman Hitit seferleri yapılmıştır.¹⁸ “*Tarihte Deniz Kavimleri Göçü olarak adlandırılan, Balkanlardan gelen şiddetli, çapulcu ve yağmacı akınlarından sonra Hitit Devleti'nin sona ermesi, Batı Anadolu'da egemenlik kurmak için Hititlerle sürekli mücadele eden Hellenler'e kalıcı olarak yerleşebilecekleri bir ülke sağlamıştır.*”¹⁹ Dorların ağır baskılarına dayanamayan Akalar, Deniz Kavimleri

¹⁴ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.1.

¹⁵ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.2.

¹⁶ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.4-6.

¹⁷ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.7.

¹⁸ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.8.

¹⁹ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.14.

Göçü'nden yaklaşık 100 yıl sonra, Batı Anadolu kıyılarına göçmüşlerdir. Hellence'nin diğer bir lehçesini konuşan Aioller ise Menemen ve çevresinde içinde bulunduğu Kuzeybatı Anadolu kıyılarına göçmüşlerdir. Hellenler tarafından Aiolis olarak adlandırılan bölgede 12 Aioli kenti kurulmuştur. Bunlar: Kyme, Larissa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigaia, Myrina, Gryneia ve İon Konfederasyonundan ayırdıkları Smyrna'dır.²⁰ İ.Ö. 8. yüzyıl sonları ile 7. yüzyıl başlarında Kimmer kabilelerinin istilası ile Orta ve İç Batı Anadolu'da kurulmuş olan Frigya Devleti yıkılmış ve 70 yıl sürecek olan bir terör ortamı başlamıştır. Bu dönemdeki hanedan değişikliği sonucunda genişleyen Lidya Devleti, Kroisos'un iktidarı döneminde en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak, Lidya Devleti, İ.Ö. 547 yılında Kızılırmak kenarında komşu olduğu Persler tarafından bir günde yıkılmıştır. Böylece, Hellen kentleri üzerinde 200 yıl sürecek İran iktidarı başlamış oldu. İranlılar Hellen kentlerinin başına kendi taraftarları olan tiranları atadılar ve her yıl çok fazla vergi aldılar. Anadolu'yu idari bölgelere ayırarak her bölgenin başına "satrap" adı verilen bir vali atadılar. Aiolis, merkezi Sardes olan İonia Satraplığı içinde kalıyordu.²¹

Hellen kentlerinin kendi aralarındaki yoğun çekişmelere rağmen, ortak düşmanları olan Perslere karşı bir birlik kurmaları gerekiyordu. Makedonya Kralı sayesinde Hellen kentleri İ.Ö. 338'de ulusal bir kongrede toplandılar ve Perslere karşı bir intikam savaşı yapmaya karar verdiler. Komutanları Büyük İskender, İ.Ö. 334 yılında Anadolu topraklarına ayak basarak, Perslerle yaptığı savaşta galip geldi. Böylece, tüm Batı Anadolu'da Pers hakimiyeti son bulmuş oldu. Büyük İskender Hellen kentlerinin başına Pers yandaşı oligarkhlar yerine demokratları getirdi, satraplık sistemini ise korudu. Aiolis'deki kentler ona direnmeden teslim oldular.²²

Büyük İskender'in ölümünden sonra (İ.Ö.323) kumandanları arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. Bu sırada Batı Anadolu'nun en büyük sorunlarından biri Galatlar'dır. Hellen kentlerini yağmalayan ve haraca kesen bu kavim, Pergamon Kralı Attalos I tarafından bozguna uğratılarak, Orta Anadolu'ya kaçırılmıştır. Bu sorun halledildikten sonra Pergamon Krallığı ile Roma İmparatorluğu, Suriye-Seleukos Kralı Antiokhos III'e karşı birleşerek onu mağlub etmişlerdir. Son Pergamon kralı Attalos

²⁰ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.17

²¹ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.23

²² Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.31-32

III'ün mirasçısı olarak Roma İmparatorluğunu ilan etmiş ve böylece Batı Anadolu'da 700 yıl sürecek olan Roma egemenliği dönemi başlamıştır.²³

Roma yönetimine bağlı olarak kurulan Asya Eyaleti içinde İon ve Aiolis bölgeleri de kalıyordu. Bu dönemde yollar iyileştirildi, aşar sistemine benzeyen “Ondalık” adı verilen bir vergi kondu ve bu işte, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki mültezimlere benzeyen, “Publicani” adı verilen vergi komisyoncuları görevlendirildi.²⁴

Roma İmparatorluğu'nun devamı olan Bizans döneminde İ.S. 7. yüzyılın ikinci yarısında Emevi Hükümdarı Muaviye'nin ordularının denizden ve karadan saldırıları ile bölgenin huzuru bozulmuştur. 11. yüzyıla kadar süren bu Arap akınları bölge halkının yerleşim merkezlerini terk ederek dağlara kaçmasına, ekonomik çöküntü yaşanmasına neden olmuştur. Menemen çevresinde de böyle yerleşimlerden söz edilmektedir. Sadece Yamanlar Dağı'nın Manisa Boğazı'na bakan kuzey yamaçları üzerinde, Alaniçi-Çaltı-Karaorman köyleri ile zirveye yakın Karagöl arasında birbirlerine yakın, yaklaşık on adetten fazla Erken ve Orta Bizans Dönemi köy kalıntısı bulunmuştur. Bunun yanında “13. yüzyıla tarihli Lembos Manastırı kayıtlarından varlığını öğrendiğimiz Memaniomenos (Menemen) Ovası'ndaki Sarrakenikon'un (Seyrekköy) adında bir Arap varlığı sezilmektedir.”²⁵

Arap akınlarından sonra 11. yüzyılda bölgede Selçuklu-Türkmen akınları yaşanır. 1081-1094 yıllarında İzmir merkezli olarak kurduğu kısa süreli beyliği döneminde Emir Çaka Bey, İzmir halkının yardımıyla oluşturduğu donanması ile Sisam, Midilli, Sakız adalarını fetheder. Ancak, onun ölümünden sonra İzmir, Bizans Kralı Aleksios Komnenos Anadolu'ya geçirdiği Haçlılar'ın yardımıyla ve oluşturduğu büyük donanmasıyla İzmir'i ve bölgesini yeniden ele geçirmiştir. Türkler, yeniden kesin olarak yerleşecekleri 1300 yıllarına dek Batı Anadolu kıyılarının iç kısımlarına doğru çekilmek zorunda kalırlar.²⁶

Haçlıların 1204'te İstanbul'u işgali ile birlikte Batı Anadolu'ya sürgün edilen Bizans soyluları tarafından kurulan İznik İmparatorluğu zamanında, “Menemen ve çevresinde yeniden canlanan yaşam ile ilgili bilgileri ilk kez 13. yüzyıl kaynaklarından almaktayız. Bölgemiz İznik-Rum Devleti'nin bu yüzyıl içindeki dirlik ve düzenliğinden

²³ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s. 33-37.

²⁴ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.38.

²⁵ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.44-45.

²⁶ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.46.

payını almış; Menemen Ovası tüm verimliliği ile işletilmiş ve gerek ovanın ortasında, gerekse ovayı çeviren dağların üzerinde ve yamaçlarında yeni iskan merkezleri (köyler ve manastırlar) doğmuştur.” Menemen adı “Memaniomenos” olarak ilk kez bu merkezlerden biri olan Lembos Manastırı’na ait kayıtlarda kullanılmıştır. *13. yüzyılda da Menemen Ovası’nın sınırları bazı farklılıklarla günümüzdeki gibiydi.* Bu dönemde kazanın vergi gelirlerinin bir kısmı İstanbul’daki Ayasofya Kilisesi’nin masraflarına tahsis edilmişti.²⁷

1210 yılında İznik Rum İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında çizilen sınır üzerinde yaklaşık 50 yıldan beri sabırsızlıkla bekleyen, hareketli ve yeni yurtlar peşinden koşan Türkmen oymakları ve başlarında gaziler bulunan savaşçı derviş grupları bir taraftan Lydia bölgesinden (Manisa Ovası), diğer taraftan Büyük Menderes ve Fethiye-Dalaman yönlerinden Smyrna kıyılarında kısıpı kapatmak üzere 1270 yıllarından itibaren harekete geçtiler. 1261 yılında İstanbul’u Latinlerin elinden geri alan son Bizans İmparatoru Mikhael VIII Paleologos ile birlikte Batı Anadolu’nun gözden çıkarıldığı görülmektedir. 1300’lere dek, Batı Anadolu’nun dağları, yaylaları ve ovalarına yayılan konar-göçer Türkmen oymakları tahkimatlı Bizans kent ve kasabalarının çevrelerindeki kırsal alanları ele geçirdiler, Bizans kentlerinin birbirleriyle olan bağlantılarını tamamen keserek, Batı Anadolu’ya hakim oldular.²⁸

Batı Anadolu’da Türkmenlere karşı son direniş 1304 yılında yapılmış ve bu tarihten sonra bölgedeki Bizans egemenliği tamamen ortadan kalkmıştır. Gediz Vadisi boyunca batıya ilerleyen Saruhan Bey komutasındaki Türkmenler, 14. yüzyılın hemen başında il önce Demirci’yi, en son olarak da 1313 yılında Manisa Kalesi’ni ele geçirdiler. Muhtemelen Manisa Kalesi’ni ele geçirmeden çok daha önce Gediz Nehri boyunca batıya doğru ilerleyerek Manisa Boğazı’nı geçmişler ve verimli Gediz ve Güzelhisar Çayları’nın suladıkları ovalara ve kıyılara hakim olmuşlardı. Böylece 1313 yılında Saruhanoğulları Beyliği kurulmuş oldu. Aydınoğulları Beyliği ile iyi ilişkiler içinde olan Saruhanoğulları Beyliği doğu, kuzey ve güney sınırlarında Karesi, Germiyan ve Menteşe Beylikleriyle komşu olduğundan genişleyemezken, denizlerde de Venedik ve Cenevizliler gibi güçlü düşmanları olduğundan dolayı ilerleyememişler ve egemenliklerini kalıcı bir hale getirememişlerdir. 1390 yılında ölen İshak Bey’in yerine gelen oğlu, Yıldırım Bayezid’in Batı Anadolu’ya yaptığı sefer sırasında ülkesini

²⁷ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.48-49.

²⁸ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.53.

savaşmadan Osmanlı Beyliği'ne devretmiş ve kendisine Saruhan ülkesinin doğu kesimleri verilmişti. *“Osmanlılar tarafından savaşmadan ilhak edilen bölgenin 16. yüzyıldaki idari taksimatının küçük değişikliklerle Saruhan Beyliği'nden aktarılmış olduğu görülmektedir. Saruhanoğullarına ait kentler şunlardı: Manisa, Adala, Akhisar, Demirci, Gördes, Gördük, Ilıca, Kayacık, Marmara, Menemen, Menemen Güzelhisarı, Mendehorya ve Nif.”*²⁹

Menemen Saruhanoğulları'nın Güzelhisar'dan sonra batı topraklarında kurdukları ikinci kaza merkezi olmuştur.³⁰

Yıldırım Bayezid, bölgenin stratejik önemini gözönüne alarak, Saruhan-ili'ni Karesi ile birleştirip oğlu Ertuğrul'a vermiştir. Ertuğrul'un vefatından sonra da Şehzade Süleyman'a verilmiştir. Bu iki şehzadenin beyliği sırasında pek önemli olaylar olmamakla birlikte Ertuğrul'un beyliği devrinde, Manisa civarından Rumeli yakasına büyük çaplı bir muhaceret hareketi vuku buldu. Manisa yakınındaki Menemen Ovasında kışlayan ve bu bölgede uygulanmakta olan tuz yasağına uymayan “Göçer-evler”, bizzat Yıldırım'ın emriyle, Şehzade Ertuğrul tarafından Rumeli'ye naklolunarak, Filibe civarında iskan edildiler.³¹

Osmanlı Devleti'nin Menemen'i de içine alan bölgedeki ilk hakimiyetleri 1402 Ankara Savaşı'na kadar sürmüştür. Savaştan sonra İshak Bey'in diğer oğlu Orhan Bey Manisa'ya gelip beyliğin başına geçti. 1404 tarihinden sonra beylik Hızır Şah'ın eline geçmiştir. Hızır Şah, Fetret döneminde arkadaşı Süleyman Çelebi'nin yanında yer almış ve bu yüzden Çelebi Mehmet I tarafından öldürülmüştü. Ancak bu dönemde Menemen Kazası, Saruhanoğullarında değil, İzmir Bey'i Cüneyt'in elinde bulunmaktadır. 1426 yılında Osmanlılar tüm bölgeyi ele geçirmişlerdi. Bundan sonra özel bir önem verilen Batı Anadolu'da, şehzadeler Manisa'ya sancakbeyi olarak gönderilmeye başlandı. Menemen Kazası bu dönemde Hafsa Sultan'ın hassı olmuştur.³²

Gediz Nehri'nin alüvyal biriktirmeleri ile oluşan verimli Manisa Ovası'nın devamı niteliğinde olan Menemen Ovası, Osmanlılar döneminde kaliteli ürünleri ile devlet adına üretim yapmıştır. Menemen ve Akhisar dokumalarıyla ün salmışlardı ve Osmanlı Devleti adına³³ mîrî bezler³⁴ dokumuşlardı. Saruhan Bölgesinden istenen

²⁹ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.55-56.

³⁰ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.58.

³¹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 22

³² Doğer, *İlk İskanlardan...*, s.65.

³³ Emecen, *XVI. Asırda...*, s.251

yelken bezi, esir gömlekliği, tente bezi gibi dokumalar Menemen ve Akhisar kazalarında yapılırdı. Menemende özellikle yelken bezi dokunmakla birlikte tente bezi de üretilirdi.³⁵ Ayrıca Tire ve Menemen’de tersanenin ihtiyacını karşılayan diğer ürünler olan kendirler ve urganlarda dokunmaktaydı.³⁶

“16. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu’da kıyıda uzak olmalarına karşın sahip oldukları iskeleleri ile ön plana çıkan iki kentten biri Urla diğeri ise Menemen olmuştur. Menemen, bir taraftan İzmir Körfezi’nin kuzey kıyısında bugün Gediz’in alüvyonları altında kalmış olan Menemen İskelesi, diğer taraftan o dönemde kendisine bağlı nahiyeler Eski ve Yeni Foça limanları ile Manisa ve çevresinden oluşan art alanın üretimlerini kendi üzerine topluyor ve iskeleleri sayesinde dışarıya gönderiyordu. Aynı dönemde İzmir’in nüfusunun ekonomik öneminin ancak, Menemen Kazası kadar olduğu anlaşılmaktadır.” Bu dönemde *“Menemen Kazası sınırları içinde bulunan köy ve mezralarda gerek kendi ihtiyaçları, gerekse devletin ihtiyaçları için dönemin geleneksel tarım ürünlerinin hemen hemen hepsinin üretimi yapılmaktaydı.”*³⁷

Kılar-ı Amire’nin ihtiyaçlarından olan siyah üzüm, zerdali, badem, lop ve sarıca incirler gibi tarım ürünleri de Menemenin de içinde bulunduğu bazı kazalardan gönderilmekteydi.³⁸

16. yüzyılda önemli tuzlalardan biri de Menemende bulunmaktaydı. Tuzlalar belirli kurallara bağlıydılar ve bir tuzlanın örüsü içinde ancak, İzmir, Patnos ve Urla tuzlalarından ihtiyacı karşılayacak kadar tuz istihsal edilememesi üzerine Menemen Tuzlasının mahsulünün fazlasını Aydın sancağında satmasına izin verilmişti.³⁹

17. yüzyıl, imparatorluğu ayakta tutan miri toprak sisteminin bozulduğu ve bu sisteme dayalı olan sipahi ordusunun çöktüğu, yerine ücretli ve her zaman isyana eğilimli, fakat savaşa hazır yeniçeri ordusunun ön plana çıktığı, Avrupa devletlerinin sömürgecilik anlayışı ile zenginleştiiği ve elde ettikleri sermaye ile Osmanlı iç pazarını alt üst ettikleri bir dönemdir. Zaten 16. yüzyılda başlayan ekonomik çöküş ve buna bağlı olarak devletin idari yapısındaki çözümler sayesinde bu yüzyıla *“Celali İsyanları”* damgasını vurmuştur. 17. yüzyılın daha ilk yıllarından başlayan bu olaylar yüzyılın

³⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, **XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2000, s.36

³⁵ Emecen, **XVI. Asırda...**, s. 251-252

³⁶ Kütükoğlu, **XV. ve XVI. ...**, s. 35

³⁷ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.67-68.

³⁸ Kütükoğlu, **XV. ve XVI. ...**, s. 36

³⁹ Kütükoğlu, **XV. ve XVI. ...**, s. 50-51

sonlarına kadar irili ufaklı olarak sürmüştür. Menemen’de bunlardan payına düşeni almış, eşkiyalık, hırsızlık ve baskın olayları ile karşılaşmıştır.⁴⁰

18. yüzyıl da “*Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki geniş halk kitlelerinin giderek fakirleştiği ve devletin idari arayışlar içinde olduğu bir yüzyıldır. Tımar sisteminin bozulması, vergilerin ihaleye çıkartılarak mültezimler tarafından toplanması, yerel iktidarın sancakbeylerinden beylerbeylerine geçmesi ve onların da bu iktidarlarını kazalarda mütesellimler ve mütevelliler aracılığı ile sürdürmeleri, bu arada serbest tımar gibi genellikle saray mensuplarına veya yüksek bürokratlara ait toprakların vergilerinin “voyvoda” adı verilen eşraf mensupları tarafından toplanması, yerel iktidarların ortaya çıkmasına ve merkezi devletin otoritesinin taşrada giderek zayıflamasına yol açtı.*” Bu dönemde Menemen Kazası’nda da voyvodaların etkinlik dönemi başlamıştır. Bunların birbirleriyle ya da halkla olan ilişkileri yüzyıla damgasını vurmuştur.⁴¹

1821 yılında başlayan Mora İsyanı ile Osmanlı uyruğundaki Yunanlılar, imparatorluktan ayrılarak, bağımsız bir devlet olma mücadelesine başlamışlardı. Mora’nın ardından Sakız, Sisam, İstanköy, Midilli adalarını ellerine geçiren Yunanlılar, Batı Anadolu kıyılarına ulaşmışlar ve Hristiyan-Rum halkın bulundukları yerlerde isyanlarda bulunmaları ile huzursuzluk artmış ve Rum korsanların baskınları ve katliamları yaşanmıştır. Özellikle 1822 yılında bu korsanlar Menemen ve Çandarlı’ya baskın niteliğinde saldırılar düzenlemişlerdir.⁴²

Yüzyılın başlarında ortaya çıkan Türkler ve Rumlar arasındaki çatışma ortamı, tüm yüzyıl boyunca devam etmiş ve Osmanlı Devleti, halklar arasındaki uzlaşmayı sağlamak amacıyla Tanzimat ve Islahat fermanlarını yayınlamıştır. Ülkede bu siyasi gelişmeler olurken, Türkler tarafından fethinden beri Saruhan Sancağı’na bağlı olan Menemen Kazası, halkının da ısrarı üzerine Padişah iradesi ve Meclis-i Vala’nın 23 Mart 1855 tarihli kararı ile İzmir Sancağı’na bağlanmıştır.⁴³

⁴⁰ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.78-80.

⁴¹ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.85-86.

⁴² Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.90.

⁴³ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.96

I. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MENEMEN (1919-1922)

A. Mütarekeden İşgale Kadar Menemen

I. Dünya Savaşı yıllarında, İzmir Sancağı'ndan dışarıya gönderilmiş olan Rumlar, Mütareke döneminde Osmanlı Hükümeti'nin aldığı bir karar gereğince evlerine gönderilip iskan edilmişlerdi. Osmanlı Hükümeti önce yurtlarına dönmeye başlayan Rumları hoşgörüyü karşılamış ancak daha sonra bunların güvenliği bozup, Mütareke'nin 7. maddesinin uygulanmasına neden olacakları endişesi ile tavrını değiştirmiştir. İskan edeceği arazide nüfus üstünlüğünü sağladığı takdirde bölgenin kendisine bırakılması yolunda önemli bir avantaj sağlayacağını farkında olan Yunanistan, işgal edeceği bölgelere Rumların göçünü ve bunların bir kısmını bu bölgelere yerleşmelerini sağlamıştır.⁴⁴ Yerli Rumlar iyi bildikleri coğrafyalarda, yılların vermiş olduğu komplekslerle kimi zaman orduya rehberlik yapacak, kimi zamansa onların katliamlarına eşlik edecektir.

Yerli Rumların işgal öncesi taşkınlıkları sonucunda Osmanlı Devleti, *“halk arasında iyi geçinmeyi sağlamak ve vatandaşlık hissini hepsine telkin etmek”* amacıyla, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetlerini oluşturmuştur. *“Bu heyetler, birçok yeri dolaşarak halka nasihatta bulunacak ve unsurlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermeye çalışacaklardı. Başlarında birer şehzade bulunan bu heyetlerin, gittikleri yerlerdeki idari işlere kesinlikle müdahale etmemesi, mahalli ihtiyaçları inceleyerek bilgi toplaması, gözlem ve bilgiler üzerine raporlarını düzenlemeleri esas kabul edilmiştir.”*⁴⁵

Bu çerçevede 1919 yılının 26 Nisan günü Manisa'dan İzmir'e geçen Anadolu Nasihat Heyeti, Menemen'e de uğramıştır. Şehzade Abdürrahim Efendi Menemen'de şu şekilde karşılanmıştır: *“Nasihat Heyetini taşıyan tren, Manisa'dan İzmir'e gelirken yaklaşmakta olduğu Menemen İstasyonundan yükselen muzıka sesleri uzaktan duyuluyordu. Heyet, Menemen istasyonunda durdu, bütün Menemen halkı istasyonda*

⁴⁴ Cemil Şenalp, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Yunan İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s.88.

⁴⁵ Mevlüt Çelebi, **Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s.7.

toplanmıştı. Şehzade askerleri teftiş etti, halk devamlı kendisini alkışlıyordu. Binlerce halk arasından geçen heyet, halılar ve çiçeklerle süslenmiş bir kır kahvesine girdi. Türk, Rum ve Musevi kızlardan oluşan bir grup kırmızı-beyaz elbiseler, ellerinde mini mini Osmanlı bayrakları olduğu halde bir hürriyet abidesi kurmuşlardı. Her taraf gül ve defnelerle süslenmiş, yerlere halılar serilmişti. Padişah beyannamesi Halil Fehim tarafından okundu, selam-ı şahane tebliğ edildi. Şehzade vatan şiirleri okuyan çocukları okşadı. Karşılama törenine Menemen Musevi Okulu'nun bandosu da katılmıştı. Menemen Kaymakamı Kemal Bey Şehzadeye, din adamlarını ve memurları takdim etti. Yörenin sütçülüğünü göstermek amacıyla heyete kurdela kaseler içinde yoğurt, ayran ve kahve sunuldu. Abdürrahim Efendi, Menemen halkının bu bağlılığını padişaha arzedeceğini söyledi ve heyet Menemen'den ayrıldı.”⁴⁶

Henüz Anadolu Nasihat Heyeti görevini tamamlayamadan meydana gelen İzmir'in işgali, Nasihat heyetlerinin başarısızlığını kanıtlamıştır. Bu heyetler her ne kadar diğer unsurlar tarafından da saygı ile karşılanmışlarsa da, özellikle Türkler üzerinde bir umut havası yaratmış ve ayrıca padişahlarının onlara değer vererek bu heyetleri göndermiş olması onları onurlandırmıştır.⁴⁷

B. Menemen'in İşgali

15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in işgal edileceği haberleri doğruluk kazanmaya başlamış ancak, kolordunun işgale karşı bir girişim yapmayacağını anlaşılmaması üzerine subayların bir kısmı İzmir'i terk etmiştir. Bunun gibi silahını alıp şehir dışına çıkanların amacı, yakın kazalardaki halkı ikaz etmek ve memleketi işgale karşı savunmaya hazırlamaktır. Bunların bir kısmı en yakın kaza merkezi olan Menemen'e gitmişlerdi. Bu sırada İzmir'de bulunan Kazım Özalp de yanına yedek subay olan kardeşi Fethiyi de alarak, kardeşi Asım'ın jandarma kumandanı olduğu Menemen'e gitmiştir. Kaza kaymakamı da eski arkadaşı Kemal Bey'dir. Burada kardeşi Asım ve Kaymakam Kemal Bey ile halkın nasıl harekete geçirileceği konusunda görüşmeler yapmıştır. Kazım Paşa, Menemen'den başlayarak Bandırmaya kadar gitmiş, uğradığı Manisa, Akhisar, Kırkağaç, Soma, Balıkesir istasyonlarında İzmir'in işgal edildiğini bildirmiş, milli teşkilatların hazırlanması ve Yunan işgaline karşı kuvvetler oluşturulması isteklerinde bulunmuş ve dönüş yolunda belediye başkanları tarafından kendisine ne kadar kuvvet

⁴⁶ Çelebi, **Heyet-i Nasiha...**, s.29.

⁴⁷ Çelebi, **Heyet-i Nasiha...**, s.63.

çıkarılabileceğinin bildirilmesini istemiştir.⁴⁸ Kazım Özalp'ın bu kişisel çabasının yanısıra askeri iletişim vasıtaları aracılığı ile 15 Mayıs sabahından itibaren ilçeler arasında telgraflar vasıtasıyla işgal hakkında bilgilendirme yoluna gidilmiştir. Bunun gibi Menemen'e de, *"İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği, haberleşme araçlarının da onbirden sonra işgali ile artık iletişimin muntazaman yapılamadığı, bir trenin üzerine Yunan bayrağının çekildiği, İzmir'de herkesin asayişin temini için dikkatli davrandığı, halkın üzgün ve heyecanlı olduğu, işgalin resmi makamlar üzerinde etkili olacağına dair"* şeklinde bir telgraf çekilmiştir. Ayrıca telgrafta, *"bir kısım subay ve askerın Ödemiş yönüne çekildikleri ve Tire, Bayındır, Aydın ve Söke'nin de İzmir üzerine yürüdüklerinin rivayet edildiği"* bildirilmiştir.⁴⁹

Kazım Özalp anılarında bilgi almak üzere Manisa'dan Menemen Kaymakamı Kemal Bey'i aradığını ve telefonla görüşürken, ondan, bir Yunan müfrezesinin kasabaya yaklaşmakta olduğu haberini aldığını ve Kemal Bey, kasabada mukavemet edilemeyeceğini ancak, köylerde gerekli tertibatın alınmış olduğunu, Manisa ve daha gerilerden gelecek olan kuvvetlerle birlikte, harekete hazır vaziyette milli kuvvetler bulunduğunu söylemiştir. Ancak, bu telefon konuşması esnasında işgal gerçekleşmiş ve daha sonra Menemen köylerinden gelen subaylar, köylerde henüz Yunanlılara karşı koyacak esaslı kuvvetler olmadığını ancak, halkın bunun gereğine inanarak küçük kıtalar oluşturmaya başladığını belirtmiştir.⁵⁰

17 Mayıs 1919 tarihli ve 198. Alay Kumandanı Akif imzalı olup Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazı, aynı gün İzmir'den kaçan bir polis komiseri ve bir tüccardan alınan bilgilere göre, Yunan birliklerinin Menemen ve Manisa taraflarına hareket ettiklerini bildirmektedir.⁵¹

Yunan ordusu hiçbir karşılıkla karşılaşmadan İzmir'i işgal etmenin verdiği güç ile birtakım bahaneler üreterek etrafa saldırmaya başlamıştı. Bunun gibi, Yunan İşgal Kumandanı Zafiriu'nun makineli tüfeklerle donatılmış birçok Türk çetelerinin Menemen ve civar köylerine gelerek Rum ahalinin hayatlarına kast ettikleri ve buraların işgal altına alınması gerektiğini ileri sürmesi ile, Çakalos komutasında 5. Alaydan bir

⁴⁸ Kazım Özalp, **Milli Mücadele (1919-1922)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.12.

⁴⁹ **İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar**, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet 1335, s.5.

⁵⁰ Özalp, **Milli Mücadele...**, s.13.

⁵¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)**, Yıl 50, Sayı 112 (Haziran 2001) s. 44-46.

tabur piyade, bir ağır makineli tüfek bölüğü ve bir bataryadan ibaret müfreze 21 Mayıs 1919'da İzmir'den hareketle iki koldan Menemen üzerine yürüdü. Birinci kol Ulucak-Menemen, daha zayıf olmak üzere ikinci kol da Tahtacı-Emiralem ve Menemen istikametinde sevk olundu. Bu Yunan kuvvetlerine Rum çeteleri de katılmıştır. Menemen'de muntazam bir kıta olmaması sebebiyle Yunanlılar hiçbir direnişle karşılaşmadan kente girmişlerdi.⁵²

22 Mayıs günü İzmir'den Harbiye Nezareti'ne gönderilen 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa imzalı şifrede, Menemen'in 22 Mayıs 1919 sabahı saat 10 civarında bir tabur Yunan piyadesi tarafından işgal edildiği ve silahları, makineli tüfekleri, cephaneyi ve geçici şifreyi de olaysız olarak teslim aldıkları bildirilmektedir.⁵³ Amiral Calthorpe'un İstanbul'dan Lord Curzon'a gönderdiği 5 Temmuz 1919 tarihli yazıda, *"Menemen Yunan kuvvetlerince ilk işgal edilen yerlerden biriydi ve Kaymakam Kemal Bey'in kusursuz davranışlarının sonucu olarak burada şu ya da bu çeşitten hiçbir olay gerçekleşmemiştir"* denilmektedir.⁵⁴

Halkının çoğu Türk olan bir kasabayı Yunanlıların böyle olaysız bir şekilde işgal etmeleri, Yunanlılar tarafından kendi orduları için büyük bir moral kaynağı, Türkler içinde moral bozucu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵ Bunun yanı sıra Menemen'in işgalinin Yunan ordusu tarafından diğer bir olumlu yanı ise, Manisa ve Turgutlu'nun işgallerinin güvence altına alınmış olmasıdır.⁵⁶

Cumhuriyet dönemi gazetelerinde de bu konuyla ilgili haberler yayınlanmıştır. Bunlardan birinde Yunan hükümeti adına Konya'ya kadar tüm Anadolu'yu dolaşarak işgalin sorunsuz bir şekilde yapılmasını sağlamaya çalışan, Mihailidis adında bir gazeteciden bahsedilmektedir. Adı geçen kişi, Manisa Mutasarrıfı, Menemen, Alaşehir ve Kasaba kaymakamları ile temas kurarak, Yunan ordusunun işgaline müttefik devletlerin izin vereceği konusunda bilgi vermiştir. Menemen işgali öncesinde de

⁵² Ahmed, **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele**, Yay: İ. Aka, V. Günay, C. Telci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s.24-25; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne**, C. I, 2. Baskı, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986, s.255. M. Kâmil Dursun, **İzmir Hatıraları**, Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 99'da Yunanlıların Menemen'e girdikleri sırada oldukça direnişle karşılaştıkları ve sonuçta kaymakam Kemal Bey'in şehit düştüğü yazılmaktadır. Kamil Dursun'un burada, daha sonra meydana gelen katliam olayını işgalle karıştırdığı anlaşılmaktadır.

⁵³ **ATBD**, 50/112, s. 67-71.

⁵⁴ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar, İnkılap, İstanbul 1988, s. 304 (53).

⁵⁵ Bilge Umar, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımı ile İzmir Savaşı**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2002, s.55.

⁵⁶ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı...**, s.261.

“*Heyet-i İhtiyariye*” ile görüşmüş ve tüm gün boyunca Menemen’in kan dökülmeksizin işgali için çalışmıştır. Gece yarısı köylü muhbirler eşliğinde Menemen’e doğru harekete geçmiş olan Askeri Kıta Komutanına bir nota göndererek; “*Esirlerin dağılmasını temin ettim. Kasabaya girilirken sol tarafta bulunan büyük kışlada geceyi geçirmekte olan Türk zabitlerinin hareketini yakından takip ediyorum. Menemen’in kan dökülmeksizin işgalini tehdit ederim.*” demiştir.

Bu gazeteci gece boyunca uyumamış, Belediye Reisi’ne meyhane ve kahvehanelerin erkenden kapatılmasını tavsiye etmiştir. Evlerine çekilmiş olan ahali tüm gece uyuyamamıştır. Sabah olduğunda kışla tarafında bazı hareketler olduğunu haber alan Mihailidis, oraya gitmiştir. Burada yedi-sekiz zabitin atları ile tepe üzerindeki siperlere doğru yol aldığını görmüştür. Orada kalan ve atına binmek üzere olan bir Türk Binbaşısının kendisinin kim olduğu ve ne istediği sorusuna karşılık;

“*Memlekete acıyan Anadolu’lu bir gazeteciyim*” demiştir.

Binbaşı bu sözlere karşılık;

“*Burada bulunduğunuzu ve teşebbüsünüzü söylüyordum. Ben Anadoluluyum ve memleketimi severim.*” demiştir.

Bu sözler üzerine gazeteci, yaklaşmakta olan Yunan askerinin her türlü fedakarlığı göze alarak Menemen’i işgal edeceğini, lüzumsuz ve faydasız bir çatışmanın bir faciaya neden olacağını, Menemen’de bulunan Türk ve Rumlarında bundan korktuklarını belirtmiş ve kasabanın böyle bir felakete uğramaması için çekilmelerinin gerektiğini vurgulamıştır.

Binbaşı, “*bunu ben de biliyorum; yurdun kaderini kabul ederim, sizde bunu biliyorsunuz, fakat yakında siz de göreceksiniz*” diyerek, iki süvariye bir takım şifreli emirler vermiş ve onları tepeye doğru göndermiştir. Bundan sonra, Mihailidis’e kasabayı “*usulünce teslim edeceğini*” söylemiştir. Daha sonra, Mihailidis Yunan kuvvetini karşılamak üzere, kasaba dışına çıkmış ve böylece kan dökülmeden Menemen’in teslimi sağlanmıştır.⁵⁷

⁵⁷ “Menemen’in İşgali Nasıl Olmuştur?”, **Anadolu**, 21 Nisan 1341, s.1, Bilge Umar’ın Yunanlıların ve Anadolulu Rumların anlatımlarını aktardığı kitabında Mihailidis’in, işgalin kan dökülmeden olmasındaki rolü doğrulanmakla birlikte burada, anlatımı aktarılan Kapses isimli kişi, Mihailidis tam da kasaba yönetimini işgale karşı harekette bulunulmaması yönünde ikna etmişken, Türklerden 1000 başıbozuk direnişçinin Türk tabur kumandanını işgale karşı direnmeye ikna ettiklerini öğrenmişti. Bunun üzerine tabur kumandanıyla görüşmüş ve o da kismete boyun eğmiş ve hatta Mihailidis, onun bu direnişçilerin Yunanlılara yapacakları olası bir harekate karşı süvariler göndermesini sağlamıştır. Umar, **Yunanlıların ve Anadolu...**, s.55.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Menemen’de milli bir teşkilat oluşturulamamış, ancak muhtemelen bu amaçla burada bulunan az sayıda subay ise, Menemen’i kurtaramayacaklarını anlayarak, daha zor duruma düşmesine de engel olma amacıyla geri çekilmişlerdir.

21 Mayıs günü gerçekleşen işgal üzerine Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey, aynı gün, Dahiliye Nezaretine şu şifreyi göndermiştir:

*“Şimdi, Menemen Kaymakamlığı’ndan alınan telgrafta bugün on raddelerinde Yunan kuvve-i işgaliyesinden bir binbaşı kumandanlığında bir kıta asker ile Menemen Kazasını işgal-i askeri altına aldığını ve zabıta kumandanını refakatine alarak daire-i hükümete gelip keyfiyet-i işgali tebliğ ile emr-i hükümete kafi miktarda asker vereceğini beyan ederek hükümetten ayırmadığı eş’ar ve jandarma ve polislerle beraber devriye icrasına başladığını ve fakat ahali-i İslamiyenin hanelerine çekildikleri ve memurinin de vazifeleri başlarına gelmedikleri izahat olunmuştur.”*⁵⁸

Aydın Valisi’nin 22 Mayıs tarihli telgrafında işgal yine hemen hemen aynı şekilde anlatılmakla birlikte, Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanının adı Rimikiliyasi olarak beyan edilmiştir.⁵⁹ Menemen Kaymakamı Kemal Bey’in 25 Mayıs tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, 24 Mayıs sabahı Yunan İşgal Kumandanı Kamakilis’in Manisa istikametine iki koldan hareket ettiği belirtilmiştir.⁶⁰ İki farklı ismin söylenmesinden Manisa bölgesine başka bir subay nezaretinde kuvvet gönderilmiş olduğu fikrine ulaşabiliriz.

İzmir’in işgalinin ardından Yunan kuvvetlerinin bir kolu Bergama istikametine hareket etmişti ve bu, aynı istikamette bulunan şehir ve kazaların da istilaya uğrayacağını önceden haber verir nitelikte bir hareketti. Her yerde halk, heyecan ve üzüntüye kapılmıştı. Menemen Kaymakamı Kemal Bey, kazanın ileri gelenlerini toplayarak, işgalin, İtilaf Devletlerinin emriyle asayiş temin amacıyla yapılacağını bildirmiş ve böylece Yunan kuvvetlerinin şehre girişi sukûnet ile karşılanmıştı.⁶¹ Ancak Engin Berber’in Yunan gazeteci Mihailidis’ten aktardığına göre, Yunanistan olası Türk direnmesini kırmak için rüşvet vererek Türk idarecileri satın almayı planlamış ve bu görev içinde Mihailidis seçilmişti. Bu iş için öncelikle Manisa Mutasarrıfı ile Menemen

⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı** (BOA, **DH.İ.UM**), Dosya 52, Belge 52 .

⁵⁹ BOA, **DH.İ.UM**, 52-2/5.

⁶⁰ BOA, **DH.İ.UM**, 52-2/5.

⁶¹ Kadir Mısıroğlu, **Yunan Mezalimi**, 12. Baskı, Sebil Yayınevi, İstanbul 1979, s.203.

ve Turgutlu kaymakamları düşünülmüştür. Bu işi Mihailidis'e bildiren Mavrudis, *"Bu iş için tahsis edilen milyonlar sakın seni ürkütmesin, milli gayemiz için sarfedilecek miktarın hiç önemi yoktur. Her birine yirmi beş milyon taksim ediyorum. Bu paraların yarısı peşin yarısı işgalden sonra verilecektir."* demiştir. Nitekim, tüm bu yöneticiler ile görüşen Mihailidis, her üç idareciyi de kazandığını söylemekte ve özellikle Menemen konusunda *"Menemen Kaymakamı ile yaptığım anlaşmadan çok memnun kalmıştım. Menemen'in işgali başladığında göreceğimiz gibi hiçbir sözümde yalancı çıkmamıştım."* demektedir.⁶²

Bilge Umar'ın aktarımıyla Menemenli bir Rum olan Aglaia Kontou'nun işgal gününü anlatımı şöyledir: *"Yunanlıları görür görmez sanki Tanrı'yı gördüğümüzü sandık. Yollarda kemerler yaptık ve bu kemerlere Kral ile Venizelos'un resimlerini koyduk; asker bunun altından geçecekti. Onların sonsuza dek burada kalacağını söylüyor ve hiç kimseyi hesaba katmıyorduk. Bunları Türkler gördüler ve bize şöyle dediler: "Bre Rumlar, neden böyle yapıyorsunuz? Bir şikayetiniz mi var? Haliniz, gidişiniz iyi değil miydi? Böyle nankörlük ettiğinize göre, egemenlik bizim hakkımızdır, size de bıçaktan geçmek layıktır."* Aynı kişi işgalin diğer günlerini ise şöyle anlatmaktadır: *"Subaylar gittiler Türk kızlarıyla Bergama'da eğlendiler. Menemen Rumlarının atları ordu için yiyecekler taşıdı ve sonra Türk evlerinden talan edilmiş halılarla ve başka eşya ile yüklü olarak döndüler."*⁶³

Mayısın 23. günü yine Menemen Kaymakamı Kemal Bey tarafından Vilayete çekilen telgrafta, Mondoros Mütarekesine aykırı olarak yapılan işgal sonucu toplam 24.000 nüfuslu Menemen'de 4.500 Gayrimüslimin taşkınlıkları devam ederken, 20.000 nüfusluk Müslüman halkın üzüntü içinde evlerinde inzivaya çekilmiş olduğunu ve İslam çarşılarının kapandığından söz ederek, siyasi kuvvetin bu işgal durumunu sona erdirmesini umduklarını ve şayet mevcut durum sürecektse, Müslüman ahalinin bu sukûnetinin bozulmasından hükümetin sorumlu olmayacağını bildirmektedir. Nitekim, Kemal Bey, gözlemlerine dayalı bu telgrafına ek olarak; *"İşbu telgrafnamenin sureti evveliyatı Amerika, İtalya, Fransa hükümetlerinin İzmir muhattablarına yazılmak*

⁶² Engin Berber, **Sancılı Yıllar İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgal Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.228 (73).

⁶³ Umar, **Yunanlıların ve Anadolu...**, s.128-129.

istenmiş ise de, İzmir telgrafhanesi kabul etmediğinden keşide edilememiştir.” demiştir.⁶⁴

Batı Anadolu’da Yunan işgaline karşı oluşturulmaya çalışılan milli teşkilatın en önemli görevlerinde biri de, işgal mahallerindeki askeri mühimmatın düşmanın eline geçmeden kurtarılabilmesi idi. 17. Kolordunun beş-altı silah deposundan biri Menemen’de bulunuyordu.⁶⁵ Yunan işgal kuvvetlerinin Menemen’i işgalleri esnasında, burada bulunan mitralyöz ve cephaneyi teslim almalarına rağmen⁶⁶, bir subay tarafından Menemen’den kaçırılan telefon tesisatı Manisa’ya ulaştırılmıştır.⁶⁷

C. Menemen Katliamı

İzmir’in işgal edilmesiyle başlayan süreç, milli güçlerin bir araya gelmesini de sağladı. Kazım Özalp’ın Menemen ile Bandırma arasındaki teşkilatlandırma faaliyetleri kısa sürede meyve verdi. 18 Mayıs’ta Bandırma’dan Manisa’ya doğru giderken trenin uğradığı istasyonlarda, belediye başkanları, kasabaların ileri gelenleri tarafından kendisine milli kuvvetlerin hazırlanmakta olduğuna dair bilgi verilmiştir. Kazım Paşa, Menemen’de jandarma komutanı olan kardeşi Asım’a burada kalarak milli kuvvetleri teşkilatlandırmasını ve Yunanlılar hakkında ona düzenli olarak bilgi vermesini söylemiştir.⁶⁸

1919 yılı Haziran ayı başlarında Batı Anadolu’da milli teşkilatlanma küçük müfrezeler halinde oluşmuş ve bunlar bazı subayların öncülüğü ile, birlikte hareket edebilecek yetkinliğe ulaşmışlardı. Bu sırada Menemen’den geçip Bergama istikametine ilerleyen 800 piyade ve 80 süvari, üç makineli tüfek, iki toptan oluşan bir Yunan kuvvetinin 10 Haziran 1919 günü Reşadiye’ye vardığı öğrenilmiştir. Bölge halkının düşmana mukavemet etmeye kararlı olduğu, ancak kendilerini sevk ve idare edecek bir subaya ihtiyaçları bulunduğu Bergama Kaymakamı tarafından Soma Mıntıka Komutanlığı’na bildirilmiştir. Bergama bölgesindeki teşkilatı idare etmek üzere, vakit kaybetmeksizin Soma üzerinden Bergama’ya giderek çıkarılabilecek kuvvetleri derhal Reşadiye istikametine sevk etmek gerekliliği üzerine Soma’dan Giritli Mustafa Beyle Mehmet Ali Çavuş hareket etmişlerdi. Bunlar Soma Mıntıka Komutanı Yüzbaşı Aşır

⁶⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (BOA, DH.EUM.AYŞ), D. 9, B.61.

⁶⁵ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli...*, s.25.

⁶⁶ Özalp, *Milli Mücadele...*, s.15.

⁶⁷ Özalp, *Milli Mücadele...*, s.13.

⁶⁸ Özalp, *Milli Mücadele...*, s.12-13.

Bey ile şifreli olarak irtibat halinde olacaklardır. Fakat Bergama Kaymakamının verdiği bilgiye rağmen, Yunan Propagandası ve yerli Rumların etkisi ile bölge halkı mukavemet konusunda herhangi bir hareket göstermemiştir. Eldeki kuvvet gayet az olduğu gibi Akhisar ve Bergama müfrezeleri askerleri de menfi propagandaların tesiriyle kıtalarını terketmeye başlamışlardı. Soma Mıntıka Komutanlığından Kolorduya sunulan raporda belirtildiği üzere; son ayrılan askerlerle birlikte Akhisar Müfrezesi 21 ve Bergama Müfrezesi 6 erden ibaret kalmıştır. Bu durumda, takviye gönderilmesine rağmen Yunanlıların Bergama'yı işgali önlenememiştir ve 11 Haziran 1919 akşamı Yunan kuvvetleri Bergama'ya girmiştir.⁶⁹

Bergama'yı işgal eden Yunan kuvvetlerine karşı, Ayvalık mıntıkasından gönderilen Binbaşı Kemal Bey kumandasında bir müfreze ile, Balıkesir, Soma ve Kırkağaç'tan teşkil edilen milli müfrezeler ve Akhisar'dan Parti Pehlivan ve Hafız Hüseyin Bey'in emirlerinde toplanan halk kuvvetleri ile bazı nizamiye müfrezeleri, Kuva-yı Milliye namı altında 14 Haziran'da Bergama'ya baskın yapmışlardır. Orada bulunan Yunan müfrezesinin bir kısmı imha edilirken, bir kısmı Menemen ve Dikili istikametlerinden dağlara doğru yollanmışlardır. 16 Haziranda Kuva-yı Milliye süvarileri Bergama'nın güneyinde bulunan Reşadiye köyüne giderek, oradaki Yunan müfrezelerini de sürmüşlerdir.⁷⁰

Kuva-yı Milliye oluşumunun bu başarıları Yunanlılar tarafından şiddetle karşılanmış ve Bergama bozgununun öcünü almak isteyen Yunanlılar, 17 Haziran'da Menemen'de bir katliam yapmışlardır. Türkmen Parlak Menemen katliamının Bergama'dan kaçan Girit alayı tarafından başlatıldığını, katliama yerli Rumların da katıldığını ve ilk toplu öldürme olayının da bir çeşme başında su doldurmak için bulunan insanlarla başladığını yazmaktadır.⁷¹ Yunanlıların beyanlarına göre, Bergama tarafından gelirlerken, Menemen'de istasyon mevkiinde kendileri üzerine açılan ateş sonucunda erlerden biri hafif surette yaralanmıştır. Üzerlerine açılan ateş bundan sonrada fasılalı olarak devam etmiştir. Ertesi gün çekilmekte olan telgraflara baktığımızda henüz tam rakamlar belli olmamakla birlikte, buraya gelen iki Fransız

⁶⁹ **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 1'inci Kısım**, C.2, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1963, s.161.

⁷⁰ Özalp, **Milli Mücadele**, s.25.

⁷¹ Türkmen Parlak, **İşgalden Kurtuluşa 1 Yunan Ege'ye Nasıl Geldi**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir 1982, s. 533-534. Katliam tarihini 16 Haziran olarak veren Parlak, Menemen'de katliam yapan düşmana karşı ilk direnişin Arap Hasan namıyla anılan bir genç tarafından başlatıldığını, saldırgan Rumlara karşı kuyuda sakladıkları mavzerle evlerinin penceresinden karşılık verdiğini belirtiyor.

subayı tarafından da tespit edilen iki yüz maktul ve o miktarda da yaralı bulunmaktadır. Bu maktullerin arasında kaza genelinde ve hükümet önündeki silah atışlarını anlamak amacıyla zemin kata inen Kaymakam Kemal Bey de şehit edilmiştir. Ölüm ve yaralanma olaylarının yanısıra Jandarma Takım Kumandanı Aziz, Mal Müdürü ve kazanın önde gelenlerinin birçoğu tutuklanmış ve evlerin çoğu yağma edilmiştir. Can güvenliğinden emin olmayan halk, İzmir'e göç etmek için hazırlanmaktadırlar ve bu mümkün olmadığı takdirde Mondros Mütarekesini imzalamış devletlerin askerlerinden bir taburun gönderilmesini istemişlerdir.⁷²

Menemen katliamı aynı gün (17 Haziran) İzmir muhabere memuru Celal tarafından, Kula'da bulunan ve kumandanlığını Bekir Sami Bey'in yaptığı 17. Kolordu'ya "gayet gizli" ibareli şu telgrafla bildirilmiştir: "*Menemen içerisinde Yunan askerleri ile Rum ahalisi birlikte yağmalamayla meşguller. Ayrıca, bugün Menemen istikametine önemli miktarda Yunan askeri top ve mitralyözleriyle birlikte hareket halindedir.*"⁷³ Menemen'deki katliam ve yağmanın ertesi gün de devam ettiğini Bekir Sami Bey'e 18 Haziran günü gönderilen şu telgraf göstermektedir: "*Menemen yağması ve katliamı devam ediyor. İzmir'de sessizlik varsa da Menemen'deki durum, Bergama'nın intikamı olarak yorumlanıyor. Halk, huzursuz ve kararsızdır.*"⁷⁴ 14. Kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın 19 Haziran tarihini taşıyan şifreli yazısında, Menemen'de 17 Haziran'dan beri Müslüman halka katliam yapıldığı ve yerel memurların tamamen öldürüldükleri belirtilmektedir.⁷⁵ 20 Haziran'da Akhisar Redd-i İlhak Cemiyeti'nin Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazı aynen şöyle başlamaktadır: "*Dün akşamdan bugüne kadar Menemen'deki Yunan askerinin memurin-i hükümetle ahali-i İslamiye'yi katliam eyledikleri ve katliamın hâlâ devam etmekte bulunduğu nâ-kabil-i tarif bir heyecan ve teessürle haber almaktayız.*"⁷⁶ Bu yazışmalar katliam ve yağmanın sadece 17 Haziran günüyle sınırlı olmadığını göstermektedir.

⁷² BOA, **DH.İ.UM**, 53-95. Parlak, Yunanlıların müttefiklerine belirttiği gerekçeyi şöyle veriyor: "Makinalı tüfeklerle donatılmış Türk çeteleri Menemen ve yöresindeki köylerde toplanıp Rum ahalinin canlarını tehlikeye soktuklarından burada bir askeri operasyon yapılmıştır". Parlak yine kaynak vermeksizin olaydan sonra 200 ölü ve 250 civarında yaralı tespit edildiğini belirtiyor. Parlak, **İşgalden Kurtuluşa 1**, s. 534-535.

⁷³ **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Haz.: Muhittin Ünal, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s. 117.

⁷⁴ **Miralay Bekir Sami...**, s.122-123.

⁷⁵ Turan, **Yunan Mezalimi...**, s.130.

⁷⁶ **ATBD**, 50/112, s. 159-162.

Katliam, İzmir’de ve hatta “*Düvel-i Muazzama Mümessilleri*”⁷⁷ arasında dahi büyük yankı uyandırmıştır. Bu yüzden, başta Vali İzzet Bey olmak üzere, Temyiz Savcısı (İstinaf Müdde-i Umumisi) Osman, (Mektub-i Vilayet) Ali Saib, Merkez Savcısı (Merkez Müdde-i Umumisi) Necib, Temyiz Savcı Yardımcısı (İstinaf Müdde-i Umumi Muavini) Ali Rıza, Baş Sorgu Hakimi (Sermüstantik) Mustafa Hilmi, Sıhhiye Müdürü Hüsnü, Asayiş Kısmı Polis Şefi Selahaddin, Doktor Cemal ve Mahri Beylerle, Asliye Mahkemesi Ceza Başkatibi (Mahkeme-i Bidayet Ceza Başkatibi) Ahmet Efendiden oluşan heyetle, durumu yerinde incelemek üzere İngiliz Devleti subaylarından Yüzbaşı Şarno ve Mülazım Lorime ve İngiltere ve İtalya Konsoloslukları tarafından görevlendirilen iki doktor Menemen Kasabası’na gitmişlerdir.⁷⁸

İncelemeye burada birkaç maktulün bulunduğu ifade edilmesi üzerine istasyon civarından başlanmıştır. Sözkonusu mahale gidildiğinde burada kimliği meçhul bir ceset bir arsada hendeğe atılmış ve üzeri taşlarla örtülmüş bir halde bulunmuştur. Yan taraftaki arsada ise, Arnavut Salih ailesinden cesetler görülmüş ve bunların yarım saat öncesine kadar açıkta bulundukları halde Yunanlılar tarafından alalecele üzerlerinin örtüldüğü bildirilmiştir. Oradan hükümet binasına giden heyet, burada her ne kadar üzerleri örtülmeye çalışılsa da katliamın taze izleri ile karşılaşmışlardır. Heyet, raporunda katliamla ilgili izlenimler şöyle sunulmuştur:

*“...hükümet binasının bağçe içindeki kapısı önünde döşeme taşları her ne kadar yıkanmış ise de üzerinde kan lekeleri zahir olduğu ve burada Kaymakam Kemal Bey’in maktul edildiği ifade kılınmış, yine alt katta hapishane önünde katl edildikleri beyan olunan jandarmaların kanları ve mahkeme odasında da kan izleri mevcut olduğu gibi dairenin kısm-ı fevkatinde salona muttasıl tahrirat kitabetine mahsus odanın döşeme tahtaları üzerinde kilitli asar-ı dem görülerek bunların izalesi için her ne kadar döşeme tahtaları su ile yıkanmış hatta kazınmış ise de asar-ı demin imhası mümkün olamadığı anlaşılmış ve fevkani kısmında kain abdesthanede jandarma neferine aid bir takım elbisenin kanla örtülü bulunduğu ve gerek kaymakam odasında ve gerek sair devair odalarındaki evrakın karışık bir halde olduğu müşahade olunmuştur.”*⁷⁹

⁷⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 1 nci Kısım, s.168.

⁷⁸ BOA, DH.İ.UM, 53-101, s.1.

⁷⁹ BOA, DH.İ.UM, 53-101, s.1.

Katliam mahallerinin bir kısmının incelenmesinin ardından heyet her iki tarafında beyanlarını dinlemiştir. İlk olarak Menemen İşgal Kuvvetleri Komutanı olan Binbaşı rütbesindeki şahsın ifadesine başvurulmuştur. Bunun beyanına göre:

“...mezkur Salı günü sabahı zevali saat sekizde Bergama’dan ricat eden Yunan askerlerinin Menemen’in Yüceköy civarında bir takım ahali tarafından düçar-ı taaruz olduğunu istihbar eylemesi üzerine mütearrızların derdesti için bir süvari müfrezesi sevk etmiş ise de hiç birini tevkife muvaffak olamamış olduğu ve ancak bu taarruz da hiçbir telefât vuku bulmayub yalnız 6’ncı Alaya mensub bir neferin hafif surette yaralanmış olduğunu ve mütearrızların miktarı otuz kişi kadar ise de hüviyetleri hakkında bir malumat alınamadığı ve Bergama’dan ricat eden Yunan askerlerinin istasyon cihetinden geçerek Menemen’e girdikleri sırada mezkur istasyonda ikamet eden Arab Hasan namında birisi dahi hanesi penceresinden en geride kalmış olan efrada ateş ederek bir onbaşıyı cerh eylediği gibi yanbaşındaki İslam hanelerinden silahlar atıldığı ve bu silahlar üzerine kasaba içinde Rum ve İslamların da silah atmaya başlayarak hükümet konağına kadar sirayet etmiş olduğunu ve o sırada hükümette bulunan Yunan zabiti Mösyö Vabukais’in vehameti anlayarak hükümet önündeki caddeleri mevcut askeriyle tutmuş ve hükümet dairesinin üst katında bir odada toplanmış olan kırk kadar memurunin odadan çıkmamalarını tenbih ettikten sonra hükümet önünde toplanan ahaliye nasihat edip dışarı çıkmış olduğunu ve hükümet konağında tahrirat katibinin de odası penceresinden caddede ahz-ı mevkii etmiş Yunan askeri üzerine silah atıldığı ve hatta askeri Yunaniyeden bir neferin kulağından ve parmağından cüzice yaralandığını ve o anda hükümette odasında bulunan Kaymakamın ise, hükümet havalisindeki asakir-i Yunaniye tarafından yerinde kalması hakkında edilen el işaretini aşağıya inmeye davet yollu telakki ve hükümet konağının alt katına inmesi üzerine kaymakam olduğunu tanıyamamış olan Yunan askerleri tarafından kurşunla cerh ve katl edildiğini ve bu hadisede İslamlardan bazılarının evleri ve dükkanları tamamen ziya edilmiş ise de vermiş olduğu o emr-i katiye üzerine emval-i menhube peyderpey meydana çıkarılmakta mütecasirleri hakkında divan-ı harbce tahkikat icra edilmekte olduğunu ve gerçi Menemen’in etrafı ve havali-i hariciyesinde silahlar atıldığı haber verilmesi üzerine bir gün evvel gönderdiği bir süvari müfrezesi vesaisiyle tahkikat icra ettirmiş ise de avdet eden askerler merkume köylerde dahi hiçbir vukuat tahaddüs edilmediğini ve her tarafta asayişin takrir etmiş bulunduğunu ve

dışarıda katiyen katl ve menhub-ı emval vuku bulmadığını ve kasaba içindeki maktuliye ve mecruhiyenin miktarının ise malum olmadığını” beyan etmiştir.⁸⁰

Bundan sonra heyet, Müslüman ahaliden şahitleri dinlemeye başlamıştır. Ancak, bu kişilerin Yunanlıların yanında konuşmaya çekinmeleri üzerine Yunan subayları uzaklaştırılmış ve yalnızca İngiliz subayı alıkonulduktan sonra şahit olarak Menemen Belediye Reisi Süleyman ve eşraftan Nalbantzade Halil, Zala Süleyman, binbaşılıktan emekli Hasan, Hatip Hacı Mustafa, tüccardan Ethem, Abalızade Kamil, Hacı Halil, Hacı Kamil, Koyundereli Mehmet, Feridun İzzet, Foçalı Hacı Mehmet efendilerle Askere Alma Şubesi Başkanı Kıdemli Yüzbaşı Hakkı Bey dinlenmiştir.⁸¹

İlk olarak tüccardan Ethem Efendi dinlenmiştir.

“...kuvve-i işgaliyenin bir anda maruz kaldıkları ahvalden müteessir olan Menemen Kazasındaki Yunan kıtaatı akşamdan aldıkları tertibat üzerine Menemen Kazası etrafındaki tepeleri mitralyözlerle sardıklarını ve sabahleyin avdet eden askerlerin kasabaya vürudlarında her taraftan İslam mahallatına doğru silah istimal etmeğe başladığını ve işbu ateşin iki saat kadar devam ettiğini ve o sıradada gelen iki Fransız zabitanın zoru ve inayetiyle ateş kesilmiş ise de askerlerin Rumlarla beraber mağazaları ve haneleri açtırarak eşyasını yağma ve ahaliyi katl ve cerh ettiklerini ve ahali-i İslamiyenin ferdası gününe kadar evlerinden ve hatta bir odadan diğer bir odaya çıkamayarak büyük bir telaş ve heyecan içinde geceyi geçirdiklerini ve Kuvve- i İşgaliye Kumandanı Ahali-i İslamiye tarafından Yunan askerlerine karşı silah istikmal edildiğini beyan eylemekte ise de bütün mevcudiyetleriyle bu ciheti tekzip etmekte olduklarını ve çünkü yirmi gün evvel vuku’u bulan işgalde katiyen mukavemet etmeyen ve o vakt bizi inzibat-ı mahalliye ele almış olan Yunan mevkii kumandanlığının o emrine tevfiğ hareket ise ahali-i İslamiyenin Yunan askerlerine silah istimal etmeleri aklen kabule şayan bir keyfiyet olmadığı ve bunda dahi müntaki bir sebep aramak mecburiyeti derkar ve çünkü böyle bir taarruzun vukuu kabul edilse gerek askerlerden ve gerek yerli Rumlardan birkaç kişinin cerh ve katl edilmeleri icab edip halbuki mecruh veya maktul olan ne bir Yunan neferi ne de ahali-i Hristiyaniden biri mevcut olmadığı cihetle bu iddianın sırf isnad olduğu aşıkâr ve binaenaleyh hadise-i cinaiyenin sırf yerli Rumlarla askerlerinde daha evvel tertip edilmesi ve birinci vakanın buna vesile ittihaz edilmiş

⁸⁰ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.2.

⁸¹ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.2.

olduğunu beyan ve keyfiyet huzurunda dahi sakın sakın lede-s-sual mümaileyh Ethem Efendi'nin ifadatını tamamen tasdik etmişlerdir.”⁸²

Bunun ardından Belediye Başkanı Süleyman Efendi'nin şahitliğine başvurulmuştur:

Süleyman Efendi, “...mezkur Salı günü sabahleyin zevali saat dokuz raddelerinde anasırın silahları ateşlemeye başladığını ve ateşin iki saat kadar devam ettiğini ve ondan sonrada fasılalı olarak tek tük silah endahatının devam ettiğini ve akşam yedi raddelerinde iki nefer Yunan askeri hanesine ve Müftü Efendi'nin hanesine giderek kendilerini alıp Yunan Kumandanı nezdine götürdüğünü ve derhal Ahali-i İslamiye elinde bulunan eslihanın toplanmasını emr ve tenbih ettiği ve esasen vakadan birkaç gün evvel ahali-i İslamiyeden esliha toplanmış ve yalnız ahali-i İslamiyenin ibraz etmiş olduğu vakar ve sükuneti takdiren küçük rövelvör ve av tüfeklerinin kumandan tarafından iade edilmiş olduğunu ve işte bu silahları yine toplayıp teslim ettiklerini ve ertesi günü vürud eden biri bahriye diğeri beriye zabitanından iki Fransız zabiti (bahriyeli zabita neferi memur Fransız mümessili Mülazım Mösyö Düran imiş) kendisini ve Müftü Efendiyi celb ve davet ederek beraberce Kadı Efendi'nin dairesine gittiklerini ve orada mümaileyhin kendilerine hitaben (biz buradayız korkmayınız ahaliye söyleyiniz dışarı çıksınlar ve dükkanları açsınlar) ve müteakiben mümaileyhin Fransız zabitleriyle ahaliyi teskin ve teselli için beraberce dolaştıklarını” belirtmiştir.

Süleyman Efendi'nin beyanı esnasında özellikle katl edilmiş ve hanesi yağmalanmış olanlar hakkında verdiği bilgiler Menemen'de yapılan katliamın boyutlarını sergilemesi bakımından ilginçtir. “...kasabanın istasyon cihetine ve sollarına istasyon civarında sakın Evkaf Sandık Emini Kadri Efendi zevcesi ve on yaşlarında bir nefer çocuğu ve komşusu Arnavud Salih ve zevcesi yedi ve dört yaşlarında iki oğlu ve oniki yaşlarındaki kerimesi ve yine istasyon civarında sakın Topal Mehmet Ağa'yı mecruh ve onsekiz yaşındaki oğlu ve zevcesi ve kerimesini maktulen gördüklerini ve yerli Rumlar vasıtasıyla tedarik edilmiş olan yirmi kadar araba ile maktullerin cesedlerini şehir etrafına nakil etmekte olduklarını Fransız zabitleriyle beraber müşahade ettiklerini ve işbu arabalarla maktulü mütemadiyen oraya buraya nakil ederek defn eylediklerini badehu Yunan Kuvve-i İşgal Kumandanının yanına vardıklarında Yunan kumandanına suret-i zahirede Ahali-i

⁸² BOA, DH.İ.UM, 53-101, s.2.

İslamiyenin muhafazasının temine çabalamış ise de ahaliye bir türlü kanaat hasıl edemediğini nitekim mezkur Fransız zabitleriyle beraber belediye dairesinde oturmakta iken Foçalı Hacı Mehmet Efendi gelerek Fransız zabitlerine hitaben (siz bize dükkanları açınız diyorsunuz halbuki yağma elan devam ediyor şimdi hanem yağma ediliyor) diye haber vermesi üzerine hemen Fransız zabitleri Yunan jandarma yüzbaşısı da beraber olduğu halde haber verilen yere şıtab ederek yağmayı gözleriyle gördüklerini ve eşyayı yağmacıların ellerinden alarak sahibine iade ettiklerini ve bu yağmayı yapanlar Yunan askerleriyle Yerli Rumlar ve hatta bu sırada mahalle aralarında Yunan askerleriyle beraber birçok Rum ahaliyi ellerinde kasatura ve tabanca ve başlarında Yunan askerlerine mahsus kasket olduğu halde gezdiklerini gören mümaileyh Fransız zabitanları bunları çağırarak tabanca ve kasaturalarını aldıktan sonra kendilerini işgal kumadanlığına sevk ve i'zam eylediklerini ve Menemen Ahalisi ekseriyetiyle bağcılık ve ziraat ile iştilal etmeleri hasebiyle vaka günü sabahı herkes erkenden işleri başına gidip bağ ve bahçesinde bulunmaktadır. Silah atılmaya başlandığında Ahali-i İslamiye oraya buraya dağıldıkları sırada kimileri telef edilmiştir. Niye bu suikast tertibatı yalnız Menemen Kasabasına münhasır olmuş etraf araziye de şimal ve hariçte de aynı tertibat yapılarak civar tepeler daha evvel tutulmuş olduğundan böyle geride bulunanlardan tahlisi nefis için hanelerine köylerine kaçmak isteyen ahali-i İslamiye üzerlerine ateş istikmaliyle telef edilmişlerdir” derken, raporda telefatin dört yüz kişiye ulaştığının isbat edilebileceğinden bahsedilmektedir. Bu iddiaya delil olarak “çok miktardaki telefatin yirmi dört saat içinde yirmi arabayla kaldırılmağa muvaffak olamamaları” verilmektedir. Hatta bu miktarla defin suretiyle başa çıkılamayınca cesetlerin “Kaçkan oğlu bağının yanındaki çukura ve şose yolundaki köprü civarındaki Baki Efendi’nin bağı ile Katip Süleyman Efendi’nin bağının arasındaki büyük harikte ve Kızıkyusunda ve Uzunkarağaçta birbiri üstüne atmak ve üzerlerini bir miktar toprakla örtmek suretiyle defn etmiş oldukları gibi elan ötede beride birçok ecdadın açıkta olduğu” yine Yunan jandarmaları tarafından haber verilmektedir.⁸³

“Yerli Rumlarla Yunan askerleri müşterek olarak ahalinin evlerini cebren açtırarak ve kırarak ve içeriye girerek ve şiddet ve işkence icrasıyla paralarını ahz u gasb etmiş olduklarını ve tüccardan Ethem Efendi’nin de iki bin altınını ve miktarını tezahür edemediği evrakı nakdiyesi ile mücevheratını gasb ettiklerini ve paralarını

⁸³ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.3-4.

vermek istememiş müslümanları katl ve cerh etmiş olduklarını ez cümle Müftü Efendi'nin damadı Ethem Efendiyi de kaşından üç yerinden ve kafasından süngü ile cerh ettiklerini ve bu gibi yaralıları metropolidhaneye ve nukud ve emvalini gasp ettikleri tüccar ve eşraftan kırk elli kişiyi de kiliseye götürüp hapis ve tevkif etmiş olduklarını kasabada mecruhiyenin miktarı hazırı yirmi kişi derecesinde ise de mecruhiyeden daha bir çoğunun da tesis-i selamet ve tedavi emeliyle İzmir'e ve mahal-i saireye kaçmış olduklarını bunlarla beraber mecruhiyeninde miktarı maktuliyenin küsuratıyla gayri mütenasib gibi görülmekte ise de ahali-i müslimden bir ferdin harice çıkamamasından icra edildiğinden serbest kalan mütecasirlerinde kaza hatlarını ihza için mecruhiyeden kısm-ı azamının imha edilmiş olduğu muhakkaktır.”⁸⁴

Raporda civar köylerdeki katliamlardan da söz edilmiştir. On yedi haneden oluşan Çavuş köyündeki hanelerin yakılıp, yıkıldığı, malların, hayvanların ve eşyaların gasp edildiği ve köy sakinlerinin hayatları konusunda malumat alınmadığı belirtilmiştir. Helvacı köyünde ise, köy ileri gelenlerinden birkaç kişi katl ve cerh edilmiş, malları yağma edilmiştir. Bu olay üzerine Helvacı, Türkeli, Hatundere ve Buruncuk köylerinin sakinleri köylerini terk ederek dağlara çıkmışlardır.⁸⁵

Raporda Kaymakam Kemal Bey'in şehit edilmesi ile ilgili olarak Jandarma Kumandanı Asım Efendi'nin beyanı dikkate alınmıştır. Asım Efendi, o gün hükümet dairesinde olanları şu şekilde anlatmaktadır:

“...mezkur sabahleyn Eczacı Hasan Efendi ile Hükümet Tabibi Jaryaban hanesine gelerek Edip Efendi'nin Yunan askeri tarafından cerh edildiğini ve beraberce oraya gitmelerini söylediğini ve Kaymakam Bey'in kendilerine haber göndermesiyle cümlesinin hükümet dairesi dışına gittiklerini ve Kaymakam Bey'in kendilerine Yunan Jandarma Komutanına da haber vererek mecruhu muayene ve tahkikat yapmalarını söylediğini, kendileri hükümetten ayrılır ayrılmaz istasyon tarafından silah sesleri geldiğini ve iki Yunan zabitiyle arkalarında birkaç asker ellerinde teşhir edilmiş rövelvör olduğu halde hükümete doğru koştuklarını, kendilerinin artık mahal-i cürme gidemeyerek hükümete avdet ettiklerini ve hükümet havalisinde bulunan bir bölük Yunan askeri silah başına davet edilerek hükümet parmaklıkları arkasında mevzi aldıklarını ve mitralyözleri kapıya tabya ettiklerini ve Kaymakam telaşa düşerek ne olduğunu yukarıdaki pencereden sormakla Yunan zabiti de bir şey olmadığını telaş

⁸⁴ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.4.

⁸⁵ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.4.

etmemelerini söylediğini ve bir iki dakika sonra silah sesleri bütün kasaba etrafında dehşetli surette mitralyöz ateşiyle kesb-i şiddet eylemekle Kaymakam Bey'in tekrar pencereden Yunan zabıtine aynı suali sorduğunu, zabitte aşağıya tarzında eliyle bir işaret verdiğini bunun üzerine Kaymakamı aşağıya çağırıyorlar “gidelim” diyerek dört-beş kişi önde kaymakam olduğu halde merdivenden aşağı inerken, havalideki Yunan askerleri koridora hücum ve ateş ederek Kaymakam Bey'in odasına girip kapıyı kapatarak askerler ise yandaki tahrirat odasında Kaymakamın posta neferi Hüsnü'yü cerh etmiş olduklarını ve bilahare bir Yunan zabiti gelip kapıya nöbetçi koyarak kendilerinin hayatını kurtardığını ve ateş sureti şiddeti iki saat kadar bütün etrafta devam ederek sonra hafıflediğini ve Kaymakam şehit olduktan birkaç dakika sonra Manisada İngiliz mümessili askeriyesi olan zat yanında iki neferle hükümet dairesine gelib Kaymakam Bey'in cenazesini gördüğünü ve kendilerinin hal-i perşaniyesini de görüp acıdığını ve vakaa hakkında izahat aldığını ve müteessiren avdet etmiştir. Bu zat bugün için Kaymakam Beye misafir olarak davetli olduğundan ve geceleyin gelmesi ihtimaline karşı Kaymakam Bey misafirini beklemek üzere o akşam daire-i hükümette yatmıştır. Bundan evvelki akşam hilafa mutad olarak Bergama'dan avdet eden askerlerden bir bölük kadar asker, hükümet havalisinde ikamet edilmekle bundan kendisi ve Kaymakam Bey şüphelenerek zabitler ile görüşmek üzere kendisini gönderdiğini ve zabitleri neferler arasında yatmış bulup, evvelce Yunan zabıtasına tahsis edilen odada istirahat etmesini teklif ve rica etmiş ise de zabit orada kalmayı tercih ettiğini söylediği halbuki işbu zabıt Bergamaya gitmezden evvel hükümetteki odada yatmakta idi ve o akşam kendilerini şüphelendiren bir vaka daha mevcut olub o da ahali-i Hristiyanıyenin kilisede toplanıp silahlanarak Menemen'in Değirmen Dağı mahallinde hakim noktalarındaki siperlere yerleştiklerini haber almaları olub, bunun üzerine ahali-i İslamiye telaşa düşmekle Kaymakamın, Yunan Jandarma komutanı ve hatta Fransız muhafaza başçavuşunu hükümete celb ile meseleyi kendilerine beyan ve izahat ettiğini ve Yunan jandarma zabiti şayanın asılsız olduğunu ve namusu üzerine teminat verdiğini ve bu teminatı da Fransız çavuşu sened-i ittihat ve bir vaka halinde kendisinin mesul olduğunu ityan ettiğini ve bundan evvel de Hristiyanlardan bir kısmı İslamları katliam etmek için teşvikatta bulunduğu halde metropolid vekili ile havra heyetinden daha birkaç kişinin mani olduklarını tevatiiren işittiklerini ve hatta bundan dolayı metropolid vekili aleyhinde bir ceryan mevcut hatta derdest edildiklerini

işittiklerini, Hristiyanların silahlanarak çıktıklarını ve İslamları katliam edeceklerini Arab Hasan Efendi görüb hükümete haber vermiş ve vaka Arab Hasan Efendi'nin istasyon civarındaki mahallesine hücum ile başlanmıştır."⁸⁶

Bundan sonra raporda Yunanlıların katliam yapmadıklarına dair iddiaları çürütülmektedir. Askerlere ilk silah atan kişi olduğu iddia edilen Arap Hasan Efendi'nin, Hristiyanlarla çok iyi geçinen biri olduğu belirtilmekte, ayrıca askerlerin geçtiği iddia edilen caddede sadece Hristiyan haneleri bulunurken, İslam hanelerinin hiç bulunmadığına değinilerek, katliama maruz kalan hanelerin cadde üstü değil, kuytu ve çıkmaz yerler olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bunun dışında, raporda, Bergama'dan gelen askerlerin o sırada Menemen'den geçtiği iddiası da yalanlanmaktadır. Çünkü askerler Bergama'dan akşam üzeri dönmüşler ve o geceyi dinlenerek geçirmişler, olaylar ertesi sabah saat 09.00'da başlamıştır. Askerin büyük bir çoğunluğu şehrin hakim noktalarını tutmuş ve Ayvalık ve Salihli'den gelen bazı Rum çetecilerle diğer bir kısım asker ise, şehrin civarında yerlerini almışlardır. Buna göre gayet planlı ve örgütlü bir hareket söz konusudur. Nitekim, ahalinin çoğu askerın geçtiği iddia edilen caddeye yakın yerlerde değil, şehir civarındaki bağ ve bahçelerde katl edilmiş ve yaralanmışlardır. Sağ kalan şahitlerin anlattığına göre atılan silahlar, mavzer ve mannlicher gibi ince sesli, askeri silahlardır. Hatta Hristiyan ahalinin de bu silahlar ile donatıldığı buna karşılık köy bekçileri ve jandarmanın kullandığı martinlerin hükümetin alt katındaki depoda ve Yunan nöbetçilerin nezareti altında olması Müslümanların bu topyekün kıyım hareketine karşı ne kadar çaresiz bir halde bulunduklarını da kanıtlar niteliktedir.⁸⁷

Yunanlıların yaptıkları katliamı bir nefis-i müdafaa olarak gösterme çalışmalarını yalanlayan bir diğer kanıt ise, Yunan askerleri ve yerli Rumlardan ölen ya da yaralanan olmaz iken, Müslüman halktan iki yüz elli üç yüz şehit ve altmış-yetmiş civarında yaralı vardır ki, yaralı sayısının az olması, yaralı bırakılmaması ve öldürme kasdıyla hareket edilmesine bağlanmaktadır. Hatta bir kısım jandarma erleri ise hükümette bulundukları koşuğa şehit edilmişlerdir.

Diğer bir iddia ise; *"Eğer Müslümanlar, Hristiyanları katl etmek isteselerdi, işgalden evvel Hristiyan sayısı az iken bunu rahatlıkla gerçekleştirebilirlerdi" şeklindedir. Nitekim, aynı iddiayı destekleyen bir beyan da Feridun İzzet Efendi*

⁸⁶ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.5.

⁸⁷ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.6.

tarafından ifade edilmiştir. Yunan ordusu Bergama'ya işgal amaçlı olarak gideceği gün, Acem tebasından Tütüncü Refik'in dükkanında Havra Heyet-i azasından Ananya Efendi ile Refik ve Acem Şakir'in konuşmalarına katılan Feridun İzzet Efendi, Ananya Efendi'nin "biz, Metropolit Efendi Vekili ile sair İhtiyar Heyeti İslamlara fenalık olmaması için mani oluyoruz. Fakat gençler dinlemiyorlar. İslamlardan intikam almak hususunda ısrar ediyorlar" dediğini işittiğini ve bu gençlerin başında da Kasabalı Nikolakis'in oğlu Anto olduğunu da o gün orada öğrendiğini söylemiştir.⁸⁸ Bu rapor üzerine Dahiliye Nezaretinden, Yunanlıların çeşitli olaylara sebebiyet vermemeleri için "mümessilin-i siyasiye nezdinde" gerekli müracaatların yapılması istenmiştir.⁸⁹

Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey, bu inceleme gezisinden sonra General Nider'e iki takrir ile bilgi vermiştir. Bunlardan ilki 23 Haziran 1919'da gönderilmiştir. Vali bu yazısında, genel anlamda kayıpların çok fazla olduğundan bahisle "bazı bomba parçalarının birkaç eve isabet ettiğini size büyük bir üzüntüyle iletiyorum" demektedir. Bu da bize olaylar sırasında Yunan ordusunun Menemen'de bomba da kullandığını göstermektedir. Bunlar dışında Vali, Kaymakam vekili ile görüşmek için Menemen Mal Müdürü ile Hükümet'e gitmiş ancak Rum askerleri tarafından içeri alınmak istenmemiş ve bu durumdaki şaşkınlığını da generale takriri ile bildirmiştir. Başta Kaymakam Kemal Bey olmak üzere şehit edilen memurların cenazelerinin defn edilmesine kimse cesaret edememiş⁹⁰, Ahmet İzzet Bey'in teftişi sırasında da cenazenin nakli konusundaki problemler devam etmesi üzerine konuyla ilgili olarak Menemen'de bulunan Drama eski valisiyle, ve Yunan bir üst subayla görüşmüştür.⁹¹ 26 Haziran 1919 tarihli yazısında ise, Menemen halkının yaşanan olaylardan yıprandığını ve Yunan kıyımına karşı önlemler alınması yolunda bir dilekçe hazırladıklarından bahsederek, bu dilekçenin bir kopyasını İstanbul'a büyükelçisine, Fransa, Amerika, İngiltere ve İtalya Konsolosluklarının ve Yüksek komiserliklerin yetkililerine gönderdiğini bildirmiştir. Ayrıca bu konuyla ilgili Yunan yüksek komiserleri ve İtalya ve Amerika yüksek komiserleriyle görüşmeler yaptığından bahsetmektedir.⁹²

⁸⁸ BOA, **DH.İ.UM**, 53-101, s.5.

⁸⁹ BOA, **Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti** (BOA.DH. KMS) 52-3/81.

⁹⁰ Turan, **Yunan...**, s.129.

⁹¹ BOA, **DH.İ.UM**, 53-125 (48 nolu).

⁹² BOA, **DH.İ.UM**, 53-125 (60 nolu).

Bergama ve Menemen’de ard arda olan olaylar birçok yerde üzüntü ile karşılanmış, başta Ödemiş ve Soma⁹³ halkı olmak üzere işgal ve katliam kınanmıştır. Yunan İşgal Güçleri ise halkın tedirginliğini arttırıcı eylemlerde bulunmaktan sakınmamışlardır. Ödemiş’te Müslüman halk evlerine dört saat süre ile hapsedilmiş ve ellerindeki silahlar toplanmış, bu esnada çıkan sorunlara çözüm olarak darb ve işkence yapılmaktan çekinilmemiştir. Ödemiş Kaymakamı Yunan askerlerinin en küçük bir muhalefet karşısında silahla karşılık vermekten çekinmediklerini, halkın can güvenliğinin bulunmadığını ve bu konuda “düvel-i fethiye” nezdinde teşebbüste bulunulması için 24 Nisan’da Dahiliye Nezaretine bir telgraf ile başvuruda bulunmuştur.⁹⁴ Öte yandan, Menemen katliamı üzerine Akhisar ahalisi de can güvenlikleri bulunmadığını iddia ederek gerekirse hicret kararı almışlar ve bir telgraf ile bunu Dahiliye Nezaretine bildirmişlerdir. Ancak gelen cevapta Düvel-i Muazzama Mümessilleri nezdinde “teşebbüsât-ı lazime ifa edilerek ahalinin mal ve canı her türlü taarruzdan korunacağından hicrete mahal olmadığına dair teminat altına alınacağı”⁹⁵ bildirilmiştir.

İngiliz arşivleri ve araştırma komisyonunun raporlarından hareketle Menemen katliamına da değinen Amerakalı tarihçi J. Mc Carthy konuyla ilgili şu sonuca varmaktadır: *“Menemen’de Türkler, kentin direnmeksizin Yunanlılar’a teslim olmasından sonra silahsızlandırılmış ve Yunanlılar hemen birçok Osmanlı memurunu tutuklamışlardı. Bundan sonra Rumlar silahlandırıldılar ve bunu bir kıyımdan geçirme izledi. O kıyımdan geçirmenin daha önce tasarlanıp hazırlanmış bulunduğu, kentteki tüm Rum evlerinin beyaz haç çizimleriyle işaretlenmiş olmasından bellidir. Araştırmacıların tarihsel belgelere duyacağı gereksinme yönünden mutlu bir raslantı ürünü olarak, İngiliz denetleme görevlisi subaylar Menemen’e tam cinayetler başlamışken, önceden haber vermiş olmaksızın, geldiler. Hükümet Konağında, kaymakamın ve Türk jandarmalarının cesetlerini gördüler; sokaklarda Türklerin öldürülmesine tanık oldular. Gördüklerine bakarak, gözlemciler, Menemen olaylarını, hiç duraksamasız, bir çatışma değil bir kıyımdan geçirme olarak nitelediler: “Ateş edenler, yalnız Yunanlılardı.” Menemendeki Türk evleri boşaltıldı ve talan edildi. Alınip*

⁹³ BOA, DH.KMS, 52-2/52.

⁹⁴ BOA, DH.KMS, 52-2/78.

⁹⁵ BOA, DH.KMS, 52-3/32.

götürülemeyenler de tahrip edildi: kentte öldürülen Türkler, 300 ile 400 arasında bir sayıya, bitişik kırsal alanda öldürülenler 1300'e ulaşmış olabilir.”

Her ne kadar İngiliz görevlilerin gözüne o kadar görünmemiş ise de, aynı tür talanlar ve kıyımdan geçirmeler, Menemen'i çevreleyen kırsal bölgede de yürütülmekteydi. Menemenli Türklerden bazısının canlı kalabilmiş bulunması olgusu üzerine düşüncelerini açıklayan Amiral Calthorpe, şunu belirtmişti: *“Kanımca bütün olan bitenin sorumlusu Yunanlılardır. ...Ancak doğru dürüst örgütlenmiş olmanın kesinlikle uzağında bulunmaları nedeniyle ki daha geniş ölçüde başarılı olamadılar. İngiliz tanıkların hiç beklenmezken ortada görünürmeleri de, olasıdır ki, onların birazcık aklını başına getirmiştir.”*⁹⁶ Oysa Yunan Hükümeti Başbakanı Venizelos Menemen olaylarından Yunanlıların sorumlu olduğunu kabul etmiyordu.⁹⁷

Menemen Katliamı, Cumhuriyet döneminde de unutulmamış ve özellikle yıldönümlerinde, yaşanmış olanlar gazetelerde yazı dizisi olarak anlatılmış ve şehitler anılmıştır. Bu yazılardan birinde katliamın ve zulmün boyutları verilen ayrıntılar ile anlatılmaya çalışılmıştır; *“...masum kanlarıyla boyanan Menemen sokakları, süngüleriyle, vücutları delik deşik edilen Türk çocuk ve kadınları asırlarca sinemizde beslediğimiz Rumların, camilerin önünde itile, kakıla, döküle, çarpıla kiliselere, mezbahalara sevk edilen, müdafadan aciz bizler çok acılar çektik. Sokaklar kan ve gökte, zemin de kan, her taraf kan ve ateş, zulm ve süngü... Dün bize dost geçinen, gözlerine örttükleri perde-i riya arkasından kanımızı yağmalayan Rumların hepsi bir silah bir haydut olmuş, öldürecek, parçalayacak vücut arıyorlar. Yunan askerlerinin Menemen'e gelmesiyle istasyon civarındaki Türkler kesilmeğe başlanıyorlar. İşte bir sürü sefil, evinden, çocuklarının elinden aldıkları Türkleri sopalarla öldürüyorlar. Ötede bir grup rezil öldürdükleri Türk kaymakamının fesini süngülerine takmışlar nara atarak civarı dolaşıyorlar. Daha ötede birbirine karışan kadın ve çocukların can hıraş feryadları... Masım Türk kızlarının namus ve iffetleri kirletiliyor. Kahpe sefiller ellerinde tabanca, ustura, satır ile müdafadan yoksun Türkleri beşikteki çocuklara dek parçalıyorlar. Bu sırada, dün kisve-i ruhaniye bürünmüş gördüğümüz papazlar, diyakoslar katilleri teşvik için uğraşıyorlar.”*⁹⁸

⁹⁶ McCharty, **Ölüm ve Sürgün**, s. 304-305.

⁹⁷ McCharty, **Ölüm ve Sürgün**, s. 305 (58).

⁹⁸ “17 Haziran 1335 Menemen Katliamı-Kanlı Bir Levha”, **Anadolu**, 17 Haziran 1341, s.1.

Katliama doğrudan maruz kalan Menemen sakinlerinden kimileri çareyi kaçmakta bulmuşlardır. Bölgede yaşayan Türkler, 19 Haziran'da doluştukları Menemen İstasyonu'ndan trenlerle İzmir ve Alaşehir yönlerine doğru göçetmeğe başlamışlardı.⁹⁹ Yüzbaşı Hulusi'nin annesi, teyzesi, eşi ve çocukları İzmir'e kaçarak canlarını kurtarmışlardı.¹⁰⁰ Bunlara diğer örnekler ise, tüccardan Sefer, Raşit ve Ahmet Efendiler ve ailelerinin trenle İzmir'e kaçmalarıdır.¹⁰¹ Bunun gibi halkın bir kısmı İzmir'e yönelirken, bir kısmı ise, Yund dağı köylerine iltica ederek orada kalmışlardır. Diğer bir kısım Türk ise, Menemen'de kalmışlar ve buranın Rum ve Musevi sakinlerine çeşitli vaatlerde bulunarak onların yanına sığınmışlardır.¹⁰² Yunanlıların Menemen kaza merkezinde yaptıklarının yanında bir de Dikili'ye çıkan Yunan kıtalarının güzergahları üzerindeki köyleri yakarak ilerlemesi üzerine, Bergama ve civar köylerin Türk halkının can korkusuyla İzmir ve Balıkesir yönüne doğru başlayan göçünü durdurmak da mümkün olamamıştı. Yunan işgalinin ilk bir ayında İzmir veya dahiline göçen Türk sayısı, Uluslararası Tahkik Komisyonu'nun Türk üyesi Kaymakam Kadri Bey'in verdiği ayrıntılı bir rapora göre 120 bini geçiyordu. Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin 1919 yılı Ekim ayında Yüksek Konsey'e yaptığı başvuruya göreyse, Yunan baskısı sonucunda bölgeyi terk etmek zorunda kalan Türklerin sayısı 300 bini bulmuştu. Kadri Bey'in verdiği rakam esas alınsa bile, 30 Ekim 1918 tarihi itibariyle İzmir Kazası'ndaki Türk nüfusun yaklaşık %30'u göç nedeniyle ev ve yurtlarından olmuştu. İşgal döneminin sonuna kadar bu kazadan, Kuşadası hariç olmak üzere başka bir kitlesel Türk göçü yaşanmamıştır. Ancak, adalar ve sancak ötesindeki işgal bölgesinden sürekli olarak gelen Rum göçmenlerin iskanı nedeniyle, Türklerin iç kesimlere ve İzmir'e perakende göçleri devam edecekti.¹⁰³ 1921 yılı başı itibariyle, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş içinde İzmir Sancağı'ndan göç ettirilen Rumların yaklaşık ¾'ü geri dönmüştür.¹⁰⁴ Bu dönüşün hayli hızlı bir şekilde yapıldığını görmekteyiz. Öyle ki, 20 Ekim 1919 ile 1 Aralık 1920 arasında Menemen'e gelen Rum göçmen sayısı 3000 iken, 20 Ekim 1919 ile 31 Aralık 1920 arasındaki Rum göçmen sayısı 3500 kişidir. Bir ay içinde meydana gelen bu artış sadece Menemen ile sınırlı

⁹⁹ Berber, **Sancılı Yıllar...**, s.235.

¹⁰⁰ Turan, **Yunan Mezalimi**, s.130.

¹⁰¹ Mısıroğlu, **Yunan**, s.206.

¹⁰² Ahmed, **Türk İstiklal Harbi ...**, s.44.

¹⁰³ Berber, **Sancılı Yıllar...**, s.235-236.

¹⁰⁴ Berber, **Sancılı Yıllar...**, s.321.

kalmamış ve tüm işgal bölgesine bir ayda getirilen Rum göçmen sayısı 30.800 kişiyi bulmuştur.¹⁰⁵ Bu durum, Yunanlıların Batı Anadolu'daki nüfus çokluğu iddialarını kanıtlama politikalarının bir parçasıdır, diyebiliriz. Zira, Yunanistan Rum göçmenlerin durumlarını iyileştirmek bahanesi ile bunlara krediler vererek onların Anadolu'daki iskanını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Menemen Kazası'nda da 1 Aralık 1920 tarihinden itibaren 660 kişiye 798.950 drahmi dağıtılmıştır.¹⁰⁶

Menemen katliamı sonrasında çok büyük tepki alan Yunan Kolordu Komutanı, şehirde çıkabilecek karışıklıkları bastırabilmek için bir takım tedbirler almış ve her şeyden önce işgal kuvvetlerinin takviyesi için Yunan Hükümeti'nden yeni birlikler istemiş ve birçok idari, askeri ve politik teklifler arasında, işgal bölgesinde tehlikeli gördüğü Türklerin göç ettirilerek uzaklaştırılmalarını da hükümetine teklif etmiştir.¹⁰⁷

Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki vahşet ve zulümleri Avrupa kamuoyu tarafından öğrenilmeye başlanmıştı. Bu gelişmeler Venizelos'u rahatsız ediyordu. Çünkü o sıralarda Paris'te devam eden barış görüşmelerinde Yunanistan zor durumda kalabilirdi. Onun için Venizelos, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki vahşetine ilişkin bütün haber, iddia ve eleştirileri asılsızlıkla suçlayarak reddediyordu. Fakat söz konusu vahşet saklanacak ya da gözardı edilebilecek boyutlardan çoktan çıkmıştı. Sadrazam Vekili Mustafa Sabri 15 Temmuzda Yunanlıların mezalimde bulundukları yerlere bir tahkik komisyonunu gönderilmesi için telgrafla ricada bulundu. Mustafa Sabri'nin bu talebi İtalya'nın da ısrarı sonucu Paris Konferansındaki Yüksek Konseyin 18 Temmuz tarihli toplantısında ele alındı. Toplantı sonucunda tahkik komisyonunun kurulması kararlaştırıldı. Komisyonda İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan temsilcileri bulunacaktı. Yunanlılara ve Türklere gözlemci gönderme izni verilmiş olmasına rağmen bu kişilerin heyetin asıl toplantılarında bulunmalarına izin verilmedi. Amaç, tanıkların korkmadan ifade verebilmelerini sağlamaktı. Bunun yerine heyete, bütün gerekli verilerin, yani muhtemelen tanıkların isimleri olmaksızın ifade tutanaklarının gözlemcilere teslim edilmesi talimatı verildi. Türkiye'den Yarbay Kadri, Yunanistan'dan da Albay A.Nazarakis, komisyonda gözlemci idiler.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Berber, **Sancılı Yıllar...**, s.322.

¹⁰⁶ Berber, **Sancılı Yıllar...**, s.327.

¹⁰⁷ **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 1 nci Kısım...**, s.167.

¹⁰⁸ www.w3.balikesir.edu.tr/~metinay/soy2.htm (16 Haziran 2005).

23 Ağustos 1919'da İzmir Mekteb-i Sultanisinde toplanan “İzmir Beynelmilel Tahkik-i Fecayi Komisyonu”¹⁰⁹ Amiral Bristol'un başkanlığında çalışmalarına başladı. Komisyon kısa zamanda Batı Anadolu'nun bir kısım şehir ve kasabalarını dolaştı. Cephe gerisinde zulme uğramış Türk köylüsü ile Yunanlıların elinden kaçmayı başaramamış Türk insanları ile konuşup, şikayetlerini dinlediler. Yakıp yıkılan yerleri dolaşıp, gözleriyle gördüler. Tecavüze uğrayan kadın ve kızlarla konuştular.¹¹⁰ 19 Eylül'de Menemen'e giden Tahkik Heyeti üyeleri, Divan-ı Harbi Örfi tarafından tutuklanan ve Menemen'de 53 gün hapis yattıktan sonra bırakılan Kayalı Mustafa Ağa, Menemen Belediye Başkanı Süleyman Bey, Bekir Münir Bey ve Eczacı Hüseyin Bey'i de dinlemişlerdir. Kayalı Mustafa Ağa, heyetin kendilerini dinlediğini ve yazılı şikayetleri varsa onları da vermelerini söylediklerini belirterek “*Tazminat ve diğer hususata dair olan istid'a ve şikayetnamemizi verdik.*” demiştir.¹¹¹

*“İzmir Beynelmilel Tahkik-i Fecayi Komisyonu”na Osmanlı Devleti adına katılan Yarbay Kadri raporunda, Menemen Olayı ile ilgili olarak 19 Eylül'de Tahkik Heyeti'nin yerinde yaptığı inceleme hakkındaki intibalarını şöyle anlatmaktadır: “Menemen'e gelen heyet öğleden evvel Müslümanları, öğleden sonra Rumları dinledi. Menemen'deki Yunan vahşeti de hakikaten pek müthiş idi. Ahali-i İslamiye en küçük bir mukavemette bulunmadıkları halde bile Yunanlılar tarafından koyun gibi boğazlanmış idi. Kaza Kaymakamı Kemal Bey de dahil olduğu halde bu vakada Müslümanlardan bini mütecaviz masum talan ve ifna edilmiş idi. Yunanlıların bu vakayı da setre çalışmaları gülünç oluyordu.”*¹¹²

Dönemde işgal bölgelerini dolaşarak oradan yazılar yazan Arif Oruç, “*Menemende dahi heyetin tahkikatının lehimize neticelenmiş olduğuna şüphe edilmemelidir. Bahusus işgalden birkaç gün sonra suret-i mahsusada Menemen Kasabasına gelen bir İtalyan Heyeti birçok fotoğraflar ahz eylemiş ve ayrıca mağdurine 1000 lira tevdi'etmiştir. Bu da iddi'a-i vaki isbat eder*” demektedir.¹¹³

Uluslararası Tahkik Komisyonu, “*Menemen'de Yunanlılarca ciddi bir sebep olmaksızın 200 kişinin öldürüldüğü, 200 kişinin yaralandığını, İstasyon ve Konak*

¹⁰⁹ **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 2 nci Kısım**, C.2, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1965, s.384.

¹¹⁰ www.w3.balikesir.edu.tr/~metinay/soy2.htm (16 Haziran 2005).

¹¹¹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Ege Çevresi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.35.

¹¹² **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 2 nci Kısım**, s.384.

¹¹³ Özkaya, **Milli Mücadele'de...**, s.35.

yakınlarındaki binalardan Yunan askerleri üzerine ateş edildiği hakkındaki Yunan Komutanlığı'nın iddialarının doğru olmadığı'nın belirtmiştir. Uluslararası Tahkik Komisyonu'na verilmek üzere Aydın Vilayeti'nce hazırlanan rapora göre de, "Menemen ilçe merkezi ve köylerinde 24 kadın, 46 çocuk dahil 929 kişi şehit edilmiştir."¹¹⁴ 15 de yaralının bulunduğu belirtilen raporda, "bilumum ahalinin tek mil emval ve eşya ve mevaşisi zabt edilmiş ve ahali katliama uğramış ve birçoğu da hicret eylemiş olduğundan kıymeti tayin olunamamıştır" denilerek yağmanın ve talanın gerçek boyutlarının tespitin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Yine aynı raporda, "darb, izale-i bıkır, yağma vesaire mikdarı katliam ve hicret dolayısıyla tesbit olunamadığından meçhul kalmıştır" denilmektedir.¹¹⁵

James Morgan İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a, Menemen'den 18 Haziran'da gelen bir Fransız subayından, Yunanlıların Menemen'de 100 Türkü öldürdüğünü ve kasabanın Müslüman sakinlerinin halen panik halinde olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda St. Bartholomew'in¹¹⁶ ertesi gününü hatırlatır şekilde bütün Yunanlıların kapılarına beyaz haç çizilmesine dikkat çekmiştir.¹¹⁷ Gerçekten de, katliamdan önceki gece Rumlara ait mağaza ve dükkanlara yerli Rum ızcileri vasıtasıyla "Haç" işaretleri konularak, ertesi gün yağmalanması planlanan Müslümanlara ait işyerleri ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁸

Yunanlılar, Bergama bozgununun ardından, olay nedeniyle bozulduğunu iddia ettikleri asayiş sağlamaya ve Bergamayı yeniden almak amacıyla bir müfrezeyi Menemen'e gönderdiklerini söylemişlerdir.¹¹⁹ Buradaki asayiş operasyonu ise, birçok kişinin parçalanarak öldürüldüğü Menemen Katliamı'dır.

D. Bergama Bozgunu ve Menemen'de İkinci Katliam Girişimi

Bergamada bozguna uğramış olan Yunanlılar Menemen katliamını gerçekleştirerek bir nebze olsun öclerini almakla birlikte, asıl hedefleri Bergama'yı yeniden işgal etmek olmuştur. İzmir'e yeni geldiği haber alınan Akdeniz Tümeni'nin

¹¹⁴ <http://www.turk-yunan.gen.tr/turkce/katliamlar/kronoloji.html>.

¹¹⁵ Turan, **Yunan Mezalimi**, s. 399.

¹¹⁶ Protestanların parçalanarak, katliama uğradıkları bir gündür. Bu gün, Katolik Hristiyanlar işlerine başlamadan önce kapılarına beyaz haç figürleri çizmişlerdir. [www.http://history.hanover.edu/texts/barth.htm](http://www.history.hanover.edu/texts/barth.htm) (30.06.2005).

¹¹⁷ <http://www.turk-yunan.gen.tr/turkce/katliamlar/kronoloji.html>.

¹¹⁸ Turan, **Yunan...**, s.131; Mısıroğlu, **Yunan...**, s.204.

¹¹⁹ "Menemen Katliamını Yunanlılar Nasıl Te'vil ve İtiraz Ediyorlar"; **Anadolu**, 22 Nisan 1341, s.1.

6'ncı Alayı vapurlarla Dikili'ye gönderilirken¹²⁰, 17 Haziran 1919'da İzmir'den hareket etmiş olan 5'nci Adalar (Archipelagos) Alayı'nın geride kalan iki taburu da 12'nci dağ topçu grubundan bir batarya ile takviye edilerek, daha önce hareket etmiş bulunan alayına katılmak üzere Bergama istikametinde hareket ettirilmiştir. Bir tümen kadar bir kuvvet olan Yunan güçleri, biri Dikili üzerinden diğeri Menemen üzerinden Bergama istikametine doğru yollanmışlardır. Yunanlıların üstün kuvvetlerle Bergamayı yeniden işgale hazırlandıklarını 14'ncü Kolordu Komutanlığı Bergama Mıntika Komutanlığı'na bildirdiği sırada Yunanlılar Bergamaya doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Bergama'nın kurtarılışından sonra milli kuvvetler dağılmış, Binbaşı Cemal Müfrezesi 60 kişi kadar kalmıştı.

18 Haziran 1919 günü Binbaşı Cemal Müfrezesi, Dikili'den ilerliyen düşman kuvvetlerini, gücü yettiği kadar durdurmaya çalışmıştır. 19 Haziranda akşama kadar süren savunmadan sonra Türk kuvvetleri çekilmeye başlamışlar, ancak Yunan kuvvetleri Türklerin tahliye ettiği Bergama'ya girmemişler ve şehrin dışında beklemişlerdir. Ertesi gün Bergamayı işgal eden Yunanlılar, tabur karargahını buraya kurarak, işgallerini Kınık ve Ayas'a kadar ilerletmişlerdir.¹²¹

Soma Kasabası sakinleri adına Belediye Reisi Osman Nuri, Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği 20 Haziran 1335 tarihli telgrafında, Bergamanın işgali ile birlikte Menemen katliamına nazire olmak üzere burada da kadın, erkek, ihtiyar, çocuk ayrımı yapılmazsınız, elli bin kişilik İslam ahaliye çeşitli şekillerde işkenceler yapıldığını ve vahşet uygulandığını, Yunan askerlerinin en büyük eğlencesinin Müslümanların namusunu tahrip etmek olduğunu ve Menemen katliamının ardından Bergama'da yaşananların *“adalet ve mertliklerinden emin olunan düvel-i muazzama”*nın ve onun himayesinde yapılan mütarekenamenin prestijini azalttığını belirtmiştir. Bu gelişmeler bu devletlere olan güveninin azalmasına neden olmuş ve halk bir kez daha hicreti düşünmeye başlamıştır. Soma halkı, bu gidişatı durdurmak için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.¹²²

Bergama'nın ikinci kez işgal edilmesi sırasında Yunan Kuvvetleri, şehri tamamen yağma etmişler ve aldıkları eşyayı kısmen Menemen'de yerli Rumlara

¹²⁰ Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında...*, s.43.

¹²¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 1 nci Kısım*, s.170-171.

¹²² BOA, DH.KMS, 52-2-52.

dağıtmışlar, kısmen de kırk yük otomobili ile iki gün sürekli olarak Dikili'ye ve oradan Midilli'ye taşımışlardır.¹²³

6 Ağustos 1919'da işgal altındaki Menemen'de Yunan askerleri tarafından yine taşkınlıklar yapılmıştır. Bu konunun İzmir ve çevresi ve Düvel-i Muazzama¹²⁴ arasında tepkilere yol açması üzerine Yunan işgal Kumandanlığı tarafından *“bir yanlışlık olduğu”*na dair bir beyanatta bulunulmuş ve Menemen İşgal Kumandanı'nın değiştirilmesi ve uzaklaştırılması¹²⁵ konusu gündeme getirilmiştir. Halka böyle olaylar olmayacağına dair teminat verilmesine rağmen Ağustos'un 13'ncü günü bir kez daha Yunanlıların faaliyetleri sözkonusu olmuştur. Menemen Kaymakam Vekili'nin, Vilayete konuyla ilgili bilgi vermek üzere kaleme aldığı raporda anlattığına göre, gece saat on bir civarlarında Giritlilerin oturduğu mahalle üzerindeki yarıktan, seslerinden mavzer, gıra, martini olduğu anlaşılan tüfeklerden yağmur gibi kurşun aktığı duyulmuştur. Ardından ise, Rum mahalleleri yakınlarında birkaç el silah sesi duyulmuştur. Yunan Jandarma Komutanı bu konuyla ilgili olarak Menemen Kaymakam Vekili'ne, *“bir şey olmadığını ve olayın birkaç kopuğun görülmesinden ibaret olup, endişeye mahal olmadığını”* söylemiştir. Ancak, ertesi gün hükümet konağına alınmak istenmeyen ve Fransız subayları sayesinde hükümete giren Kaymakam Vekili, silah atılan su deposu civarında inceleme yapmış ve birkaç mermi kovanı ve bir el bombası bulmuştur. El bombası üzerindeki istavrozdan, bombanın Yunanlılara ait olduğu anlaşılmıştır. Yunan Jandarma Kumandanı askerlerinin hiçbirinde el bombası bulunmadığını söylemiş ancak, şahit olarak dinlenen Mahkeme Reisi Halim Bey, daha önce Bergama'ya giden askerin yanında bir araba bomba olduğunu ifadesinde beyan etmiştir.¹²⁶

Kaymakam Vekili Bey, raporunda, olay esnasında herhangi bir can kaybı bulunmadığını belirterek, *“Silah attığı söylenen şahs-ı meçhulun Yunan askerleri tarafından derdest edilmemeleri ve bir takım ahalinin heyecan ve hamile kadınların ekserisinin korkudan iskat-ı cenine uğradığı ve hükümete memurin ve eshab-ı mesalih konulmayıp geri dönmelerine esbab olunduğu ve ilk birinci vaka-i müessife ile ikinci ve bu defaki de Salı gününe tesadüf etmesi millet-i hristiyanıye ve asakir-i Yunana mahsus*

¹²³ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 2 nci Kısım, s.387.

¹²⁴ BOA, DH.KMS, 54-2/44 .

¹²⁵ BOA, DH.KMS, 52-4/11 .

¹²⁶ BOA, DH.İ.UM, 55-66, s.1.

olduğunu telakki ettiğini ve bu gibi hallerden bütün bütün korku ve heyecana düşen milleti İslamiyenin buradan kaçmaları için bir sebep aranılmakta”olduğunu ifade etmiştir. Yunanlıların silah atacakları zaman halkı haberdar edeceklerine söz vermelerine rağmen, Kaymakam Vekili heyecan içinde olan halkın ya bir yere hicretinin sağlanması yada Yunanlıların keyfi hareketlerinin önüne geçilmesi konusunda isteklerini İzmir’e bildirmiştir.¹²⁷

E. Menemen’in Kurtuluşu

İşgal ile başlayan Yunan hareketi Batı Anadolu’yu tüm kurumlarıyla Yunanlılaştırmaya doğru bir faaliyet haline dönüşmüştü. Bu politikanın gereklerinden biri olarak öncelikle eğitim kurumlarına el atılmış, ders programlarında büyük değişiklikler yapılmıştır.¹²⁸ Bunun gibi toplumsal yaşayışa içerden etki etme yönelik olarak kadın cemiyetleri kullanılmıştır. İzmir Kadın Dernekleri Birliği adı ile kurulan ve 13 Nisan 1922 yılında da adı, Küçük Asya’nın Yunan Kadın Dernekleri Birliği olarak değişen bir birlik mevcuttu.¹²⁹ Eylemlerine baktığımızda bu birlik Türklere karşı propagandasını dostluk, kardeşlik, yardım temaları ile yürütmüştür. Menemen’de 1919 yılında kurulmuş olan Edepli Kadınlar Derneği bu derneğe, 1922 yılında katılmıştır.¹³⁰ İdari alanda da bir düzenlemeye gidilmiş ve Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra ilçelere kaymakam olarak Yunan siyasi temsilcileri atanmıştır. Yorgos Poniridis isimli kişi de bu dönemde Menemen Kaymakamlığı’na atanmıştır.¹³¹

Tüm bu kalıcılığa yönelik teşkilatlanmaya rağmen, Büyük Taarruz’da bozguna uğrayan Yunan birlikleri geri çekilmeye başlamışlar, ancak bu hareket, bütün Batı Anadolu’da yeni ve daha korkunç bir Yunan-Rum mezaliminin başlamasına neden olmuştur. Her yerde olduğu gibi Menemen’de de kaçan Yunan askerlerinin zaiyat vermelerine engel olunamamıştır. Şehrin yakılacağı söylentileri üzerine halk tedbirli davranarak şehrin yakılmasını önlemiştir. Fakat bazı köylerin yakılmasına engel olunamamıştır. Menemen yakınlarındaki Asarlık köyü ve Divrikli çiftliği yakılmıştır. Asarlık köyü kadınlarının çoğunun ırzına geçilmiş ve ateşe atılmışlardır. Boşnak köyü tamamen yakılmış ve bazı kadınlara tecavüz edilmiştir. Çukurköylü Ahmet Ağa’nın

¹²⁷ BOA, DH.İ.UM, E.55-66, s.2.

¹²⁸ Kamil Su, *Sevr Anlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.47.

¹²⁹ Berber, *Sancılı Yıllar...*, s.356.

¹³⁰ Berber, *Sancılı Yıllar...*, s.358 .

¹³¹ Berber, *Sancılı Yıllar...*, s.307.

çiftliğinde Bekçi Sadık'ın 18 kişilik ailesi kuyuya atılarak öldürülmüştür. Hisarlık ve Dirlik çiftlikleriyle Kozluca köyü tamamen yakılmıştır. Değirmendağı tepesine yerleştirilen mitralyözle 15 kişi öldürülmüş, 13 yaşındaki bir kız çocuğuna çok sayıda Yunan askeri tecavüz ederek, ölümüne sebep olmuşlardır.¹³² Menemen'in kurtuluşundan sonra buraya gelen yabancı gazete muhabirlerine, aralarında müftü İbrahim Ethem Efendi, eski belediye başkanı Süleyman Bey ve Belediye Başkanı Hüsnü Bey'in de bulunduğu kişiler, Menemen'de öldürülenlerin toplam 1.371 kişi olduğunu ve bunların kimliklerini verebileceklerini söylemişlerdir. Başka bir görgü şahidi de 2 Eylül'de kaçan Yunanlıların Menemen'de iki günde 100'den fazla Türk'ü öldürdüklerini söylemiştir. Yerli ve yabancı gazetecilerin incelemeleriyle, Menemen'de Yunan kuvvetlerinin çekilmesi sırasında 150 Türk'ün öldürüldüğü anlaşılmıştır.¹³³

Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'nın 8 Eylül 1922 günü Ahmetli'de Beşinci Kolordu'ya verdiği emre göre 5. Kolordu aynı gün Manisa'nın batısında toplanacak ve Menemen üzerinden İzmir yönüne yürüyecektir.¹³⁴ Nureddin Paşa aynı gün Batı Cephesi Komutanlığı'na Turgutlu'dan gönderdiği yazıda, Manisa ve Menemen mıntıkalarında, 1. ve 4. kolorduları ikamet ettirmek fikrinde olduğunu bildirmiştir.¹³⁵

Yunan işgali altında 3 yıl 3ay 18 gün, katliamlar, işkenceler ve Yunanlılaştırma faaliyetlerine maruz kalan Menemen Kazası, 9 Eylül 1922 günü Türk ordusunun şehre girmesi ile özgürlüğe kavuşmuştur.¹³⁶ Fahrettin Altay anılarında, köylülerin Nif Boğaz'ında düşmanın tahkimat yaptığını duyduklarını, Dikili taraflarında da büyük düşman kuvvetleri bulunduğunu ve kıyılarda bazı düşman savaş gemilerinin görüldüğünü bildirmeleri üzerine düşmanın İzmir'i kolay bırakmayacağını düşünerek, süvari kolordusunu -boğazlara saldıracak Türk piyadelerine yardım amacıyla- Yamanlar Dağı'nın arkasından yani Menemen tarafından geçirtmeyi düşünerek, tümenleri Manisa yönünde yürüttüğünü belirtmektedir.¹³⁷ 8 Eylül'de Manisa'yı kurtaran ve kendisine direnen iki düşman bölüğünü imha eden 5. Kolordu, gece Menemen istikametinde yürüyüşüne devam etmiştir.¹³⁸ 9 Eylül sabahına ait olup Batı Cephesi Komutanlığı'na

¹³² Turan, **Yunan Mezalimi**, s.132.

¹³³ Turan, **Yunan Mezalimi**, s.132.

¹³⁴ Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt Bşk., **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)**, Yıl 43, Sayı 98 (Haziran 1994), s. 70.

¹³⁵ **ATBD**, 43/98, s. 77.

¹³⁶ Sorgun, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 2. Baskı, Kemer Yayınları, İstanbul, 1998, s.354.

¹³⁷ Sorgun, **İmparatorluktan**, s.349.

¹³⁸ **ATBD**, 43/98, s. 79.

sunulan rapora göre, 14. Süvari Fırkası Menemen istikametinde ilerlemektedir ve bu fırkanın yalnız kalmaması için de takip kolları Menemen yönünde yürüyüşe geçirilmiştir.¹³⁹

Ancak bu sırada Menemen’de hala düşman kuvvetleri bulunduğunu, yine Altay’ın anılarından anlıyoruz. Türk kuvvetleri Menemen’e tamamen, 9 Eylül sabahı girmişlerdi. Menemen civarında bir düşman çetesi ile çatışmaya giren 14. Süvari Tümeni bu uğurda bir subayı ve iki erini şehit vermiştir. Bu tümen, halkın şiddetli alkışları arasında Menemen’e girmiş, burada kendilerine birtakım ikramlarda bulunulmuş ve ardından tümen İzmir’e doğru yürüyüşüne devam etmiştir.¹⁴⁰

T. Parlak Menemen’in kurtuluşuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: “Albay Mehmet Suphi Bey’in komutasındaki 14. Süvari Tümeni saat 04.30’a doğru Menemen sırtlarına gelmişti. Bu sırada ovanın sessizliğini silah ve top sesleri bozmuştu. Yunan Süvari Tümeni’nin artçı olarak buralarda bıraktığı dağ bataryasıyla desteklenmiş süvari bölüğü, tümenimizin öncüsü olan 3. Süvari Alayı’nın yolunu kesmeye kalkışmıştı. Yanlardan öncü alay, cepheden tümen harekate geçmiş ve Yunan Süvari Bölüğü hemen yok edilmişti. Bu savaş sırasında tümenimiz bir subayla iki erimizi şehit vermişti. Bu üç kahraman vatan çocuğu, 9 Eylül gününün ilk, yaklaşık üç buçuk yıldan beri kan diyarı içinde bırakılan Menemen’in son şehitleri olacaktı. 14. Süvari Tümeni halkın sevinç gözyaşları ve candan gösterileri arasında Menemen’e saat 05’00’de girmişti.”¹⁴¹

Özellikle Menemen’in köylerindeki kadınlar ve çocuklar, kaçan Yunan askerlerini gördüklerinde korkarak dağlara sığınmışlar ancak, daha sonra Yunan askerlerinin kaçtığını ve gelenin Türk ordusu olduğunu görmüşler ve geriye dönmüşlerdir.¹⁴²

9 Eylül’de İzmir’in kurtarılmasının ardından, aynı gece 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa’nın verdiği emre göre, 2. Kolordu Menemen ve Foça kazaları dahilinde yerleşecek ve arama yapacaktır.¹⁴³ Ertesi gün yani 10 Eylül’de 2. Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa bu emir doğrultusunda Kolordu’ya bağlı birliklerin ve karargahın tümüyle

¹³⁹ ATBD, 43/98, s. 85.

¹⁴⁰ Sorgun, *İmparatorluktan*, s.354.

¹⁴¹ Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa 2 Yunan Egeden Nasıl Gitti “Son Günler”*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir 1983, s. 359-360.

¹⁴² Ahmet Sever’le (Menemen 1923 doğumlu) 12.08.2005 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁴³ ATBD, 43/98, s. 93.

Menemen'e yerleşeceğini belirten bir kolordu emri yayınlamıştır.¹⁴⁴ Karargahı Menemen'de bulunan 2. Kolordu Komutanlığı'ndan 14. piyade Tümeni Komutanlığı'na 15 Eylül günü gönderilen yazıya göre, 2. Kolordu Menemen, Foça, Bergama, Ayvalık ve Edremit kazalarının düşman birliklerinden temizlenmesine ve düşman ırkı hakkındaki kararları uygulamaya devam edeceği gibi sahilin önemli kısmını da gözetleyecektir. Kolordu karargahı yine Menemen'de kalacaktır.¹⁴⁵

Menemenli Rumlardan biri olan Aglaia Kontou, Türk ordusu geldiğinde Menemen'deki Rum halkının durumunu şöyle anlatmaktadır: *"Kemal orduyla indiği zaman, Menemen'deki Rum halkın çoğu orada yoktu. Dışarıdaki mülklerinde idiler. Komutanlığa adamlar gönderip, bilgi istediler ve komutanlık bizi bilgilendirdi. Bize şöyle diyorlardı: "Kentte toplanın, çünkü çevre yöreyi koruyamayacağız." Bizde hemen ertesi gün toplanmış, İzmir'e doğru kaçış yolculuğuna çıkmıştık. Ben, çocuklarımla ve mülkümüzde çalışan yaşlı bir amca ile birlikte idim; kocam bizi trene bindirdi ve kendisi Menemen'i kimse yakmasın diye halkça oluşturan savunma gücü içinde orada kaldı. Köyün bütün gençleri de kaldılar, kaçmadılar. Onu korudular ve yakmadılar. Menemen içinde hiçbirşey (hiçbir kötülük) görmedik."*¹⁴⁶

İzmir Askeri Valiliğini üstlenecek olan 1. Kolordu Komutanı tüm Süvari Kolordusunu 9 Eylül günü İzmir ile Menemen'de toplamıştır.¹⁴⁷ Bu da bize bölgenin tümünün düşmandan arındırıldığını göstermektedir.

Menemen Kasabası'nın düşman işgalinden kurtulurken yakılamadığına¹⁴⁸ dair iddialar bulunmakla birlikte, bu tür düşünceler kasabanın merkezi için geçerli olmuştur. Çünkü, Menemen'e bağlı Hisarlık, Tuzçullu, Değirmendere ve Kumtepe köylerinin tamamen yandığı¹⁴⁹ arşiv kayıtlarına geçmiştir. Bunun yanında Ahmet Sever ile yaptığımız görüşmede *"merkezde de bazı evlerin yakıldığını"* söylemiştir.¹⁵⁰ Ayrıca 5. Süvari Kolordusu Kurmay Başkanı Albay Şükrü (Sökmensü) Bey, Manisa yangınına söndürmeye çalışırken, Menemen halkının Yunanlılar tarafından toptan öldürüleceklerine dair bir haber aldıklarını söylüyor ve şöyle devam ediyor: *"14'üncü*

¹⁴⁴ ATBD, 43/98, s. 102-103.

¹⁴⁵ ATBD, 43/98, s. 132-133.

¹⁴⁶ Umar, **Yunanlıların ve Anadolu...**, s.129

¹⁴⁷ Sorgun, **İmparatorluktan..**, s.358

¹⁴⁸ Özengin, **Bilinmeyen ...**, s.57

¹⁴⁹ Talat Yalazan, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.177

¹⁵⁰ Ahmet Sever'le (Menemen 1923 doğumlu) 12.08.2005 tarihinde yapılan görüşme.

Süvari Tümeni ile birlikte hızla yürüyüşe geçtik. Karargah bu tümenle beraberdi. Birinci ve ikinci tümenlerimiz Manisa'dan Bornova doğrultusuna yürürlerken biz sabaha yakın bir zamanda Menemen'e vardık ve Menemen halkını o büyük felaketten kurtarmış olduk”¹⁵¹

¹⁵¹ Parlak, **İşgalden Kurtuluşa 2**, s.383.

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE İDARİ VE SİYASİ HAYAT

A. İdari Hayat

1. İdari Taksimat

a. Osmanlı Döneminde Menemen'in İdari Taksimatı

Menemen uzun zaman Saruhan Sancağı'nın kazalarından biri olmuştur. 1835 tarihli bir nüfus yoklama defteri kayıtlarına göre Menemen kasabasında 27 mahalle bulunmakta idi¹⁵². 1842 yılına ait başka bir nüfus yoklama defterinde bu sayının 25'e indiği görülmektedir. 1842 yıl kayıtlarında görülmeyen iki mahallenin diğerleriyle birleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. 1842 yılında Menemen kasabası/şehri, Ahi Hızır, Zeyni, Seyyid Ali, Hacı Abdi, Dülbendli, Abdesli, Seyyid Nasrullah, Menemenli, Hacı Pazarlı, Pazarbaşı, Kan Alucı, Balaban, Kasım Paşa, Köse Bülbül, İsa, Osman Fakı, Cami-i Kebir, Kethüda Bali, Bektaşlı, Veli Fakı, Rumiyan, Marmaralı(Mermerli), Ermeniyan, Kıbtiyan ve Sevinç adlı mahallelerden oluşmaktaydı.¹⁵³

Kazanın 1835 yılında 32'si köy, 15'i çiftlik ve 9'u ağıl olmak üzere 56 kır iskan yeri bulunmaktadır.¹⁵⁴ 1842 yılı itibarıyla Menemen Kazası, Koyunderesi, Yahşi ili, Orta, Hatunderesi, Musa Bey, Kaklıç, Helvacı, Çavuş, Belen, Öksüz, Doğa, Turgudlu, Ebrim, Yanık, Buruncuk, Süleymanlı, Bozalan, Görece, Hasanlar, Tuzculu, Türkelli, Sasılar/Sasılı, Mir Alem, Çukur, Eynederesi, Süzbekli, Kesik, Seyrek, Ulucak isimli 29 köy ve sayısı belirtilmeyen çiftliklerden oluşmuştur.¹⁵⁵

Türklerin fethinden itibaren Saruhan Sancağının kazaları arasında yer alan Menemen, 23 Mart 1855 tarihli Meclis-i Vâlâ kararıyla İzmir'e bağlanmıştır. Kararın gerekçe olarak, İzmir'e yakınlığı ve halkının alışverişini İzmir'le yaptığı gösterildiği gibi, tahsilat ve ulaşım açısından da uygun olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵² Nejdett Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı'nda Nüfus", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 271-272.

¹⁵³ Nejdett Bilgi, "1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdari Bölünüşü", **Manisa Araştırmaları 1**, Emek Matbaacılık, Manisa 2001, s.120.

¹⁵⁴ Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve...", s. 272-273.

¹⁵⁵ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın...", s.120-121.

¹⁵⁶ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s. 96.

1319 tarihli Aydın Vilayeti salnamesine göre 1901-1902 yıllarında İzmir Sancağı'na bağlı Menemen kazasının 47 köyü bulunmaktadır. Bu köylerin isimleri şöyledir: Miralem, Yahşelli, Koyundere, Asarlık, Havuçlar, Harmandalı Süzbeyli, Tuzçullu, Kesik, Musabeyli, Çavuş, Buruncuk, Samurlu, Hatunderesi, Çıtak, Çoraklar, Hasanlar, Öküz, Görece, Süleymanlı, Bozalan, Turgutlar, Çukur, Türkelli, Balatçık, Yanık, Doğa, Belen, İğnedere, Helvacı, Kaklıç, Sasalı, Çaltıdere, Göktepe, Değirmendere, Yenice, Bargir, Beyköy, Boz, Telekler, Çaltı, Güzelhisar, Ayvacık, Arap Çiftliği, Aliğa Çiftliği, Ulucak ve Seyrekköy.¹⁵⁷ Bu listeden de anlaşılacağı gibi 1842 yılında ve öncesinde Saruhan Sancağı'na bağlı küçük bir kaza olan Güzelhisar-ı Menemen Kazası kaldırılarak Menemen kazasına dahil edilmiştir. Güzelhisar ve Aliğa Çiftliği'nin içinde yer aldığı Aliğa Nahiyesinin bulunduğu bölge yaklaşık olarak Güzelhisar-ı Menemen kazasının arazisine karşılık gelmektedir.

b. Cumhuriyet Döneminde Menemen'in İdari Taksimatı

1923 yılında yüzölçümü 708.750 m² olan Menemen Kazası, Aliğa Nahiyesi ile birlikte toplam 868.500 m²'lik yer işgal etmektedir.¹⁵⁸ Menemen Kazası'na bu sene itibariyle kaza merkezinin yanı sıra merkez nahiyeye bağlı olan köyler şunlardır: Balatçık, Harmandalı, Ulucak, Koyundere, Asarlık, Havuccular, Emiralem, Göktepe, Değirmendere, Bargir, Hasanlar, Süleymanlı, Görece, Çukur, Yanık, Doğa, Alaniçi, Çaltı, Ayvacık, Turgutlar, Telekler, Bozalan, Belen, Bürüncük, Helvacı, Türkeli, İğnedere, Öküz, Hatundere, Çavuş, Musa Bey, Kesik, Seyrek, Tuzçullu, Süzbeği, Yahşilli, Sasalı, Kaklıç ve Banaz. Bunların yanında, Ali Ağa Çiftliği, Güzelhisar, Samurlu, Karpuzculu, Çıtak, Çaltıdere, Çoraklar, Boz, Arab Çiftliği ise Aliğa nahiyesine bağlı köylerdir.¹⁵⁹

Menemen Kazası'nda 1926 yılında merkez kazanın yanısıra 26 köy mevcuttu. Kaza; Çavuş, Musabey, Kesik, Seyrek, Ulucak, Balatçık, Harmandalı, Koyundere, Asarlık, Yahşelli, Emiralem, Göktepe, Bargirköy, Ayvacık, Çaltıköy, Değirmendere, Alaniçi, İğnedere, Görece, Telekler, Hasanlar, Bozalan, Turgutlar, Süleymanlı, Çukur, Belen köylerinden oluşmaktaydı. Bunların yanısıra Aliğa Nahiyesi ve köyleri de

¹⁵⁷ Doğer, *İlk İskanlardan...*, s. 361.

¹⁵⁸ *1923 Senesi İzmir...*, s.78.

¹⁵⁹ *1923 Senesi İzmir...*, s.70-71.

Menemen'e bağlıdır. Kaza merkezi belediye ile yönetilmekte, köylerde ise, Bargirköy ve Alaniçi hariç olmak üzere köy kanunu uygulanmaktaydı.¹⁶⁰

1927 senesinde Menemen Kazası'na bağlı olarak Aliğa Nahiyesinin yanısıra 44 köy bulunmaktadır.¹⁶¹ Aynı senede, Menemen Kazası ile Yamanlar Köyü arasındaki sınırı tespit etmek amacıyla bir heyet oluşturulmuştur.¹⁶² 1928 yılında Menemen'e tabi Öküz Köyü'nün adı işgal esnasında Yunanlılar tarafından katledilen Kaymakam Kemal Bey'e atfen "*Şehit Kemal Köyü*" olarak değiştirilmiştir.¹⁶³

1929 yılında Emiralem Nahiyesi teşkilat listesi haricinde bırakılan Yahşelli Köyü, yeniden Emiralem Nahiyesi teşkilatına dahil edilmiştir.¹⁶⁴ 1928 salnamesinde Menemen Kazası'nın "Aliğa nahiyesi ve 43 köyden"¹⁶⁵ ibaret olduğu belirtilmektedir. 1929-1930 salnamesine göre ise, Aliğa Çiftliği ve Emiralem olmak üzere Menemen'in iki nahiyesi mevcuttur.¹⁶⁶

1931-32 senelerinde Menemen'e bağlı olarak merkez kaza ve iki nahiyesinin yanısıra; Balatçık, Harmandalı, Ulucak, Koyundere, Asarlık, Havuçlar, Çukur, Yanık, Doğa, Helvacı, Türkelli, Hatundere, Çavuş, Musabey, Kesik, Seyrek, Tuzçullu, Sözbeyli, Yahşelli, Sasallı, Kaklıç, Panaz, Günerli, Boz, Belen, Buruncuk, Şehit Kemal köyleri, Emiralem Nahiyesi'ne bağlı nahiye merkezinin yanısıra; Ayvacık, Alaniçi, İnedere, Görece, Turgutlar, Süleymanlı, Bozalan, Telekler, Çaltı, Göktepe, Değirmendere, Beyköy, Hasanlar köyleri, Aliğa Nahiyesi'ne bağlı olarak nahiye merkezinin yanısıra; Çaltılıdere, Çoraklar, Çıtak, Samurlu, Güzelhisar, Uzunhasanlı, Kalabak, Karakuzu, Atçukuru köyleri mevcuttu.¹⁶⁷

1931 yılında Emiralem Nahiyesi halkı, idari taksimat ile ilgili bir sorun yaşamışlardı. Nahiyesinin, hemen karşısında bulunan Değirmendere'ye nakledileceği konusundaki haberler üzerine bir mazbata hazırlayarak, İçişleri Bakanlığı nezdinde bu konudaki tavırlarını ortaya koymuşlardı. Hazırlanan mazbata şöyleydi:

"Dâhiliye Vekâleti celilesine

İzmir Vilâyeti celilesine Efendim,

¹⁶⁰ *İzmir Vilayeti 1926 Senesi ...*, s.ny.

¹⁶¹ *T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928*, s.543.

¹⁶² "Hudud Heyeti", *Hizmet*, 6 Kanun-u Sani 1927, s.2.

¹⁶³ "Küçük Haberler", *Hizmet*, 22 Şubat 1928, s.2.

¹⁶⁴ "Emiralem Nahiyesi", *Hizmet*, 11 Ağustos 1929, s.2.

¹⁶⁵ Matbuat Umum Müdürlüğü, *T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929*, s.276; *Türkiye Salnamesi 1928*, s.876 .

¹⁶⁶ *T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930*, s.452.

¹⁶⁷ *T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Bilgi Matbaası, İzmir 1933, s.32-33.

Menemen Kazası'na tâbi ve tahminen 3 kilometre kurbunda vaki asırdide ve tarihî olan köyümüz Emiralem Köyü, civarındaki köylerden büyük ve arazisi fazla ve kuvvei inbatıyesî değerlerinin fevkinde olduğu anlaşılmış olmakla nahiye merkezî intihap edilmiş ve nahiye de köyün tarihî adı olan Emiralem Nahiyesi adı takılmıştır. Bunun üzerine vazifesi başına gelmiş olan Nahiye Müdürü Bey, bi'ttabi merkez olan köyümüzde ikamet etmekte iken bilâsebeb ikametgâhını civardaki Değirmendere köyünün yazlık mahallesine nakletmiş ve hiçbir emre müstenit olmaksızın hükümeti de muvakkaten mezkûr mahalle nakletmiştir. Bu hali gören mezkur Değirmendere Köyü ahalisinden bazıları bu yazlık mahallin nahiye merkezî ittihaz edilmek ve güya Emiralem adı arapça olduğundan bahisle nahiye'nin bu adını değiştirmek emeliyle makamâtı alıyeye mütevaliyen müracaat ve tasaddi eylemekte olduğunu istihbar ettik.

Halbuki köyümüz yukarıda da arzettiğimiz gibi civarındaki köylerin en büyüğü ve ahalisi de en çalışkanı ve arazisinin de kuvvei inbatıyesi diğerlerinden fazla bulunduğu ve hükümet dairesi ittihaz olunmak üzere köyümüzde bina da mevcut olduğu ve nahiye merkezi ittihaz olunduktan berî seri adımlarla terakki ve tekemmüle yürüyen köyümüzün kemakân merkez olarak ipkası ve Emiralem adı da Arapçadan ziyade Türkçeleşmiş olmakla bunun da tahvilini icap ettiren bir sebebi haklı ve mantıkî bulunmadığı cihetle şimdiye kadar anıldığı gibi gene Emiralem nahiyesi adı ile terk edilmesini bilumum halkımız bütün mevcudiyetiyle istirham eder olduklarını müş'ir işbu istirhamnamemizi takdime ictisar eyleriz Efendim Hazretleri”¹⁶⁸ Konu bu tarihten sonra gündeme gelmemiş ve Emiralem'in nahiye olma durumu devam etmiştir.

1932 yılında Çukur Köyü'nün ovada güzel bir yere nakledilmesine karar verilmiştir. Ayrıca köyün adının “Gazi Kemal” olarak değiştirilmesi ile ilgili olarak İzmir İli İdare Heyeti nezdinde teşebbüste bulunulmuştur.¹⁶⁹ Ancak 1933 tarihli Menemen Ant dergisinde yer alan bir makalede, Çukur Köyün adının “Haykıran” olarak değiştirildiği yazılmıştır.¹⁷⁰ Bu da bize “Gazi Kemal” adının kabul edilmediğini göstermektedir. Yine 1932 yılında idari taksimatla ilgili diğer bir konu ise, Çavuş Köyü'nün Musabey Köyü'ne katılmasıdır ki, bu konuyla ilgili olarak Menemen Kaymakamlığı mahalli idareler nezdinde bir girişimde bulunmuştur.¹⁷¹

¹⁶⁸ “Nahiye Merkezinin Değirmendere'ye Nakli Arzu Edilmiyor”, **Anadolu**, 16 Eylül 1931, s.4.

¹⁶⁹ “Gazi Kemal Köyü”, **Anadolu**, 23 Eylül 1932, s.2.

¹⁷⁰ “Menemen'de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12,(15 Eylül 1933), s.10-11.

¹⁷¹ “Menemende Çavuş Köyünün Bir İşi”, **Hizmet**, 29 Şubat 1932, s.4.

Aynı yıl Menemen Kazası'nın Emiralem nahiyesine bağlı Görece Köyü'nün bulunduğu yeri değiştirilerek, Ecmandede mevkiine taşındı. Ancak, köyün adı değişmedi ve Görece olarak kaldı. Yine Menemen Kazasına bağlı Çukur Köyü ile Bel köyü birleştirilerek Haykıran olarak yeni bir köy kuruldu.¹⁷²

2. İdareciler

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Menemen'de kaymakam olarak Mustafa Adli (Bayman) Bey bulunuyordu. Ekim 1918'de başladığı bu görevinden Aralık 1918'de istifa ederek ayrıldı.¹⁷³ İzmir ve Menemen'in işgal edildiği tarihlerde ise Menemen Kaymakamı Kemal Bey'dir. 17 Haziran 1919'da Yunanlılar tarafından katledilmiştir.¹⁷⁴

1923 yılı başlarına ait bir gazete haberine göre, Menemen'de kaymakam olarak İbrahim Bey görev yapmaktadır.¹⁷⁵ Çeşitli gazetelerde yayınlanmış haberlerden anladığımıza göre ise, 1924 ve 1925 yıllarında Menemen'de kaymakam olarak Azmi Bey görev yapmıştır.¹⁷⁶

1926 yılında Menemen'de Kaymakam Hasan Fikri Bey, Yazı İşleri Katibi Mehmet Cemal Efendi, Nüfus Memuru İsmail Mahir Efendi, Aliğa Nahiyesi Müdürü Şükrü Bey, Mal Müdürü Raib Bey, Metruk Mallar Memuru Nizamettin Bey, Tapu Memuru Hamdi Efendi, İskan Memuru İsmail Efendi, Muhasebe Memuru İbrahim Bey, Orman İşleri Memuru Hamdi Nuri Efendi, Ziraat Memuru Tahir Oğuz Efendi, Hükümet Doktoru Abdülbari Bey, Müftü Hacı Mustafa Efendi, Hukuk Reisi İhsan Bey, Ceza Hakimi Ali Kemal Bey, Savcı Zekeriya Bey, Müstantik Feridun Necdet Efendi, Başkatip Mehmet Emin Efendi, İcra Müdürü İsmail Nazmi Efendi memuriyet kadrolarında görev yapmışlardır.¹⁷⁷ 1926 yılında Kaymakamlık makamında Hasan Bey olmakla birlikte, onun bir süreliğine Ankara'ya gitmesi nedeniyle yerine vekaleten Aliğa Nahiye Müdürü Şükrü Bey kaza kaymakamlığına vekalet etmiştir.¹⁷⁸

¹⁷² Serap Tabak, **İzmir Şehrinde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s.181.

¹⁷³ Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-69, s.1598.

¹⁷⁴ Özalp, **Milli Mücadele...**, s.25.

¹⁷⁵ "Havadis-i Vilayet", **Ahenk**, 29 Mart 1339, s.2.

¹⁷⁶ "Bu Ne Zihniyet?", **Sada-yı Hak**, 30 Teşrin-i evvel 1340, s.2; "Menemen'de Cumhuriyet Bayramı", **Türkili**, 29-30 Teşrin-i evvel 1341, s.2.

¹⁷⁷ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi ...**, s.ny.

¹⁷⁸ "Menemen Haberleri", **Hizmet**, 16 Kanun-ı Sani 1926, s.3.

1927 yılında Menemen’de Hasan Fikri Bey Kaymakam, Mehmet Cemal Efendi Yazı İşleri Katibi, Mehmet Fethi Bey Mal Müdürü, İhsan Bey Hukuk Hakimi, Ali Kemal Bey Ceza Hakimi, Zekeriya Bey Savcı, Feridun Bey Sorgu Hakimi, Abdülbari Bey Hükümet Doktoru, Mehmet Şükrü Bey Aliğa Nahiyesi Müdürü olarak görev yapmışlardır. Kazada müftü kadrosunun olmadığı görülmüştür.¹⁷⁹

1928 yılında Menemen Kaymakamlığı’na Hasan İhsan (Kahyaoğlu) Bey atanmıştır. İhsan Bey bu görevde 1930 Eylül’üne kadar kalmış ve Menemen’den Erüh Kaymakamlığı’na tayin olmuştur.¹⁸⁰

1928-1929 yıllarında Menemen’de görev yapan diğer memurlar; Mal Müdürü Ragıp, Hukuk Hakimi Osman Nuri, Ceza Hakimi Ali Kemal, Savcı Zekeriya, Sorgu Hakimi B. Hulusi, Hükümet Doktoru Abdülbari Beyler’dir.¹⁸¹

1929-1930 yıllarında ise; İç İşleri Bakanlığı’na bağlı olarak Yazı İşleri Memuru M.Cemal, Jandarma Kumandanı Kazım, Aliğa Nahiyesi Müdürü Rıfat, Emiralem Nahiyesi Müdürü Şem’i, Nüfus Memuru İsmail Mahir, İskan Memuru İsmail, Maliye Bakanlığı’na bağlı olarak Mal Müdürü Ragıp, Tapu Memuru Hamdi, Adliye Bakanlığı’na bağlı olarak Hukuk Reisi Ceza Hakimi Osman, Savcı A.Kemal, Sorgu Hakimi Emin, Başkatip Bekir Hulusi, İcra Memuru Hakkı, Sağlık Bakanlığı’na bağlı olarak Hükümet Tabibi Abdülbari, Sağlık Memuru Abdullah, Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak Maarif Memuru Hamdi ve kazada bulunan 34 öğretmen, Diyanet işleriyle ilgili olarak Müftü Hacı Hafız Mustafa, Tarımsal alanda Ziraat Memuru Tahir, Orman İşleri Memuru Nuri, İktisadi alanda Muhasebe Memuru İbrahim, Posta ve Telgraf Müdürü Sabri, Belediye Başkanı Kenan, Ticaret Odası Başkanı Osman, Borsa Dairesi Başkanı İhsan Beyler kazanın önde gelen memuriyet kadrolarında hizmette bulunmuşlardır.¹⁸²

1929 yılında Menemen’de bazı memurların görevleri dışında başka işlerle de ilgilendikleri ve bu yüzden asıl görevlerini ihmal ettiklerinden şikayet edilmektedir. Kazanın mülki amiri olan Kaymakam Bey’in konuyla ilgilenmesi istenmiştir.¹⁸³

1930 yılında Menemen Kaymakamı olan İhsan Bey, birbuçuk ay boyunca Urla Kaymakamı’nın yerine vekalet etmiştir¹⁸⁴, Temmuz ayında Menemen’e dönen

¹⁷⁹ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s.609.

¹⁸⁰ Çankaya, Son Asır Türk Tarihinin..., C.IV, s.1335.

¹⁸¹ Matbuat Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yılığ 1928-1929, s.292.

¹⁸² Matbuat Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yılığ 1929-1930, s.460-461; İzmir Vilayet İstatistik Yılığ 1929, Bilgi Matbaası, İzmir 1930, s.314.

¹⁸³ “Nasıl Olur?”, Hizmet, 26 Temmuz 1929, s.2.

Kaymakam, Eylül ayında halka hakaret ettiği gerekçesiyle Kiğı'ya tayin edilmiştir. Yerine ise, Saiteli Kaymakamı Hikmet Bey tayin olunmuştur.¹⁸⁵ Ancak İhsan Bey'e bu konuyla ilgili bir tebligat yapılmadığından görevini yapmaya devam etmiştir.¹⁸⁶ İhsan Bey, Kasım ayında doğu hizmetini tamamlamak üzere Eruh'a tayin olunurken, yerine Eğirdir Kaymakamı Cevdet Bey tayin edilmiştir.¹⁸⁷

Kubilay Olayı'nın ardından olayda ihmali görülen Kaymakam Cevdet Bey'in görevinden alınması üzerine, Urla Kaymakamı Baha Bey, bir süreliğine burada görevlendirilmiştir. 1931 Mart'ında Baha Bey, Urla'daki görevine geri dönerken,¹⁸⁸ Menemen Kaymakamlığı'na, vekaleten İl İdare Memuru Arif Bey getirilmiştir.¹⁸⁹

Aynı yıl Söke Kaymakamı iken Menemen Kazası Kaymakamlığı'na atanan Hasip Bey, Mayıs ayında görevini, o güne kadar Kaymakamlık vazifesini yapan Jandarma Komutanı Niyazi Bey'den devralmıştır.¹⁹⁰ Bu sıralarda ilçede örfi idare(sıkıyönetim) bulunmasının da etkisiyle, Maiyyet Memuru Arif Bey'in ardından askeri bir yetkilinin yönetime getirildiği anlaşılmaktadır.

Hasip Bey'in kaymakamlık dönemi oldukça hareketli geçmiştir. İlk olarak Hasip Bey ile Urla Kaymakamı Baha Bey'in becayiş edildikleri hakkında bir haber yayınlanmıştır. Ancak her iki kaymakam da becayişlerini gerektiren hiçbir sebep olmadığını açıklamışlardır.¹⁹¹

Hasip Bey'in Kaymakamlık döneminde kendisi aleyhine birçok davalar açılmıştır. İlk dava Bergama Müzesi İdare Heyeti tarafından, sözkonusu heyete iftirada bulunmaktan dolayı açılmıştır. İkinci dava ise, Menemen Eski Belediye Başkanı Kenan Bey tarafından açılan hakaret davası olmuştur. Bunların dışında üçüncü olarak da Menemen Belediyesi eski Veznedarı Hüseyin Avni Efendi tarafından Kaymakam aleyhine dava açılmıştır.¹⁹²

¹⁸⁴ “Menemen’de Belediye İntihabatı Hazırlıkları”, **Anadolu**, 22 Temmuz 1930, s.3.

¹⁸⁵ “Menemen Kaymakamı ve Diğer Kaymakamlar Arasında”, **Hizmet**, 29 Eylül 1930, s.3.

¹⁸⁶ “Menemen’de İntihabat ve Bir Cinayet”, **Hizmet**, 8 Teşrin-i Evvel 1930, s.2 .

¹⁸⁷ “Kaymakamlar Arasında”, **Hizmet**, 5 Teşrin-i Sani 1930, s.3; “Cevdet Bey”, **Anadolu**, 2 Teşrin-i Sani 1930, s.4.

¹⁸⁸ “Baha Bey”, **Anadolu**, 31 Mart 1931, s.2.

¹⁸⁹ “Menemen Kaymakamı”, **Anadolu**, 5 Nisan 1931, s.2.

¹⁹⁰ “Menemen Kazasında”, **Hizmet**, 12 Mayıs 1931, s.3.

¹⁹¹ “Aslı Yoktur”, **Anadolu**, 8 Kanun-ı Sani 1932, s.3.

¹⁹² “Menemen Haberlerimiz ve Bir Mesele”, **Hizmet**, 21 Şubat 1932, s.4.

11 Mayıs 1932 tarihinde Menemen kaymakamlığına tayin edilen Ali Nihat (Şenman) Bey, 1935 yılı ortalarına kadar bu görevde kalmıştır.¹⁹³ Nihat Bey, 1932 yılı sonlarında Menemen kaymakamlığına atandıktan bir süre sonra, memuriyette birinci dereceye terfi etmiştir.¹⁹⁴

Köy tipi yerleşimlerin başında olan muhtarlar da idareciler kategorisinde incelenebilir. Ancak, dönemimizde muhtarlarla ilgili konular genellikle asayiş bölümünde işlenmiş, adli konulardır. Bunlara bir istisna olarak, Değirmendere Köyü muhtarı Süleyman Efendi'nin, köy işlerinin görülmesinde gösterdiği üstün gayretten ötürü kaymakamlık tarafından takdirname ile taltif edilmesi anılabilir.¹⁹⁵

B. Belediye

1. Başkanlar ve Seçimler

Menemen Kazası'na 1917'den 1925 yılına kadar hükümet tarafından bir belediye başkanı gönderilmiştir.¹⁹⁶ 1918 yılında Menemen Belediye Başkanı olan Hıfzı Efendi, istifa ederek görevinden ayrılmıştır.¹⁹⁷ Bir gazete haberine göre, 1919 yılında Menemen Belediye Başkanlığı görevinde Deraliyeli Süleyman Bey bulunmaktaydı.¹⁹⁸ İşgal döneminde ise, daha önceki bölümde de bahsettiğimiz Süleyman Sukuti Bey, Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı tutumu ile başkanlık yapmıştır.¹⁹⁹ Basından takip edilebildiği kadarıyla 1923-1925 yılları arasında Ahmet Kemal Bey, Menemen Belediye Başkanı olarak çalışmıştır.²⁰⁰ 1926 yılında bu görevi Aziz Bey²⁰¹, 1927 yılında ise Hikmet Kemal Bey yürütmüşlerdi.²⁰² 1927 yılının Mayıs ayından itibaren Kenan Ali Bey'in 1930 yılına kadar sürecek olan başkanlık dönemi başlamıştır.²⁰³ 1931 yılında

¹⁹³ Çankaya, **Son Asır Türk Tarihini...**, C. IV, s.1760.

¹⁹⁴ "Nihat Bey", **Anadolu**, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2; "Menemen Kaymakamı Terfi Etti", **Yeni Asır**, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

¹⁹⁵ "Çalışkan Muhtar", **Anadolu**, 23 Eylül 1932, s.3.

¹⁹⁶ "Menemen'de Belediye İntihabı", **Anadolu**, 22 Kanun-u sani 1925, s.2.

¹⁹⁷ "Vilayet-i Havadis", **Anadolu**, 23 Teşrin-i sani 1334, s.2.

¹⁹⁸ "Menemen'den Telgraf", **Müşavir**, 21 Şubat 1335, s.2.

¹⁹⁹ Çoşkun, "Menemen'de Esrarengiz Bir ...", s.239.

²⁰⁰ "Menemen Türk Ocağı", Sada-yı Hak, 10 Teşrin-i evvel 1340, s.2; "Menemen'de Belediye İntihabı", **Anadolu**, 22 Kanun-u sani 1925, s.2; "Menemen Türk Ocağı İntihabı", **Türk İli**, 25-26 Teşrin-i evvel 1341, s.2.

²⁰¹ "Büyük Gazimiz Dün Akşamdan Beri İzmir'e Şerefler ve Saadetler Bahş Eylemektedir", **Anadolu**, 17 Haziran 1926, s.1.

²⁰² "Menemen Tayyare Cemiyeti", **Hizmet**, 27 Şubat 1927, s.2.

²⁰³ Matbuat Umum Müdürlüğü, **T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930**, s.460-461; **İzmir Vilayet İstatistik Yıllığı 1929**, Bilgi Matbaası, İzmir 1930, s.314.

Belediye Başkanı olan Akif Bey'in vefatı üzerine yerine Fadıl Bey Belediye Başkanı olarak seçilmiştir.²⁰⁴

1925 yılından itibaren belediye kadrolarında seçime dayalı bir uygulama başlamıştır. Dönemde belediye kanununa göre, belediye azalarının toplamı altıdan on iki kişiye kadar değişmektedir. Ancak, Menemen Belediyesi'nde altı aza ve bir başkan bulunmaktadır. Yine belediye kanununa göre, iki senede bir azaların yarısının değiştirilmesi gerekmektedir ve Menemen Belediyesi'ndeki oluşumun miktarı bu bölünmeyi imkansız kılmakta ve yorumlamalara neden olmaktadır. Bunun ise ne derecede demokratik bir yaklaşım olduğu tartışılabilir. 1925 yılı aza seçimlerinde göze çarpan bir diğer noktada, azalardan yarısının değişimi işleminin, seçim encümeni huzurunda kura çekilerek yapılmasıdır.²⁰⁵

1926 yılı İzmir Vilayeti İstatistiği'ne göre, Genel Meclis Heyeti seçimleri İzmir ili genelinde 866 ikinci seçmenden (müntehib-i sani) 43'ü, 94 Belediye Meclisi üyesinden 6'sı Menemendendir. Belediye Meclisi üyelerinin, 1'i çiftçi, 5'i tüccar 1'i de avukattır.²⁰⁶ Aynı yılda ziraatle uğraşan 1 tane de Genel Meclis üyesi bulunmaktadır.²⁰⁷

1927 yılında ülke genelinde belediye seçimleri yapılmış ve Menemen Belediye seçimleri esnasında birtakım kanuna aykırı uygulamalar yapıldığı öne sürüldüğünden bu konuda bir araştırma yapılmasına karar verilmiştir.²⁰⁸ Yapılan tahkikat sonucunda "seçim kanununa aykırı olarak oy pusulalarının imzasız ve mühürsüz olarak kullanıldığı"nın tespit edilmesi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından Menemen Belediye Seçimleri iptal edilmiştir.²⁰⁹ Bu durum seçim sürecinin uzamasına sebep olmuş ve yılın başında işe başlaması gereken yeni idare heyeti, ancak 2 Mayıs 1927 tarihinde Eczacı Kenan Ali'nin başkanlığında işlerine başlayabilmişlerdir.²¹⁰ Kenan Ali Bey, ilk günden itibaren kazanın maddi durumunun çok kötü olduğunu "*paramız yok,*

²⁰⁴ "Menemen Yeni Belediye Reisini Seçti", **Anadolu**, 18 Mayıs 1931, s.3.

²⁰⁵ Toplamda yedi olan aza sayının yarısı 3,5 olduğu için, 1925 yılında yapılan seçimde bu sayının 3 olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu konu yoruma açık kalmaktadır. Çünkü, bu karar başka bir seçimde sayının 4 olarak ta kabul edilebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu dengesizlik eleştirilere neden olmuştur. "Menemen'de Belediye İntihabı", **Anadolu**, 22 Kanun-u sani 1925, s.2

²⁰⁶ Söz konusu istatistikte aynı tabloda Belediye Meclisi'ndeki Menemenli üye sayısı 6 olarak verildikten hemen sonra mesleklerin belirtilmesi esnasında üye sayısı toplam 7 kişi gösterilmiştir.

²⁰⁷ **İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiki**, Hafız Ali Matbaası, İzmir 1927, s.ny.

²⁰⁸ "Menemen Haberleri", **Hizmet**, 23 Şubat 1927, s.2.

²⁰⁹ "Menemen Belediye İntihabı", **Hizmet**, 11 Nisan 1927, s.1.

²¹⁰ "Menemen'de Ümran Faaliyetleri", **Hizmet**, 29 *Teshrin-i Sani* 1927, s.3.

yapılacak işimiz çok” diyerek özetlemiştir. Bu yüzden yeni belediye heyeti işe, 1927 bütçesini oluşturmakla başlamıştır.²¹¹

1930 yılında yeni Belediye Kanununun tatbik edilmesine geçilmiştir.²¹² Yeni Belediyeler Kanunu’nun en önemli özelliklerinden biri, halka denetim yetkisi tanınmasıdır. Denetim konusunda en önemli adım ise, belediye meclisi toplantılarının halka açık olarak yapılması konusundaki maddedir. Ancak, Tek Parti Dönemi’nde bu, pek fazla işlevsel olamamıştır. Çünkü, belediye meclisini oluşturan üyeler önce gizli olarak parti grubu toplantısı yapmakta bu nedenle de tartışmalar pek meclis toplantısına yansımamaktadır. Belediyeler Kanunu, belediyelerin hizmet alanlarını genişletirken, görevlerini de ayrıntılı bir biçimde saptamıştır. Kanun, bu konuda temel olarak sayma yolunu benimseyerek bu görevleri 76 madde halinde sıralamıştır. Bu görevler, genel başlıklar altında toplanacak olursa, alt yapı ve imar faaliyetleri, ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi, özel bir zabıta örgütüyle hizmetlerin düzenli yürütülmesinin gözetilmesi, sağlık koruma ve denetleme, sosyal yardım ve sosyal güvenlik, kültür, eğitim ve eğlence şeklinde gruplandırılabilir. Ancak, oldukça geniş kapsamlı olan bu görevlerin belediyeler tarafından yerine getirilmesinde, belediyelerin büyüklüğü daha doğrusu mali yapısı belirleyici ölçü olarak alınmış ve buna uygun olarak gruplandırılmıştır. Bu kanunda yazan, bu görevlerin pek çoğu kağıt üzerinde kalmış ve belediyelerce uygulanma olanağı bulamamıştır.²¹³

Menemende de yapılacak olan belediye meclisi seçimi sebebiyle, Serbest Fırka ve Halk Fırkası belediye üyeliği için aday listesini hazırlamıştır. Kazada bir kişi de belediye üyeliği için bağımsız olarak adaylığını koydu. Serbest Fırka’nın Menemen Belediye üyeliği için hazırladığı listede; Avukat Enver, Keçecizade Bekir, Vezneli Bakkal Mehmet, Hocaşade Ahmet, Hacı Bekirşade Halit, Avukat Mehmet Emin, Hacı Halil İbrahimşade İbrahim, Kireççi İbrahim, Giritli Derici Hüseyin Hüsnü, Binbaşızade Ahmet, Komisyoncu Karaburunlu Hüseyin, Fılrnılı Ali, Eğinlizade Cevdet, Günerli İbrahim, Peynirci İsmail Hakkı, Kırtasiyecı Süleyman Sami, İzmirli Fadıl, Keresteci Esat, Koca Osmanşade Nuri, İhtiyat Zabiti Mustafa Rahmi, Abalızade Rıfat, Avukat İdris, Çiftçi Muhittin, Cevahircizade İbrahim, Manifaturacı Kamil, Manifaturacı Abdullah, Giritli Simsar Ali, Pıravaştalı Feyzullah, Uncu Mehmet, Mütakaıd Mal

²¹¹ “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 26 Haziran 1927, s.3.

²¹² “Menemen’de Halk İzdırap İçindedir”, **Hizmet**, 24 Ağustos 1930, s.4.

²¹³ Erkan Serçe, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1995, s.189-190.

Müdürü Kadri, Naslıçlı İsmail, Peynirci Mehmet oğlu Mustafa, Giritli Nelakiki İbrahim, Karaoğlan damadı Ali, Hacı Alizade Sıtkı, Hafız Bakizade Fuat, Hacızade Tevfik, Kernuş Kaptan, Mustafazade Nadir bey ve efendiler yer almıştır. Ayrıca, Menemen Belediyesi azalığına, Sarrafoğlu hanı sahibi Osman Bey de bağımsız olarak adaylığını koymuştur.²¹⁴

1930 yılına kadar tek parti döneminin hakimiyeti altında yapılan belediye seçimleri, bu sene iki partinin rekabetine sahne olmuştur. Seçimlerin 1 Ekim'de başlaması ile birlikte, usulsüzlük iddiaları, kullanılan oyların partilere dağılımı konusunda spekülasyonlar gazete sütunlarını süslemeye başlamıştı. Hizmet ve Yeni Asır'a göre SCF açık farkla önde giderken, Anadolu gazetesi CHF'nın her halükarda seçimleri kazanacağını iddia ediyordu. Yolsuzluk yapıldığına dair iddialar sonucunda seçimler bir hafta daha uzatılmıştır.²¹⁵

Kuşkusuz Ege'de çok güçlü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası Menemen'de de oldukça yandaş toplamış ve iki parti arasında gerçek bir iktidar çekişmesi yaşanmıştır. Yine SCF taraftarı gazetelerden biri olan Hizmet'e göre, halkın çoğunluğu oylarını Serbest Cumhuriyet Fırkası'na vermişlerdir.²¹⁶ Gerçekten de Menemen'de 1930 yılı belediye seçimlerini Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın adayı kazanmıştır.²¹⁷

1931 yılında Menemen Belediye Reisi Akif Bey'in vefatı üzerine Belediyece olağanüstü bir toplantı yapılarak, Fadıl Bey Belediye Başkanı seçilmiştir.²¹⁸ Fadıl Bey ilk iş olarak, bir süreden beri maaş alamayan Belediye memur ve işçilerine maaşlarını verdirmiştir.²¹⁹

1932 yılında ise, Menemen Belediye azasının ilk aşamada kırk kişiden oluştuğunu ve daha sonra 28 kişinin belirtilmeyen nedenlerden dolayı ayrılmış olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde çok fazla eleştiri alan bir kurum haline dönüşen Menemen Belediyesi'nin iş göremez bir durumda bulunduğu kanaati yaygındır.²²⁰

1932 yılında Menemen Belediyesi'nin 1930 yılına ait iki adet kasa defterinin bulunamaması üzerine kaymakamlık tarafından yapılan tahkikat sonucunda eski

²¹⁴ Serap Tabak, **Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s.149-150

²¹⁵ Serçe, **İzmir'de ...**, s.194.

²¹⁶ "Menemen'de İntihabat", **Hizmet**, 8 Teşrin-i Evvel 1930, s.2.

²¹⁷ Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.267.

²¹⁸ "Yeni Belediye Reisi Kim Oldu?", **Hizmet**, 24 Mayıs 1931, s.4.

²¹⁹ "Menemen Yeni Belediye Reisini Seçti", **Anadolu**, 18 Mayıs 1931, s.3.

²²⁰ "Menemen Belediyesinden İş İsteniyor", **Hizmet**, 4 Kanun-ı Evvel 1932, s.2.

Veznedar Hasan Efendi'nin evinde arama yapılmış, defterler ve bazı evraklar burada ele geçirilmiştir. Bunun üzerine sözkonusu şahıs nezarete alınmıştır. Hasan Efendi'nin evinde yapılan ikinci aramada ise tahsilat defterleri olduğu söylenen beş defter daha bulunmuştur. Hasan Efendi çıkarıldığı mahkemede zimmet suçunu kabul etmemiş ve defterlerde yapılmış olan tahrifatın kendi yazısı olmadığını söylemiştir.²²¹

2. Mâli Durumu

Menemen Belediyesi'nin mali durumu genellikle kötüdür ve yeni girişimler yapılamamasının ana nedeni olarakta bu durum gösterilmiştir. 1927 yılında Eczacı Kenan Ali Bey, belediye başkanlığına seçilmesinden sonra ilk iş olarak bütçeyi ele almıştır.²²² Belediyenin tahmin edilen bütçe tahsilat miktarları şu şekildedir: 1927'de 123.291, 1928'de 104.355, 1929'da 64.192, 1930'da 58.525, 1931'de 48.200, 1932'de 33.000, 1933'de 33.000 liradır. Gerçek tahsilat miktarları ise yıllara göre şu miktarlardadır: 1927'de 43.170 lira, 1928'de 53.187 lira²²³ 1929'da 35.986, 1930'da 24.102, 1931'de 27.636, 1932'de 21.128, 1933'de 23.738 liradır. 1933 yılındaki bu tahsilat miktarı ile Menemen Belediyesi, ülke çapındaki tüm belediyeler arasında tahsilatı 20.000-30.000 arası olan belediyeler içinde 12. sırada yer almıştır.²²⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere yıldan yıla hızlı bir düşüş yaşanmış ve belediyenin durumu giderek güçleşmiştir.

Belediye kendisine ait olan Vakıf Çayırını 1930 yılında parsellere ayırarak çeşitli kişilere satmıştır.²²⁵ Bu satışın belediyeye mali destek sağlamak için yapılmış olma ihtimali de vardır.

3. Su – Elektrik-Telefon

Menemen'de ilk su tesisatı 1008 (M. 1595) tarihinde Ali Ağa isimli biri tarafından Yamanlar dağından memba sularının, toprak künk borularla getirilmesi ile oluşturulmuştur.²²⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında Menemen ve Ödemiş kazalarının su ihtiyaçları vakıflara ait olan su kaynakları ile temin edilmektedir. İzmir Milletvekilleri Mustafa Necati ve Kamil Beyler tarafından, *“vakıf idaresindeki suların mahalli belediyelere*

²²¹ “Menemen Belediyesi Davası”, **Hizmet**, 15 Mayıs 1932, s.2.

²²² “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 26 Haziran 1927, s.3.

²²³ **Menemen Kasabası İmar İşleri Programı**, Dereli Basımevi, İzmir, 1939, s.25.

²²⁴ **Belediyeler İstatistiği 1929-1933**, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1936, s.186.

²²⁵ “Çirkin Bir İhtilaf”, **Hizmet**, 1 Nisan 1930,s.4.

²²⁶ **Menemen Kasabası İmar...**, s.20.

devri” şeklindeki kanun teklifi 1926 yılında Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştur.²²⁷ Bu teklif, hükümet tarafından çıkarılan kanunla birleştirilerek ele alınmış ve suların işletilmesi görevi belediyelere devredilmiştir.²²⁸ Böylece su vakıfları zengin olmasına rağmen susuzluk çeken Menemen Kazası halkının bu sorundan kurtarılması hedeflenmiştir.²²⁹ Bu sırada susuzluk halkın ve özellikle çocukların sağlığını tehdit etmeye başlamıştır. Halk gece-gündüz çeşme başında sıra beklemekte ve özellikle yaz aylarında çeşmelerin kurumması ile su ihtiyacı had safhaya ulaşmaktadır. Bu gelişmeler üzerine belediye susuzluk konusuna çare bulmak için, Gediz Nehri’nden kasabaya su getirilmesi için keşifler yapmaya başlamıştır.²³⁰

Öncelikle su yollarının iyileştirilmesi ve inşası işlemlerine başlanmış ve bu amaçla Menemen Belediyesi tarafından “su yolları projesi” oluşturularak Valiye sunulmuştur.²³¹ Bir Alman mühendisin hazırladığı bu projenin maliyeti 86.000 liradır.²³² Ancak, bu meblağ kazanın maddi gücünün hayli üzerinde olduğundan finansman açısından çözüm arayışına girilmiş ve halktan çeşitli yollarla bu konuda yardım alınması kararlaştırılmıştır.²³³ Tam bir ziraat şehri olan Menemen’in çiftçi halkının, toprak mahsullerinden kazandıklarının yüzde ikisini su yardımı olarak belediyeye bağışlamaları konusunda bir kararname hazırlanmıştır. Finansman konusunun halledilmesi ile, su mecralarının tamirine başlanmış ve tesisatı yenilemek için on iki metre kunt borular alınmıştır.²³⁴

Uzun yıllar süren su sorunu ve buna bulunacak çözüm çalışmaları ardından 1928 yılı Mayıs ayında bir buçuk metre derinliğinde açılmış olan çukurlara son sistem döküm boruların Vali Paşa’nın katıldığı bir törenle yerleştirilmesi²³⁵ ile bu konudaki en büyük atılım yapılmıştır diyebiliriz. 7 kilometrelik mesafeden getirilen suyun, açılış merasimi 24 Haziran 1930 tarihinde Vali Kâzım Paşa tarafından yapılmıştır.²³⁶ 57 çeşme inşa edilerek, Yamanlar Dağı’ndan demir borularla getirilen suyun halka ulaştırılması

²²⁷ “Menemen ve Ödemiş Suları”, **Yanık Yurd**, 28 Nisan 1926, s.1.

²²⁸ “Ödemiş ve Menemen Vakıf Suları”, **Anadolu**, 28 Nisan 1926, s.2.

²²⁹ “Susuzluk Meselesi Bitiyor”, **Anadolu**, 26 Eylül 1926, s.2.

²³⁰ “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 12 Teşrin-i Evvel 1926, s.2.

²³¹ “Su Yolları Projesi”, **Anadolu**, 11 Ağustos 1926, s.1.

²³² “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 28 Ağustos 1927, s.3.

²³³ “İane Dercine Müsaade”, **Anadolu**, 5 Mart 1928, s.2.

²³⁴ “Menemen’de Ümran Faaliyetleri”, **Hizmet**, 29 Teşrin-i Sani 1927, s.3.

²³⁵ “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 17 Mayıs 1928, s.2.

²³⁶ “Menemen Suyu Küşad Merasimi Cuma Günü Yapılacaktır”, **Anadolu**, 24 Haziran 1930, s.5.

sağlanmıştır.²³⁷ Açılışın hemen ardından Çamaltı Tuzlası'na Menemen'den su getirilmesine Tekel İdaresi tarafından teşebbüs edilmiş ve Menemen Kaymakamlığı ile ortak çalışmalar başlamıştır.²³⁸

Menemen'de su meselesinin böylece sonuçlandırılmasının ardından ancak 1933 yılında Aliğa Nahiyesi'ne Samurlu dağlarındaki çam ormanları altından su getirilebilmiştir.²³⁹

Menemen Belediyesi bünyesinde bulunan İtfaiye Teşkilatı 1928 yılında çağının gereklerine göre modernleştirilmiştir.²⁴⁰ Avusturya'dan ithal edilen Arazöz, 60 kilometre hız yapabilmekte ve suyu 180 metreye kadar eriştirebilmektedir. Dönemin şartlarına göre çok gelişmiş bu araç, o yıllarda birçok il merkezinde de dahi bulunmazken²⁴¹ Menemen'in buna sahip olması belediyesinin öngörülü çalışmalarının ürünüdür diyebiliriz.

1918-19 yılından itibaren elektrik ile tanışan Menemen Kazası'nda Cumhuriyetin ilk yıllarında elektrik motorunun yetersizliğinden kaynaklanan kesintiler yaşanmaya başlanmış ve bu durum halkın hayatını oldukça zorlaştırmıştır.²⁴² 1925 yılında ışıklandırma üzerine bir kurum meydana getirilmiş²⁴³ ve 1926 yılında Menemen elektrik tesisatının iyileştirilmesi ve modernleştirilmesi konusunda bir takım projeler üretilmeye başlanmıştır.²⁴⁴ Bu konudaki asıl atılım 1927 senesinde akımın artırılmasına önem verilmesiyle başlamış ve 30 beygir gücünde bir motorla tesisat takviye edilmiştir. Ancak, kazanın elektrik ihtiyacını bu motorun tam olarak karşılayamayacağını anlaşılmaması ile Londra'dan 87 beygir gücünde bir motor sipariş edilmiştir.²⁴⁵ Ancak bu siparişin alımla sonuçlanmadığını, 1939 yılında Menemen'de halen aynı motorun kullanıldığını görmekteyiz. 220 volt üzerinden 60 amperlik bir yükü ancak kaldırabilen bu motorun ürettiği elektrik kaza ihtiyacı için yetersiz kalmıştır.²⁴⁶

25 Temmuz 1933 senesine ait bir gazete haberinde, Menemen'in birçok köylerinde telefon tesisatının çok iyi olduğundan söz edilerek, varolan tesisatlarına

²³⁷ “Bravo Menemen’e”, **Anadolu**, 29 Haziran 1930, s.1-4.

²³⁸ “Memlahaya Su”, **Hizmet**, 20 Temmuz 1930, s.2.

²³⁹ “Aliğa Nahiyesine Su Getiriliyor”, **Anadolu**, 10 *Teşrin-i Sani* 1933, s.5.

²⁴⁰ Mehmet Şevki, “İtfaiye Teşkilatı”, **Ahenk**, 16 Ağustos 1928, s.1.

²⁴¹ “Menemen Belediyesi”, **Hizmet**, 16 Ağustos 1928, s.2.

²⁴² “Menemen Haberleri”, **Sada-yı Hak**, 12 Haziran 1340, s.2.

²⁴³ Bu kuruluş “tenvirat müessesesi” olarak isimlendirilmiştir. Sadece kurulduğuna dair bir haber yer almaktadır. “Menemen’de”, **Türk İli**, 17-18 *Teşrin-i Evvel* 1341, s.2.

²⁴⁴ “Menemen Haberleri”, **Yanık Yurd**, 7 Mayıs 1926, s.2.

²⁴⁵ “Menemen’de Umran Faaliyetleri”, **Hizmet**, 29 *Teşrin-i Sani* 1927, s.3.

²⁴⁶ **Menemen İmar...**, s.22.

ilaveten Hatundere, Ulucak, Kaklıç, Sasallı, Çamaltı köylerinin yeniden telefon tesisatı döşettiklerini belirterek, böylece Menemen'in 44 köyünde muntazam telefon hattının bulunduğu bildirilmiştir.²⁴⁷

4. Belediyenin İmar Faaliyetleri

1926 yılında Menemen'de toplam kıymetleri 40.068 lira olan 6 okul, 24 dini yapı, 4 çiftlik ve tarla, 7 arazi mevcut olup, bunlardan 2.860 lira kıymetindeki bölümü İl Özel İdaresine devredilmiştir.²⁴⁸

Özellikle 1927 yılında Kenan Ali Bey'in başkanlığa gelmesiyle birlikte şehir merkezinde imar işlerine önem verilmeye başlandığını görmekteyiz. Yazın toz, kışın ise çamurdan şikayet edilen İstanbul Caddesi onbeş metre genişliğinde ve 1 kilometre uzunluğunda yeniden inşa edilmiştir. Aynı şekilde İzmir Caddesi de yeniden inşa edilmiş, hatta bunun için istimlak uygulaması yapılmıştır. Belediyenin diğer bir faaliyeti çarşı içinde -halkın ihtiyacı olduğu düşünülen- bir umumi hela yaptırmak olmuştur.²⁴⁹

Ancak, kaza merkezinde yer alan cadde ve yolların planlarını ihlal eden bir şekilde inşa edilen ev ve dükkanlar imar faaliyetleri ile kazaya modern bir çehre kazandırmaya çalışan Belediye tarafından uyarılmamış ve bu durum kaza sakinleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Menemen'in *"yavaş yavaş bir köy halini almaya başladığı ve bunun önüne geçilmesinin gerektiği"* şeklindeki bu tepkiler basına da yansımıştır.²⁵⁰

Menemendeki kasap esnafının toplu olarak çalışabilecekleri ve karşılığında belediyeye kira ödeyecekleri bir işyeri, 1925-26 yıllarında faaliyete geçmiştir. Gıda ile ilgili nazık bir sektör olması nedeniyle sıhhi bir ortamda hizmetin hedeflendiği bu müessese zamanla mikrop yuvası haline gelmiştir. Buranın sakinlerinden Hüseyin Ağa, dükkanını başka bir yere taşımış ve gayet modern ve sağlıklı bir ortam yaratmıştır. Ancak bu dükkan belediye tarafından kapatılmıştır. Hüseyin Ağa'nın durumu doktor raporu ile kanıtlaması ile dükkan açılmış ancak, belediyenin bu davranışı *"zorbaca"* olarak nitelenmiş ve belediyenin bu hareketi ile ticari serbestlik karşıtı tavır sergilediği iddia edilmiştir.²⁵¹

²⁴⁷ "Menemen'de Yol ve Mektep Faaliyeti", **Halkın Sesi**, 25 Temmuz 1933, s.2.

²⁴⁸ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiği**, s.ny.

²⁴⁹ "Menemen'de Ümran Faaliyetleri", **Hizmet**, 29 *Teşrin-i Sani* 1927, s.3.

²⁵⁰ Mehmet Ali, "Menemen Belediyesi Ne Yapıyor?", **Hizmet**, 25 *Teşrin-i Evvel* 1931, s.2.

²⁵¹ Ali oğlu İbrahim, "Menemen Belediyesinin Bir Hikayesi", **Hizmet**, 22 Eylül 1931, s.4.

Menemen Belediyesi'nin faaliyetleri ile ilgili diğer bir şikayet ise çöp toplanması konusundadır. Kaza sokakları "*pislik içinde*" olarak nitelendirilmektedir. Halkın şikayetlerine karşı belediye, "*borçlarından dolayı bu konuya yeterli bütçe ayıramadığını*" bahane etmiştir.²⁵² Belediye kazayı çöp toplama mıntıkası olarak oniki mahalleye ayırmış ve bu alanda iki çöp arabası ile hizmet vermeye başlamıştır. Ancak bu geniş alanda verilen hizmet sınırlı kalmıştır. Halk, çöp tenekelerine sığmayan çöpleri etrafa attığında ise, belediye zabıtası tarafından nakden cezalandırılmaktadır. Bu uygulama bazı çevreler tarafından eleştirilmekle beraber,²⁵³ belediye yandaşı bazı kimseler tarafından "*...bu suretle hem "Belediye Vergisi" vermeyen acezeye takas suretiyle hizmet hem de varidat membaları ve tasarruf yolları bulmuştur.*" şeklinde değerlendirilmiştir.²⁵⁴

C. Bayındırlık ve İmar

1. İmar Faaliyetleri

1918 yılı sonlarında Menemen Kazası'nda bulunan 1 hükümet konağı, 1 kışla, 2 jandarma karakolhanesi, 1 belediye dairesi, 1 gazhane, 1 askeri depo, 1 cephanelik, 1 Ziraat Bankası, 1 hapishane²⁵⁵, 40 cami, 30 mescit, 3 medrese, 2 tekke, 7 ziyaretgah, 44 erkek, 2 kız ilkokulu, 1 sinegog, 1 erkek Musevi okulu, 7 kilise, 2 Hristiyan ziyaretgahı, 1 erkek, 1 kız hristiyan okulu,²⁵⁶ vergiye tabi olmayıp, hükümete aittir. 5708 İslam, 25 Musevi, 48 Ermeni, 1455 Rum toplam 7236 hane ahalinin kullanımında olup, karşılığında devlete vergi verilmiştir. Kazada bu özelliğe sahip; İslamlara ait 6, Rumlara ait 1 han, İslamlara ait 45, Rumlara ait 37 mağaza, İslamlara ait 43, Rumlara ait 5 kahvehane, Musevilere ait 1, Rumlara ait 8 meyhane, Rumlara ait 13 koltuk, İslamlara ait 2 eczahane, İslamlara ait 343, Musevilere ait 6, Ermenilere ait 6, Rumlara ait 106 dükkan, İslamlara ait 3, Rumlara ait 2 lokanta, İslamlara ait 25, Rumlara ait 12 fırın, İslamlara ait 1 hamam, İslamlara ait 5 yağhane, İslamlara ait 1, Rumlara ait 1 un fabrikası, İslamlara ait 4, Rumlara ait 5 kiremithane, İslamlara ait 35, Rumlara ait 1 su değirmeni, İslamlara ait 2 yel değirmeni, Ecnebilere ait 3 tren durağı, İslamlara ait 420, Rumlara ait 32 hayvan damı, İslamlara ait 1 lonca, İslamlara ait 43, Rumlara ait 3 samanlık,

²⁵² "Menemen Belediyesinden İş İsteniyor", **Hizmet**, 4 Kanun-u Evvel 1932, s.2.

²⁵³ "Belediye Reisi Meclis Azaları İstifa Etmelidir", **Anadolu**, 2 Teşrin-i Evvel 1932, s.3.

²⁵⁴ "İzmir Belediyesi Menemen'den İbret Alsın", **Anadolu**, 5 Teşrin-i Evvel 1932, s.3.

²⁵⁵ **İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918**, Yay. Haz: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s.5.

²⁵⁶ **İzmir ve Çevresi Resmi**, s.6-7.

İslamlara ait 132, Rumlara ait 51 sebze bahçesi, İslamlara ait 385, Musevilere ait 4, Ermenilere ait 5, Rumlara ait 242 kule, İslamlara ait 87, Rumlara ait 12 arsa bulunmaktadır. Vergiye tabi tüm binaların devlete ve etnik/dinsel topluluklara dağılımı şu şekildedir: Devlete ait olan 138, cemaate ait olan 13, İslamlara ait olan 7292, Musevilere ait olan 36, Ermenilere ait olan 59, Rumlara ait olan 1986, Ecnebilere ait olan 3 olmak üzere toplam 9527 bina bulunmaktadır.²⁵⁷

İmar faaliyetleri arasında yöre halkının ihtiyaçları olan konularda bir araya gelerek maddi ve fiziksel olarak katkıda bulundukları eserler yarattıklarını görmekteyiz. Bu eserler kimi zaman yol, kimi zaman okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Emiralem Nahiyesi ise, hükümet konaklarını kendileri inşa ettirerek bu tarza yeni bir çeşit kazandırmışlardır. Taş, kum, kereste, kireç gibi inşaat malzemesini temin eden nahiye halkı, sadece usta konusunda hükümetten destek almışlardır.²⁵⁸ Bu girişimlerinin sonuç vermesinin ardından 13 Ekim 1931 tarihinde Vali Kâzım Paşa tarafından Emiralem Hükümet Konağı'nın temeli atılmıştır.²⁵⁹

1923 yılında Menemen'in Kaklıç köyünde camii minaresinin şerefeden yukarısının tamiri için ustalar aranmıştır.²⁶⁰ Menemen'de Türkçe ezanın ilk kez okunduğu Mehmet Paşa Camii²⁶¹ 1932 yılında tamirata muhtaç bir duruma gelmiştir. Halk caminin elverişsiz konumu dolayısıyla ancak, medrese odalarında namaz kılabilmekte ²⁶² olduğundan aynı yıl, Mehmet Paşa Camiinin tamiri konusunda ihale açılmıştır.²⁶³

1932 yılı boyunca, yerinin değiştirilmesine karar verilen Çukur Köy için yapılmakta olan binalardan 35 tanesi tamamlanmıştır. Köylerde başlatılan bir uygulama ile bazı köylerin evlerinin dış duvarlarının badanası yapılmış ve ilçenin kuzeyinde kalan Doğa, Belen, Yanık ve Buruncuk köylerinde de bu uygulamanın yapılması planlanmıştır.

²⁵⁷ **İzmir ve Çevresi Resmi**, s.44.

²⁵⁸ "Emiralem", **Hizmet**, 5 Teşrin-i Evvel 1931, s.2.

²⁵⁹ "Kemalpaşa Maarifi", **Anadolu**, 18 Teşrin-i Evvel 1931, s.4.

²⁶⁰ "Havadis-i Vilayet", **Ahenk**, 1 Nisan 1339, s.3.

²⁶¹ Menemen'in ünlü Mahkeme Camiinin asıl adı Mehmet Paşa camiidir. Caminin yanındaki odalarda kadıların oturması ve mahkemelerin görülmesi ile adı Mahkeme Camii olarak değiştirilmiştir. Burada söz konusu camii bu olabilir. Kadri Bahadır, "Menemen'in Tarihine Toplu Bir Bakış", **Sivil Savunma Dergisi**, Dörtler Matbaası, Cilt 7, Sayı 22,(1 Eylül 1965), s.145.

²⁶² "Türkçe Ezan Aydın ve Menemen'de Başladı", **Hizmet**, 21 Kanun-ı Evvel 1932,s.4.

²⁶³ "Kazamızda 1932 Senesinde Yapılan Hayırlı İşler", **Menemen Ant**, s.7-8.

Yine 1932 yılında Hükümet Bahçesi'ne Yunan işgali döneminde şehit düşen Kaymakam Kemal Bey adına Şehit Kemal Anıtı dikilmiştir.²⁶⁴

2. Yollar

Yeni Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı döneminde en çok ihmal edilmiş olan konulardan biri olan yol yapımına hız kazandırılmıştır. Daha İzmir İktisat Kongresi'nde, *"...ve yalnız millet memleket hakkında tatbiki daha nafi olan tarzın biran evvel tayiniyle derhal fiiliyat ve tatbikata girişmesini ve mümkün mertebe kısa bir müddet zarfında memleketin her tarafının örümcek ağı gibi asri vesaiti-i nakliye ile techizi"* konusunda bir madde karar altına alınarak konuya verilen önem gözler önüne serilmiştir.²⁶⁵ Bir yandan demiryolları özendirilirken diğer taraftan kara yollarının yapımına önem verilmiş ve böylece ilçeler arasındaki ticari canlılığın yanısıra yollar, yeniliklerin coğrafyalar arasındaki geçişlerini de hızlandıran unsurlar olarak görülmüştür. Şehirlerarası yollar Bayındırlık Bakanlığı tarafından inşa edilmiştir. İnşa ve tamir faaliyetlerinde sözkonusu bakanlığa bağlı teftiş heyetleri tarafından keşifler yapılmış ve ardından genellikle ihale usulü ile yolların, inşa ve tamir işleri çeşitli kişilere verilmiştir.

Kaza içindeki imar faaliyetleri ise, Belediyenin sorumluluk alanında kalmaktadır. Kaza dahilindeki yol yapımı, iyileştirilmesi faaliyetleri özellikle okul inşası ve tamiri faaliyetleri ile paralel olarak yürütülmüştür. Bu durum bize mantığın *"yollar yapılırsa yenilikler en ücra köşelere kadar ulaşır ve halk eğitilirse yenilikler kalıcı hale gelir"* olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan ise, eğitimin gelişmesi için hatta bu noktada okul inşaatlarının sürdürülebilmesi için gerekli inşaat malzemesi yollar yeterli hale getirildikçe ulaştırılabilmiştir. Menemende bu konuya en güzel örnekler, Ayvacık ve Hasanlar okullarıdır. Ayvacıkta köylü 8 kilometrelik yollarını araç geçişlerine uygun hale getirmiş ve Hasanlar köyünde de 4 kilometrelik yol yapmışlardır.²⁶⁶ Yollar ve okullar konularına, dönemin İzmir valilerinden Kâzım Paşa çok ilgili davranmıştır. Bu konularda Kâzım (Dirik) Paşa, heyetler eşliğinde yaptığı teftiş gezilerinin yanısıra, Menemen kaymakam ve belediye başkanları ile görüşmeler yapmış ve kendisine raporlar sunulmuştur.²⁶⁷

²⁶⁴ Bahadır, "Menemen'in Tarihi Durumuna Toplu Bir Bakış", **Sivil Savunma Dergisi**, s.145.

²⁶⁵ Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, 3. Baskı, Ankara 1981, s.396.

²⁶⁶ "Menemen'de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat", **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933), s.10-11.

²⁶⁷ "Menemen Mektep ve Yolları", **Hizmet**, 11 Kanun-u sani 1932, s.4; "Menemen'de Yol ve Mektep Faaliyeti", **Halkın Sesi**, 25 Temmuz 1933, s.2.

1932 yılında Bergama şosesinden ayrılan bir kol olarak Şehit Kemal Köyü'ne üç buçuk kilometre uzunluğunda ve beş metre genişliğinde bir yol yapılmıştır. Aynı sene, Buruncuk, Yanık, Doğa, Belen, Çukur, Hasanlar üzerinden geçen uzunluğu 27 kilometre ve genişliği 6 kilometre olan yolun bitirilmek üzere olduğu basın yoluyla bildirilmiştir. Bunların yanısıra Helvacı ve Hatundere köylerinin yolları tamamen bitirilmiş ve Balatçık köyünde bir yol ile Menemen-Bergama şosesine bağlanmış, Kaklıç Köyünden Tuzla'ya giden şoseye de yol yapılmıştır.²⁶⁸

Köylerdeki imar faaliyetlerinden biri de Çukur Köy sakinlerinin ilçeye olan yollarını ve arada yer alan beş köprüyü yeni baştan yapmaları olmuştur. Ayrıca bu köyde en güzel meydanın ismi “*Vali Kâzım Paşa*” olarak değiştirilmiş ve bir caddeye de “*Kaymakam Nihat Bey Caddesi*” adı verilmiştir.²⁶⁹

3. İzmir-Menemen- Bergama Yolu

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılan İzmir-Menemen-Bergama Şosesinin inşaatı sarfedilen mesainin ciddiyetsizliğinden dolayı tamamlanamamıştır.²⁷⁰

İzmir-Menemen-Bergama yolu üzerinde iyileştirme amacıyla zaman zaman tamiratlar zaman zaman ise yeniden inşaat faaliyetleri yürütülmüştür. Yolun, Menemen-Bergama arası 45²⁷¹ ve Soğukkuyu-Bergama arası 75 kilometredir.²⁷² 1926 yılında bütün köprüler ve geçitler –taşı hükümet tarafından verilmek üzere- ihaleye çıkartılırken²⁷³ yine 1926 yılında yolun Güzelhisar caddesine kadar olan bölümü²⁷⁴, 1927 yılında ise 1.647 metrelik bölümünde yer alan 68 tane geçidin yeniden inşası ve 500 metrelik bir bölümün tamiratının yapımı için ihaleler açılmıştır.²⁷⁵

1927 senesi verilerine göre, İzmir-Menemen-Bergama yolunun genel uzunluğu 345 kilometredir. 721 kilometre iyi halde, 587 kilometre tamirat halinde, 89 kilometresinin toprağı düzeltilmekte bulunmaktadır. Ayrıca bu yolun uzantısı olan ancak Foça yönüne doğru ayrılmış, Foça şubesi de bulunmaktadır. İzmir-Bergama

²⁶⁸ “Kazamızda 1932 Senesinde Yapılan Hayırlı İşler”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 8, s.7-8.

²⁶⁹ a.g.m, **Menemen Ant**, s.10.

²⁷⁰ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.176.

²⁷¹ “Menemen Kaymakamı”, **Anadolu**, 8 Eylül 1926, s.2.

²⁷² “Menemen Haberleri”, **Anadolu**, 26 Eylül 1926, s.2.

²⁷³ “Menemen Kazası Nafia İnşaat Komisyonu”, **Anadolu**, 13 Ağustos 1926, s.4.

²⁷⁴ “Nafia Sermühendisliğinden”, **Anadolu**, 7 Mayıs 1926, s.4.

²⁷⁵ “İzmir Nafia Başmühendisliğinden”, **Anadolu**, 13 Temmuz 1927, s.4.

yolunun Manisa sınırı -Aliğa Nahiyesi arasındaki yolun genel uzunluğu ve toprağın düzlendiği alan 9 kilometredir.²⁷⁶

Ancak yolun Menemen-Bergama arasında kalan bölümünün -özellikle üçüncü kısmı- çok harap bir halde olması ve burada ticari faaliyetlerini yürüten tüccarların işlerini aksatması sonucunda 1928 yılında inşası için 262.000 lira tahsis edilmiş olan bu şose²⁷⁷, Mütahit Karakulak Hüseyin Bey'e ihale edilmiştir. Yolun bazı kısımlarında bozukluk olması, yapımı esnasında bazı yolsuzlukların yapıldığı kanaatini uyandırmış ve Bayındırlık Başmüfettişi Şefik Bey bu konuyla ilgili bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilmiştir.²⁷⁸ Rapor sonucunda yolun doğru inşa edilmemesinden doğan aksaklıkların olduğu ve bir kısmının beş aylık bir tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir.²⁷⁹ Diğer yandan, mütahitin İzmir Bayındırlık Başmühendisine rüşvet verdiğinin ortaya çıkması ile sürmekte olan inşaat durdurulmuş ve mahkeme devam ederken yolun düzeltilmesi için Mütahit Hüseyin Bey'e on beş gün verilmiştir.²⁸⁰ Ancak kendisine verilen süre içinde inşaata başlamadığından depozito olarak yatırdığı 30.000 liraya el konmuş ve yolun inşası işi Bayındırlık Dairesi'ne verilmiştir.²⁸¹ Ancak yolun inşası esnasında mütahitten kendisini temsilen bir kişi göndermesi istenmiştir.²⁸²

1928 yılında İzmir ili genelindeki diğer bazı yollar ile birlikte İzmir-Menemen-Bergama yolunun tamir masrafı toplam 93.794 liradır.²⁸³

1929 yılında Bergama yolunun Menemen kısmı tamamen bitmiştir.²⁸⁴ İzmir-Menemen- Bergama yolu dönemde en önemli bayındırlık faaliyetlerinde biri olurken, yolun tamamlanması 1933 sonrası yıllara denk gelmektedir.

Dönemde Manisa-Aliğa yolu²⁸⁵, Sasallı-Tuzla-Çiğli yolu -kendi halkının gayretleriyle-²⁸⁶ bitirilmiştir. Karşıyaka-Menemen şosesi²⁸⁷, Koyundere mevki²⁸⁸ tamir edilmiştir.

²⁷⁶ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s.585.

²⁷⁷ Dahiliye Vekaleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, **İzmir Vilayeti 1928 Hususi İdare Bütçesi**, İstanbul 1929, s.721.

²⁷⁸ "Nafia Suistimali", **Anadolu**, 8 Kanun-u sani 1928, s.2.

²⁷⁹ "Bergama-Menemen Yolu Mütahid Hala İşe Başlamadı", **Anadolu**, 3 Eylül 1928 s.1.

²⁸⁰ "Bergama Şosesi", **Anadolu**, 15 Ağustos 1928, s.2.

²⁸¹ "Bergama-Menemen Yolu Mütahid Hala İşe Başlamadı", **Anadolu**, 3 Eylül 1928 s.1.

²⁸² "Menemen-Bergama Yolu", **Anadolu**, 16 Eylül 1928, s.4.

²⁸³ **İzmir Vilayeti 1928 Hususi...**, s.710.

²⁸⁴ "Bergama Yolu", **Hizmet**, 18 Temmuz 1929, s.3.

²⁸⁵ "Menemen Haberleri", **Hizmet**, 28 Ağustos 1927, s.3.

²⁸⁶ "Sasallı Yolu", **Hizmet**, 22 Mayıs 1929, s.3.

²⁸⁷ "Menemen Şosesi", **Türk İli**, 9 Teşrin-i Evvel 1339, s.2.

²⁸⁸ "Karşıyaka Yolu Yapılıyor", **Anadolu**, 23 Mart 1931, s.2.

4. Köprüler

1926 yılında Menemen Kazası dahilinde beşi büyük ve yedisi küçük olmak üzere on iki köprü vardır. Aliağa Nahiyesi ile Reşadiye Nahiyesi arasında²⁸⁹ Güzelhisar Çayı üzerinde 11x11 metre açıklığında ve demir korkuluklarının arası altı metre aralıklı olmak üzere, beton kazıklar üzerine betonarme Güzelhisar Köprüsü'nün yapılması için hazırlıklara başlanmıştır.²⁹⁰ İki sene zarfında tamamlanan köprü, 1927 yılında Vali Paşa, Bayındırlık Başmühendisi Şefik, Encümen Vilayet Azasından Sırrı (Foça), Emin (Karaburun) beylerin katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır.²⁹¹

1926 yılında ise, Kızılhisar köprüsünün yapımına başlanmıştır.²⁹² 1929 yılında Menemen ve İzmir arasında Gediz çayında ve Bergama'da Bakırçay üzerinde birer köprü yapılması konusu gündeme gelmiş ve aynı dönemde Menemen yolunun 27. kilometresinde inşa edilmekte olan köprü tamamlanmıştır.²⁹³ 1928 yılında tamirâtı için 5000²⁹⁴ lira harcanan Gediz Köprüsü'nün bir bölümü 1931 yılında bakımsızlık yüzünden yıkılmaya başlamış ve bu yüzden Bergama ile İzmir arasında yolculuk yapanlar büyük sıkıntılar çekmişlerdir.²⁹⁵ Hatta Bayındırlık Dairesi'nden görevlendirilen memurlar nezaretinde yolcu ve arabaların geçişinin -köprü yapılıncaya kadar- sallar ile sağlaması düşünülmüştür.²⁹⁶

Sürdürülmekte olan bu tür faaliyetler, “*Nafia Müfettişleri*” tarafından dönem dönem teftiş edilmiştir.²⁹⁷

D. Siyasi Hayat

1. Siyasi Faaliyetler

Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile özdeşleşmiş bir kurum olan Halk Fırkası teşkilatı Menemen Kazası'nda da mevcuttu.²⁹⁸ Tahrir-i Sukun Yasasının kabulünden sonra girilen “*Tek Parti Dönemi*”nde 1927,1931,1935,1939,1943 yıllarında seçimler yapılmıştır. Bu süreçte, seçim sisteminde fazla değişiklik olmamıştır.²⁹⁹ Tek Parti Yönetiminin hakim olduğu dönem, sadece Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu üç

²⁸⁹ “Menemen Haberleri”, **Yanık Yurd**, 26 Kanun-u sani 1926, s.2.

²⁹⁰ “Münakasa İlanı”, **Ahenk**, 30 Teşrin-i Evvel 1341, s.3.

²⁹¹ “Resmî Küşad ve Ziyafet”, **Hizmet**, 10 Şubat 1927, s.2.

²⁹² “Menemen Kaymakamı”, **Anadolu**, 8 Eylül 1926, s.2.

²⁹³ “Menemen Köprüsü”, **Hizmet**, 10 Teşrin-i Evvel 1929, s.3.

²⁹⁴ **İzmir Vilayeti 1928 Hususi...**, s.710.

²⁹⁵ “Gediz Köprüsü Yıkılıyor mu?”, **Yeni Asır**, 13 Temmuz 1931, s.2.

²⁹⁶ “Gediz Üzerinde Sallar İşleyecek”, **Yeni Asır**, 14 Temmuz 1931, s.2.

²⁹⁷ “Nafia İşleri”, **Hizmet**, 3 Teşrin-i Evvel 1933, s.2.

²⁹⁸ **Devlet Salnamesi 1928**, s.876.

²⁹⁹ Tevfik Çavdar, **Müntehib-i Sani'den Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987, s.81.

ay boyunca sekteye uğramış, onun dışında hiç kesintiye uğramadan devam etmiştir. Halk Fırkası yurdun en küçük idari birimlerine kadar yayılmış olan teşkilatı ile Menemen’de de varlığını sürdürmüştür. Ancak, kısa bir siyasi yaşamı olan Serbest Fırka’nın da Menemen halkı tarafından ilgi ile karşılandığını ve kısa zamanda yandaş bulduğunu dönemdeki haberlere dayanarak söyleyebiliriz.

Bunun en önemli nedenleri arasında, 1929 dünya ekonomik buhranın etkileri, kuraklık, tohumluk bulunmaması yüzünden ürünün az olmasının birkaç yıl boyunca gelişmiş olan hoşnutsuzluğu arttırması yer almıştır. Yer yer açlık tehlikesinin başgöstermesi, açlık korkusunu doğurmuş bu ise, Batılılaşmaya karşı duyulan nefreti güçlendirmişti. Köylüleri harekete geçirmek için yapılacak pek bir şey yoktu; durumun düzeleceği sözlerine de kulak asıyorlardı. Memurların aldığı aylık kendilerine yetmiyor, bu da onlara rüşvet yollarını açıyordu. Bütün işler para istiyordu. Devlet tekellerinin doğurduğu yokluklara eklenen fiyat artışları bir yandan; köylünün malını pazara taşıması için yol yokken demiryolu yapımına para harcanması öbür yandan, hoşnutsuzluk yaratıyordu. İsmet Paşa’nın güttüğü politika genellikle kötüleniyordu.³⁰⁰ Tüm bu gelişmeler sonucunda halkın sözlerine tercüman olacak bir parti kurulmasının patlama noktasına gelmiş olan topluma emniyet sübabı olabileceği düşüncesi hakim oldu. Fikir babalığını Gazi’nin yaptığı bu parti, Serbest Cumhuriyet Fırkası olarak isimlendirildi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, bu gelişmelerin siyasi bunalıma yol açtığı ileri sürülerek ve bu iç tepkilerin yanısıra dış müdahalelere karşıda bir demokrasi göstergesi olarak kurulmuştur.³⁰¹

SCF’nın kurucusu ve genel başkanı Fethi Bey, Fransız ve İngiliz Parlamento Sistemlerinin nasıl işlediği konusunda bilgiye sahipti. Bunun dışında liberalizme içten bağlıydı ve gençliğinden beri ekonomik konularda ciddi çalışmalar yapmıştı.³⁰² Bu özellikleri onu, yeni kurulan partinin olması planlanan yapısı ile eşleştirmiş olmalıdır ki, Gazi tarafından bu göreve atanmıştır.

³⁰⁰ Lord Kinross, **Atatürk**, Çev. Necdet Sander, 12. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul 1994, s.518.

³⁰¹ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 3. Basım, Cem Yayınevi, byy 1992, s.246-47.

³⁰² Kinross, **Atatürk**, s.520.

Fethi Bey'in 4-8 Eylül 1930³⁰³ tarihinde yaptığı İzmir seyahati Serbest Cumhuriyet Fırkası için tam bir gövde gösterisine dönüşmüştü. Ege bölgesinin uluslararası ticarete en açık, dolayısıyla da dünya ekonomik bunalımından en çok etkilenmiş bir bölge olması SCF'nın gövde gösterisi yapmasına imkan vermiştir.³⁰⁴ Fethi Bey'in kendisinin dahi beklemediği bu ilgi gazetelere şu şekilde yansımıştır: *"İzmir çoştı, çoştı bağırını açtı. Tekmil çarşılar kapandı. Manisadan, Menemenden, Kemalpaşadan, Kasabadan, Urladan ve diğer yerlerden akın akın gelen halk, Ali Fethi Bey'i heyecan ve minnet hisleri içinde dinliyordu. Bunun bir ifade ile Serbest Fırka'ya muhabbet ve çok candan merbutiyet ise diğer bir manası da mutemetler fırkasına yürekten küskünlüktür..."*³⁰⁵ Mete Tuncay'ın, Okyar'ın kendi anılarından aldığı bilgiye göre, İzmir seyahati, üç hafta önce Halk Fırkası İzmir Mütemedi Salih Bey'in, yeni fırkanın danışıklı dövüş ve blöf olduğunu gazetecilere söylemesi üzerine, bu açıklamayı yalanlamak için yapılmıştır.³⁰⁶

Fethi Bey'in Menemen'e gideceği gün Basmene'den kalkan trene yine ilgi büyük olmuştur. Hem kalkışta hem de uğradığı istasyonlarda, *"Yaşasın Gazi, Varol Fethi Bey, Yaşasın Cumhuriyet"* diye tezahüratlarda bulunulmuştur. Ancak, Menemen'de de istasyona toplanmış halkın, jandarma ve asker tarafından süngülerle dağıtılmak istendiği ancak halkın yere yatarak dağılmadığı, buna karşılık, kaymakamın ve jandarma kumandanının *"süngü tak"* emrini verdikleri haberi trende Fethi Bey'e ulaşmıştı. Menemen'deki bu duruma rağmen Fethi Bey, Menemen'e gitmiş ve çok büyük tezahüratlarla karşılanmıştır. Kendisine öncelikle tepsi içerisinde tuz, ekmek ve su ikram edilmiştir. Tepsi içindeki kartta, *"Hoşgeldiniz, bağırı yanık Menemen halkının ubudiyetini arza geldik"* notu yazılmıştır.

Fethi Bey'in Menemen'de yaptığı konuşma şöyledir:

" Fırkamıza muhabbetinizden ben ve arkadaşlarım çok mütehassis olduk. Maksudumuz fikir mücadelesi yapmak, idarenin hatalarını ortaya koymaktır."

Halk;

- *"Biliyoruz programınızı okuduk"* nidaları.

³⁰³ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, s.72.

³⁰⁴ Mete Tuncay, **T.C.'nde Tek Parti...**, s.266.

³⁰⁵ "İzmir'de", **Hizmet**, 8 Eylül 1930, s.1.

³⁰⁶ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti...**, s.266.

“Hedefimiz sizlerin refahını temin etmektir. Maksada ulaşmak yalnız nezaket, medeniyet dairesinde hareket etmekle kabildir. Gayelerimizi sizin reylerinizle hal ve elde edeceğiz.

Hedefimizden bizi uzaklaştırmak için şahsi menfaatleri zarar görenler zabıta kuvvetlerinden istifade etmek istiyorlar. Sizden çok rica ederim, zabitanın, askerin verecekleri emirlere çok itaatkar olunuz. Münakaşa etmeyiniz. Sizlerin bu sarsılmaz iradeniz bizim en büyük istinadımızdır. Var olsun Menemenliler, Yaşasın Büyük Gazi ve Büyük Türk Milleti!”.

Bu nutuk üzerine halk, çevredeki askeri birlikleri alkışlayarak “*Yaşasın Asker*” diye onları selamlamışlardır.³⁰⁷

Bu sırada partiler arasındaki mücadeleye İzmir basını da katılmıştır. Halk Fırkasının İzmir’deki resmi yayın organı görevini üstlenmiş olan Anadolu Gazetesinde, özellikle Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey’in Serbest Fırkayı yerden yere vuran yazısı gibi Serbest Fırka karşıtı yazılar yayınlanırken³⁰⁸, diğer taraftan Hizmet Gazetesi de, Serbest Fırka’nın İzmir’deki propaganda aracı olarak vazife görmüş³⁰⁹ ve Fethi Bey’in seyahatleri esnasında kendisine çıkartılan zorlukların üzerinde özellikle durmuştur. Hatta başyazarı Zeynel Besim Bey, Halk Fırkası aleyhine yazdığı yazısı dolayısıyla benzer suçlarla suçlanan beş kişiyle beraber tutuklanmıştır.³¹⁰ Zeynel Besim Bey’e yurdun çeşitli bölgelerinde bulunan Serbest Fırka taraftarlarınca destek telgrafları gönderilmiştir. Menemen Kazası’ndan gönderilen telgraflar da bunların içinde yer almıştır.³¹¹ Karşıt görüşteki partilerin savunucusu olan gazeteler, bu karşılıklı mücadeleden paylarını almışlardır. İzmir mitingi esnasında meydandan taşan Serbest Fırka taraftarları Halk Fırkası’nın İzmir İl Merkezi ile Anadolu Gazetesi’nin matbaasını basarak, baskı makinelerini parçalamışlardır.³¹²

Kısa bir süre içinde Serbest Cumhuriyet Fırkası Menemen Ocağı açılmıştır. İlginin çok büyük olduğu ocağa, ilk gün 300 kişi kayıt olmuştur. Hatta bu ilginin diğer

³⁰⁷ “Menemen İstasyonunda Halkın Hararetli Tezahüratı”, **Hizmet**, 9 Eylül 1930, s.1.

³⁰⁸ Okyar- Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar’ın...**, s.175.

³⁰⁹ Bu gazetenin yanısıra İzmir’de yayınlanan gazetelerden Halkın Sesi, (Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti...**, s.257) Serbest Cumhuriyet ve Yeni Asır gazeteleri de muhalefetin yayın araçları olmuştur. (Hakkı Uyar, “Serbest Cumhuriyet Gazetesi”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 91, (Kasım 1991), s.46.

³¹⁰ “Yurdun Çeşitli Yerlerinden Çekilen Telgraflar”, **Hizmet**, 17 Eylül 1930, s.3.

³¹¹ İhtiyat Zabıtlarından Süleyman Sami, “Efkar-ı Umumi Hükmünü Vermiştir”, **Hizmet**, 18 Eylül 1930, s.3.

³¹² **Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, Cilt X, May Yayınları, İstanbul 1981, s.122.

günlerde sürmesi nedeniyle kayıt işlemine birkaç günlüğüne gece de devam edilmiştir. Merkezde oluşumunu oldukça çabuk teşkil eden ocak, köylere yönelmiş ve Menemen civarındaki köylerde ocakların açılması için çalışılması planlanmıştır.³¹³ Hatta bu gelişmeler Serbest Fırka'nın kapatılmasından sonra Halk Fırkası'nın buraya Vasıf, Münir ve Celal Beyleri göndererek, fırka teşkilatını yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur.³¹⁴

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın olaylı ve başarılı Ege gezisinin, partinin sonunun gelmesinde büyük payı olmuştur. İzmir Valisi Kâzım Dirik Paşa'nın SCF'ye karşı takındığı olumsuz tavır³¹⁵, ancak Atatürk'ün özel buyruğuyla değişmiş olmasına rağmen İzmir'de çıkan şiddet olaylarından sonra Cumhurbaşkanı'nın tepkisi de bu konuya yönelmiştir. Olayları incelemek ve tarafları uzlaştırmak için Meclis Başkanı Kâzım Paşa'yı görevlendirmiş ve ona hükümetin çizgisini onayladığını söylemiştir.³¹⁶

1930 Ekim'inde ülke genelinde yapılan yerel seçimlerde SCF yeni bir parti için büyük sayılacak bir başarı göstermiştir. İçişleri Bakanı'nın 15 Aralık 1930'da yaptığı açıklamaya göre, SCF, 502 belediyeden 22'sini kazanmıştır. Fethi Bey ise, seçimleri katıldıkları her yerde kazandıklarını iddia etmektedir. Buna dayanarak olsa gerek, Fethi Bey, belediye seçimleri esnasında yolsuzluk yapıldığına dair İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'e karşı gensoru önergesi vermiş ve ancak bakan meclis çoğunluğu ile güvenoyu almıştır.³¹⁷ Toplantı sonunda Serbest Cumhuriyet Partisi toplanarak kısa bir müzakereden sonra böyle ağır bir suçlama altında kalmaktansa partiyi kapatmaya karar vermişler ve durumu bir mektupla İçişleri Bakanlığı'na bildirmişlerdi.³¹⁸ Sonuç olarak, SCF'nin kapatılmasından sonra Şura-yı Devlet tarafından SCF'nin kazandığı belediyelerin seçimleri iptal edilmiş ve yerlerine CHF'liler getirilmiştir.³¹⁹

³¹³ “Serbest Fırka Mütemediyen İnkişafıdır”, **Hizmet**, 22 Eylül 1930, s.3.

³¹⁴ “Menemen Teşkilatı”, **Anadolu**, 7 Kanun-ı Evvel 1930, s.1.

³¹⁵ Teoman Özalp anılarında, Atatürk'e yazdıkları telgraflarla, Serbest Fırka'yla ilgili olayları farklı farklı yansıtan ve birbirleriyle kavgalı olan Fethi Bey, Mahmut Esat Bey, Nuri Bey, Halk Fırkası Müfettiş Zühtü Bey, Kumandan Hüseyin Hüsnü Paşa ve Vali Kazım Paşa'yı İzmir'de bir toplantıda buluşturur ve uzun tartışmalardan sonra oluşturulan raporun altına imza atmalarını sağlayarak, bu kişileri zorla barıştırır. (Teoman Özalp, **Atatürk'ten Hatıralar**, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, byy 1998, s.45).

³¹⁶ Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti...**, s.267.

³¹⁷ Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti...**, s.273.

³¹⁸ **Atatürk Ansiklopedisi...**, s.122.

³¹⁹ Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti...**, s.269.

Gazi, Serbest Fırka'nın kapanmasının ardından durumu kendi gözüyle görmek için üç aylık bir yurt gezisine çıktı.³²⁰

1931 yılında yapılan genel seçimler yine Tek Parti döneminin karakteristiğine uygun olarak yapılmıştır. Adaylar, parti tarafından seçilmiş ve iki dereceli seçim sistemine uygun olarak her 40 bin kişi için bir ilk seçmen ve her 400 kişi için bir ikinci seçmen seçilmiştir.³²¹ 1931 yılında Menemen'den Hafız Himmet, üyeler Ahmet, Süleymanoğlu Hüseyin, Muhtar Arif, Hafız Süleyman, Hafız Bekir, Hacı Bekirzade Mehmet, Halil Fuat, Yusuf Ziya, Hacı Ahmetoğlu Halil, Hacı Haliloğlu Mehmet, Dr. Tahir, İhtiyat Zabiti Kâzım, Hacı İbrahim, Recep, Hacı İmam, Muhtar Hüseyin, Bakkal Salih, Kamil Tevfik, Tahrirat Katibi Cemal, Hamamcızade Ahmet, Hacı Hüseyin, Muhtar Temel, Muhtar Halil, Arif, Hacı Mustafa Efendi, Halit, Himmet, Kemal Arif, Fabrikacı İbrahim, Balazade Mehmet, Bakkal İdris, Türkeli Muhtarı Halil, Kahveci Mustafa, Bakkal Hüseyin, Esat, Mehmet, Halil, Rasim, Emekli Binbaşı Cemil, Hakkızade İzzet, Simsar Zekeriya, Yedek Subay Mustafa, Giritli Şevki, Berber İsmail, Sandık Emni Esat, Bakkal Yunus, Pirevişteli Mehmet, Bakkal Mehmet, Tüccardan Mehmet Nuri, Bakkal Fadıl, Nüfus Memuru İsmail, Fabrikacı Mustafa, Tüccardan Perlepeli Ali, Saatçi Rıza, Bakkal Faik Ali, Manifaturacı Abdullah, Flornalı İbrahim, Ziraat Bankası Muavini Mustafa, Giritli Bakkal Ali, Sofuzade Halil Beyler ikinci seçmen olarak belirlenmişlerdir.³²²

1932 yılında Menemen'den İl Meclisine üç aza seçilmiştir. Ancak bu konu Menemen'de şaşkınlığa yol açar. Henüz seçimlerde erkek nüfusun baz alındığı bir dönemde, 15 bin seçmen erkek nüfusuna sahip Menemen'in bu potansiyeli ancak iki azanın seçilmesine olanak tanırken, üç kişinin seçilmiş olması hayretle karşılanmıştır.³²³

2. Menemen Olayı

Menemen Belediye Meydanı'nda Derviş Mehmet ve beş arkadaşının, 23 Aralık 1930 günü sabah namazından sonra yeşil bayrak açarak, şeriat ilan ve çağrısında bulunması ve önce yedek subay Kubilay'ı sonra bekçi Hasan ve bekçi Şevki'yi öldürmeleriyle başlayan, askeri birlik tarafından dağıtılan hareketleri Cumhuriyet tarihimize “*Menemen Olayı*” veya “*Kubilay Olayı*” olarak geçmiştir.

³²⁰ Kinross, **Atatürk**, s.524.

³²¹ Çavdar, **Müntehib-i Sani'den...**, s.81.

³²² “Menemen’de”, **Hizmet**, 6 Nisan 1931, s.4.

³²³ “Menemen Haberlerimiz ve Bir Mesele”, **Hizmet**, 21 Şubat 1932, s.4.

Menemen Olayı'ndan önce bu kazada, “*inkılap karşıtı ve dini bu amaçlarına alet etmeye çalışan*” kişi ve oluşumlar yer almıştır. Bunların incelenmesi yerel anlamda Menemen Olayı'nın atmosferi hakkında ipuçları vermekle birlikte, ulusal bir konuyu sadece bu ipuçlarıyla değerlendirmek doğru olmayacaktır. Ancak “*yeni düzenin oluşturulması sırasında çekilen sancılıların kavranması*” açısından fikir verici olacaktır kanaatindeyim.

1924 yılına ait Menemen Kaymakamlığı, İzmir Valiliği ve İçişleri Bakanlığı ile Halk Fırkası yazışmaları, Menemen'de bulunan geçmişi karanlık bir avukat-şeyhin faaliyeti hakkındadır. Süleyman Sırrı veya Sükûti olarak karşımıza çıkan bu şeyh kendisini Menemen nüfus siciline Erzurumlu olarak kaydettirmiştir. Ancak Menemen Kaymakamlığı'nın Mayıs 1340 tarihli beyanına göre, Sükûti Arapça konuşmakta, Türkçe konuştuğunda ise aksanından Arap olduğu anlaşılmaktadır. Zaten halk arasında da kendisine Şamlı Süleyman Sükûti denilmektedir. Sadrazam Ferid Hükümeti zamanında Sükûti, Menemen'de bir Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şubesi tesis edip, belediye seçimlerine katılmış ve birtakım entrikalarla belediye başkanlığını elde etmiş olmasına rağmen bazı suistimalleri dolayısıyla hakkında yapılan tahkikat sonucunda vilayet emriyle azledilmiştir. Bu sırada Yunan işgalinin başlamasıyla Yunan taraftarı davranan Sükûti, yeniden belediye başkanlığına getirilmiştir. Yunan Kralı İzmir'e geldiğinde Menemen Katliamının failleri ile birlikte İzmir'e giderek Yunan'ın kahramanlığından ve adaletinden bahseden nutuklar söylemiş, bu dönemde Menemen halkına çeşitli nedenlerle darb ve işkence ettirmiştir.³²⁴ 1924 yılında halen Menemen'de yaşamakta olan şahsın, devrim karşıtı hareketleriyle asayiş bozduğu 1924 yılında Halk Fırkası İzmir Vilayeti Mutemetliğinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir yazıdaki “*kazanın fedakar ve namuslu bütün evladını bizar etmekte olduğundan hudud-ı milli haricine çıkarılması Menemen'in aheng-i siyasisini derhal tanzim edecektir*” ifadesinden anlaşılmaktadır.³²⁵

Nitekim 1925 yılında Menemen'den dokuz kişi Ankara İstiklal Mahkemesine yargılanmak üzere gönderilmişlerdi. Bunlar, “*Yunan işgal dönemini devr-i mesut olarak değerlendirmekte ve inkılap karşıtı*” davranışlarda bulundukları için tutuklanmışlardır. Bunlardan biri de eski Belediye Başkanı Süleyman idi. Bunlardan bir diğeri olan, Ziya Bey'in İstanbul'da Damad Ferid hükümeti döneminde İçişleri Bakanı olan Reşid Bey'e

³²⁴ Ethem Çoşkun, “Menemen'de Esrarengiz Bir Şeyh”, **Kebikeç**, Sayı 2, Ankara, 1995, s.239.

³²⁵ Çoşkun, “Menemen'de Esrarengiz Bir ...”, s.237.

yazdığı ve “*Kuva-yı Milliye’nin Akhisar civarında şekavet yaptığını*” iddia ettiği bir mektup ortaya çıkmıştır. Şahitlerin dinlenmesi ile mahkemeler devam etmiştir.³²⁶

1929 yılının Ekim ayında Ahenk Gazetesi’nin bir haberiyle birlikte Menemen adının bir kez daha “*irtica failleri*” ile birlikte anıldığını görüyoruz. Haber, Mısır’da yayınlanan ve Türkiye’ye getirilmesi yasaklanmış olan bir gazetenin Menemen’in Reşadiye beldesine bağlı Şakran Köyü hatibi Mehmet Hoca’nın elinde bulunması ile ilgilidir. İçeriği “*İrtica ve padişah propagandası yapan bir hıyanet paçavrası*” olarak özetlenen gazetenin Manisa’daki Yunt Dağı’nın bir köyünden Menemen’e geldiği bilinmekte ve 11 Eylül’de yayınlanmış olan gazetenin kimbilir hangi coğrafyalarda hangi cahil vatandaşları zehirlediği sorgulanarak bunun “*Yüzellilikler*”e³²⁷ ait bir faaliyet olduğu iddia edilmekle birlikte, Menemen’de bir irtica şebekesinin varlığından duyulan şüphe dile getirilmektedir.³²⁸

Bu konunun ele alınmasından bir yıl sonra Menemen Olayının meydana gelmesi ve bu olay esnasında Menemen halkından bazı kişilerin “*tasvipkar tutumlarının*” olduğuna dair söylemlerin varlığı, sözü edilen konuları destekler nitelikte olmakla birlikte, yapılan inkılaplar sonrasında Türkiye genelinde “*inkılap karşıtı*” kişilerin bulunduğunu ve hatta İzmir gibi Yunan işgalinin sancılı günlerini en şiddetli şekilde yaşamış olan bir şehrin merkezinde dahi başta şapka inkılabı olmak üzere bazı çevrelerin devrimler aleyhinde birtakım faaliyetlere giriştikleri dönemin basınına da yansımıştır.³²⁹

Dönemde yaşamış olan Aslan Tufan Yazman, bir makalesinde, bu olayın başka bir yerde değil de Menemen’de düzenlenmesinin nedenini şu şekilde açıklar: “*Nakşibendi tarikatının müritlerinden biri olan Laz İbrahim Hoca’nın zamanında Menemen Askeri Hastanesi’nde imamlık yapmış olup, imamlığı bıraktıktan sonra Nakşibendi şeyhi, Şeyh Esad’a yaklaşıp, halife rütbesiyle müritlerini çoğaltmak göreviyle Anadolu’ya gönderilmiştir. Laz İbrahim Hoca da kendine önceden bildiği, birçok insanı tanıdığı Menemen’i hedef olarak seçmiş, burada zehirini dökmüş ve cahil halktan bir hayli taraftar topladığına inanarak Menemen Olayı’nı hazırlamıştır. Baş*

³²⁶ “Dokuz Menemenlinin Muhakemesi”, **Anadolu**, 30 Nisan 1341, s.1.

³²⁷ Nitekim Derviş Mehmet’in Yüzelliliklerden Çerkez Ethem’in adamı olduğu ve mütareke esnasında Yunanlılara hizmet ettiği tespit edilmiştir. Serap Tabak, “Menemen Olayı’nın İzmir Basınında Yankıları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, X, EÜ Basımevi, İzmir 1995, s.319.

³²⁸ “Polis Uyuyor mu?”, **Ahenk**, 16 Teşrin-i Evvel 1929, s.1-2.

³²⁹ “Bu Adam Deli mi?”, **Anadolu Gazetesi**, 27 Teşrin-i Evvel 1929, s.1; “Mürteci Adliye Verildi”, **Anadolu Gazetesi**, 10 Teşrin-i Sani 1929, s.1.

olarak seçilen mehdi rolündeki Giritli Derviş Mehmet'in yanına da mali durumları perişan dört garibi de katmışlardı. Nalıncı Hasan, Kahveci Çırağı Mustafa, Eskici Ali ve posta sürücüsü İsmail yanında olduğu halde dini kurtarma üzere yola çıkan düzmece mehdi, Manisa'ya gelmiş ve evvelce Laz İbrahim Hoca'nın sağladığı taraftarlarından para, yiyecek ve silah yardımları görerek Menemen'e varmıştır.”³³⁰ Bu düşüncelerde ortaya konan hikaye mantıksal alt yapıya uygundur. Laz İbrahim Hoca'nın kendi amacına uygun düşüncelere sahip olan kişileri bilip, tanıdığı bir yerde böyle bir eyleme cesaret etmesi gerçekten akla en uygun gelen seçenektir.

Ancak bu anlatılanlar ışığında şu saptamaya varabiliriz ki, Menemen irticai faaliyetlerin yoğun olarak yürütüldüğü bir kaza değildir. Ülkenin tümünde varolan yenilik karşıtı çevreler çeşitli şekillerde, çeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Menemende bu kişilerin kendilerine hedef olarak belirledikleri coğrafyalardan biriydi ve irticai hareket burada durdurulmasaydı başka yerlere yayılacaktı. Bu sebepten dolayı Menemen Olayı, “yerel değil ulusal bir hadisedir” diyebiliriz.

“Menemen Olayı'ndan sonra yapılan tahkikat sonucunda olayın merkezinin Manisa olduğu ortaya çıkmıştır. Mehdi Mehmet ve arkadaşları Şamdan Mehmet, Emrullahoğlu Mehmet Emin, Nalıncı Ali oğlu Hasan, Nalıncı Küçük Hasan ve Çakıroğlu Ramazan, Keçili Köyü'nden Çırak Mustafa'nın kahvehanesinde toplanarak zikir yapmışlar, Çırak Mustafa'nın kahvehanesi hükümet tarafından kapatılınca da zikirlerine Tatlıcı Hüseyin ve Mutaş Süleyman'ın evlerinde devam etmişlerdir. Mehmet ve arkadaşları herkesi dine çağırmanın zamanının geldiğini söyleyerek yollara düşmeye de 6 Aralık 1930 Cumartesi akşamı Tatlıcı Hüseyin'in evinde yaptıkları toplantıda karar vermişlerdi. Bu toplantı sırasında ayrıca Menemen hadisesi hakkında görüşmeler yapılmış, hadisenin nasıl cereyan edeceği ve silahların nasıl tedarik edileceği de kararlaştırılmıştır.”³³¹

Mehdi Mehmet ve arkadaşları peyderpey geldikleri Paşa Köyü'nden Bozalan'a gitmişler ve burada bir süre kaldıktan sonra rahat edemedikleri gerekçesiyle dağda köylülere yaptırdıkları bir kulübeye çekilmişler ve 15 gün kadar orada zikirlerine devam etmişlerdir. Derviş Mehmet lakaplı Giritli Mehmet Bozalan Köyü'nde mehdiliğini ilan ettikten sonra 23 Aralık 1930'da Menemen'e gitmek için gün doğarken yola

³³⁰ Aslan Tufan Yazman, “Menemen Olayı'nın İçyüzü ve Serbest Parti”, **Sigorta Dünyası**, Yıl 14, Sayı 160 (Nisan 1973), Yörük Matbaası, İstanbul, s.20.

³³¹ Tabak, **Serbest Cumhuriyet Fırkası...**, s.171

çıkılmışlardı.³³² Menemen Olayı, 23 Aralık 1930 günü saat 6.20’de Menemen Kazaz Camii önünde başlamış, saat 9.00 sularında sona ermiştir. Sanıkların olay sonrasında gerçekleşen duruşmalarda verdikleri ifadelere göre, örgütlenmenin altı yıl önce tekke ve zaviyelerin kapatılması, sarık ve cübbe gibi dinsel giysilerin yasaklanması ve şapka devrimi üzerine başladığı anlaşılmaktadır.³³³

Mehmet ve arkadaşları sabahleyin Menemen’e girerek Kazaz Camii’ne girerler. Bu sırada halk sabah namazını kılmaktadır. Camiide Nalıncı Hasan, caminin kapısında açmış oldukları sancağı eline alır ve hep birlikte caminin içinde beklerler. Mehmet, camiye gelenlere kensinin Mehdi olduğunu söyler bunun kanıtlamak için “Kıtmir” adını verdikleri köpeği halka gösterir. Camiide namaz kılındıktan sonra sahte Mehdi cemaati bayrak altında toplanmaya çağırır ve kendisine katılan bazı Menemenlilerle birlikte camiiden ayrılarak belediye meydanına doğru gider. Sahte mehdi ve arkadaşları belediye meydanında bir süre kaldıktan sonra bayrağı omuzlayıp hep birlikte tekbir getirerek şehri dolaşmaya başlarlar. Yolda rastgeldikleri Menemenlilere de:

“- Müslüman mısınız? İtikadınız var mı?” diye sorup, kendilerinin bayrağın altına girmelerini aksi takdirde kılıçtan geçirileceklerini; ortada hükümet olmadığını, herkesin dükkanlarını kapayarak kendilerine katılmalarını, arkalarından 70.000 evliya ve meleğin gelmekte olduğunu; top tüfek bütün kuvvetlerin bir işi göremeyeceğini bağırarak söylerler. Kafile Menemenli Hoca Saffet Efendi’nin evinin önüne gelince durmuş ve Mehdi Mehmet de onunla konuşmuşsa da, Hoca Saffet onlara yardım etmemiştir. Mehmet ve arkadaşları bir süre daha Menemen sokaklarında dolaştıktan sonra tekrar belediye önüne gelirler. Mehdi ve arkadaşları Kazaz Camiinden aldıkları bayrağı Menemenli Arabacı Hasan’a kazdırdıkları çukura dikerler. Bundan sonra 200 kişi tekbirlerle başlayıp, ellerinde silahları olduğu halde sancak etrafında dolaşmış, bir kısmı da yerden aldığı toprağı etrafa serpmiştir.³³⁴

Olay yerine ilk önce gelen jandarma yazıcı Ali Efendi gelmiş ve arkadaşı olan dört jandarmaya silahlarını almalarını tenbih etmişse de onları beklemeden doğruca Giritli Mehmet ve arkadaşlarının yanına giderek ne istediklerini sormuştur. Bunun üzerine Mehmet de ona, “Git, kumandanına haber ver de o gelsin. Bana top, kurşun

³³² Tabak, **Serbest Cumhuriyet Fırkası...**, s.171

³³³ Nurşen Mazıcı, “Menemen Olayı’nın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Analizi”, **Toplum ve Bilim**, 90, Güz 2001, s.132

³³⁴ Tabak, **Serbest Cumhuriyet Fırkası...**, s.172

işlemez...” demiştir. Ali Efendi geri dönerek, jandarma bölük kumandanı Fahri Bey’i durumdan haberdar eder. Asilerin yanına giden Bölük Kumandanı Fahri Bey, Mehdi Mehmet’e:

“- Ne istiyorsunuz? Buradan derhal dağılın.” deyince, Mehmette bu soruya “Kendisinin Mehdi olduğunu şeriatı ilan edip, dini yaydığını, kimsenin kendisine karşı koyamayacağını söyleyerek “çekil” diye cevap verir. Jandarma bölük komutanı Fahri Bey de tedbir almak üzere olay yerinden uzaklaşır. Hükümet binasına giderek telefonla Alaydan askeri yardım ister.³³⁵ Alay Komutanlığı da asıl mesleği öğretmenlik olan yedek subay Asteğmen Kubilay’ı bir müfreze asker ile olay yerine gönderir. İhtiyat zabıt vekili Kubilay süngü takmış olan askerlerini belediye meydanlığındaki kahvehanenin önünde bıraktıktan sonra kendisi öne atılarak asilere dağılmalarını söylemiştir. Bunula da kalmaz, Giritli Mehdi Mehmet’i de yakasında tutarak çeker. Mehdi Mehmet de silahını ateşleyip Kubilay’ı yaralar. Komutanlarının yaralandığını gören askerler kaçırlar. Ağır yaralı olan Kubilay camiye sığınmak istemişse de ancak avluya kadar gelebilmiş ve orada düşmüştür. Ne askerlerden ne de halktan bir yardım gelmemesinden cesaret alan Giritli Mehmet, Ali oğlu Hasan’ın torbasından bir bıçak alıp Şamdan Mehmet ile birlikte yaralı Kubilay’ın yanına giderek daha ölmemişken, boynunu keser. Daha sonra da Kubilay’ın kesik başının caminin içindeki bir taşın üstüne koyup “Gördünüz mü, kafirlerin akibeti işte budur.” diye konuşur. Mehdi Mehmet ve arakadşaları buradan meydana giderek halktan kesik başı bayrak direğine bağlamak için ip de istemişlerdir. Bu sırada olay yerine gelen iki kır bekçisi isyancıların üzerine ateş açarlar. Çatışma sırasında bekçilerden Mustafa şehit olur. Tam bu sırada alaydan diğer bir müfreze gelerek havaya ateş etmeye başlayınca halk kaçar. Mehmette “bize kurşun işlemez, biz dervişiz, biz şeyhiz.... Kaçmayın.” diye bağırarak halkın kaçışmasına engel olmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine müfreze komutanı da asilerin üzerine ateş etme emrini verir. Asilerden Giritli Mehmet, Şamdan Mehmet ve Süçü Mehmet vurulup ölürken, diğer Bekçi Hasan da bu sırada vurulup ölür. Asilerden geri kalanları hemen orada yakalanmıştır. Ancak Nalıncı Hasan ve Alioğlu Hasan halk arasında geçerek kaçmışlarsa da, Manisa’da yakalanmışlardır.³³⁶

Olay esnasında ve sorgulama aşamasında Menemende bulunan kişilerle yapılan mülakatlarda gerek olayın oluş anı gerekse Menemen’in bu olayların merkezi değil bir

³³⁵ “Mürteciler Neler Yapmış?”, **Anadolu**, 16 Kanun-u Sani 1931, s.1

³³⁶ “Mürteciler Neler Yapmış?”, **Anadolu**, 16 Kanun-u Sani 1931, s.1

aşaması olduğu yönündeki görüşleri doğrular niteliktedir. Tanıklardan biri olan Sami Özyılmaz'ın ifadesi bunlardan biridir;

“Eniştem bakkaldı. Sabah dükkânı açmış. “Menemen'in etrafını 70 bin Arap'ın çevirdiğini” duymuş. Eniştem “Gel dükkânı kapatalım” diye beni kaldırdı. Dükkânı kapattık. O eve gitti. Ben Hükümet'in (Vilayet'in) önüne gittim. 6-7 kişi vardı orada... Normal adamlardı, kafaları kasketli, omuzlarında çanta var. Birinin eli silahlı... Elllerinde bir bayrak... Musabey Köyü'nün Çarşı Camii'nden almışlar sabah namazında... “Öğlene kadar o bayrağın altından geçen geçecek, geçmeyen kılıçtan geçecek” diyorlarmış. Millet etraflarını çevirmiş. Ben köşeden onlara bakıyorum. Epey durdular. Hükümet tarafından ya da büyüklerden kaymakam, hoca falan gelse, sivillere “Yakalayın bu adamları” dese, yakalarlardı. Ondan sonra telefon ettiler Alay'a... Bir manga asker geldi karşı sokaktan... Asker süngüyü taktı. Siviller açıldı. Orada Kubilay askere süngüyü taktıktan sonra 'Hücum' dese, hepsi süngünün ucunda kalacaktı.

Bir silah patladı. Bir tek el ateş edildi. Kubilay ayağından vuruldu. Asker geri kaçtı. Millet kaçıştı. Kubilay önce Hükümet'e giriyor, kapılar kapalı. Oradan geri, camiye dönüyor, cami avlusundaki taşın dibinde düşüyor. Bunlar da gidip başını kesiyorlar.

Sonra askere telefon ediyorlar Hükümet'ten... Asker geliyor. Kahveden onlara makineleri tüfeklerle ateş ediyor. Hepsi esrarkeşmiş zaten. Asker hepsini vurdu, yalnız bir tanesi kaçtı, onu gördüm. Sonra bütün cesetleri topladılar oraya... Halk toplandı, jandarmalar, subaylar geldi, ölülerin torbalarından esrar çıktı, parça parça... Ben de esrarı ilk orada gördüm. Cesetleri kamyonlarla götürdüler. Sonra sıkıyönetim oldu. Kaçan adamı bulmak için haftalarca nöbet tuttuk. Evleri aradılar tek tek... Manisa'da bulundu. Bir oduncunun ekmek torbasını almış. Oduncu da ihbar etmiş, yakalanmış orada... 28-29 gün sonra... Mahkemeye getirdiler. Adama bizi gösterip “Bunlardan kimse var mıydı?” diye sordular. O da bakıp “Bu vardı, Bu yoktu” diyordu. “Var” dese yandın.

Ben şofördüm. Mahkemenin emrinde akşam iki araba nöbet bekliyorduk. Adam kimin ismini söylediye “Getirin” diye telefon ediyorlardı. Getiriyorduk, içeride mahkeme ediyorlardı.

Onların asılacağı gün, nöbet yine bendeydi. Korkudan otomobilin dışına çıkmıyordum. Hep seyrettik, üzüldük. Hükümet'in altında Birincieller'in evi var, önce onu astılar: Manisalı Hocaşade Ahmet Efendi... Astıktan sonra önüne ismini asıyorlar. Ondan sonra geldik akasyaların altında birini astılar. Sonra Ali Efendi'yi tütün satılan barakanın yanında astılar. Adamlara mecburen sigara satan Molla Osman'ı astılar. O çok bağırdı asılırken "Kurtarın" diye, askerler vaziyet aldı. Ondan sonra sırayla asıldı, asıldı, ta çarşının içine kadar hepsini gördüm. Kamyonlarla atıp mezara götürdüler öğlene kadar...

Bence asılanlar içinde suçlu olan yoktu. 6-7 tane sarhoşun işi... Bunlar içinde Menemen'den bir Gazozcu Abbas vardı, bir de Kubilay'ın kafasını bayrağa asmakta kullandıkları urganı elinden aldıkları çocuk... Olaydan sonra bizi caminin önünde topladılar. Sivil birkaç kişi vardı, bir de alay komutanı paşası... Orada gözlüklü bir sivil "Menemen'i toprak halinde (yerle bir) görseydim, iftihar ederdim" dedi. Bunlar gelmeden Menemen'de gericilik yoktu. Ama parti meselesi vardı. Serbest Fırka kazanmıştı. Onun intikamı mı, bilmem. Bildiğim şu ki Menemen'in bu işte hiçbir suçu yok. Zaten içlerinde Menemenli de yok."³³⁷

Sabahat Erkal ise beyanında tüm bunları doğrularken bir yandan da Atatürk'ün sonraki yıllardaki tepkisini de dile getirmektedir;

"Babam Sabri Bey, Seferihisar'dan Menemen'e posta müdürü olarak atandı. İlkokulu bitirince 14 yaşında postanede çalışmaya başladım. Kubilay Okulu'nun karşısındaki bir Rum evinde oturuyorduk. Menemen mutaassıp küçük bir kasabaydı. Biraz gericiliği vardı. Mesela şapkaya karşı çok düşmanlık vardı. "Şapkayı gavurlar giyiyor, biz nasıl giyeriz?" derlerdi. O gün babam sabah 5'te postaneye gitmiş. Kahvenin önünde 6 kişinin "hu" çektiğini görmüş. Bunlar esrarkeşmiş, içip içip köylerden silah bıçak topluyorlar, şehre girince "Biz mehdiyiz. Arkamızda 70 bin kişi var, Müslümanınız bu bayrağın altından geçin, yoksa kurtulamazsınız" falan diyorlarmış. Babam Kaymakam'ın evine gidip durumu anlatmış. Alay Kumandanı'na gitmişler. Kumandan, hemen "Cephane alın ve Hükümet meydanına gidin" diye emir vermiş. Kubilay'ı görevlendirmişler. Kubilay bir manga askerle meydana gitmiş. Gençlikten olsa gerek, hemen "Ne istiyorsunuz?" diye birinin yakasına yapışmış. Fakat içlerinden biri silahı ateşleyince Kubilay ayağından vurulmuş. Askerler de ellerinde

³³⁷ www.milliyet.com.tr/2005/12/25/yazar/dundar.html (25 Aralık 2005)

süingü olduğu halde kaçmışlar. Kubilay sürüne sürüne yakındaki camiye kaçmış, musalla taşına yaklaştığı sırada Mehmet'lerden birisi gidip bağ bıçağıyla kafasını kesmiş. Civardaki dükkanlardan sopa, ip istemişler. Kafayı sopanın ucuna asmışlar. “Biz mehdiyiz” deyince halkta inanmış. Biz pencereden seyrediyorduk, geçenler kaçıırken “Kafayı değneğin ucuna takmışlar, gözlerini açıp kapatıyor” diyordu, çok fena oluyorduk. Böyle bir kargaşa... O sırada babam geldi eve, anneme “Kadriye, siz hemen ev sahibinin evine geçin, memur ailelerine karşı bir hareket var” dedi.

Bu arada iki bekçi de vurulmuştu. Kubilay'ın cenazesinde onlar da vardı arkada...

Adamlar, 'Arkamızda 70 bin kişi var' dediğinden çalılar, bağlar, her yer arandı. Hatta komutan tepelere toplar, tüfekler yerleştirdi. Şimdiki Kubilay İlkokulu'na kurulan Divan-ı Harp mahkemesinde ben şahitlerin ifadesini yazıyordum. Köyden gelen adamlara, hocalara “Allahınız kim?” diye soruyorlardı. Onlar da 'İstanbul'da Esat Hoca' diyordu. Mehdi diye bunlara tapmışlar. Esat Hoca'yı İstanbul'dan sedyeyile getirdiler. 90 yaşındaydı, eceliyle ölür diye asmadılar. Zaten çok yaşamadı, öldü. İdam edilecekleri gün babam dışarı çıkmadı, bizi de çıkarmadı. İbret için ortalığa asmışlar. Asılanlar içinde adamlara sigara, kazma, ip verenler de vardı.

Babama durumu haber verdiği için İçişleri Bakanlığı takdirname verdi. Maaşına zam yapıldı. Sonradan duyduk ki, Atatürk Manisa, Menemen çevresinden trenle geçerken penceresini bile açmazmış. Biz istasyona giderdik onu görelim diye, göremezdik.”³³⁸

Mustafa Şengönül, Menemen halkının sonraki yıllarda bile bu olaydan dolayı suçlandığına değinmektedir;

“Ben Menemen'de marangoz çırağıydım. Dükkanı açmaya gittim. Karşımda Uncu Mehmet Efendi vardı. Belediye Meclis üyesiydi. Bana “Dükkanı açma, eve git. Çarşıda bir karışıklık var” dedi. “İzmir'den 70 bin kişi harekete geçti. Burayı işgal edeceklermiş” diye duyduk. Ben dükkanı açmadan döndüm. Ama sonra meraktan geri gittim. Köşeden baktım, direğin etrafında 7-8 kişinin döndüğünü gördüm. Menemenli değillerdi. Bazısı sakallı. Aralarında genç olanlar da vardı. Bozalan'da kazandıkları parayla esrar alıp içmişler diye duyduk sonradan... Elllerinde silah vardı. Bekçi Hasan'ı

³³⁸ www.milliyet.com.tr/2005/12/25/yazar/dundar.html (25 Aralık 2005)

kafasından vurdular. Yere düştü. O zaman millet kaçtı. O ara Kubilay alaydan bir manga askerle gelmiş.

Ben Kubilay'ı tanıyordum. Bizim mahallede otururdu, yüksekte, Dermandağı'nda ev tuttuydu, gidip dönerken bizim evin önünden geçerdi. Uzun boyluydu.

Kubilay askeri yolun kenarına bırakmış, adamların yanına gitmiş. “Ne yapıyorsunuz burada?” diye sormuş. Adamlardan birine tokat atmış. Bunun üzerine ateş etmişler Kubilay'a, yaralanıp yere düşmüş. Silah patlayınca asker kaçmış. Cephanesizmiş. Kubilay sürüne sürüne cami avlusuna girmiş. Arkadan gelip kafasını kesmişler. Ben kanları gördüm sonradan... Karşıda eskici Kamil vardı ondan ip alıp kafasını bayrağın üstüne bağlamışlar. Fabrikada çalışan bir Musevi vardı, oradan geçerken “Sen de bayrağın altından geç” dediler. Bayrağın altından onu da geçirdiler. Karşıda Molla Osman'ın çalıştığı bir büfe vardı, ondan sigara aldılar. Sonra ahaliye mecburi alkış yaptırdılar. Millet '70 bin kişi geliyor' korkusundan yaptı. Hepimiz korktuk. Meğer adamlar sarhoşken böyle demişler, hepsi yalanmış. Ordu, haber alınca geldi. Kahvenin oraya mitralyözünü koydular, bunlara ateş ettiler, kimi yaralandı, kimi öldü. Manisalı genç olan, mezbananın oradan kaçtı. Sonra sokağa çıkma yasağı kondu. Şimdiki Kubilay Okulu'nun orada mahkeme oldu. Her gün benim dükkanın önünden geçiyorlardı. 4-5 jandarma bir kişiyi götürüyordu. Elleri kelepçeliydi. Sakalları uzamıştı.

İstanbul'dan bir şeyh geldi, o da mahkemelik oldu. Bunların asılacağı gece “Yarın hepimiz asılıyor” demiş, kendisi de o gece mahpusta ölmüş. Ben hepsinin asıldığını gördüm. Sabah geldiğimde caminin yanından Kabak Pazarı'na kadar 8-10 kişi vardı. İstasyonda 7 kişi vardı. Tren yolunda böyle boydan boya asılmışlardı. Kamil de istasyonda asılmıştı. Önlerinde bir kağıt vardı, ne suçu olduğu yazılıydı.

Manisalı bir çocuk, Kubbeli bakkalın önünde asılmıştı. Suçsuz olanlar da asıldı. “Neden sigara verdin?”, “Neden ip verdin?” diye Kamil'le Molla Osman'ı astılar. Halbuki Menemen içinden o hadiseye karışan kimse yoktu. Sonradan bir emir gelmiş “Menemen'i yakın” diye. Onu duydum. Korktuk tabii... Manisa'dan her sene otobüslerle gelip miting yapmaya başladılar. Çok şeyler söylediler

bize, ama katlandık. Çünkü Menemenlilerin bu işte zerrece günahı olmadığını onlar da bilmiyordu.”³³⁹

Olaydan sonra hükümet bir resmi bildiri yayınlayarak konuyu kamuoyuna duyurmuştur:

“Kendine mehdi süsü veren Derviş Mehmet namında bir mürteci; cahil beş silahlı arkadaşıyla Manisa’dan çıkmış ve köylerin dışında dağlarda bir çardakta barınarak bu sabah Menemen’e gelmiş;

“Şeriat İsteriz”

diye “innafetahneke” yazılı bir bayrak çıkararak halkı kendilerine iltihaka davet etmişlerse de halk reddetmiştir.

Kendilerini ihata eden müfrezelerimizin teslim tekliflerini kabul etmeyerek müfreze üzerine ateş açan şakiler müfreze kumandanı Kubilayı ve iki mahalle bekçisini şehit etmişlerdir.

Mürtecilerden üçü ölü, birisi ağır yaralı olarak silahlarıyla tutulmuştur. Ağır yaralı; arkadaşlarının hüviyetlerini vermiştir. Vilayet makamınca lazım gelen şiddetli ve müessir tertibat zamanında ve derhal alınmıştır.

Mahalline merkezden de bir zabıt kumandasında müfreze, vali muavini, savcı yardımcıları otomobillerle gönderilmişlerdir. Mütecasirler hakkında Manisa vilayetimizle ortak tertibat almıştır. Bunların içinden sıvışabilen ikisinin hüviyetleri tamamiyle bellidir. Bunları da her iki taraf müfrezeleri şiddetle takip ediyorlar.”³⁴⁰

Aynı gün akşamı geç vakit gazetelere gönderilen ikinci bildiri ise şöyledir:

“Bu sabah Menemen’de ika edilmek istenen ve Manisa’da tarikat ve tekke hayatını gizlice yaşayan bazı irtica şakileri tarafından idare edilen irtica hareketi tepelenmiştir.

İdare ve Adliye Makamatı büyük bir sür’at ve şiddetle tahkikata girişerek geç vakte kadar bu irtica, şekavet ve gizli tekkelerle alakadar adamları celp ve isticvap ve tevkif etmiş ve işle alakası görülen bazı maznumlar Manisa Vilayeti’nden, Menemen’e sevk edilmişlerdir.

Tahkikatın icap ettirdiği her icraat yapılacaktır. İki firari üzerinden vilayetlerin müşterek takibatı şiddetle devam ediyor. Her tarafta tedbirler alınmıştır.

³³⁹ www.milliyet.com.tr/2005/12/25/yazar/dundar.html (25 Aralık 2005)

³⁴⁰ “Tebliğ-i Resmi”, **Anadolu**, 24 Kanun-ı Evvel 1330, s.1.

Büyük İnkılap ve Cumhuriyet'in fedakarı olan vak'a şehitlerine yarın büyük bir ihtifal merasimi yapılacak ve İzmir'deki mebuslarımızla İzmir şehri namına belediyenin ve Türk Ocağı ile Maarif Emini Beyefendinin riyasetinde maarif zümresinin teessürlerini iblağ için de burada her biri namına çelenkler gönderilecek ve tekrim ve hürmetle ihtifale iştirak edeceklerdir. Bu ihtifalde Vali Paşa dahi hazır bulunacaktır."³⁴¹

Olayın ardından 25 Aralık 1930 Perşembe günü şehitlerin cenazeleri defnedilmiştir. Gazetelerde törene katılanlar 1-Asker, 2- Çelenk Taşıyan Askerler, 3- Cenaze Otomobilleri, 4-Milletvekilleri, Vali Paşa, Manisa Tümen Kumandanı Cavit Paşa, 5- Memurlar, Subaylar 6-Tümen Erkanı 7- Eğitimciler 8- Halk şeklinde gruplandırılmaktadır.³⁴²

Törende, ilk nutuk Mülazım İhsan Bey tarafından söylenmiş ve nutukta Kubilay'ın kahramanlığı, Türk inkılabının ve Cumhuriyetinin asla yıkılmayacağı vurgulanmıştır. İkinci nutuk Mülazım Bahri Bey tarafından söylenmiş ve Bahri Bey'de, Kubilay'ın kanının yerde kalmadığını, intikamın alındığını ve her Türk gencinin inkılap ve Cumhuriyet yolunda seve seve canını feda edeceğini ifade etmiştir. Üçüncü nutuk Menemen Türk Ocağı namına Muhittin Bey tarafından söylenmiştir. Bu nutukta da özetle Kubilay'a övgüler, ailesine ve Türk Milletine taziyeler bildirilmiştir. Dördüncü nutuk tıpkı Kubilay gibi eğitim ordusunun bir ferdi olan öğretmenler adına yapılmıştır ki, bu konuşmada da Kubilay'ın demokrasinin ezeli düşmanı olan cehalete karşı başlayan mücadelesinin tek amacının genç evlatların yetiştirilmesi olduğu ve bu defa

³⁴¹ "Tebliğ-i Resmi", **Yeni Asır**, 24 Kanun-ı Evvel 1930, s.1 Kubilay Kimdir? Adını Cumhuriyet tarihinin en önemli irtica olaylarından birine vermiş olan Kubilay'ın asıl adı Mustafa Fehmi olup, ailesi Giritlidir. Aile 1902'de Girit'ten İzmir'e göç etmiş, daha sonraları geçim güçlükleri ve savaş yıllarının zorlu yaşam koşulları nedeniyle sırasıyla Adana, Kozan, Antalya'ya taşınmışlar ancak, daha sonra tekrar İzmir'e dönüp yerleşmişlerdir. Mustafa Fehmi, "*Kubilay*" adını İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda öğrenci iken almıştır. Kubilay şehit düştüğünde Menemen 43 ncü Piyade Alayında yedek subaydı. Daha önce Aydın Gazipaşa İlkokulu öğretmenliğine atanmış bulunuyordu. Kemal Üstün, **Menemen Olayı ve Kubilay**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977, s.5 Kubilay ile bu okulda tanışıp, evlenen öğretmen eşi Fatma Vedide Hanım, onun vatan meseleleriyle ilgili fikirlerini şöyle özetlemektedir:

"Ben ve Kubilay ulusumuzu çok severdik, koyu milliyetçiydik. Milli duygularımız vardı. Büyük kurtarıcı Atatürk'ün yaptığı devrimleri benimsemiştik. Örneğin, kadının çarşafтан kurtarılması, yeni harfler, medreselerin, tekkelerin kapatılması gibi... Üstelik biz birtakım gerçek dışı şeylere de karşıydık. Hurafelere, cinlere, perilere, büyüye inanmazdık. Ben ve Kubilay gerçekçi kişilerdik. Akılcı yol neyse ona inanırdık. Din hususunda da öyle... nitekim o şeriat düzeni isteyenlerin kurbanı oldu." Hikmet Çetinkaya, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995, s.12.

³⁴² "Şehitlerin Cenazeleri", **Anadolu**, 25 Kanun-ı Evvel 1930 s.1; "Menemen Olayı", 25 Kanun-ı Evvel 1930 **Serbest Cumhuriyet**, s.1; "Menemen Hadisesi", 25 Kanun-ı Evvel 1930 **Yeni Asır**, s.1.

askeri vazifesinde de aynı şevk ve heyecanla çalışırken başkaldıran irticaya kurban verildiği dile getirilmiştir.³⁴³

Menemen Olayının ilk değerlendirilmesi 28 Aralık 1930 Pazar günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda oldu. Toplantıya Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kâzım, Erkan-ı Harbiye Reisi Müşir Fevzi ve ordu müfettişlerinden Fahrettin Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya katılmıştır. Bu toplantıda Menemen Olayı değerlendirilmiş ve alınacak tedbirler görüşülmüştür.³⁴⁴

Bu toplantı sonrasında Umum Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa Ankara'ya, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey ise hadisenin derece-i şumulünü tahkik için Menemen'e hareket etmiştir.³⁴⁵

Gazi Paşa ise, Menemen hadisesinden ve Kubilay Bey'in şehadetinden duyduğu teessürlerini ve taziyelerini orduya, Umum Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa vasıtasıyla şu taziyetnameyi göndererek ulaştırmıştır:

“Menemen’de ahiren vukua gelen irtica teşebbüsü esnasında Zabıt Vekili Kubilay Bey’in vazife ifa ederken düçar olduğu akıbetten Cumhuriyet ordusunu taziyet ederim. Kubilay Bey’in şehadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen’deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkar bulunmaları, bütüin Cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatani müdafaa için yetiştirilen; dahili her politika ve ihtilafın haricinde ve fevkinde muhterem bir vaziyette bulunan Türk zabıtının mürteciler karşısındaki yüksek vazifesinin vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur.

Menemen’de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti müteallim etmiştir. İstilanın acılığını tatmış bir muhitte genç ve kahraman Zabıt Vekilinin uğradığı tecavüzü milletin bizzat Cumhuriyete karşı bir suikast telakki ettiği ve mütecasirlerle, müşevvikleri, ona göre takip edeceği muhakkaktır. Hepimizin dikkatimiz bu meseledeki vazifelerimizin icabatını hassasiyetle ve hakkı ile yerine getirmeğe matuftur.

*Büyük ordunun kahraman genç zabiti ve Cumhuriyetin mefkureci muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay Bey temiz kanı ile Cumhuriyet hayatıyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.”*³⁴⁶

³⁴³ “Şehitlerin Cenazeleri”, **Anadolu**, 25 Kanun-ı Evvel 1930, s.1.

³⁴⁴ “Menemen Olayı”, **Anadolu**, 29 Kanun-ı Evvel 1930, s.1.

³⁴⁵ “Dahiliye Vekili Menemen’e Gidiyor”, **Yeni Asır**, 29 Kanun-ı Evvel 1930, s.1.

³⁴⁶ Hariciye Vekaleti, **Menemen İrtica Hadisesi**, Hariciye Vekaleti Matbaası, Ankara 1931, s.4-5.

Gazi Hz.lerinin de değindiği gibi olay esnasında Menemen halkından bir takım kimselerin irticai hadiseyi destekler bir tavır içinde olmaları büyük yankı uyandırmış, ancak bu düşünce Menemenlileri çok üzmüştür. Yukarıda sözedildiği üzere dönemde yenilik karşıtı çevreler tüm ülkede bulunmaktaydı. Söz konusu olay, Menemen dışında bir yerde de olabilirdi. Ancak ilk zamanlar basında olaydan bahsederken, “*Menemen İrtica Hadisesi*” başlığının kullanılması başkaldırının Menemenliler tarafından düzenlendiği sanısını uyandırmıştır.³⁴⁷ Menemenlileri derinden yaralayan bu mevzuu üzerine yapılan soruşturmaların sonuçlarına da dayanarak basında, Menemenlilerin hadise esnasında destekleyici bir tutum içine girmedikleri ve olayı kınadıkları haberlerine rastlamaktayız.³⁴⁸

Gazi, bu olaylardan sonra halkı dinlemek üzere çıktığı gezi esnasında, 7 Şubat 1931’de Balıkesir Türk Ocağı’nda Menemen Olayı hakkında yaptığı konuşma ile halka seslenmiştir. Konuşma şöyledir:

“...halkın saflığından faydalanarak milletin, maneviyatına saldıran kimselerle onların takipçileri ve müritleri, elbette ki bir takım cahillerden ibarettir. Bunlar, Türk Milleti için yüz karası oluşturacak vaziyetlerin meydana gelmesinde daima etken olmuşlardır. Milletimiz önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol alınmasına mani olmaya çalışanlar, hep bu müesseseler (tekkeler) ve bu müesseselerin mensupları olmuştur.

Türk Milleti’nin bunlardan daha büyük düşmanı olmamıştır.

Millete anlatılmalıdır ki, bunların millet bünyesinde yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır.

Bu gibilerin mevcudiyetini müsamaha ile karışlayanlar, Menemen’de Kubilay’ın başı kesilirken kayıtsızca seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir”³⁴⁹

Mustafa Kemal, Kubilay’ın şehit edilişine ve Menemen halkının sessiz kalmasına gerçekten çok kızmıştı. Teoman Özalp anılarında bu durumdan bahsetmektedir: “*Bu haber Ankara’da bir bomba tesiri yaptı. Derhal köşke çağrıldım. Mustafa Kemal Paşa görülmemiş şekilde kızgın, üzgün ve heyecanlıydı. Başvekil İsmet*

³⁴⁷ Aslan Tufan Yazman, “Devrimlere Karşı Bir Direniş Menemen Olayı Nedenleri ve Gerçek Yüzü”, **Sigorta Dünyası**, Sayı 158, Yıl 14, (Şubat 1973), Yörük Matbaası, İstanbul, s.19.

³⁴⁸ “Menemen Olayı”, **Serbest Cumhuriyet**, 24 Kanun-ı Evvel 1930, s.1; “Menemen Olayı”, **Yeni Asır**, 24 Kanun-ı Evvel 1930, s.1.

³⁴⁹ Oğuz Aytepe, “Menemen Olayı”, **Anıtkabir Dergisi**, Sayı:18, Yıl:4 (Ankara, 2004), s.30.

Paşa, Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey (Apaydın), Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa (Altay) da köşke geldiler. Mustafa Kemal Paşa çok sinirli bir durumda söze başladı: “Bu ne haldir, mürteciler hükümet meydanında ordunun subayını din adına boğazlayabiliyorlar. Binlerce Menemenliden kimse çıkıp mani olmuyor, bilakis tekbirlerle teşvik ediyorlar. Yunan idaresi altındayken bu hainler neredeydiler? Onların namusunu ve dinini kurtaran ordunun subayına reva gördükleri bu saldırının cezasını yalnız hain katiller değil, hepsi en ağır şekilde çekmelidir. Bu Cumhuriyet’in ve bizim başımızı kesmektir. Bundan bütün Menemen sorumludur. Bu kasaba “Vilmodit”³⁵⁰ ilan edilmeye müstahak olmuştur. Derhal harekete geçmeliyiz.” dedi. Cevaplarımız bekliyordu, yalnız itiraz duymaya tahammülü olmadığı anlaşılıyordu. Vakit kazanmak ve havayı biraz yumuşatmak düşüncesiyle, “Acaba ayrıntılı raporların gelmesini beklesek mi” diye bir görüş ortaya attım. Hiç cevap vermedi. Bir süre oturdu. Biz de konuşmadık. Menemen’de orduya hizmet eden veya önceden hizmet etmiş olan askerler ve aileleri vardı, masum çocuklar, ihtiyarlar, aciz kadınlar böyle ağır bir cezaya ister istemez maruz kalacaklardı. Konuşmasak bile bu fikirleri hepimiz zihnimizden geçiriyorduk. Belki bu susma sırasında Mustafa Kemal Paşa da bunları düşündü. Ancak taviz vermeye niyetli görülüyordu, “İşte böyle olacak, dağıtalım” dedi ve kalktı. Aramızda, bir iki gün beklemeyi, Mustafa Kemal Paşa’nın tepkisinin ne ölçüde değişebileceğini görmeyi uygun gördük. Ancak normal kanuni işleri hemen başlattık. Paşadan birkaç gün ses çıkmadı. Bir daha “Vilmodit”ten bahsetmedi. Menemen’e yollanan kuvvetler Derviş Mehmet’i yakaladılar. Orada kurulan mahkemede yargılanarak, idam edildiler.”³⁵¹

Konuyla ilgili olarak Mecliste yapılan müzakereler esnasında İstiklal Mahkemeleri kurulması, irtica ile ilgili bir yasa oluşturulması gibi konular tartışılmıştır. Sonuçta, Bakanlar Kurulu’nun 31.12.1930 tarihli toplantısında aşağıdaki karar kabul edilmiştir:

“Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 86. maddesinde “Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiili teşebbüsat vukuunu müeyyit kat’i emarat gördükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumi veya mevzii İdare-i Örfiye ilan edebilir

³⁵⁰ Vilmodit: Fransızca olan “Ville Maudite” kelimesinin karşılığı cezalandırılmış şehirdir. Vilmodit kasaba demek; o kasabanın bütün halkı şehir dışına çıkarılır, aileler, birer ikişer memleketin başka şehirlerine dağıtılır, tam boşaltılmış şehir tümüyle yakılır, bugünkü ve yarınki nesillere ibret olarak hükümet meydanına büyük bir siyah taş dikilir. (Özalp, **Atatürk’ten Hatıralar**, s.47).

³⁵¹ Özalp, **Atatürk’ten Hatıralar**, s.47-48.

denilmiş bulunmasına ve Menemen’de 23.12.1930 tarihinde irtikap edilen cürmün hazırlık tahkikatında bu cürmün Cumhuriyet aleyhinde şumullü bir tertip olduğu hakkında kat’i emareler görülmüş olmasına binaen, Menemen Kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Kanunisani 1931 tarihinden itibaren bir ay müddetle İdare-i Örfiye ilan olunmuştur.”³⁵² Bu gelişmenin ardından “(...)Mülkiye Zabıta vazifelerinden ciheti askeriyeye intikali icap edenler hakkındaki Dahiliye Vekaleti’nin 5/1/931 tarihli ve 5 numaralı teklifi İcra Vekilleri Heyeti’nin 7/1/931 tarihli içtimaında görüşülerek aşağıdaki karar ittihaz olunmuştur. (...)I-Seyrüsefer, 2-Tecemmu ve içtimaat, 3-İdare-i Örfiye muntıkası dahilinde ve haricinde neşredilen yevmi veya mevkut gazete, risale ve her nevi evrakın İdare-i Örfiye muntıkası dahilinde duhul ve intişarı, 4- Hususi ve gayri resmi a’lel-umum muhaberat ve müraselat hakkında icap eden kararların ittihaz ve icrası İdare-i Örfiye devam ettiği müddetçe ciheti askeriyeye intikal eylemiştir”³⁵³ şeklindeki kararname yayınlanmış ve böylece söz konusu bölgelerde askeri kuvvetler sivil idarenin yerini almıştır. Bundan sonra Manisa’ya pazara gidecek olan Menemen köylülerinin seyahat vesikası alması mecbur tutulmuştu. Ancak bunun halk için külfetli olacağı düşünülerek bu mevzuatın hafifletilmesine karar verilmiştir. Balıkesir’den Menemen’e gidecek olanlara fotoğraflı vesika verilmesi için alakadar makamlara emir verilmiştir.³⁵⁴

Bunun ardından suçluların takibatına, geniş çaplı araştırmalara ve soruşturmalara başlanmıştır. Bu araştırma ve soruşturmayı üstlenen Menemen Divan-ı Harbi 15.01.1931 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır.³⁵⁵

İlk toplantıda olayla ilişkili bulunan kişilerin “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 236. maddesine göre yargılanmalarına başlanmıştır. Divan-ı Harpte görevli kişiler; Divan-ı Harp Örfi Reisi 1. Kolordu Kumandan Vekili Miralva Muğlalı Mustafa Paşa, Azalar; Topçu Alay 2. Kumandanı Miralay Ata Bey, Birinci Kolordu Şube 7. Müdürü Miralay Demirtaş Bey, Alay 176 Kumandan Yardımcısı E.K. Kaymakamı Ziya Bey, 2. Kolordu Şube 2. Müdürü Kaymakam Bahattin Bey, Aza Mülazımları; Fırka 57 Satın Alma Komisyonu Başkanı Binbaşı Hüsnü Bey, Topçu Alay 29. Tabur 2. Kumandanı Binbaşı Neşet Bey’in yanısıra Menemen Divan-ı Harbi Örfisi

³⁵²BCA, Başvekalet Muamelat Müdürlüğü, 090180102168311.

³⁵³BCA, Başvekalet Muamelat Müdürlüğü, 09018010217 11.

³⁵⁴“Seyahat Vesikaları”, Anadolu, 20 Kanun-ı Sani 1931, s.3.

³⁵⁵ Bahriye Acar, İzmir Basınında Menemen Olayı, DEÜ Atatürk İlkeri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997, s.58.

nezdinde hukuku amme namına takibatta bulunmak için savcılık görevini, asıl görevi ile irtibatı kesilmemek üzere İzmir Savcısı Hidayet Bey ve savcı yardımcılığı, asıl görevi ile irtibatı devam etmek üzere İzmir Savcı Yardımcılarından Fuat Bey ve ilk tahkikata ait son karar işlerinden Necdet Bey tarafından verilmek üzere müstantiklik vazifesinin keza asıl görevleriyle irtibatları devam etmek şartıyla İzmir Sulh Hakimi Kemal ve Adapazarı Sulh Hakimi ve Eskişehir Sorgu Hakimi Hikmet Beyler tarafından ifası tensip edilmiş ve keyfiyet tasdiki aliye arz olunmuştur.”³⁵⁶

Bu sırada yabancı basında da Menemen Olayı ile ilgili çeşitli haberler çıkmıştır. Fransız basını olayı tamamen değiştirerek, memleketimizin idaresi hakkında olumsuz bir propagandaya girişmiştir. İtalyan gazeteleri ise, olayı Türk matbuatına bağlı kalarak, teessürlerini ifade ederek anlatmışlardır. Özellikle Corriere Della Sera gazetesi, olayı müteessirane ifadelerle anlatmıştır.³⁵⁷ Serbest Cumhuriyet Gazetesi de yabancı basının Menemen Olayı’nı çok ileri götürerek iç politika hakkında asılsız haberlere yer verildiğini şöyle ifade etmiştir:

“Batı Avrupa Ajansları, son Menemen irtica teşebbüsünü, mevzubahis ederek Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hz.’nin cumhur riyasetinden çekileceği hakkında ahmakca uydurulmuş bir haber yazmışlardır. Bu haber kattiye asılsızdır. İrticaa karşı alınacak tedbirler Reisicumhur Hz.’nin riyaseti altındaki içtimada kararlaştırılmıştır. Anadolu Ajansı ise, ecnebi ajanslardan bazılarının verdiği bu baştanbaşa esassız haberleri kat’i surette tezip etmektedir.”³⁵⁸

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 1931 senesinde “Menemen İrtica Hadisesi” isimli bir kitapçık çıkarması ve bu kitapçığın “Hariciye Vekaleti Matbuat Umumi Müdürlüğü” yayınları arasında yer alarak, içeriğinde olayın kısa bir anlatımı, konuyla ilgili Atatürk’ün taziyet mesajı, Bakanlar Kurulu kararlarının yer alması, dış basına karşı hükümetin kendini savunması yada iftiralara karşı resmi bir duruşu, tavrı ifade eder kanaatindeyim.

a. Yargı Süreci

Ceza Mahkememeleri Usulü Kanununun 236. maddesine göre yargılamalara başlamadan önce tek tek kimlik tesbiti yapılmıştı. Maznunlar olaya katılım şekillerine

³⁵⁶ “İdare-i Örfiye”, **Anadolu**, 2 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁵⁷ “Yabancı Matbuat”, **Hizmet**, 9 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁵⁸ “Menemen Olayının Yabancı Matbuattaki Akisleri”, **Serbest Cumhuriyet**, 10 Kanun-u sani 1931, s.1.

göre, Menemen Olayı failleri, dervişler, mehdi ve arkadaşlarına yemek verenler ve Menemen’de bu serserileri alkışlayanlar olarak dört gruba ayrılmışlardır.³⁵⁹

Böylece olaya birinci derecede karışanlardan başlanmak üzere mahkemede sorguları başlamıştır. İlk olarak olayda yaralı ele geçen Mehmet Emin sorgulanır. Millet Meclisi zabıtlarında yer alan mahkeme tutanaklarında Mehmet Emin; *“mehdinin hangi amaçla ve nasıl ortaya çıktığını, mehdiliğini nasıl ilan ettiğini ve mehdinin iki ana fikrinin neler olduğunu açıklar, bunlardan birincisi, çevresindeki insanları kendi emeline itaatkar hale getirip, dervişlik yaptırmak ve esrar içirerek bu kişilerin kontrolünü elinde tutmaktır. İkinci fikir ise; tekke ve şeyhliği tekrar canlandırarak Cumhuriyete karşı suikast yapmaktır.”* Mehmet Emin, Derviş Mehmet’in mehdiliğini nasıl ilan ettiği konusunda ise şunları söyler:

*“Mehdi, Hafız Ahmet ile mübahase ettikleri bir sırada, Hafız Ahmet’e kıyamet günlerinde bir mehdinin çıkacağı herkesçe malumdur. Bu mehdi Beni Adem midir? Yoksa gaipten mi zuhur edecektir? diye sormuştur. O da bütün peygamberanın Beni Ademden geldiğine göre mehdinin de adem evladından olması lazım geleceğini söylediğini ve bunun üzerine, kendisinin Hafız Ahmet’e; “İşte, o mehdi benim” dediğini ve bundan böyle mehdiliğini ilan edeceğini söylemesi üzerine, Hafız Ahmette “Sen bu işi yapabilir misin?” dediğinde “yaparım” demiştir. Bu vaziyette Hafız Ahmette Mehdi Mehmet’in elini öpüp, “bu adam hakikaten evliyadır. Siz de buna itaat ediniz” demiştir. Mehdi Mehmet’le müritleri Ramazan, Tatlıcı Hüseyin, Nalıncı Hasan, Küçük Hasan ve ben ve daha bazı müritlerle beraber Çırak Mustafa’nın kahvesinde toplanıyor, orada zikrediyorduk. Bilahare hükümet bunu haber aldı, kahve kapatıldı. Ondan sonra Tatlıcı Hüseyin’in evinde toplanmaya başladık”*³⁶⁰

Mehmet Emin’in ifadesine göre; mehdi, kendilerinden 500 kereden fazla zikretmelerini istemiştir. Ayrıca, her toplantıda hükümetin amacının ve hedefinin, Müslümanları gavur yapmak olduğunu söylemektedir. Mehmet Emin’in konuşması şöyle devam eder; *“mehdi dini iade etmek için, bütün emellerini hep bu noktada toplar, maksadı aşıkardır. Cumhuriyeti yıkmak, gençliğin mefkuresini zehirlemektir ve bu meyanda Mehdi Mehmet “Bütün memurlar kafirdir, ailelerini açık saçık gezdiriyorlar” diyerek mütemadiyen hükümet aleyhinde ve tarikat lehinde söz söylerdi. Öyle bir hale gelmişim ki, mehdinin dediklerini yapmamak iradesinden mahrum kalmışım. Laz*

³⁵⁹ “Menemen Olayı”, **Anadolu**, 18 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁶⁰ “Şakiler Yargılanıyor”, **Anadolu**, 16 Kanun-u sani 1931, s.1.

İbrahim, Nakşibendi Tarikatının bu teşekkül ve bu şebekenin kuvvetli isimlerindendir. Bunlar Tarikat kisvesine bürünerek din perdesi arkasından büyük oyunlar oynamışlardır. Laz İbrahim İstanbul'dan tarikatın neşir ve tamimi için kitaplar getirtti. Camide vaaz ettiği esnada “Şapka giyenler gavur olur” der alenen zikrettirirdi.”³⁶¹

Harbi Örfi Reisi'nin “mehdi size Menemen'den nereye gideceğinizi söyledi mi?” sorusuna şu yanıtı verir: “Menemen'den Manisa ve Ankara'ya kadar gidip Hükümet-i Cumhuriyeyi devireceğimizi sonra oradan Şam'a gideceğimizi, Şam da Hazreti İsa ile buluşacağımızı, bütün tekkeleri açacağımızı, bütün Yahudileri Müslüman edeceğimizi söyledi.”³⁶²

Mehmet Emin mahkeme heyetine Manisa'dan başlayıp Menemen'e kadar olanlar ve Menemen'deki olayın gelişimi konusunda ise; “Paşaköy'de birkaç gün kalarak zikrettikten sonra mehdi, orada mehdiliğini ilan etti ve yanındaki köpeği köylülere göstererek “bu mehdiliğin alametidir, yani Kıtırmır'dır. Herkes bana tabi olacaktır” dedi. Köylülerden bazıları inandı, bazıları seyirci kaldı. O köyden Sütçü Mehmet'in köyü olan Bozalan'a gitmek için yola çıktık. Tam 11 gün yol yürüdükten sonra Sümbüller mevki denen yere geldik. Orada çamlar altında su başında oturduk. Geceydi. Ramazan su dökmek bahanesiyle oradan kaçtı. Ondan sonra mehdi bizi sıkı bir nezaret altına aldı. Tehdide başladı, “kaçarsanız sizi vururum” dedi. Biz korktuk, kaçmadık, bu çamlar altında esrarlı sigaralar içtik. Bozalan'a gittik, Hacı İsmail'in bulunduğu bir eve girdik. Orada bir hafta zikrettik. Mehdi oradaki köylüye avlanmak için geldiğini söyledi. Orada zikretmekte bir mahsur görmüş olacak ki, Sütçü Mehmet'e “Biz burada laikiyle zikrimizi yapamıyoruz, bize dağda bir kulübe yapsınlar” dedi. Dağda kulübe yaptılar, kulübeye gittik ve mütemadiyen zikre ve esrarlı sigaralar içmeye başladık. mehdi, “Hz. Peygamber de bu esrardan içti ve öylece miraca çıkarak Allahla görüştü” diyerek bizi mütemadiyen zikrettirdi ve esrar içirdi. Kulübede mehdi Menemen'i kimin iyi bildiğini sordu. Nalıncı Hasan her vakit Menemen pazarına nalın satmak için gidip geldiğinden Menemen'i bildiğini söyledi. mehdi, “Menemen'e gideceğiz benim tanıdığım Saffet Hoca'nın evinde bir akşam kalacağız ve oradan Kutbulaktap Esat Hoca'ya ve tüm şeyhlere telgraflar çekeceğiz. Hükümeti işgal edeceğiz, tekkeleri açacağız, hükümeti iki ay tatil edeceğiz” diyordu.”³⁶³

³⁶¹ “Şakiler Yargılanıyor”, **Anadolu**, 16 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁶² “Şakiler Yargılanıyor”, **Anadolu**, 16 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁶³ “Şakiler Yargılanıyor”, **Anadolu**, 16 Kanun-u sani 1931, s.1.

Mehmet Emin olayın gelişimini anlatırken dikkati çeken nokta taraftar toplamak amacıyla Menemende birkaç mahalle dolaşmalarına rağmen bundan jandarma kuvvetlerinin haberinin olmamasıdır. Ayrıca, jandarmanın geldikten sonra olaya müdahale etmeden geri dönmesi, mehdiyi cesaretlendirdiği gibi çevredeki insanları da mehdiye yaklaştırmıştır. Üstelik Mehmet Emin'in ifadesine göre, mehдинin jandarmanın ardından hükümet kuvvetlerinin kendisini desteklediğini söylemesi bu cesareti daha da arttırmıştır.³⁶⁴

Mehmet Emin'in sorgulanmasının ardından mehдинin müritleri arasında yer alan Nalıncı Hasan'ın sorgulamasına geçilir. Nalıncı Hasan ifadesine bu Mehdi Mehmet'e nasıl katıldığını anlatmakla başlar: *"Ben mehдинin amca çocuğuyum. Bir gün mehdiyi evinde ziyaret ettim. Namaz kılmadığımdan dolayı bana darıldı. Namaz kılmamı ve günde beşbin defa "lailaheillallah" dememi söyledi. Bir gün, Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet dükkanına geldiler. Mehdi bana batan dini ihya edeceğini ve müslümanlığı tekrar meydana çıkaracağını Sultan Hamid'in oğullarından birini getirerek onu padişah ilan edeceğini söyledi."* Nalıncı Hasan sözlerinin devamında, İstanbul'da Şeyh Esat'ı ziyaret ettiğini bir süre köşkünde misafir kaldığını ve bu zaman zarfında köştekteki konuşmaların hükümet aleyhinde konuşmalar olduğunu söyler. Menemen'e kadar uzanan yolculukları ve olaylar hakkındaki ifadeleri Mehmet Emin'in anlattıklarının aynısıdır.³⁶⁵

Olay günü kaçmayı başaran iki Hasanlar'ın sorgulamasına geçilir. Bunlar da ifadelerinde mehдинin kendilerine esrarlı sigaralar içirdiğini ve kandırıldıklarını söylerler.³⁶⁶

Olayı gerçekleştirenler ve mehдинin müritlerinin yargılanmasının ardından mehdi ve müritlerine yardım edenlerin sorgulamasına geçilir. Bunlar, Paşaköy ve Bozalan köyünde mehdi ve müritlerine yemek verenler, barınmaları için yardımcı olanlardır. Hemen hemen hepsi suçlarını inkar ederek mehdi ve arkadaşlarının avlanmak için köylerine geldiklerini sandıklarını söylerler.³⁶⁷

Üçüncü grup olarak Menemen'de mehdi ve müritlerini alkışlayanların sorgulaması başlar. Alkışlamakla suçlanan kişiler suçlarını kabul etmezler ve iftiraya

³⁶⁴ Bahriye Acar, **İzmir Basınında Menemen...**, s.61.

³⁶⁵ "Şakiler Yargılanıyor", **Anadolu**, 16 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁶⁶ Bahriye Acar, **İzmir Basınında Menemen...**, s.61.

³⁶⁷ Bahriye Acar, **İzmir Basınında Menemen...**, s.62.

uğradıklarını iddia ederler. Burada suçlandırılan diğer kişi olan Saffet Hoca, geçmişteki hürriyeti müdafaa mücadelesinden bahsederek bununla gurur duyduğunu ve bu vasıflarının lekelenmeye çalışıldığını, olayla bir ilişkisinin olmadığını söyler.³⁶⁸

Bu sorgulamalardan sonra tabur imamı Laz İbrahim Hoca ve Nakşibendi Şeyhi Şeyh Esat'ın sorgulanmasına başlandı. Her ikisi de konuyla bir alakalarının olmadığını iddia etmelerine rağmen birbirlerine yazdıkları mektuplar mahkemenin eline geçmiş ve Cumhuriyet aleyhine birtakım girişimler içinde oldukları böylece belgelenmiştir.³⁶⁹ Olaydan üç buçuk ay evvel, 16. tümenin emekli imamlarından, İstanbul'dan gelen İbrahim Efendi'nin katıldığı Manisa'da Tabur İmamı İlyas Efendinin evinde yapılan toplantıda; İbrahim Efendi, Abdülhamit'in oğlu Selim Efendi'nin büyük bir kuvvetle bu sene memleketi ve Ankara'yı işgal ederek halife ve padişah olacağını, şeriatın tekrar kurulacağını, bu konuların İstanbul'da yapılan toplantıda görüşüldüğünü bildirmiştir. Ancak, mürteciler düşüncelerini açıkça söyleyemediklerinden gizlice hazırlanmaya ve fırsat kollamaya başlamışlardır. Nakşibendi tarikatı lideri olan Şeyh Esat, tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra İstanbul'da Erenköy'deki köşkünde, etkinliğini müritleri aracılığıyla sürdürmüştür. Şeyh, önemli adamlarından emekli İmam Laz İbrahim'i Manisa yöresine baş halife olarak atamıştır. Muradiye Camiinde hocalık yapmaya başlayan Laz İbrahim, Şeyh Esat'tan gelen ve çevreden toplanan paraları tarikat mensubu ve işsiz gençlere dağıtıyordu.³⁷⁰ Bundan amaçlanan daha çok mürit toplamaktı. Derviş Mehmet mehdiliğini ilan edip, az bir kişiyle yola çıkmasa, belki de, bu organizasyon sayesinde daha çok müritle daha büyük bir olay yaşanabilirdi. Nitekim, 1. Kolordu Komutan Vekili General Mustafa Muğlalı'nın - ki bu olay sonunda kurulan Harp Divanının Reisliğini yapmıştır- yerinde yaptığı tespitlerden edindiği kanaat; *"bu olay sadece altı serseri tarafından meydana getirilmiş değildi. Bu olayda serseriler sadece sabırsızlık göstererek vaktinden önce ortaya atılmışlardı. Oysa, bu mesele bir takım gizli ve hain eller tarafından idare edilen bir örgütün mevcut olduğunu göstermekte ve bu havalide için için işleyen bir yaranın mevcut olduğu kesinlikle hissedilmekte idi...."* şeklindedir.³⁷¹

³⁶⁸ Bahriye Acar, **İzmir Basınında Menemen....**, s.62.

³⁶⁹ "Menemen Muhakemesi", **Anadolu**, 12 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁷⁰ Aytepe, "Menemen Olayı", **Anıtkabir Dergisi**, Sayı 18, Yıl 4, s.28.

³⁷¹ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-38)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972, s.363.

Şeyh Esat'ın sorgulanmasının ardından Divan-ı Harbin ilk mahkemesi tamamlanmış oluyordu. 20 Ocak 1931 tarihinde tamamlanmış olan bu ilk mahkeme sonucunda, maznunların bugüne kadar söyledikleri ve tahkikat evrakları incelenerek üç gün sonra karar verileceği bildirilmiştir.³⁷²

Suçluların Türk Ceza Kanununun 146., 150., 151. maddelerine göre cezalandırılması istenmiştir.³⁷³ Divan-ı Harbin ilk mahkememesinde yargılananlardan otuz ikisi idam, toplam seksen yedi kişi hakkında mahkumiyet kararı verilmiş ve onay için T.B.M.M'ye gönderilmiştir.³⁷⁴ Bu kararlar verilirken bir yandan da, *“Menemen Kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Kanunisanı 1931 tarihinde ilan olunan idare-i örfiye kararı üzerine teşekkül edilen Divan-ı Harbi Örfide henüz ikmal edilemeyen işlerle idare-i örfiye olmayan mahallerden celp edilmekte bulunan maznunların mahkemelerinin bitirilebilmesi için mezkur kararda İdare-i Örfiye'nin hitamı tarihinden itibaren bir ay daha uzatılması Milli Müdafaa Vekaletinin 24/1/1931 tarih ve 30/2061 numaralı tezkeresi ile vuku bulan teklifi İcra Vekilleri Heyetince kabul edilerek keyfiyetin Büyük Millet Meclisinin tasdikine arzı”* kararlaştırılmıştır.³⁷⁵

Onaylanan kararla, 105 sanığa şu cezalar verilmiştir: 37 kişiye idam (bunlardan biri yaşlılığı dolayısıyla 15-24 sene ağır hapis), 13 kişiye üçer yıl adi hapis, 10 kişiye birer yıl adi hapis, 7 kişiye on beşer yıl ağır hapis (bunlardan biri yaşlılığı dolayısıyla 12,5 seneye inmiştir), 1 kişiye şeyhlikten üç sene hapis, 10 kişiye şeyhlikten üç sene hapis, 27 beraat.³⁷⁶ Bu esnada sağlık durumu bozuk olan Şeyh Esat'ın vefatı ile idamı istenenlerin sayısı otuz bire inmiştir. Meclis yirmi dokuz kişinin idam hükümlerini

³⁷² “Menemen Olayı”, **Yeni Asır**, 12 Kanun-u sani 1931, s.1.

³⁷³ **Madde 146:** Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler idam cezasına mahkum olurlar.

Madde 150: Bir fesat heyetine maksadını icra için silah, cephan, bıçak, bomba ve buna mümasil yıkıcı, yakıcı ve öldürücü aleti yapan ve icat eden veya nakleden veya hazırlayan veya ecnebi memleketlerden Türkiye'ye sokan yahut gizleyen veya nakleden veya hazırlayan veya ecnebi memleketlerden Türkiye'ye sokan yahut gizleyen veya taşıyan kimseler muvakkaten ağır hapse konulur.

Madde 151:Bundan evvelki maddelerde yazılı cürümlerden birine muttali olan her fert, bunu derhal hükümete haber vermeye mecburdur. Bu mecburiyeti suiniyetle yapmadıkları sabit olanlar, fesat, fiile çıkarsa bir seneden ve fiile çıkmazsa altı aydan aşağı olmamak üzere hapsolünür. **Türk Ceza Kanunu**, I. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara 1994, s.67-69.

³⁷⁴ “Divan-ı Harb Kararları”, **Yeni Asır**, 01 Şubat 1931, s.1.

³⁷⁵ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 0901801021748.

³⁷⁶ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-38)**, s.364.

tasvip etmiş ve idama mahkum edilenlerden Abdülkerim'in vefatıyla idam edileceklerin sayısı yirmi sekize inmiştir.³⁷⁷

Şeyh Esat'ın oğlu Ali, Tatlıcı Hüseyin, Manisa'lı Ragıp, Josef, Muhtar Ahmet, Mehmet Emin, Manisalı Hafız Ahmet, Kubilay'ın şehit edildiği belediye meydanında asılacaktır. Mahkumların on dördü Divan-ı Harb Heyetinin çalıştığı Kubilay Mektebinin civarında, sekizi de istasyon civarında asılacaklardır. İnfaz esnasında gazetecilerin bulunmasına izin verilmiştir.³⁷⁸

Divan-ı Harb heyeti bundan sonra ilk olarak Alaşehir'de tevkif edilerek getirilen 5 maznunun mahkemesine bakmıştır. Ardından Menemen'in eski kaymakamı Cevdet Beyle, Jandarma Yüzbaşı Fahri Bey'in ve Jandarma erlerinin mahkemeleri yapılmış, Akhisar ve Balıkesir'de tutuklananların mahkemeleri görülmüştür. Foça Kaymakamına düzenlenen suikast davasına da Divan-ı Örfi'nin bakması kararlaştırılmıştır. Divan-ı Örfi'nin kuruluşundan 28 Şubat akşamına kadar karar hakimliğince 606 maznuna ait tahkikat evrakı incelenmiş, bunlardan 272 şahıs hakkında son tahkikatın açılması kararı, 255 kişi hakkında men'i mahkeme kararı ve 79 şahıs hakkında vazifesizlik kararı, çeşitli sürelerde hapis ve para cezaları verilmiştir. Bu sırada, *"İdare-i Örfiye'nin Balıkesir ve Manisa merkez kazalarından kaldırılarak yalnız Menemen Kazasına münhasır olmak üzere 8 Marta kadar temdidi ve keyfiyetin B.M Meclisinin tasdikine arzı; İcra Vekilleri Heyetinin 25/2/931 tarihli içtimaında takarrür etmiştir."* Böylece sadece Menemen Kazası için Örfi İdare bir süre daha uzatılmıştır.³⁷⁹

Mehdinin dağa çıktığını haber alıp vazifelerini yapmamakla maznun, Manisa Jandarma Zabıtlarından Hamdi ve Kemal Beylerin mahkemeleri 1 Mart 1931 tarihinde başlamıştır. Hamdi Bey beraat ederken, Kemal Bey, üç ay hapse mahkum edilmiş ve memuriyetten mahrum edilmiştir. Foça Kaymakamı Lütfü Bey'e suikast davası ise farklı bir yöne kaymıştır. Kendisine suikast girişiminde bulunanlara işkence yaptığı iddiasıyla yargılanan Lütfü Bey'e bir yıl hapis ve 25 lira ağır para cezası verilmiştir. Divan-ı Harp Mahkemesinde en son görülen dava, görevlerinde ihmali görülen Menemen Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Fahri ile diğer jandarmaların davasıdır.³⁸⁰ Menemen olayının hemen ardından vazifesini ihmalden dolayı Jandarma

³⁷⁷ "Meclis Kararını Verdi", **Anadolu**, 03 Şubat 1931, s.1.

³⁷⁸ "Menemen Olayı Failleri", **Anadolu**, 05 Şubat 1931, s.1.

³⁷⁹ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 09018010218132.

³⁸⁰ "Divan-ı Harb-i Örfi", **Anadolu**, 24 Şubat 1931, s.1.

Bölük Kumandanı Yüzbaşı Fahri tutuklanır. Menemen Jandarma Kumandanlığı Vekaletine, Ödemiş Jandarma alayından Mülazım Halit Bey tayin edilmiştir.³⁸¹ Menemen Kaymakamı ise yine görevi ihmalden dolayı vekalet emrine alınarak yerine Urla Kaymakamı Baha Bey getirilir. Buradaki görevini başarı ile yapan Baha Bey, daha sonra kendi görevine geri dönmüş, kendisine İçişleri Bakanlığı tarafından takdirname verilmiştir.³⁸²

Menemen’de 23 Aralık 1930 tarihinde başlayan hareketli günler 8 Mart 1931 Pazar gecesi Örfi İdarenin saat 24.00’da kaldırılması ile son bulur.³⁸³ Menemen Divan-ı Harbinde gayret ve fedakarlıkla çalışan Zabıt Katibi Kemal, Necmettin, İhsan, Reşat ve İsmail Hakkı Beyler, Polis Serkomiseri Tahir, Muavin Mehmet, Fikri, Polis Memuru İsmail Hakkı, İsmail, Ferit, Selim, Ziya ve İbrahim beylerin birer takdirname ile taltifleri vilayet makamınca uygun görülmüştür.³⁸⁴

Davaların gidişatından anlaşıldığı kadarıyla, mahkemeler, Menemen Olayı ile başlamış ancak Şapka, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanunlarına muhalefet edenleri bertaraf etmeye yönelmiştir.

b. Olayla İlgili Çeşitli Görüşler

Menemen Olayıyla ilgili çeşitli çevreler, çeşitli yorumlar yapmışlardır. Bunların başında Menemen Olayının sorumlusunun Serbest Cumhuriyet Fırkası olduğu görüşü yer alır. Olaydan kısa bir süre önce kapanan fırkanın yarattığı ortamın, irticai faaliyetlere uygun bir yapı hazırladığı iddiasının yanısıra bu çevreler, olayı Menemendeki belediye meclisini oluşturan üyelerin, seçimi Serbest Fırka namına kazanmış kişiler olması ile bağdaştırarak iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır. Bu iddialar o kadar yoğunlaşmıştır ki, Serbest Fırkanın kurucularından Ahmet Ağaoğlu tepkisini basında, *“Menemen Olayı’ndan Serbest Fırka’nın ve fırka arkadaşlarının sorumlu tutulamayacağını, ancak hükümet çevresinin muhalefet fırkasının dökülen kanın mesulü olduğuna işaret ettiğini, az kalsın Derviş Mehmet’le de iştirakimiz olduğunu iddia edeceklerdi”* sözleriyle ifade etmiştir.³⁸⁵ Vakıf gazetesi ise, Adana’da Ahali Fırkası’nı kuran Abdülkadir Kemali Bey’in Menemen hadisesinden üç gün önce ortadan kaybolmasının kendisinin bu hadiseyle ilgisi olduğunu gösterdiğini

³⁸¹ “Menemen Jandarma Kumandan Vekili”, **Hizmet**, 1 Kanun-ı sani 1931 ,s.1.

³⁸² “Taltif”, **Yeni Asır**, 1 Nisan 1931, s.4.

³⁸³ “İdare-i Örfiye Kaldırıldı”, **Anadolu**, 09 Mart 1931, s.1.

³⁸⁴ “Taltif”, **Anadolu**, 16 Mart 1931, s.2.

³⁸⁵ Tabak, “Menemen Olayı’nın İzmir Basınında ...”, s.321.

yazmaktadır.³⁸⁶ General Cevat Rıfat Atilhan da, ilginç iddiaların yer aldığı kitabında Serbest Fırka'nın kapatılmasıyla Egelilerin CHP'ye ve İnönü'ye olan memnuniyetsizliklerinin arttığı böylece, İnönü'nün onları korkutmak ve teveccühlerine ulaşmak için böyle politik bir oyun düzenlediğini savunmaktadır. "İnönü, birkaç farmason vekil ile bu senaryoyu sergilerken cahil, saf Nakşibendiler de bilmeyerek siyon-anarşistlerin mefkür ideallerine vasıta oldular." demektedir.³⁸⁷

c. Anma Törenleri

Menemen Olayının, 1931 yılından itibaren çeşitli törenlerle ve aktivitelerle anıldığını ve milli bilincin oluşumu esnasındaki bir millet için, yastan ziyade bir vazife halini aldığını dönemin gazetelerinden takip etmekteyiz.

Hatta 1931 yılında okulların açılmasına yakın Milli Eğitim Müdürlüğü önceden verilen bir karar üzerine, Kubilay'ın fotoğraflarını okullara asılmak üzere basmaya başlamıştır. Bu fotoğraflar asılırken, merasim yapılacak ve O'nun kahramanlığı hakkında öğrencilere konferanslar verilecektir.³⁸⁸

Kubilay ilk olarak, devrimlere karşı yapılan bu irticai faaliyetin yurdun çeşitli yerlerinde kınanması amacıyla yapılan mitinglerin ardından mezarı başında anılmıştır. Bu anma törenine İzmir'in tüm kuruluşlarından, derneklerinden temsilciler ve okullardan gruplar katılmışlardır. Burada bulunan Aslan Tufan Yazman o günü satırlara şöyle dökmüştür: *"Ben de Atatürk Lisesi izcileri arasında aynı trenle Menemen'e gitmiştim. Soğuk ve yağmurlu bir havaydı. Şimdiye kadar görülmemiş derecede uzun olan bu katarıda şehit Kubilay'ın annesi ve kız kardeşi de Karşıyaka'dan trene binmişlerdi. Onları mahallemiz olan Alaybeyi'nden tanıyordum. Başlarında birer siyah başörtü vardı. Gözleri ağlamaktan şişmişti. Menemen'e vardığımız zaman sağnak halinde bir yağmurla karşılaştık. Buna rağmen alay kuruldu ve yürüyüşe geçti. Kimse yağmura aldırılmıyordu. Menemen şimdiye dek bu kadar insanı bir arada görmemişti. Şehitlerin mezarları başındaki tören çok hazin olmuştu. Halk aziz şehitlerine ağlaşan yakınlarıyla birlikte hüüngür hüüngür ağlıyordu. Yağmur altında dinlediğimiz bir çok konuşmalarda Atatürk devrimlerine Türk Milletinin inancı ve bağlantısı açığa vurulmuştu. İzmir Baro Reisi Merhum Mustafa Nuri Devres, gericilerden intikam*

³⁸⁶ Tabak, "Menemen Olayı'nın İzmir Basınında ...", s.319.

³⁸⁷ Cevat Rıfat Atilhan, "Menemen Hadisesinin İçyüzü", İstanbul, 1968, s.50.

³⁸⁸ "İnkılap Şehidimiz Kubilay'ın Resimleri Tüm Mekteplere Asılmalıdır", *Anadolu*, 4 Eylül 1931, s.1.

almaya ant içme anlamına gelmek üzere (Yumruklar Yukarı!) komutasını vermiş ve hazır bulunanlar yumruklarımız birkaç dakika havada tutmuştuk.”³⁸⁹

Menemen Olayı, 8 Kanunisanı 1931’de Kızılçullu’daki Amerikan Kolejinde tertiplenen bir tören ile anılmış ve mürteciler lanetlenmiştir.³⁹⁰

Kubilay’ın şehit edililişinin ilk yıldönümü olan, 23 Kanun-u Evvel 1931 günü, *“tören için hazırlanan hususi tren sabahleyin saat 8’de Basmaneden hareket etmiş, Karşıyaka, Ulucak istasyonlarında birçok vatandaşı alarak dokuzda Menemen’e vasıl olmuştur. Çok kalabalık olan Menemen istasyonunda Manisa ve Bergama’dan gelen heyetler, izciler ve kesif bir halk tabakası... gerek İzmir ve gerek Bergama, Manisa ile Menemen’i temsil eden heyetler, inkılap şehitlerinin mezarına konulmak üzere muhtelif çelenkler getirmişlerdir. Önde askeri mızıkacı, Vali Kâzım, Hüseyin Hüsnü Emir, Cavit ve Zeki Paşalarla heyetler alay halinde hükümet meydanına gitmişlerdir.*

Burada önce Belediye Reisi Fazıl sonrada Muallim Kemal beyler tarafından nutuk söylenerek, hadiseyi yapanlar şiddetle lanetlenmiştir. Nutuklardan sonra Kubilay Mektebi talebesinden on iki yaşlarında bir hanım çok heyecanlı bir şiir okumuş ve gözyaşları ile ve alkışlarla mukabele görmüştür. Buradan aziz şehidin adını taşıyan okula gidilmiş ve bir milletin bağımsızlığının öneminden bahseden nutukların ardından şehitlerin mezarına gidilmiş, burada da nutuklar irad olunmuş ve kafile dağılmıştır. Kalabalığın içinde yer alan Kubilay’ın annesi ve biraderleri mezar başında kalmış ve saatlerce ağlamışlardır.”³⁹¹ Aynı yıl, henüz Ekim ayında Kubilay’ın şehit edilmesinin yıldönümü nedeniyle Gençlerbirliği Bahri Baba’daki Halkevinde bir müsamere tertiplemişlerdi.³⁹²

1932 yılında yapılan Kubilay İhtifali İzmir Halkevi tarafından hazırlanan bir programa göre düzenlenmiştir. Trenle 500 kişi, ayrıca otomobil ve kamyonlarla birçok insan Menemen’e gitmiştir. İzmir’den gidenler arasında Vali Kâzım Paşa ve hükümet erkânı, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Heyeti Başkanı ve Balıkesir Milletvekili Hacim Muhittin Bey ve fırka erkânı ve parti teşekküllerinin temsilcileri, öğretmenler, çeşitli cemiyetlerin ve teşekküllerin temsilcileri vardı. Her cemiyet ve teşekkül namına Kubilay için birer çelenk hazırlanmıştı. Menemen’e varıldığında Manisa heyeti ile

³⁸⁹ Aslan Tufan Yazman, “Devrimlere Karşı Bir Direniş Menemen Olayının Yankıları”, **Sigorta Dünyası**, Sayı 159, Yıl 14 (Mart 1973), Yörük Matbaası, İstanbul, s.13.

³⁹⁰ “Amerikan Kolejinde Kubilay İhtifali Yapıldı”, **Anadolu**, 9 Kanun-ı sani 1931, s.5.

³⁹¹ “Menemen İhtifali”, **Hizmet**, 24 Kanun-ı Evvel 1931, s.1.

³⁹² “Kubilay İçin”, **Yeni Asır**, 18 Teşrin-i Sani 1931, s.2.

birleşilerek Kubilay Meydanına gidilmiş ve burada bir dakika saygı duruşunda bulunulduktan sonra çelenkler konmuş ve nutuklar söylenmiştir. Nutuklar, inkılabın koruyucusu ve geliştiricisi olarak görülen Türk gençliğinin hiçbir güç karşısında yılmadan gerekirse canı pahasına bu vazifesini ifa edeceği ekseninde gelişmiştir. Menemen'in yanısıra Zonguldak ve Ereğli'de de büyük anma programları hazırlanmış, Kubilay hürmetle anılmış ve inkılap karşıtları lanetlenmiştir. Bunların yanısıra Kubilay günü münasebetiyle bir tören de Kubilay'ın yaşadığı yer olan Aydın'da yapıldı. Arkadaşları ve meslektaşlarının yanısıra belediye, fırka, halkevi reisleri ve azaları, mektep müdür ve muallimleri, daire amirleri beyler, orta ve sanayiler okulları talebeleri ve birçok münevverler iştirak etmişlerdir. Kubilay'ın Aydın Türkocağına kayıtlı olduğuna dair kendisine verilen hüvviyet varakası, Aydın Halkevinin teşkil edeceği inkılap müzesine konulmak üzere eve verilmiştir.³⁹³

1932 yılında Kubilay'ı anma günü üçüncü kez yapılırken, Hizmet Gazetesi muhabirinin Kubilay'ın annesi ve kızkardeşiyle yaptığı röportajda, Kubilay'ın şehadetinden sonra ailesine maddi yardım yapılmadığı ve maaş bağlanmadığı belirtilmektedir. Kızkardeşi, yapılacak olan vilayet kongresinde aileye para yardımı yapılması konusunda konuşulacağını belirtmiştir.³⁹⁴ Daha önce konuya Yeni Asır Gazetesi tarafından da değinilmiştir. Buradaki habere göre, Milli Eğitim Bakanlığı şehit öğretmen Kubilay'ın hal tercümesi hakkında tafsilatı ve onun üç yaşındaki çocuğunun ismini ve şimdi nerede bulunduğunu İzmir'den sormuştur. Merhumun çocuğunun İzmir'de öğretmenlik yapan eşinin yanında bulunduğu tahmin edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bu küçük yavruya "*Vatan Hizmeti Tertibi*"nden maaş bağlatmayı düşünmüş ve bunun için bir kanun lahiyasının Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmesi beklenmiştir.³⁹⁵ Nitekim 27 Aralık 1933 günü Kubilay'ın annesine maaş bağlanması yolunda kanun çıktığını görüyoruz.³⁹⁶ Bunun yanısıra Menemen hadisesinde Kubilay ile beraber şehit düşen Hasan ve Şükrü³⁹⁷ isimlerindeki bekçilerin de ailelerine, aynı yıl "*Hizmet-i Vataniye*"den on beşer lira aylık tahsis edilmiştir.³⁹⁸

³⁹³ "Cuma Günü Menemen'de Büyük Bir İhtifal Yapıldı", **Anadolu**, 25 Kanun-ı Evvel 1932, ss.1-4.

³⁹⁴ "Kubilay'ın Annesi", **Hizmet**, 25 Kanun-ı Evvel 1932, s.1.

³⁹⁵ "Şehit Kubilay'ın Ailesi için", **Yeni Asır**, 1 Kanun-u sani 1931, s.3.

³⁹⁶ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK, Ankara 1988, s.557.

³⁹⁷ Bu şahsın adı basında Şevki, arşivde Şükrü olarak geçmektedir.

³⁹⁸ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 030104207.

1933 yılında yapılan tören, Kubilay ve arkadaşlarının aziz hatıralarını anmak ve rejim önünde milli birliği ve bu irticai hareketin mevcudiyetimizi sarsmaktan ziyade rejime kuvvet verdiğini göstermek ilkesine göre planlanmıştır. Program şu şekildedir: *“Menemen bayraklarımızla baştan başa süslenecektir. İzmir’den ihtifale iştirak edecek olan Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Heyetiyle nahiye ve ocak reislerine cemiyet teşekküllerine hükümet dairesi müdürlüklerine, mektep müdür ve muallimlerine hususi davetiyeler gönderilecektir. Tren, Basmaneden sabah 8.23’te hareket ve 9.40’ta Menemen’e muvasalat edecektir. Akşam saat 16:30’da Menemen’den ayrılacak ve 17:45’te İzmir’e dönecektir. İzmir’den Manisa’dan ve kaza ve köylerden ihtifal için gelecek olanlar bütün Menemenlilerin ve Menemen köylülerinin ithali ile saat 10’da istasyonda toplanacaklar ve önde muzika matem havasını çalarak bir alay halinde doğruca Kubilay’ın mezarına gideceklerdir.”*³⁹⁹

Törenin Kubilay’ın mezarına gidilmesinden sonraki kısmı şu şekilde planlanmıştır: *“Mezara çelenkler konduktan sonra mezar başında sırasıyla ordu namına, İzmir gençliği namına ve Manisa namına gençler tarafından birer nutuk söylenecektir. Bundan sonra alay ile birlikte Kubilay’ın şehit edildiği Cumhuriyet meydanına gidilecek, orada nutuklar irad edildikten sonra ise 14’e kadar yemek ve istirahat için ara verilecektir. Saat 14.00’da Menemen mektebinde bir toplantı yapılacaktır. Toplantıya ait program ise şöyledir: 1- İstiklal Marşı, 2-Kubilay Marşı “Kubilay Mektebi tarafından”, 3- Nutuk “Menemen Belediye Reisi tarafından”, 4- Analog, “Talebeden Nusret Hanım tarafından”, 5-Yeni Hayat “Talebeden Özcan Efendi tarafından”, 6-Diyalog “Talebeden Mustafa ve Özcan Efendiler tarafından”, 7- Şiir “Muallim Mektebi Talebesinden”, 8-Kısa Hitabeler İki Zat tarafından”, 9-Temsil “İrtica ve İnkılaba dair “İzmir Erkek Muallim Mektebi tarafından”, 10- Mahkeme-i Şeriye “İzmir Ergenekon Kulübü tarafından”, 11- Cumhuriyet Onuncu Yıl Marşı “Hep bir ağızdan”*

*Mektepteki toplantıdan sonra İzmir’e geri dönüş yapılacaktır.”*⁴⁰⁰

23 Aralık 1933’te İzmir’den trenle 300 kişi Menemen’e gitmiştir. Manisa ve İzmir’den gelen halkın yanında Menemenliler’in de bulunduğu kalabalık halk kitlesi program gereğince öncelikle mezara gitmişlerdi. Cumhuriyet meydanında devam eden

³⁹⁹ “Kubilay İhtifali”, **Işık**, 23 Kanun-ı Evvel 1933, s.1.

⁴⁰⁰ “Menemen’de İhtifal”, **Anadolu**, 17 Kanun-ı Evvel 1933, s.1.

törenin ardından Menemen mektebinde hazırlanmış olan toplantıya katılmışlardı.⁴⁰¹ Aynı gün Kubilay'ın hatırasını anmak için Aydın Halkevi'nde de merasim yapılmış ve basında “*Kubilay'ın gençliğe çizdiği feragatli, inançlı yol hakkında*” yazılar yayımlanmıştır.⁴⁰²

d. Kubilay Abidesi

Cumhuriyete ve inkılabı gençliğin bağlılığını ve fedakarlığını göstermek için Menemen'de “*Kubilay Abidesi*” yapılması düşünülmüştür. Bu iş için 1931 yılı başlarında Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa'nın başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur.⁴⁰³ İzmirde ise, inşa edilecek abidenin yapımı için yardım heyeti Vali Muhiddin Bey'in başkanlığında oluşturulmuş ve ilk iş olarak esnaftan yardım için heyetler meydana getirilmiştir.⁴⁰⁴ Daha sonra Belediye Başkanı Sezai Bey'in başkan olduğu bu komisyon mahallelerde hususi teşkilat vücuda getirerek yardım toplanması kararını almıştır. Diğer yandan İstanbul Ticaret Odasında da konuyla ilgili bir toplantı yapılmış ve para toplanması için heyetler oluşturulmuştur.⁴⁰⁵ Şehit Kubilay Abidesi ve İnkılap Meydanı için kaza dahilinde oluşturulan komite çalışmalarına başlamış ve Menemen'de köy kanunu tatbik edilen köylerde, 931 senesi bütçelerine dahil edilmek üzere toplam 2685 liralık bir liste tanzim edilmiş ve bütçeye dahil edilen paraların komite sandığına teslimine başlanmıştır. Komitenin Menemen'den 7 bin lira toplayacağı beklenmektedir. Halktan ilk yardım yapanların isimlerinin Menemen'de yakında yayınlanacağı, komitenin Perşembe akşamları ve Cuma günleri müsamereler tertip edeceği duyurulmuştur.⁴⁰⁶ Kubilay Abidesi için toplanacak yardımların, İş Bankası Şubesi bulunmayan yerlerde Ziraat Bankası veznelerince kabul edileceği ve ücret alınmayacağı bildirilerek, kolaylıklar sağlama yoluna gidilmiştir.⁴⁰⁷ Yardım toplamak için yapılacak teşkilat, CHF nahiye teşkilatı bünyesinde oluşturulacağından komisyon tarafından makbuz ilmühaberleri tanzim edilmiştir.⁴⁰⁸

Abidenin yapımı konusunda 1931 yılında atılan adımlara –muhtemelen iktisadi buhran nedeniyle- bir sene ara verildikten sonra, 1933 yılında İnkılap Abidesi Projesi

⁴⁰¹ “Kubilay İhtifali”, **Halkın Sesi**, 23 Kanun-ı Evvel 1933, s.1.

⁴⁰² “İnkılap Fedaisi Kubilay”, **Halkın Sesi**, 24 Kanun-ı Evvel 1933, s.3.

⁴⁰³ “Kubilay Abidesi”, **Anadolu**, 12 Mart 1931, s.2.

⁴⁰⁴ “Kubilay Abidesi Heyeti”, **Anadolu**, 25 Mayıs 1931, s.2.

⁴⁰⁵ “Kubilay Abidesi İçin”, **Anadolu**, 7 Haziran 1931, s.5.

⁴⁰⁶ “Kubilay Abidesi İçin”, **Hizmet**, 3 Haziran 1931, s.2.

⁴⁰⁷ “Kubilay Abidesi İçin Toplanacak Paralar”, **Anadolu**, 8 Haziran 1931, s.3.

⁴⁰⁸ “Kubilay Abidesi”, **Anadolu**, 10 Haziran 1931, s.2.

için bir yarışma açılarak devam edilmiştir. Bu yarışmada Edirne Lisesi öğretmenlerinden Ratıp Bey'in yaptığı resim birinciliği kazanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile öğretmen Ratıp Bey, Menemen'e gelmiş ve heykelin dikileceği yer hakkında incelemeler yapmıştır. Menemen halkı tespit edilen üç yerden kışla yanındaki artezyen civarını istemiştir. Bunun nedeni ise, şehrin günden güne istasyona doğru gelişmesi idi.⁴⁰⁹ Abide Komisyonu, abidenin Menemen'e hakim bir mevkiide olmasını öngörmüş ve Ratıp Beyde bunu uygun bulmuştur. Bu suretle abidenin dikileceği yer değiştirilmiş oluyordu. Yıldıztepe üzerine dikilecek bir abide eğer iyi bir şekilde ışıklandırılacak olursa İzmir'den bile görülebilirdi. Bu mevkii trenin geçtiği sahadan da tamamen görülebilmekteydi. Abide için, Abide Komisyonu İzmir civarındaki taş ocaklarından istifade edilecek iyi ve sert taş aramıştır. Bunun için Menemen Buruncuk Köyü civarındaki asar-ı atikadan Larisa mevkiinde bulunan bir taş ocağından abide için elverişli granit taş ocağı bulunduğuna dair haberler üzerine, Vilayet Fen Heyeti Şefi Mimar Necmettin Bey, Menemen'e giderek bu taş ocağında inceleme yapmıştır.⁴¹⁰

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Katibi'nin onayı üzerine, Hacim Muhittin Bey'in mahkeme ve nezaretinde olmak üzere Menemen'de bir abide komisyonu teşkil edilmiştir. Komisyonda orduyu ve öğretmenleri temsilen birer aza ile Menemen Belediyesi'nden ve Menemen Fırka Heyeti'nden iki aza bulunmuştur. Komisyona Menemen Halk Fırkası İdare Heyeti'nden Reis Vekili Avukat Kemal, azadan Naslıç'lı Rıfat beyler, Belediye Başkanı Kâzım ve azadan Faik beyler seçilmişlerdir. Hacim Muhittin Bey İzmir'de bulunduğu için, Menemen Kaymakamı Baha Bey, Hacim Bey'e vekaleten komisyona nezaret edecektir. Vali Paşa ile Hacim Muhiddin Bey ve Mimar Necmettin Beyler Kubilay Abidesi'nin dikileceği Yıldıztepe'de inceleme yapmışlar, toprağın vaziyetini gözden geçirerek uygun bulmuşlardır. Bundan sonra Buruncuktaki taşın mahiyeti de incelenmiştir. Heykelin yaptırılacağı bu granit taşı koyu kahve rengidir.⁴¹¹

13 Ekim 1933 tarihli Anadolu Gazetesi'nde abide için hazırlanan son proje ve raporların Ankara'daki Kubilay Abidesi Komisyonu reisliğine gönderildiği bildirilmektedir. Hazırlıkları tamamlanan abidenin temelinin Cumhuriyetin onuncu

⁴⁰⁹ "Kubilay Abidesi", **Hizmet**, 7 Şubat 1933, s.2.

⁴¹⁰ "Menemen'de Kubilay Abidesi Nereye Dikilecek", **Anadolu**, 2 Ağustos 1933, s.3.

⁴¹¹ "Menemen'de Kubilay Abidesi", **Anadolu**, 8 Ağustos 1933, s.1.

yıldönümünde atılması kararlaştırılır. Temel atma töreni için CHF Vilayet İdare Heyeti Başkanı Hacim Muhiddin Bey, Fırka ve Halkevi İdare Heyeti azaları ile Belediye Başkanı Behçet Salih Bey ve İnkılap Şehidi Kubilay'ın annesi ve hemşiresi hanımlarla diğer bazı zevat, iki otobüsle Menemen'e gitmişlerdir. Cumhuriyetin onuncu yıldönümü bayramını parlak bir suretle kutlamakta olan Menemenden binlerce kişi ile Kaymakam Nihat Bey, kumandan ve subaylar, Cumhuriyet Halk Fırkası Menemen İdare Heyeti Başkanı Abaloğlu Rıfat Bey ve Fırka İdare Heyeti azaları İzmir'den giden misafirleri candan tezahüratla karşılamışlardır. Beş dakika kadar parti binasında dinlendikten sonra İzmir'den giden heyetle binlerce Menemenli Yıldıztepeye çıkmışlardır. Abidenin dikileceği yerde açılan temel çevresine toplanan mektepliler ve halk, Kenan Ali ve Hacim Beylerin, abidenin *"Türklük ve Cumhuriyet için inkılabın kabesi olacağı"* konulu nutuklarını dinlemişlerdir. Hacim Bey'in nutkundan sonra temel atılmaya başlanmıştır. Tüm protokol zevatı temele kireç koymuşlardır. Merasim bittikten sonra şehitlerin mezarına gidilmiş ve çelenk konmuştur. Daha sonra Menemen Halk Fırkası Reisi Abaloğlu Rıfat Bey tarafından *"bu elim hadisenin Menemen halkı tarafından değil dışarıdan gelen üç-beş esrarkeş tarafından meydana getirildiği ve Menemen'deki gelişmeler"* üzerine bir nutuk söylemiştir. Daha sonra tüm heyet Menemen'e gitmiş, burada Cumhuriyetin onuncu yıl marşı söylenmiştir. Halkevi azasından Avukat Kemal Bey bir nutuk söylemiş ve İzmir'den gelen heyet saat 17'de ayrılırken hep bir ağızdan Cumhuriyet Marşı söylenmiştir.⁴¹²

Temel atma töreninin ardından yaklaşık iki ay sonra abidenin ihalesi yapılır. Abide inşaatı 9 bin küsur liraya ihale edilir ve inşaat 1933 yılının son haftası başlanılacağı belirtilir. Ayrıca inşaatın üç ay içinde biteceği söylenmiştir.⁴¹³

Gazete haberlerinden abidenin, 1934 yılı 24 Aralık tarihine yani Kubilay gününe kadar inşa edildiğini öğreniyoruz. Cumhuriyet gazetesinin açtığı kampanya⁴¹⁴ sayesinde yapılan abidenin açılışı dolayısıyla her sene yapılan törenin bu yıl çok daha geniş kapsamlı olarak icra edildiği belirtilmektedir. Merasime C.H.F Genel Sekreteri Recep Peker'in yanı sıra ülkenin uzak yakın, küçük büyük bir çok kasaba ve köylerinden kadın, erkek heyetler katılmışlardır. Havanın yağmurlu olmasına rağmen saat 12'den itibaren otomobiller, otobüsler dolu olarak Menemen'e gitmişlerdir. 13.15'te Basmaneden

⁴¹² "Menemen'de Dikilecek Kubilay Abidesinin Temeli Atıldı", **Anadolu**, 30 Teşrin-i Evvel 1933, s.7.

⁴¹³ "Kubilay Abidesi", **Halkın Sesi**, 21 Kanun-ı Evvel 1933, s.2.

⁴¹⁴ Aytepe, **"Menemen..."**, s.29.

kalkan tren 700 kişi için hazırlanmış olmakla birlikte ayakta olanlarla birlikte bu rakamın çok üzerine çıkmıştır. İzmir'in hemen tüm münevverleri bu trende yer almışlardı. Kız ve erkek liseleri, muallim mektepleri, muallimleri ve izcileriyle gruplar oluşturulmuştur. Askeri ve halkevi bandoları milli marşlar çalmaktadırlar. Bir yandan da otomobillerle C.H.F Genel Sekreteri Recep Peker ile Kütahya Mebusu Naşit Hakkı, Muş Mebusu Hasan Reşit ve İstanbul Fırka teşkilatından İsmet Halim Oğuz Hanfendi ve Galip Bey, Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Meki Sait ve fotoğraf muhabiri Namık Bey, Vali Kâzım Dirik, Fırka Reisi Avni Doğan, Müstahkem Mevki Kumandanı Vekili Rasim, Belediye Reisi Behçet Uz Menemen'e hareket etmişlerdir. Bu heyetlerden önce istasyona Manisa'dan gelen heyet varmıştır. Menemen halkının yanı sıra, çevre ilçelerden gelen halkın da katılımı ile merasim heyeti tamamlanmış ve Yıldıztepe'ye doğru yürüyüş başlamıştır. Yıldıztepe'ye varıldığında ilk göze çarpan abide üzerindeki Gazi'nin Gençliğe Hitabesi idi. Hitabe şöyle idi: *"İnandılar, dövüştüler, öldüler. Bıraktıkları emanetin bekçisiyiz."* Bunun altında ise Kubilay, Hasan ve Şevki'nin adları, doğum ve ölüm tarihleri vardı. Askeri bandonun çaldığı İstiklal Marşı'yla başlayan merasim, Fırka Genel Sekreteri Recep Peker'in nutkuyla devam etmiştir. Peker nutkunda Türk inkılabını yıkmak isteyen zihinlerin hala varolduğunu vurgulayarak, *"(...)yeni Türkiye geçirdiğimiz kurtuluş savaşının zaferiyle istiklalin bütün şartlarını temin etmiş olarak dahi iç inkılabın biri ötekine bağlı kurtarıcı zincirlemesi hayatımızda yer almadıkça, Türkiye'nin kurtulmuş sayılmasına imkan yoktur..."* diyerek, Kubilay'ın Türk inkılabının korunması sürecindeki etkisinden bahsetmiştir.⁴¹⁵ Recep Bey'in ardından sırasıyla Muallim Ahmet Bey, İstanbul Heyeti namına İffet Halim Oğuz Hanım, Manisalılar namına operatör Necdet Bey nutuklar söylemişler ve Kubilay önderliğinde Türk gençliğinin Türk inkılabını korumak için canını vermeğe hazır olduğu noktasında birleşmişlerdir.⁴¹⁶ Diğer taraftan ülkenin çeşitli illerinde bu merasime katılamayan halk tarafından farklı merasimler yapılmıştır. İstanbul'da Halkevinde ve üniversitede toplantılar yapılmış⁴¹⁷, Ankara Halkevinde büyük bir toplantı olmuş ve nutuklar eşliğinde Kubilay ve arkadaşları anılmıştır. Bilecik'te halk, halkevinde toplanmış ve Kubilay adının soyadı olarak sadece Kubilay abidesine verilmesi için C.H.F vasıtasıyla Kurultaya teklifte bulunmaya karar

⁴¹⁵ "Türk Ülkesinde İrticaa Yer Yoktur", **Yeni Asır**, 27 Kanun-ı evvel 1934, s.1.

⁴¹⁶ "Bay Recep Peker'in Pek Özlü Söylevi", **Yeni Asır**, 27 Kanun-ı evvel 1934, s.7.

⁴¹⁷ "Kubilay İçin İstanbul'da Tezahürat", **Yeni Asır**, 27 Kanun-ı evvel 1934, s.3.

verilmiştir. Diyarbakır’da da halk, halkevinde toplanarak saygı duruşunda bulunmuştur. Bu tarzda merasimler Çankırı, Erzincan, Amasya, Isparta, Yozgat halkevlerinde de yapılmıştır.⁴¹⁸

Bu açılışın ardından Menemen halkı Kubilay Abidesini yapmış olan Ratıp Asırla Hükümet Meydanı’na bir Atatürk büstü yapılması için görüşmelere başlamıştır. Büstün Atatürk’ün tabii halinden iki veya üç misli büyük ve bronzdan olması düşünülmektedir.⁴¹⁹

Menemen Olayı, laikliğe, Cumhuriyete ve inkılaplarına karşı gerici bir ayaklanma niteliğindeydi. Bu nedenle olay, başta Atatürk olmak üzere Hükümette, TBMM’de, basında ve kamuoyunda sert tepkiler almıştır. Menemen Olayı, Cumhuriyete karşı, düşünülerek, planlanarak hazırlanmış bir olay olarak görüldü ve önlemleri de buna göre alındı. İşte bundan dolayıdır ki, Menemen’de öldürülen Öğretmen Asteğmen Kubilay’ın adı laik cumhuriyeti savunmada bir simge oluşturmuştur.

⁴¹⁸ “Bütün Türkiye’de İnkılap Şehidi Kubilay ve Arkadaşları Saygı ve Sevgi ile Anıldılar”, **Yeni Asır**, 25 Kanun-ı evvel 1934, s.5.

⁴¹⁹ “Menemen’de Atatürk’ün Büstü Yaptırılacak”, **Yeni Asır**, 28 Kanun-ı evvel 1934, s.2.

III. BÖLÜM

MENEMEN'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

A. Nüfus

1. Cumhuriyet Devri Öncesinde Menemen'in Nüfusu

1835 yılında Menemen Kazası'nda toplam 5.738 erkek nüfus bulunmakta iken, 1842 yılında bu rakam 4.460'a düşmüştür. 1835 yılında 27 mahalleden oluşan Menemen Kasabası'nda 27 mahallede toplam 1.841 erkek nüfus bulunmakta idi. Bu nüfusun 804'ü Gayr-ı müslimdi. 1842 yılında ise mahalle sayısı 25 olup, toplam erkek nüfus miktarı 1.599'dur. Gayr-ı müslim nüfus bu sene 843'e yükselerek Müslüman nüfusun toplamını geçmiştir. 1835 yılında mahalle sayısındaki fazlalık, Kıbtî ve Ermeni nüfusun 1842'de ayrı mahalleler şeklinde gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır.⁴²⁰ Saruhan Sancağı'nda yaşayan gayr-ı müslimlerin % 8,76'sı Menemen'de yaşamışlardır. Kayıtlara göre, 1842 yılında reaya erkek nüfusun 47'si Ermeni diğerleri Rum'dur.⁴²¹

Merkezde bulunan bu nüfusun yanısıra kırsal yerleşmelerde bulunmaktadır. 1835 yılında Menemen Kazası'na bağlı 32'si köy ve 15'i çiftlik olmak üzere 56 kır iskan yeri bulunmaktaydı. 1842'deki iskan yeri sayısı ise, 29 köy ve sayısı belirtilmeyen çiftliklerden oluşmakta idi. 1835'te bu iskan yerlerindeki toplam erkek nüfus 374'ü Gayr-ı müslim olmak üzere 3.897 iken, bu sayı 1842'de 424'ü Gayr-ı müslim olmak üzere 2.861'e düşmüştür.⁴²² Dönemde Saruhan Sancağı'na bağlı Menemen Kazası'nın yanısıra yine aynı sancağa bağlı ve bilgilerinden anlaşıldığı kadarıyla küçük bir kaza olan Güzelhisar-ı Menemen Kazası da mevcuttur. 1835 yılında 125'i Gayr-ı müslim, toplam 1.217 erkek nüfusu bulunan Güzelhisar-ı Menemen Kazası'nın, 1842 yılındaki toplam erkek nüfusu 94'ü Gayr-ı müslim olmak üzere 865'tir. 1835 yılında 10'u köy, 2'si çiftlik, toplam 13 iskan yeri bulunan kazanın, 1842 yılında 9 köy ve 1 çiftlikten oluşan, 10 iskan yeri bulunmaktaydı.⁴²³

Toplam 4463 erkek nüfusu bulunan kazada yaklaşık aynı miktarda kadın nüfus olduğu varsayılırsa, toplam yaklaşık nüfusun 8926 olduğu söylenebilir. Bu nüfusu

⁴²⁰ Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve ...", s.271

⁴²¹ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu", s.92,119.

⁴²² Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve...", s.272.

⁴²³ Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve...", s.274.

toplam hane sayısı olan 1926'ya böldüğümüzde, Menemen kazasında 1842 yılında hane başına düşen nüfusun 4,63 olduğunu görürüz.⁴²⁴

Tablo 1- Vital Cuinet'e göre 1894 yılında Menemen'in nüfusu ve nüfus yapısı⁴²⁵

Müslüman	20.309
Rum Ortodoks	7.779
Ermeni	508
Yabancı	1500
Yahudi	100
Toplam	30.196

Tablo 2- 1895 tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre Menemen'in nüfusu⁴²⁶

Tebası	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	7.292	8.131	15.523
Rum	2.331	2.738	5.069
Bulgar	174		
Ermeni	55	72	132
Yahudi	36	113	159
Ecnebi Tebalı	23	39	62
Toplam	9.911	11.093	20.945

Tablo 3- 1901 tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre Menemen'in nüfusu⁴²⁷

Tebası	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	1.332	1.715	3.047
Rum	1.800	2.010	3.810
Ermeni	49	60	109
Yahudi	153	118	371
Ecnebi Tebalı	24	39	63
Toplam	3.358	3.942	7.300

Rauf Beyru ise, eserinde Duckerts'ten aktardığı verilere dayanarak 1902 yılındaki Menemen nüfusunu 10.000 civarı olarak belirtmiştir.⁴²⁸

Balkan savaşların sırasında aralarında menemen'in de bulunduğu Batı Arnadolu yerleşimlerindeki Rum nüfusun bir kısmının Yunanistan'a göç etmesi üzerine, savaş sonrasında Rumeli'den göçen Türk nüfus bu giden Rumların boş bıraktıkları yerlere yerleştirilmiştir.⁴²⁹ Ancak ne kadar rum nüfusun gittiği ve yerlerine ne kadar Rumeli göçmeninin yerleştirildiğine dair istatistiki bilgi bulunmamaktadır.

⁴²⁴ Bilgi, "1842 Yılında Saruhan ..", s.93'ten hesaplanarak.

⁴²⁵ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, C. III, Paris 1894, s.27

⁴²⁶ Doğer, *Menemen* ..., s.361.

⁴²⁷ Doğer, *Menemen* ..., s.361.

⁴²⁸ Rauf Beyru, *18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir*, İzmir, 1973, s.60.

⁴²⁹ Dursun, *İzmir Hatıraları*, s.71.

Tablo 4- 1917 yılı başında Menemen'in nüfusu⁴³⁰

Tebası	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	10.908	11.861	22.769
Musevi	215	213	428
Ermeni	63	77	140
Rum	1.998	2.091	4089
Katolik ve diğer Hristiyan mezheplerine mensup ahali		51	51
Toplam	13.184	14.293	27.477

Tablo 5- 1917 yılı sonu itibariyle Menemen'in nüfusu

Tebası	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	10.886	11.468	22.354
Musevi	121	213	334
Ermeni	65	78	143
Rum	1.994	2.055	4049
Katolik ve diğer Hristiyan mezheplerine mensup ahali		51	51
Toplam	13.066	13.865	26.931

Sözkonusu yıl itibariyle Menemen Kazası'nda kilometre başına ortalama olarak 31 ila 40 kişi isabet etmiştir.⁴³¹

1917 yılında Menemen Kazası dahilinde 100 erkek, 92 kadın Müslüman, 2 erkek Musevi, 3 erkek, 2 kadın Ermeni, 14 erkek, 22 kadın Rum, toplam; 119 erkek, 116 kadın doğmuştur.⁴³² Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte nüfus dalgalanması arttığı görülür. Bu sonucun Menemen'e yansması, Menemenlilerin savaşta verdikleri kayıpları ifade eder niteliktedir. 1917 yılı İzmir ve çevresi doğum/ölüm istatistiğine göre bir yıl içinde Müslümanlar arasında kadınlarda vefat sayısı 130 iken, erkeklerde 531'dir. Savaşlarda şehit düşenlerin nüfus kütüğünden silinmesi sonucu böyle bir tablo meydana gelmiştir. Rum nüfusta ise, benzer bir durum görülür; kadınlarda ölüm sayısı 30 iken, erkeklerde 53'tür. Bu büyük ihtimalle, Anadolu'nun iç bölgelerinde Amele Taburlarında görevlendirilen Menemen Rumlarının verdiği zayıyla doğru orantılıdır.⁴³³ Ancak aynı duruma Menemen'in diğer gayrimüslim

⁴³⁰ İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917, Yay.Haz.Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1998, s.6-7.

⁴³¹ İzmir ve Çevresi..., s.sy.

⁴³² İzmir ve Çevresi..., s.16.

⁴³³ Doğer, Menemen Tarihi, s.113; İzmir ve Çevresi ..., s.22-23.

cemaatlerinde rastlanmamıştır. 1917 yılında Menemen Musevi cemaatinden 2 erkek, 3 kadın, Ermenilerden ise 2 erkek vefat etmiştir.⁴³⁴

“Savaşın sonlarına doğru, İzmir Sancağı’nda nüfusu yeniden hareketlendirecek gelişmeler yaşanmaktaydı. Daha mütareke imzalanmadan önce, Dahiliye Nezareti “savaş gereği olarak başka bir yere sevk edilen Osmanlı Rumlarının memleketlerine dönmeleri ve bunlara ait terkdelmiş mallardan memurlar veya askeri makamlarca işgal edilenlerin vakit kaybedilmeden tahliye edilmesi ve taşınabilir mallarında döndükleri zaman kendilerine iade edilmesini” İzmir’deki 8. Ordu Komutanlığı’na bildirmişti. Vilayet makamının 5 Kasım 1918 tarihinde yayımladığı bir duyuruda: “Menemen’in Seyrek ve Ulucak köylerinden İzmir’e evini taşıyan ve yerleşen göçmenlerin (Rum) bir hafta içinde süratle köylerine dönmeleri ve aksi takdirde emlak ve arazilerinin ellerinden alınarak, bundan sonra kesinlikle iskan hakkından mahrum edileceklerini” duyurması, söz konusu kararın mütarekeyi izleyen günlerde İzmir Sancağı içinde uygulanmaya konduğunu göstermekte idi.”⁴³⁵ Osmanlı Devleti bu Rumların geri dönmesine karşı gelmezken, Yunanistan’ın bunlar dışındaki Rumları da Anadolu’da iskan ettirmeye çalışması üzerine, Osmanlı Devleti tutumunu katılaştırmıştır. Yine de 20 Ekim 1919 ile 1 Aralık 1920 arasındaki sürede toplam 110.600 Rum Anadolu’da iskan edilmiştir. Bunlardan 3.000’i Menemen Kazası’na yerleştirilmiştir. 20 Ekim 1919 ile 31 Aralık 1920 arasındaki sürede ise toplam göçmen sayısı 126.000’e ulaşırken, Menemen Kazası’na bu kadar kısa sürede iskan edilen Rum sayısı 500 kişi artarak 3.500 olmuştur.⁴³⁶

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Menemen’in Nüfusu

1923 yılında Menemen Kazası’nda 11.296 erkek, 11.002 kadın olmak üzere toplam 22.298 kişi yaşamaktadır.⁴³⁷ Bu nüfusun sadece 444’ü gayri müslimdir ve Menemen şehrinde yaşamaktadır. Kazanın toplam hane sayısı 7102 (80’i gayri müslim) olduğuna göre, hane başına düşen nüfus ancak 3,14 kişidir. Menemen şehrinde, başka bir ifade ile Menemen kaza merkezinde toplam 5967 nüfus vardır. Merkez nahiyesinin toplam nüfusu 19967’dir. Aliğa nahiyesinin toplam nüfusu ise 2331’dir (Tablo 1)

⁴³⁴ İzmir ve Çevresi..., s.22.

⁴³⁵ Berber, Sancı Yıllar..., s.65-67.

⁴³⁶ Berber, Sancı Yıllar..., s.322-323

⁴³⁷ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap, Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s.35.

Tablo 6- Menemen Kazası'nın 1923'te köylere, dine ve cinsiyete göre nüfus dağılımı⁴³⁸:

Kaza, Nahiye ve Köy İsimleri	Köylerin Hangi Nahiyeye Bağlı Olduğu	1923 Senesi Sonunda Tahakkuk Eden Umumi Nüfus ile Hanelerinin Adedi						
		Müslim			Gayrı Müslim			toplam nüfus
		erkek	kadın	hane adedi	erkek	kadın	hane adedi	
Menemen Kazası	Kaza Merkezi	2971	2552	3420	222	222	80	5967
Balatçık Köyü	Merkez kazaya	97	94	40				191
Harmandalı “	“	280	252	95				532
Ulucak “	“	238	231	131				469
Koyundere “	“	107	102	43				209
Asarlık “	“	133	118	45				251
Havuccular “	“	53	57	25				110
Emiralem “	“	286	322	136				608
Göktepe “	“	128	176	68				304
Değirmendere “	“	226	269	107				495
Bargir “	“	57	63	26				120
Hasanlar “	“	143	153	60				296
Süleymanlı “	“	214	279	78				493
Görece “	“	171	179	68				350
Çukur “	“	584	548	219				1132
Yanık “	“	330	367	138				697
Doğa “	“	335	327	146				662
Alaniçi “	“	61	72	32				133
Çaltı “	“	89	92	36				181
Ayvacık “	“	92	107	56				199
Turgutlar “	“	85	97	30				182
Telekler “	“	102	198	38				300
Bozalan “	“	194	220	87				414
Belen “	“	105	111	55				216
Bürüncük “	“	52	82	45				134
Helvacı “	“	739	748	308				1487
Türkeli “	“	205	200	147				405
İğnedere “	“	54	49	23				103
Öküz “	“	166	177	69				343
Hatundere “	“	121	198	87				319
Çavuş “	“	30	30	18				60
Musabey “	“	99	87	62				186
Kesik “	“	99	87	51				186
Seyrek “	“	310	242	211				552
Tuzçullu “	“	187	162	79				349
Süzbeğli “	“	63	71	29				134

⁴³⁸ 1923 Senesi İzmir Vilayeti ..., s.33-34.

Bahşilli	“	“	49	47	26				96
Sasalı	“	“	236	187	87				423
Kaklıç	“	“	310	276	45				586
Banaz	“	“	32	41	18				73
Nahiye toplamı			9873	9650	6494	222	222	80	19967
Aliağa Çiftliği Köyü	Nahiye		105	85	103				190
	Merkezi								
Güzelhisar	“	“	254	251	125				505
Samurlu	“	“	156	111	62				267
Karpuzculu	“	“	34	33	12				67
Çıtak	“	“	237	190	77				427
Çaltılıdere	“	“	136	147	51				283
Çoraklar	“	“	82	75	25				157
Boz	“	“	197	188	73				385
Arab Çiftliği*	“	“	-	-	-	-	-	-	-
Nahiye toplamı			1201	1130	528				2331
Kaza toplamı			11074	10780	7022	222	222	80	22298

*Arab Çiftliği'nin sakinleri Rum idi.

Not: Tablonun alındığı yerdeki bilgiler aynen korunmuştur. Sadece sondaki toplam nüfus sütunu tarafımızdan ilave edilmiştir. Ayrıca tablodaki toplama ve dizgi hatalarına dokunulmamıştır.

Cumhuriyet döneminde nüfus dalgalanmalarına neden olan yegane olay, şüphesiz ki, mübadeledir. Menemen, en önemli iskan bölgelerinden biri olan Ege bölgesinde oldukça çok göç almış bir kazadır. Kazanın yerli halkının yanısıra Balkan muhacirleri ve mubadillerin eklenmesi ile nüfusta önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1926 yılı nüfus istatistiklerine göre, Menemen’de bu sene itibariyle, 1.024 hane 4.722 nüfus yeni mübadil, 519 hane 2.299 nüfus eski mübadil, 323 hane 1.227 nüfus gayr-i mübadil, 33 hane 119 nüfus mülteci, 5 hane 23 nüfus harikzede olmak üzere toplam 1.904 hane 8430 nüfus mübadil, gayr-i mübadil, mülteci ve harikzede bulunmaktadır.⁴³⁹ Yine aynı yıla ait daha spesifik olarak hazırlanmış bir cetvelde ise, Ortaköy’de 29 hane 114 nüfus mübadil, 1 hane 2 nüfus gayri mübadil, Tuzla Köyünde 23 hane 103 nüfus mübadil, 5 hane 17 nüfus gayr-i mübadil, Seyrek Köyünde 47 hane 223 nüfus mübadil, 186 hane 865 nüfus Balkan mübadili, 23 hane 74 nüfus gayr-i mübadil, Ulucak Köyü’nde 28 hane 126 nüfus mübadil, 123 hane 553 nüfus Balkan mübadili, 2 hane 11 nüfus gayr-i mübadil, Aliağa Nahiyesi’nde 78 hane 357 nüfus mübadil, 136 hane 619 nüfus Balkan mübadili, 37 hane 176 nüfus gayr-i mübadil olmak üzere toplam 713 hane, 3240 nüfus bulunmakta olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁹ T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiği, Hafız Ali Matbaası, İzmir, 1927, s.ny.

⁴⁴⁰ BCA, 272.12.57.149.7.

1927 yılı Devlet Salnamesi'ne göre, Menemen'in nüfusu, 13.134 kadın, 14.800'ü erkek olmak üzere toplam 27.934 olarak belirlenmiştir.⁴⁴¹ 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre ise, 15.082 erkek, 13.516 kadın olmak üzere Menemen Kazası nüfusu, 28.298 olarak tespit edilmiştir.⁴⁴²

1928 yılında Menemen Kazası'nın nüfusu 14.800'ü erkek, 13.134'ü kadın olmak üzere toplam 27.934'tür.⁴⁴³ Bu yıl itibariyle kasabada 2100 hane, 478 dükkan, 42 kahvehane bulunmaktaydı.⁴⁴⁴

1929-30 yıllarında, 15.082'si erkek, 13.216'sı kadın olmak üzere Menemen Kazası'nın toplam nüfusu 28.298'dir.⁴⁴⁵ 1929 yılı sonuna kadar Menemen Kazası dahilinde yerleştirilen göçmenlerin miktarı 1.165 hanede toplam 4.917 kişidir. Bu nüfusun 626 hanede 3.240'ı mübadil, 292 hanede 1.471'i mülteci nüfustur.⁴⁴⁶ Bu nüfusun gereği olarak, 1929 yılında Menemen sınırları içinde 4.835 özel, 46 resmi, 712 iktisadi, 36 dini amaçlarla kullanılan toplam 5.629 bina mevcuttur. Bunun yanında 201.823 dönüm arazi ve 11.247 dönüm bağ ve bahçe olarak kullanılan toprak mevcuttur.⁴⁴⁷

Tablo 7 -Menemen kazasının 1935 yılında köyler ve kadın erkek itibariyle nüfusu⁴⁴⁸

Yer	Erkek	Kadın	Toplam
Menemen şehri	8494	4883	13377
Merkez nahiyesi			
Asarlık	182	160	342
Balatçık	94	90	184
Bozköyü	179	169	348
Buruncuk	63	60	123
Çavuş	205	187	392
Doğaköyü	306	346	652
Günerli	87	69	156
Harmandalı	298	293	591
Hatundere	183	170	353
Haykıran (Belençukur)	594	671	1265
Helvacı	948	779	1727
Kaklıç	406	321	727

⁴⁴¹ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, yty., s.595.

⁴⁴² Matbuat Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.453.

⁴⁴³ Matbuat Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s.277.

⁴⁴⁴ Türkiye Salnamesi 1928, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, bty, s.876.

⁴⁴⁵ İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1929-30), Bilgi Matbaası, İzmir 1930, s.58.

⁴⁴⁶ T.C. İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, Marifet Matbaası, İzmir 1931, s.25.

⁴⁴⁷ İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1929-30), s.132-133.

⁴⁴⁸ Türkiye Cumhuriyet Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 İzmir Vilayeti, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s. 15-16.

Kesikköyü	255	185	440
Koyundere	210	192	402
Musabey	180	151	331
Sasalı	316	257	573
Seyrek	831	662	1493
Süzbeyli	117	77	194
Şehit Kemal	159	147	306
Tuzçullu	1040	276	1316
Türkelli	568	371	939
Ulucak	494	456	950
Yahşelli	74	76	150
Yanık	300	339	639
Merkez nahiye toplamı	8089	6504	14593
Aliğa nahiyesi			
Aliğa	883	519	1402
Çaltıdere	139	138	277
Çitak	216	207	423
Çoraklar	67	48	115
Güzelhisar	262	248	510
Kalabak	88	79	167
Karaköy	89	91	180
Karakuzu (Derici tepe)	282	314	596
Samurlu	410	179	589
Uzunhasanlar	122	116	238
Aliğa nahiyesi toplamı	2558	1939	4497
Emiralem nahiyesi			
Emiralem	335	299	634
Alaniçi	215	201	416
Ayvacık	129	111	240
Bozalan	132	139	271
Değirmendere	373	406	779
Durgutlar	73	77	150
Göktepe	201	191	392
Görece	142	129	271
Hasanlar	136	129	265
İğnedere	33	28	61
Süleymanlı	216	205	421
Telekler	96	84	180
Emiralem nahiyesi toplamı	2081	1999	4080
Nahiyeler ve köyler toplamı	12728	10442	23170
Menemen kazası toplamı	21222	15325	36547

1935 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Menemen Kazası'nın toplam nüfusu 36.547'dir. Bu nüfusun 21.222'si yani %58.1'i erkek, 15.325'i yani %41.9'u kadardır (Tablo 2). Kadın ve erkek nüfus arasındaki fark dikkat çekici boyutlardadır. Özellikle

toplam nüfusu 13377 olan şehirde, 8494 erkek nüfus ve neredeyse erkek nüfusun yarısı kadar olan 4883 kadın nüfus bulunması dikkat çekicidir. Bu durum akla özellikle Menemen olayından sonra, kaza merkezinde önemli miktarda asker barındırılmış olabileceğini getirmektedir. Nitekim bu tarihten beş yıl sonra şehrin nüfusu artacak yerde 12.634'e inmiştir⁴⁴⁹.

1935 sayım sonuçlarına göre 36.574 kişilik toplam nüfusun 13.377'si Menemen Kasabası'nda, 23.170'i ise nahiye ve köylerinde yaşamaktadır. Kazanın yüzölçümü 587 km² olduğuna göre km²'ye 43 kişi düşmektedir.⁴⁵⁰

3. İskân İşleri

Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısının sona erdirilmesi ile ortaya çıkan ulus devlet modeli yeni Türkiye Cumhuriyeti tarafından benimsenmiştir. Bu sürece en büyük katkı, Lozan Konferansı esnasında imzalanan "*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*" ile sağlanmıştır. Bu sözleşme İstanbul dışındaki Türkiye topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks Türk uyrukları ile, Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslüman Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923'ten itibaren zorunlu mübadelesini öngörüyordu.⁴⁵¹

Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Anadolu coğrafyasında yıllardan beri aktif halde olan nüfus hareketlerine yenilerinin eklenmesiyle büyük bir yerleştirme sorunu ortaya çıkmıştır. Uzun süren tartışmalı ortamlar ve çeşitli önerilerin ardından bir Bakanlık oluşturularak bu sorunla mücadele edilmesi fikri ortaya çıkmıştır. 13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulmasına yönelik yasa kabul edilmiş ve Bakan Mustafa Necati olmuştur. Bakanlık ortak müsteşarlık altında iki genel müdürlüğe ayrılmıştır. Bunlardan biri, "*Mübadele ve İskan Müdüriyeti Umumiyesi*", diğeri "*İmar Müdüriyet-i Umumiyesi*"ydi. 8 Kasım 1923'te "*Mübadele, İmar ve İskan Kanunu*" nun kabul edilmesinin ardından çalışmalara başlanmıştır.⁴⁵²

İzmir İktisat Kongresi esnasında, "...gelmiş ve gelecek muhacirlerin düzenli bir şekilde, geldikleri ülkelerin iklim ve arazisi ve ziraat usulleri ve mahsulatının türleri

⁴⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, (yy) [1954], s. 30.

⁴⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1937-1938**, Dereli Basımevi, İzmir 1939, s.9.

⁴⁵¹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele; Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.1.

⁴⁵² Arı, **Büyük Mübadele...**, s.31.

*dikkate alınarak iskan edilmeleri ve özellikle arazisi müsait olan Türk köylerine dağıtılmaları” kararlaştırılmıştır.*⁴⁵³

Merkez teşkilatlanmasının yanında “vilayet ve kaza merkezlerinde, vali ya da kaymakamların başkanlığı altında, muntaka müdüriyeti memurlarından bir, umur-ı tasarrufiye memurlarından bir ve maliye memurlarından bir kişi ile bir ziraat ve fen memuru, bir ölçücü ve bir katipten oluşan, “Tevzi ve Taksim Komisyonu” kurulmuştur. Vali yada kaymakamlar, kendi iş koşullarının elvermediği durumlarda, bu komisyonda çalışabilecek uygun bir vekil seçebilme yetkisine sahiptiler. Her komisyona, sayısı üçü geçmemek koşuluyla, kısmen göçmenlerden ve kısmen de yerli halktan becerikli kişilerin refakat etmesi uygun görüldü. Arazisi bölünecek olan yörenin, yerleştirilmiş göçmenleri arasından belirlenecek ihtiyar kurulu, bu komisyonun yardımcısı ve onur üyesi sayıldı. (...)Tevzi ve Taksim Komisyonu, dağıtılacak ve paylaşılacak olan toprağın ilk başta, sınırını belirlemek ve çizmekle görevliydi. Yani, çevre köylerin ve yörelerin ihtiyar heyetleri huzurunda, tapu kayıtlarına dayanıp, konunun öncesini ve o anki durumunu bilen kişilerin inandırıcı sözlerine bağlı olarak, emlak, arazi, arsa, bahçe, baltalık ve otlak sınırlarını belirleyip, çizimlerini yapıyorlardı. Toprağın sınırları çizilirken, yöredeki çevre köylerin ihtiyar heyetleri tarafından bir hak öne sürülürse, resmi belge gösterilmesi yoluyla, savın doğrulanmasına olanak tanınmaktaydı. Gösterilen belge, bu kurulu inandırıcı dayanaktan yoksunsa ve ihtiyar heyeti de savında ısrar ederse, kurul, resmi kayıtlara dayanan kanaati içinde, arazinin sınırlarını belirleyip, bölüştürülmesini ve dağıtımını yapabiliyordu. Bu sınırlamayı ve dağıtımı benimsemeyenler, ilgili mahkemeye başvurarak, haklarını aramakta özgürdüler. Yerli halkın tasarrufu altında bilinen emlak ve arazi de, dağıtım defterlerindeki özel bölüme kaydedilmeliydi.”⁴⁵⁴

Osmanlı Devleti’nden miras niteliğinde Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan nüfus hareketlerindeki tecrübeler sonunda tutulan bu temkinli yola rağmen arazinin bölüştürülmesi, dağıtılması ve ahalinin buraya yerleşmesi konuları Menemen Kazası’nda ilk günlerden itibaren bir kangren halini almış ve seneler boyunca öyle devam etmiştir. İskan memurlarının kötü muamelelerine maruz kalan mübadiller çok zor sosyal şartların yanısıra sağlık açısından da kötü dönemler geçirmişlerdir. Hatta basına yansıdığına göre, Menemen’de hemen her gün bu şartlara dayanamayanların cenazeleri kaldırılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Doğan adıyla yazan bir gazeteci, “bu

⁴⁵³ Ökçün, *Türkiye İktisat...*, s.402.

⁴⁵⁴ Arı, *Büyük Mübadele...*, s.134-135.

*insanlar, parlak vaatlerin, müspet beyanatların, memnuniyet bahş istatistiklerin içi boş yaldızlı hayallerden başka bir şey olmadığını görmekte-dirler” demiştir.*⁴⁵⁵

Ancak 1923 yılı sonlarında⁴⁵⁶ başlanabilen mübadele işlemlerinde Menemen’de bulunan muhacirlere arazi dağıtılmadığı ve Menemen’deki muhacirlerin iskan hakkında bir çok haksızlığa maruz kaldıklarının şikayetler yoluyla hükümete ulaşması üzerine, 1924 yılında bölgeye bir müfettiş gönderilmiştir. Müfettiş, *“arazi tevziatının yapılmadığına”* dair rapor vermiş ve bu rapor üzerine Menemen İskan Merkezi’ne hemen arazi dağıtımına başlanması emri verilmiştir.⁴⁵⁷ Aynı dönemde Vali Kazım Paşa da Menemen’i ziyaret ederek, iskan ve arazi dağıtımı konularında mübadillerin şikayet ve isteklerini dinlemiştir.⁴⁵⁸

Ancak tüm bu olumlu gibi görülen gelişmelere rağmen, 1924 yılı Ekim ayında hala Menemen’de iskan işleri düzenli olarak yürütülememekte ve buna sebep olarak iskan memuru gösterilmektedir. Eşref Efendi adındaki bu memurun hakkındaki *“Muhacirlerin haklarını tanımadığı, bütün müracaatları reddettiği ya da geciktirdiği, arzu ettiği muhacirlerin iskan ve mal dağıtım kayıtlarını incelemeye tabi tuttuğu, Balkan Harbi mübadil muhacirlerinin iskan hakkını tanımadığı ve bu muhacirleri bu haktan mahrum ettiği”* konularındaki şikayetler üzerine gelen müfettişler iskan ve arazi dağıtım defterlerinin Eşref Bey’in elinden alınarak, iskan işlerinin düzenlenmesi yönünde karar vermesiyle *“uzayıp duran bu işin pek az bir zamanda ve her mübadilin memnuniyetini sağlayacak şekilde bitmesi”* ümit edilmiştir.⁴⁵⁹ Menemen İskan Memuru Eşref Bey, -eğitim konusunda da değindiğimiz üzere- kız okulu binası yapılmak üzere seçilmiş olan üç binadan biri olan binayı kendisine ayırdığı için, bu konuda bir mücadeleye başlamış ve en nihayetinde İmar ve İskan Bakanlığından, *“vekaletin özel emri olmaksızın hiçbir hanenin tahliye edilip, mektep yapılamayacağı”* emrini almıştır. Mübadillerin şikayetleri üzerine gelen müfettiş tarafından Kırkağaç’a gönderilen Eşref Bey, Menemen’e tekrar tayin olmuş ve bu kez de, *“mübadillere ayrılmış hanelerin mektep haline getirilmesinin kanuna aykırı olduğunu”* kabul ettirmeyi başarmıştır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Doğan, “Menemen’de İskan İşleri”, **Sada-yı Hak**, 16 Haziran 1340, s.3.

⁴⁵⁶ Arı, **Büyük Mübadele...**, s.6.

⁴⁵⁷ “İskan Müfettişi Menemen’de”, **Sada-yı Hak**, 21 Ağustos 1340, s.2.

⁴⁵⁸ “Menemen’de”, **Sada-yı Hak**, 19 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.

⁴⁵⁹ Naslıç Muhacirleri adına Osman Necib, “Menemen’de İskan İşleri”, **Sada-yı Hak**, 28 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁴⁶⁰ “Bu Ne Zihniyet?”, **Sada-yı Hak**, 30 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

İskan işleri ağır-aksak ilerlerken ve mübadillerin sorunları artarken bir yandan da Menemen'e mübadillerin sevki devam etmiştir. Bunun gibi, 1925 yılında İngiliz Brese vapuruyla İzmir'e gelen 302 kişilik bir muhacir kafilesi trenle Menemen'e gönderilmiştir.⁴⁶¹

1926 yılı sonunda Menemen'de mübadillere, 1.396 hane, 50 dükkan, fırın ve mağaza, 261 dönüm bahçe, 6.222 dönüm bağ, 75.422 dönüm tarla, 1.035 adet zeytin ağacı, 1 fabrika, 1 çiftlik dağıtılmıştır.⁴⁶²

İçişleri Bakanlığına bağlı Mülkiye Müfettişi Hasan Faik aynı yıl iskan işlerini teftiş amacıyla Menemen Kazası'na gönderilmiştir. 1926 yılı sonunda sunduğu raporunda iskan işlerinin aksayan yönlerini, aksama sebeplerini Menemen Kazası İskan Müdürü İsmail Hakkı Bey'in beyanlarına ve kendi incelemelerine dayanarak sunmuştur. Genel şikayetler; mübadillere ev verilmemesi, ev olarak verilen yerlerin harabe haline gelmiş, kümes benzeri yapılar olması, kalabalık olan ailelere göre evlerin küçük olması, insanların istif vaziyetinde buralarda yaşamak zorunda bırakılmaları, ev verilen ailelerin bir süre sonra jandarma veya iskan memurları tarafından bu evlerden zorla çıkartılmaları, mübadillere verilecek olan evlerin zengin kişilere verilmesi gibi başlıklar altında toplayabilmekteyiz.⁴⁶³

Sorunların en büyük kaynağı ise, Yunanlıların Menemen'i terk ederken vergi defterlerini götürmüş olmalarından dolayı "*emval-i metruke*" olarak kabul edilen arazi, bağ ve bahçelerin tesbit edilememesi olmuştur. Bu belirsiz durum mal dağıtımı ve iskan konularındaki tüm karmaşanın çıkış noktası durumuna gelmiştir. Emval-i Metrukeyi belirlemek amacıyla, iki komisyon kurularak metruk alanları tespit amaçlı çalışmalar başlatılmıştır. Bu konuda Menemen halkından bazı kimselerin beyanları esas alınmış ve bu sırada müracaat eden herkese bağ, bahçe ve arazi dağıtılmış, ancak bu işlemler esnasında bir esas göz önünde bulundurulmamış ve düzgün kayıt tutulmamıştır.⁴⁶⁴

İskan Memuru Malik Efendi, zamanında, önceden tutulmuş ancak çizikler ve çeşitli düzeltmelerle anlaşılabilir hale gelen defterleri düzgün kayıtlar haline getirerek esas defterlerin kaydına başlamış ve bu kayıtları hazırlarken sevk jurnallerinden ve her muhacirden aldığı beyannamelerden de faydalanmıştır. Böylece yapılan kayıtlar ile 467

⁴⁶¹ "Menemen'e Sevk Olundular", **Ahenk**, 24 Kanun-u Sani 1341, s.2.

⁴⁶² **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiği**, s.ny.

⁴⁶³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.2-3.

⁴⁶⁴ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.2-3.

sayısına ulaşılmıştır. Ancak, bu gayrete rağmen bu kayıtlar her türlü ayrıntıyı içermediğinden sağlıklı olmamıştır. İskan Müdürü İsmail Hakkı Bey ve Malik Efendi arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bu iş yarım kalmıştır.⁴⁶⁵

Kazada bulunan emval-i metruke miktarını sağlıklı bir şekilde tespit edecek kayıtların ve defterlerin bulunmaması iskan ve dağıtım işlerini zorlaştırmış ve bu sorunları halletmek için kullanılan usuller sorunları çözmede yetersiz kalmıştır. Varolan tapu kayıtlarının yeterli bilgileri içermemesinden dolayı “*tespit-i arazi*” usulü benimsenmiş ancak, kaza arazisi çok geniş olduğundan tespit defterlerinde yer almayan bağ, bahçe ve arazinin Rumlardan sonra bölgenin yerli halkı tarafından kullanılmaya başlandığı görülmüştür.⁴⁶⁶

Hasan Faik Bey’in raporuna göre, dağıtım esnasında arazinin fazla olduğu yerlerde, muhacirlere daha çok arazi, bağ, bahçenin verildiği belirtilmektedir. Bu durum bize dağıtım esnasında belli bir oranın olmadığını, mevcut kanuni hükümlerden ziyade keyfi bir uygulamanın olduğunu göstermektedir. Nitekim raporun 11 Kanunuevvel 1926 tarihli diğer nüshasında “*iki nüfuslu bir aileye 54 dönüm hububat, 8 dönüm tütün tarlası, 6 dönüm bağ, 46 ağaç zeytin verilmişken, yine iki nüfuslu bir başka aileye, 36 dönüm hububat, 10 dönüm tütün tarlası, 5 dönüm bağ tahsis edildiği, üç nüfuslu ailelerin bir kısmına 49 dönüm hububat, 10 dönüm tütün tarlası, 5 dönüm bağ, 40 ağaç zeytin verilmiştir. Dört nüfuslu ailelere; 60-80 dönüm hububat, 10 dönüm tütün, 3-7 dönüm bağ, 45-50 ağaç zeytin, beş nüfuslu ailelere; 60 dönüm hububat, 10 dönüm tütün tarlası, 9 dönüm bağ, 43 ağaç zeytin*” verildiğine dair bilgi mevcuttur. Kendi arasında adaletsiz olan bu dağıtım, iskan talimatnamesine de aykırı bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Dağıtım oranları konusunda keyfi davranılması sonucunda, ilerleyen yıllarda, mübadillerden kendisine fazla mal verildiği tespit edilen kişilerden, bu fazlalık geri istenmiş ve mübadiller zor durumda bırakılmıştır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.4-5.

⁴⁶⁶ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.6-7.

⁴⁶⁷ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.11-12.

⁴⁶⁸ Selanik muhacirlerinden Mustafa oğlu Hasan ile İsmail oğlu Murat’a kaymakamlık ve İskan Müdürlüğü tarafından, müştereken işletilmek üzere verilen on iki dönüm bağ, bu iki kişi buraya pek çok masraf yaptığı halde kaymakamlık tarafından geri alınmak istenmiştir. “Menemen’de Bir Bağ Meselesi”, **Sada-yı Hak**, 4 Haziran 1340, s.3; Menemen’de iskan edilmiş olan Halil Dayı oğlu Hüseyin adında ihtiyar bir adam ve dört kişilik ailesine verilmiş olan dokuz dönüm bağın üç dönümü, paylaşım işleminden üç sene sonra “fazladan verildiği” gerekçesiyle geri alınmıştır. Ancak muhacir Hüseyin hem bu bağa üç yıldır 500 liradan fazla para harcamış hem de davanın keşif masraflarını da ödemek zorunda kalmıştır. “Üç Sene Sonra”, **Hizmet**, 19 Haziran 1927, s.2; 1928 yılında ise, Avukat Mustafa Bey isimli bir kişinin fazla mal aldığı ihbar edilmiş ve iddia -kanıtlandığı halde malların bir

İskan ve dağıtım işlerinde görülen bu aksamalardan, iskan memurları mesul tutulmuş ve bunun başlıca sebebinin tayini çıkan memurların o zamana kadar yapılagelmiş işlemlerle ilgili olarak yerlerine gelen memurlara ve amirlerine bilgi vermemelerinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Rapora göre, tüm bu aksamalara rağmen, Menemen Kazası dahilinde iskan işlerinin nispeten daha sorunsuz ve başarılı bir şekilde yürütüldüğü yerler de mevcuttur. Bunlardan biri olan Aliğa Nahiyesinde, Nahiye Müdürünün başkanlığında mahalli bir heyet kurularak dağıtım yapılmıştır. 31 Mart 1341 tarihinde onaylanmış olan defterdeki kayıtlara göre, nüfus miktarı gözönüne alınmaksızın her haneye elli dönüm tarla ve iki dönüm bağ verilmiş böylece 235 haneye arazi dağıtımı yapılmıştır. Aynı şekilde, usul ve talimatlara uygun olarak yapılmış bir diğer dağıtım ise, Ulucak köyünde yapılmıştır. 1'den 154 sıra numarasına kadar hane, arazi ve bağ dağıtımı 25 Şubat 1341 tarihinde muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından imzalanarak, onaylanmıştır. Daha sonra bu rakam 166'ya kadar yükseltilmiştir.⁴⁶⁹

Menemen İskan Müdürü İsmail Hakkı Bey, ıslahı imkansız hale gelmiş olan arazi dağıtım işine hiç yokmuş gibi kabul edilerek yeniden başlanılacağını belirtmiştir. Oluşturulmuş olan "*Tespit-i Arazi Komisyonu*" tüm bu suistimalleri sona erdirmek amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Dağıtım işlemleri esnasında birçok suistimalin yapıldığı tespit edilmiş olan, Seyreköy'den başlayan çalışmalar Günerli, Ortaköy, Aliğa Nahiyesi ile devam edecektir. Raporda, bu komisyonun çalışmalarının sonuçlarına göre, dağıtım işlerinin, usul ve talimatnamelere uygun olarak yapılacağı taahhütü verilmiştir. Rapor sonunda, İskan Müdüründen, Şubat 1927 sonuna kadar, görülen eksiklerin giderilmesi ve verilen sözlerin yerine getirilmesi istenmiştir.⁴⁷⁰

Raporda belirtilenlerden yola çıkarak, iskan işlerinin sadece, mübadillere kalacak yer ve işleyecek arazi, bağ, bahçe dağıtımıyla sınırlı olmadığını hane tamiri, tohumluk, hayvan ve zirai araç yardımı yapıldığını da görmekteyiz.⁴⁷¹ Kuşkusuz ki, bu tutumdaki başlıca amaç, mübadilleri bir an önce üretime kazandırmaktır.⁴⁷² Rapora göre, Menemen Kazasında 44, Aliğa Nahiyesi merkezinde 182, Günerli köyünde 26 hanenin tamir

kısmı geri alınmak üzere- İl Nüfus Komisyonu tarafından araştırılmaya başlanmıştır. "Fazla Mal Almış", **Hizmet**, 1 Teşrin-i Evvel 1928, s.2.

⁴⁶⁹ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.13-16.

⁴⁷⁰ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.25-26.

⁴⁷¹ BCA, **Dahiliye Vekaleti**, 272.12.50.110.1, s.19-20.

⁴⁷² Arı, **Büyük Mübadele...**, s.143.

ettirilip yetkili kişiler tarafından evrakın ve hesaplarının Mimar Haydar Bey'e ve maliyeye devredildiği bildirilmektedir.⁴⁷³

İskan Kanunu'nun öngördüğü biçimde yerleştirilen göçmenlerden yardıma gereksinecek derecede yoksul olanların üretime geçiş süreçlerini hızlandırmak için, çift sürmeyi kolaylaştıracak malzeme dağıtılmıştı. Bu tür ailelerden çift hayvanı bulunmayanlara, her aile için bir ya da iki baş büyükbaş hayvanla, gereksinim derecelerine ve tarım yapılacak arazinin büyüklüğüne göre, "aynen ya da bedelen" tarım araçları ile tohumluk ya da bunların parasal karşılığı dağıtılmaktaydı.⁴⁷⁴ Bunun yanısıra büyük bölümü ziraatle uğraşan mübadillere tohumluk yardımı yapılmıştır. Menemen'de 1924 senesinde Duyun-u Umumiye ambarından 2.088 lira 84 kuruş tutarında, 16.068 okka arpa alınmış ve hariçten 1.550 lira tutarında (10.509 kıyye) mısır alınmış ve bunlar çeşitli mahallerde iskan edilmiş 643 haneye dağıtılmıştır. Ayrıca Varidat-ı Mahsusa İdaresi tarafından 1924 yılının Ekim, Kasım ve Aralık aylarında üç kez 2.552 lira 85 kuruş tutarında 20.068 okka tohumluk buğday verilmiştir. Bunun yanısıra 22 Ekim 1924 tarihinde Duyun-u Umumiye ambarından alınan 4.000 okka arpa ve 4.000 okka buğdayın kaydı bulunmamaktadır. Bu kısım dağıtılmamasına rağmen ambarda mevcut olduğu düşünülmüş ve dağıtım mahallerinin gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca, ekilen tohumu işleyecek alet ihtiyacı da düşünülmüştür. 1925 senesinde İzmir'de Dördüncü Mıntika Müdüriyetinden gönderilen 1.080 lira tutarında 90 adet pulluk dağıtılmıştır. 26 Mayıs 1926 tarihinde verilen 1.200 liralık yardım ile Menemen Muhacir Komisyonunun 20 Ekim 1923 tarihindeki kararına bina'en 19 iyi eşek ve 81 iyi çift hayvanı dağıtılmıştır.⁴⁷⁵

1926 yılında, iskan konusunda hala sorunlar yaşanmaya devam etmesine rağmen, yerleştirilmiş olan muhacirlerin çalışmaları da ürünlerini vermeye başlamıştır. O sene, piyasada yüksek fiyatla satılmış olan Aliğa tütününü tamamıyla muhacirler tarafından yetiştirilmiştir.⁴⁷⁶

1928 yılında Menemen'in yanısıra Tire, Torbalı, Kuşadası, Bergama, Kemalpaşa kazalarındaki iskan işlerini düzenlemekle görevlendirilen Kemal Bey, bu görevini başarıyla icra etmiştir.⁴⁷⁷

⁴⁷³ BCA, **DahiliyeVekaleti**, 272.12.50.110.1, s.19-20.

⁴⁷⁴ Arı, **Büyük Mübadele...**, s.144.

⁴⁷⁵ BCA, **DahiliyeVekaleti**, 272.12.50.110.1, s.19-22.

⁴⁷⁶ "Menemen Haberleri", **Yanık Yurd**, 26 Kanun-u Sani 1926, s.2.

⁴⁷⁷ "Küçük Haberler", **Anadolu**, 1 Temmuz 1928, s.2.

Menemende de diğer il ve ilçelerde olduğu gibi mevcut hanelerin sayımı yapılmıştır. “*Tahrir-i Müsakkafat*” olarak adlandırılan bu işlem öncelikle vergilendirmeye yönelik mali bir işlemdir. Ancak, iskan işlemleri esnasında mübadillere hanelerin dağıtımında “*Tahrir-i Müsakkafat Komisyonları*”nın raporlarından da yararlanıldığını görmekteyiz. Tahrir-i Müsakkafat işlemi esnasında yaşanan en büyük problem, bu işlemin bir türlü bitirilememesi olmuştur. Basında sık sık, hane sayımının bittiğine dair haberler çıkmış ancak akabinde bu haberler yalanlanmıştır.⁴⁷⁸ Bu durum tüm vilayet için söz konusudur, diyebiliriz.⁴⁷⁹ Başta Menemen, Çeşme, Ödemiş, Bayındır, Bergama olmak üzere il genelinde komisyonlar ya vaktinde işlerini bitirememişler ya da itirazlar ve verilen dilekçelerle ilgili işlemlerle uğraşmaya devam etmişlerdir.⁴⁸⁰

1929 yılında Menemen Kazasında elde olan 88 dosyadan 23’ünün işlemi tamamen bitirilmiş, 10’unun ilk işlemleri tamamlanmış ve diğerlerinin incelemesine devam edilmiştir. Toplam 695 mülk edindirme dosyasının işlemleri bitirilmiştir.⁴⁸¹ Menemen İskan Memurluğuna 1930 yılında İskan Müdürlüğü Merkez İstatistik Memuru Sıtkı Bey atanmıştır.⁴⁸²

1931 yılında Nüfus Müdürü Hikmet Ali Bey, Menemen ve Foça Nüfus Dairelerini teftiş etmiştir.⁴⁸³

Menemen Kazası iskan işleri bu anlamda diğer kazalar göre daha hızlı neticelenmiştir, diyebiliriz. Ancak buna rağmen, 1932 yılında dahi halen “ arazi tevziatında yapılan bazı yolsuzluklar” konusu gündeme gelmiştir. Bazı arazilerin sınırları doğru fakat miktarları –çok olduğu halde- az gösterildiğine dair iddialar mevcuttu.⁴⁸⁴

Genel anlamda İzmir şehrinde, dar anlamda ise, Menemen Kazasında başarılı bir iskan siyasetinden bahsedemeyiz. Genelde hakim olan “göç eden ilk kuşağın kayıp kuşak” olduğu fikri bu siyasetin başarısızlığını da kanıtlar niteliktedir.

⁴⁷⁸ “Menemen’de Tahrir-i Müsakkafat Bitti”, **Anadolu**, 1 Eylül 1927, s.2; “Tahrir-i Müsakkafat Faaliyeti”, **Anadolu**, 15 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

⁴⁷⁹ “Tahrir-i Müsakkafat İşleri”, **Anadolu**, 7 Teşrin-i Evvel 1928, s.2.

⁴⁸⁰ “Kazalarda Tahrir-i Müsakkafat”, **Anadolu**, 18 Teşrin-i Sani 1928, s.2.

⁴⁸¹ “İskan İşleri Ne Halde?”, **Anadolu**, 13 Ağustos 1929, s.2.

⁴⁸² “İskanda Tayinler”, **Hizmet**, 21 Mart 1930, s.3.

⁴⁸³ “Teftiş”, **Yeni Asır**, 15 Nisan 1931, s.2.

⁴⁸⁴ “Menemen’de İskan ve Maliyede Büyük Tahkikat Var”, **Hizmet**, 25 Kanun-u Evvel 1932, s.2.

B. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri

1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim

1881 yılında kaza merkezinde bir Rüştîye Okulu vardır. Muallim-i evvel Ahmet Efendi'nin görev yaptığı bu okulda 33 öğrenci öğrenim görmektedir. Ortaokulun bulunduğu bir bölgede çok sayıda ilkokulunda bulunacağı kuşkusuzdur. Öyle ki, İzmir İdadi Mektebinde dersler sadece gündüz yapıldığı için buraya kazalardan öğrenciler gelemediğinden okulun yatılı olması konusunda 1887 yılında birer vekil tayin ederek sadrazama arzuhal gönderen kazalardan biri de Menemen'dir.⁴⁸⁵

1887 yılında kaza merkezinde kız çocukları için bir “*Mekteb-i İnas*” açılmıştır. Gündüz eğitim veren okulda yatılı öğrencilerde bulunmaktadır. 1926 yılına kadar bu adla anılan okul, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile karma eğitime geçmiş ve birkaç defa bina değiştirdikten sonra “*Şehit Kemal İlkokulu*” adını almıştır. 1894 yılında ise, usta yanında çalışan çocuklara ilkokul seviyesinde çıraklık okulları açılmıştır. Buraya istendiği takdirde usta ve kalfalarda devam edebileceklerdi. Dilbilgisi, matematik, tarih, coğrafya ve islami ilimler ders programının temelini oluşturunuyordu.⁴⁸⁶

1901 yılında 42 köyü olan Menemen Kazası'nda, 43 ilkokul, 1 rüştiye, 1 kız okulu, 2 medrese, 4 gayrimüslim okulu vardır. İlkokulların bir bölümünün “Mahalle Mektebi” olması ihtimali çok büyüktür.⁴⁸⁷ Bu sayılara bakıldığında Menemendeki okur-yazar oranının yüksek olduğu düşünülmektedir.

Menemen'in ileri gelenleri maddi imkanlarını birleştirerek Doğolcu İbrahim Efendi'nin yönetiminde, Avrupai tarzda eğitim veren “*Taşmescit Sıbyan Mektebi*”ni açmışlardır. Yine bu yıllarda Hüseyin Ağa Camii yanında “İbtidaiye” ve buna bağlı olarak “*Rüştiye*” açılmıştır. Böylece, Menemendeki ortaokul sayısı ikiye çıkmıştır.⁴⁸⁸

1910 yılında Batılı düşüncenin tüm memlekette yaygınlaştırılması ve eğitimin laikleştirilmesi çalışmaları dahilinde Sıbyan Mektebi yeni bir binada ve yeni bir müfredat ile çalışmaya başlar. Kısa bir süre sonra daha büyük bir bina olan Seyreköylü Mehmet Ağa'nın evine taşınan okulun başına Eşref Hoca getirilir. Bir süre sonra bu okulun ikinci bölümü olan ortaokul kısmı açılır. Aynı zamanda kız öğrenciler için,

⁴⁸⁵ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.152.

⁴⁸⁶ Tutsak, *İzmir'de Eğitim...*, s.203.

⁴⁸⁷ “Menemen'de Okullaşma Tarihçesi”, *Menemen'in Sesi*, 31 Mayıs 1989, s.5.

⁴⁸⁸ “Menemen'de Okullaşma...”, *Menemen'in Sesi*, 31 Mayıs 1989, s.5.

Hüsnü Evliyaoğlu'nun binasında öğrenim sürdürülür. 1914'te okulun ortaokul kısmı kapatılır. İlkokul bölümü 1918 yılına kadar öğrenime devam eder. 1918'de okul mevcudunun çoğalması üzerine ilkokul kısmı “ikinci” ve “üçüncü” bölümleri de açılır. 1923 yılında üçüncü kısma “Numune Mektebi” adı verilir. 1925'ten sonra ise Birinci Mektep olarak anılan okula “Şehit Kemal”, İkinci Mektep olarak anılan okula da “Tevfik Fikret” adı verilir.⁴⁸⁹ 1919 yılında İzmir Sancağında 127 medrese binasının bulunduğu tesbit edilmiştir ki, bunlardan 3'ü Menemen Kazasında bulunmaktaydı.⁴⁹⁰

Cumhuriyete kadar olan dönemde Menemen'de en çok yazılan, çizilen ve konuşulan konu eğitimidir. İlkokulu bitiren çocuklar ortaokula devam etmeleri yönünde teşvik görmüşlerdi. 1902 yılında eğitim masraflarının Menemen'de kurulan “Maarif Vakfı” aracılığı ile yerel imkanlar kullanılarak elde edilmesi, o dönem için oldukça ileri bir uygulamadır. Vakfa ait dükkan gelirleri, eğitimsever varlıklı kesimlerden alınan yardımlarla vakıf maddi anlamda güçlü hale gelmiştir. Hatta vakıf gelirlerinin ilkokulların maaş ve masraflarını karşılamaya yettiği ve tek öğretmenle idaresi güç olan ortaokula maaşı vakıfça ödenmek üzere bir öğretmen adayı arandığı da olmuştur.⁴⁹¹

2. Cumhuriyet Dönemi Eğitim

a. Eğitimle İlgili Gelişmeler

Yunan işgali sadece bir toprak parçasını ele geçirme amacıyla değil, tüm devlet kurumlarını elde ederek onları Yunanlaştırmayı da hedeflemiş bir teşkilatlanma faaliyeti olmuştur. Bu faaliyet özellikle eğitim kurumları üzerinde yoğunlaşmıştır. İşgal bölgeleri genelinde eğitim kurumlarının bir kısmı kapatılmış, bir bölümü işlemez hale getirilmiş, ancak bunlarla da yetinilmeyerek öğretimin sürdürüldüğü okullarda ders programlarını da diledikleri biçimde değiştirmişlerdir.⁴⁹² Bunların yanında, kazalardaki gayr-ı müslim okullarının sayısında artış gözlenmiştir. Menemen Kazası'nda 1901 yılında 4 adet gayr-ı müslimlere ait okul mevcutken, işgal dönemi olan 1921-1922 yıllarında Menemen Kazası'nda sadece Rumlara ait toplam 6 adet okul bulunmaktadır. Okulların 8 bayan, 8 erkek öğretmeni mevcut olup, 468 erkek, 487 kız olmak üzere toplam 955 öğrencileri bulunmaktaydı.⁴⁹³

⁴⁸⁹ “Menemen'de Okullaşma...”, **Menemen'in Sesi**, 31 Mayıs 1989, s.5.

⁴⁹⁰ Tutsak, **İzmir'de Eğitim...**, s.44.

⁴⁹¹ Doğer, **İlk İskanlardan ...**, s.121.

⁴⁹² Kamil Su, **Sevr Anlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.47.

⁴⁹³ Berber, **Sancılı...**, s.442.

1911’de başlayıp 1922’ye kadar süren uzun savaş yılları, Anadolu’nun her tarafında olduğu gibi Menemen’de de eğitim ve kültür ağırlıklı çalışmaları çok aksatmıştır. Köylerdeki mahalle ve sıbyan mekteplerinin hemen hemen tamamı ile ilçe merkezindeki ortaokulların ikisinin de kapanmasına sebep oldu.⁴⁹⁴

Cumhuriyet Dönemiyle birlikte ilk olarak ilkokullar tekrar ve çok daha fazla sayıda açılmaya başlandı. Bu dönemde, Menemen Kazası dahilinde eğitim faaliyetlerini tayinler ve okul inşaatları olarak iki bölümde inceleyebiliriz. Özellikle ilk yıllarda tayinlere öncelik verilmekte iken özellikle 1930’lu yıllarda okul inşaatları hız kazanmış ve hemen hemen tüm köylerde okul yapılmış yada en azından hizmet yakınlaştırılmıştır. Menemen Kazasında işgal döneminden önce iki ortaokul mevcutken, Cumhuriyet döneminde ancak 1943 yılında bir ortaokul açılabilmiştir.⁴⁹⁵

1923 yılında Menemen’de; merkez kazada resmi, gündüz eğitim veren, binası hükümete ait olan Merkez Numune Erkek ve Kız okulları, köylerde ise karma eğitim yapan, ilkokullar bulunmaktadır. Söz konusu köy okullarından Helvacı, Emiralem, Yanık, Çukur, Kaklıç, Ulucak, Musabey, Çıtak köylerindeki okulların binaları hükümete ait iken, Seyrek, Doğa köylerinin okul binaları ise köy sakinleri tarafından yapılmıştır. Aliğa Çiftliği Nahiyesindeki okul ise terkedilmiş mallar arasından seçilmiştir.⁴⁹⁶

1923 senesinde kaza merkezinde, Menemen Numune Okulu Müdürü Muhiddin Hakkı Efendi, öğretmenler Ziya, Celal, Avni, Kemal, Cemal, Osman, Musa Kâzım Efendiler, Merkez Kız Numune Okulu Başöğretmeni Osman Efendi, diğer öğretmenler Nimet, Makbule, Cemile, Zehra, Nezihâ ve vekil öğretmen Faika Hanımlar görevlendirilmiştir. Helvacı Köyü Başöğretmeni Ömer Hıfzı Efendi ve öğretmen Saniye Hanım, Doğa Köyü, öğretmen İsmail Hakkı Efendi, Çukur Köyü öğretmen Rahmi Efendi, Emiralem Köyü Başöğretmeni Mustafa Şefik ve öğretmen Süleyman Sami Efendiler, Ulucak Köyü Başöğretmeni Hüseyin Fehmi Efendi ve Naciye Hanım, Kaklıç Köyü öğretmen İsmail Efendi, Yanık Köyü öğretmen Abdullah Efendi, Aliğa Nahiyesi öğretmen Hasan Tahsin Efendi görevlendirilmiş iken, Sirek (Seyrek) Köyünde öğretmen bulunmamaktaydı.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ “Menemen’de Okullaşma...”, **Menemen’in Sesi**, 31 Mayıs 1989, s.5.

⁴⁹⁵ Tutsak, **İzmir’de Eğitim...**, s.303.

⁴⁹⁶ **1923 Senesi İzmir...**, s.172-173.

⁴⁹⁷ **1923 Senesi İzmir...**, s.134-135.

1923 yılında Menemen’de tahsil çağında İslam ahaliden 1103 erkek, 1078 kız, Gayrimüslim ahaliden ise, 22 erkek, 22 kız bulunmakta iken bunlardan sadece İslam ahaliden 513 erkek, 120 kız okula devam etmiştir. İslamlardan 590 erkek, 958 kız, Gayrimüslim ahaliden ise, 22 erkek, 22 kız okula gitmemiştir. Bu bilgileri içeren istatistikte, 7-14 yaş arasında bulunan çocuklar göz önünde bulundurularak Menemen’de 3 kız okuluna ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁸ Sene sonu sınavlarında toplam 633 öğrenciden 346 erkek ve 80 kız öğrenci sınıf atlarken, 166 erkek ve 40 kız öğrenci sınıfta kalmıştır. Hastalık, ölüm, nakil ve sair sebeplerle 44 öğrenci okulu terketmiştir. Öğrencilerin velileri meslekleri açısından; 9’u din adamı, 50’si memur, 3’ü çeşitli meslek gruplarından, 20’si tüccar, 43’ü sanatkar, 281’i ziraatçı, 227’si diğer sınıflar olarak gruplandırılmıştır.⁴⁹⁹

1925-1926 ders yılında Menemen’de 1 kız, 1 erkek ve 14 karma olmak üzere toplam 16 okul, 23 erkek, 7 bayan olmak üzere toplam 30 öğretmen, tahsil çağında 2.551 çocuk bulunmakta ve bunlardan 848 erkek, 352 kız toplam 1.200’ü okula devam etmektedir.⁵⁰⁰

1927-28 ders yılında Menemen’de 1 kız, 1 erkek, 14 karma olmak üzere 16 okul, tahsil çağında 2.550 öğrenci vardı. Bunların 315’i kız, 740’ı erkek olmak üzere 1.055’i okula gidebiliyordu.⁵⁰¹

1933 yılında Menemen’in merkezinde ve köylerinde toplam 18 okul, 36 öğretmen, 970 erkek ve 720 kız öğrenci bulunmaktadır. Ancak bu öğrenci sayısının yeni yapılan okullar sayesinde bir daha ki senelerde artacağı ümit edilmiştir.⁵⁰²

Menemende öncelikle mevcut ilkokullara yoğun olarak öğretmen tayinleri yapıldığı görülmektedir. 1923 yılında Menemen’de toplam 13 okul ve –ikisi Başöğretmen olmak üzere- 500 ila 1000 kuruş maaşlı 20 öğretmen mevcuttur.⁵⁰³ 1925-26 ders yılında öğretmen sayısı 30’a, 1932-33 ders yıllarında ise öğretmen sayısı 35’e yükselmiştir.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ 1923 Senesi İzmir..., s.280-281.

⁴⁹⁹ 1923 Senesi İzmir..., s.202-203.

⁵⁰⁰ İzmir Vilayeti 1926 ..., s.ny.

⁵⁰¹ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s.590-591.

⁵⁰² Maarif Memuru Kemal, “Menemen Maarifi Vaziyeti”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12 (15 Eylül 1933), s.11.

⁵⁰³ 1923 Senesi İzmir..., s.230-231.

⁵⁰⁴ Tutsak, **İzmir’de Eğitim...**, s.301.

Yıllara göre, Cumhuriyetin ilk on yılında Menemen Kazasına tayin olan öğretmenler aşağıda verilmiştir:

1923'te Menemen Numune Mektebi resim, el işleri ve müzik öğretmenliğine 800 kuruş maaşla Avni Efendi tayin edilmiştir.⁵⁰⁵

1924'te Menemen'in Merkez Erkek Okulu'nun 900 kuruş maaşlı öğretmen kadrosuna İhtiyat Zabitlerinden Mahmut Münip Bey⁵⁰⁶, 1000 kuruş maaşlı öğretmen kadrosuna ise Nuri Bey⁵⁰⁷, Harmandalı köyüne 250 kuruş maaşla Hafız Mustafa Efendi⁵⁰⁸, Emiralem Nahiyesi öğretmeni Mustafa Şefik Efendi Ulucak köyüne⁵⁰⁹ tayin edilmişlerdir.

1927'de Emiralem'e 1500 kuruş maaşla Kâzım Bey, Menemen Zafer İlkokulu'na Hayriye İskender Hanım tayin olunmuşlardır.⁵¹⁰

1928 yılında Çukur Köyü öğretmenliğine 1500 kuruş maaşla Manisa Merkez Anaokulu'ndan Masfi Hanım⁵¹¹, Menemen Merkez Mektebi öğretmenlerinden Yusuf Ziya Bey Helvacı Köyü öğretmenliğine⁵¹², Menemen Zafer Mektebi kadrosundan Hediye Hanım, Menemen Üçüncü Mektep öğretmenliğine⁵¹³ atanmıştır.

1929 yılında Bornova Kars Mektebi'nden Mediha Hanım Çıttakköye⁵¹⁴, yeni mezun Abidin Bey Menemen Üçüncü Mektebine⁵¹⁵ tayin edilmişlerdir. Yapılan tayinlerin yanısıra ders yıllarında “say ü gayret ve hüsn-i hizmet” gösteren muallimler takdirname almaktaydılar. 1929 yılında takdirname alan öğretmenler arasında Menemen'in Güzelhisar köyü Başmuallimi İsmail Hakkı Bey de vardır.⁵¹⁶ Bir ay kadar sonra Güzelhisar'dan Emiralem'e tayin olan İsmail Hakkı Bey'in aynı kişi olması ihtimali büyüktür.⁵¹⁷

⁵⁰⁵ “Maarif Tayinleri”, **Türk Sesi**, 13 *Teşrin-i Sani* 1339, s.2.

⁵⁰⁶ “Tayin”, **Ahenk**, 11 Kanun-u sani 1340, s.2.

⁵⁰⁷ “Tayin”, **Ahenk**, 16 Mart 1340, s.3.

⁵⁰⁸ “Maarif Tayinleri”, **Sada-yı Hak**, 29 Ağustos 1340, s.2.

⁵⁰⁹ “Maarif Tayinleri”, **Sada-yı Hak**, 14 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁵¹⁰ “Maarif Tayinleri”, **Memleket**, 15 Eylül 1927, s.2.

⁵¹¹ “Muallim Tayinleri”, **Hizmet**, 5 Kanun-u sani 1928, s.2.

⁵¹² “Yeni Maarif Kadrosu Tesbit Edildi”, **Hizmet**, 16 Kanun-u sani 1928, s.2.

⁵¹³ “Tayin”, **Hizmet**, 7 *Teşrin-i Sani* 1928, s.2.

⁵¹⁴ “Muallim Tayinleri”, **Hizmet**, 11 Birinciteşrin 1929, s.2.

⁵¹⁵ “Yeni Muallimler”, **Hizmet**, 18 Birinciteşrin 1929, s.2.

⁵¹⁶ “Çalışkan Muallimler”, **Hizmet**, 16 Birinciteşrin 1929, s.1; “Takdirname”, **Yeni Asır**, 17 Teşrin-i Evvel 1929, s.2.

⁵¹⁷ “Muallimler Arasında Mühim Tebeddülât Olmuştur”, **Hizmet**, 8 İkinciteşrin 1929, s.1.

1930 yılında Emiralem Nahiyesi'ne İzzet Melih Bey⁵¹⁸, Çukur Köye Şevki Bey⁵¹⁹ tayin edilmiştir.

1932 yılında Menemen Merkez Kubilay İlkokulu öğretmenlerinden Akile Hanım ile Tire Üçüncü Mektep öğretmenlerinden Kemal Bey ile eşi İkinci Mektep Muallimi Zehra Hanım arasında becayiş yapılmıştır.⁵²⁰

1933 yılında Buca Üçüncü Mektebi'nden Zeynep, İçelden Sahir, Kırkağaçtan Saadet Hanımlar Menemen Şehit Kemal Bey İlkokulu'na ve İçelden Rayigan Hanım Menemen Kubilay Mektebine tayin olunmuşlardır.⁵²¹

Bu dönemde tayinlere rağmen halen öğretmen açığının olduğu görülmektedir. Örneğin, 1927 yılında Menemen'in Tuzçaylı köyünde bir okul olmasına rağmen öğretmen bulunmaması üzerine maarif vergisini düzenli ödeyen köy halkının *“bir muallim gönderiniz”*⁵²² diyerek istekte bulunmasına neden olurken, 1932 yılında 120 talebesi olan, 5 sınıflı, tam teşkilatlı Kaklıç Köyü Okulu'nda tek bir öğretmen bulunmaktaydı. Köy halkı bu konudan şikayetçi olmuştur.⁵²³

Eğitimin geliştirilmesi için öğretmen tayinlerinin yanısıra okullaşma oranının artırılmasına da çalışılmıştır. Köylere kadar inen bir okul inşa faaliyetinin yanısıra varolan, ancak şartları eğitim ve öğretime uygun olmayan okulların da şartlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu faaliyetlerden en önemlisi kuşkusuz ki, kız okulu konusundaki çalışmalardır. İlköğretim müfettişlerinden Reşit Bey köylerin de dahil olduğu bir teftiş için 1924 yılı ortalarında Menemen'e gitmiştir. Reşit Bey, özellikle Menemen Kız Mektebi hakkında kaymakamlığa bir rapor vermiştir. Bu rapora göre, bu okul binası *“idare, tedris ve terbiye noktalarından”* eğitime elverişsizdir ve *“sene-i devriye-i atıye için bir mektep binası ihzarı”* kesinlikle gereklidir ve konunun çözümüne yönelik üç alternatif sunulmaktadır. Bunlar:

- “1. Emvali metrukeden tadilen mektep ittihazına elverişli üç hanenin tahliyesi,
2. Hükümet dairesinin kışla binalarına nakliyle boş kalacak hükümet binasına kız mektebinin nakli,

⁵¹⁸ “Tayinler”, **Hizmet**, 1 İkincikanun 1930,s.4.

⁵¹⁹ “Muallim Tayinleri Dün Tebliğ Edildi”, **Anadolu**, 16 *Teşrin-i Sani* 1930,s.3.

⁵²⁰ “Muallimler Arasında”, **Anadolu**, 24 *Teşrin-i Evvel* 1932,s.3.

⁵²¹ “Muallim Tayinleri”, **Hizmet**, 12 *Teşrin-i Evvel* 1933, s.2.

⁵²² “Muallim İstiyorlar”, **Hizmet**, 24 *Teşrin-i Sani* 1927, s.2.

⁵²³ Avukat M. Kemal, “Karilerimiz”, **Anadolu**, 13 *Teşrin-i Sani* 1932, s.5.

3. Bu iki şekil olmadığı takdirde kışlanın tamiri ve maarife terkiyle numune mektebinin oraya nakli, boş kalacak numune mektebi binasına da kız mektebinin kaldırılması.” şeklindedir.⁵²⁴

Reşit Bey, raporunda özellikle ikinci ve üçüncü ihtimal üzerinde durmaktadır. “Menemen istasyonu civarında demiryolu kenarında, havadar, yol sonu, muhiti sakin fakat bir mektep için aranılan şeraiti hayatiyeyi kamilen haiz iki yüz bin liradan fazla kıymete haiz kışla binaları bugün bakımsızlık yüzünden keçi, koyun sürülerine ağıl olmuş ve her gün bir taşı sökülmeğe, aşırılmakta çerçevesi kırılmakta hafr edilmekte bulunmuştur. Menemenlilerin ve köylülerin ianesiyle dış ve turnaklarından keserek verdikleri para ile vücuda getirilen bu bina geçen sene olduğu gibi bu senede metruk bir halde kalırsa yakın zamanda üzerindeki kiremitleri, kapı pencerelerindeki Söke taşlarının kırılıp, çıkarılacağından ve gelecek sene elimize şayan-ı merhimmet bir iskelet kalacağından şüphemiz yoktur. Halbuki zabitan dairesi denilen bina dokuz dershaneli mukmil bir mektep, efrad koğuşu mukmil bir yatakhane yahud kışlık tenefüşhane olacağı gibi Maarif Vekaleti’nin kabul ettiği gibi yirmi mektepten birisi de burada açılacak olursa, mektebin bilcümle o zamana malik bir binaya sahip olacağız. Bugün mezkur kışla binalarına bin beşyüz nihayet iki bin lira kadar bir para sarf edecek olursa her dürlü şeraitiyle bir mektep binası elde edilmiş olacaktır. Ve Menemen’de memleketimizde emsali az bulunan mektep binalarından birisine mülkiyetle iftihar etmeğe hak kazanacaktır.”⁵²⁵ Ancak İzmir’den gelen bir yazı ile Menemen Kız Mektebi için emvali metrukehanelerinden yanyana bulunan üç binanın tahliye ettirilerek buraya tahsis edilmesi ve Kız mektebinden boşalacak binaların iskana uygun ise bunların da bildirilmesi yazılmıştır.⁵²⁶

Bu rapor üzerine, sözkonusu binalardan ikisi boşaltılmış ve Vali İhsan Paşa ve Eğitim Müdürü Bey tarafından gezilerek, okulun bu binalara nakli uygun bulunmuştur. Basında ise bu binaların, eğitime uygun hale getirilmediğinden bahisle, gerekli önlemler alınmadığı takdirde bu nakil ile “mektebi kasabanın bir mahallesinden öbürüne taşımanın ötesine geçilemeyeceği” iddia edilmektedir. Öte yandan, okul olmaya en uygun olan üçüncü bina henüz boşaltılmamıştır.⁵²⁷

⁵²⁴ “Menemen Maarifi”, **Sada-yı Hak**, 2 Haziran 1340, s.2.

⁵²⁵ “Menemen Maarifi”, **Sada-yı Hak**, 2 Haziran 1340, s.2.

⁵²⁶ “Menemen Kız Mektebi”, **Sada-yı Hak**, 25 Ağustos 1340, s.1.

⁵²⁷ “Menemen’de”, **Sada-yı Hak**, 19 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.

Müfettiş Reşit Bey'in raporunun üzerinden beş ay geçmesine rağmen emvali metrukeden olan üçüncü bina boşaltılamamıştır. Bunun nedeni ise, İskan Memuru olan ve bu binayı elde etmek isteyen Eşref Efendi'dir. Amacına ulaşmak için hummalı bir faaliyete girişerek *“İmar ve İskan Vekaletinin emr-i mahsusu olmaksızın hiçbir hanenin tahliye edilerek ve mektep yapılamayacağı”* emrini almayı başarmıştır. Hakkındaki şikayetler sonucunda Kırkağaca gönderilen bu şahıs, yeniden Menemen'e dönerek bu kez de, *“emvali metrukehanelerin mektep ittihaz edilmesinin kanuna muvafık olmadığı”* konusunda bir yazı elde etmeği başarmıştır. Kendisi de emvali metruke binalarında oturan ve mübadiller zor durumda, açık havada yaşadıkları dönemde mübadil olmayanların sözkonusu binalarda yaşamasına göz yuman bu şahsa basın tarafından büyük tepki gösterilmiş ve Kaymakam Azmi Bey'in konuyla ilgilenmesi istenmiştir.⁵²⁸

Menemen Kız Mektebi'nin bina sorununun yanısıra bir de öğretmen sorunu mevcuttur. Bu okulun kadrosunda yedi, sekiz öğretmen bulunması lazım iken, iki öğretmen ve bir vekil öğretmen ile dersler sürdürülmeye çalışılmıştır. Sınıflar doksan kişiliktir ve veliler öğrencilerin eğitim seviyesinin düşüklüğünden şikayetçi olmuşlardı. Okulda varolan düzen ise, Başöğretmen Osman Bey'in üstün gayretlerinin sonucu olarak görülmüştür. Veliler, *“cayır cayır maarif vergisi verdiğimiz halde kızlarımızın böyle muallimsiz kalmasına ne diyelim? Erkek mektebine muallim bulup gönderen Maarif Müdürümüzün Kız Mektebini unutmaya hakları var mıdır?”* diye serzenişte bulunmuşlardır.⁵²⁹

Önemle üzerinde durulan konu, eğitimin düzenli bir şekilde ilerleyebilmesiydi ve bunun içinde sıkı bir teftişe ihtiyaç vardı. 1926 yılında bu amaçla yapılan yeni bir düzenleme ile üç tane olan, *“İlk Tedrisat Müfettişliği”* altıya çıkarılmış ve görev sahaları da bu sayıya göre düzenlenmiştir. Bu taksimata göre, Menemen Kazası İsmail Hakkı Bey'in görev sahasına dahil olmuştur.⁵³⁰ Bu yeni düzenleme yetersiz kalmış olacak ki, 1928-1929 ders yılı başında İzmir Vilayetindeki *“İlk Tedrisat Müfettişleri”* sayısı ona çıkarılmış ve Menemen Kazası Mansur Tekin Bey'in görev alanı olan üçüncü mıntıkaya dahil olmuştur.⁵³¹ Müfettişler bir araya gelerek İzmir bölgesindeki okulların teftişleri, eksiklikleri gibi konularda görüşmektedirler. Daha sonra ise, öğretmenlerin de

⁵²⁸ “Bu Ne Zihniyet?”, **Sada-yı Hak**, 30 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁵²⁹ “Menemen Kız Mektebi Hakkında”, **Sada-yı Hak**, 31 Kanun-u Evvel 1340, s.2.

⁵³⁰ Tutsak, **İzmir'de Eğitim...**, s.257.

⁵³¹ Tutsak, **İzmir'de Eğitim...**, s.262.

katılımı ile günümüzdeki seminerlere benzer toplantılar yapılmaktadır. 1931 yılındaki Maarif Müfettişleri Kongresi'nde alınan karara göre, İzmir öğretmenlerinin üçüncü aya ait toplantılarının 4 Aralık 1931'de Menemen'de yapılmasına karar verilmiştir. Toplantı programı şöyledir:

“1. İctima sırası bu defa Müfettiş Neşet Bey'in muntıkasında bulunan muallimlerdedir. Bu muntika muallimleri kamilen iştirak etmek zorundadırlar. Diğer muntika muallimleri arzu ettikleri takdirde iştirak edebileceklerdir. İlk mekteplerin fevkinde bulunan mekteplerde çalışan muallim arkadaşlarımızda iştirakleri memnuniyetle telakki edilecektir.

2. İctima mevzuları;

A. Mustafa Rahmi Beyefendi terbiye ve tedris ölçüleri hakkında bir müsabaha yapacaktır.

B. Muallim Mektebi Müdürü Reşet Bey, “Müşahede Nedir ve Nasıl Yapılır?” konusu etrafında bir müsahabe yapacaktır. Muallim arkadaşlar mevzular etrafında münakaşa yapabilirler.

C. Müfettiş Asım İsmet Bey, Şehit Kubilay'ın mezarında halka ve muallimlere bir konferans verecektir.

3. Menemen'e trenle gidilecektir. Basmaneden kalkacak tren, Turan, Karşıyaka, Çiğli, Ulucak istasyonlarına uğrayarak Menemen'e gidecektir. Menemen'de Kubilay Mektebinde içtima edilecektir. Muvasalattan yarım saat sonra mesleki musahabeler yapılacaktır. Yemekten sonra saat 14'te Kubilay'ın mezarında Asım Bey konferans verecektir. Sonrasında muallim arkadaşlar rahatça Menemen'i gezebilecektir.”⁵³²

Kazalarda eğitim ile ilgili işler buralarda oluşturulan encümenler vasıtasıyla görülmüyordu. 1926 yılında çıkarılan “Maarif Müdür ve Muallimleri Talimatnamesi”nin 7. maddesine göre, kazalarda eğitim işleri “Maarif Memurları” tarafından yürütülecekti. Bu görev kazalardaki en büyük mektebin başöğretmen yapacaktı. Menemen'de de bu görev, Başöğretmen Kamuran Bey'e verildi.⁵³³

b. Okullar

Halkın eğitim konusuna olan ilgisinin fazla olması Menemen Kazası'nda okullaşma oranını hızla artmasını sağlamıştır. Gazete haberlerinden edindiğimiz görüşe

⁵³² “Kubilay Mektebinde”, **Hizmet**, 26 *Teşrin-i Sani* 1931, s.4.

⁵³³ Tutsak, **İzmir'de Eğitim...**, s.258.

göre, halk çok zaman birçok fedakarlıklar yaparak, kimi zamansa hükümetten aldığı küçük yardımlar ile okul inşaatlarını devam ettirmiştir.

1925 yılında Emiralem’de bir okul yapımına başlanmıştır.⁵³⁴ Bu okulun tüm maddi gerekleri ile “mahalli maarif encümeni” ilgilenmektedir.⁵³⁵ Teftiş amacıyla okulun inşaatına giden Eğitim Müdürü Nail Bey, gazetecilere okulla ilgili şu bilgileri vermiştir: “İnşaatı devam etmekte olan Emiralem Mektebi teftişine gittim. Mezkur mektep inşa olacaktır. Fakat henüz birinci katı ikmal edildiğinden, birinci katın resmi küşadını icra ettik. İnşaat devam ediyor. İnşallah, önümüzdeki sene ibtidasında inşaat tamamen ikmal edilecek ve mektep leyli olacaktır”⁵³⁶

1928 yılında Boz, Güzelhisar ve Çıtak köylerine ikişer dershaneli üç okul inşa edilmesi için gerekli malzemeler hazırlanmıştır. Haberde belirtilen “*Maarif Mühendisi mahale giderek mekteplerin keşiflerini yapacaktır*”⁵³⁷ bilgisi, Eğitim Bakanlığı’na bağlı mühendislerin bulunduğunu ve bu kişilerin yeni yapılacak okulların plan ve projeleri ile ilgilendikleri göstermektedir.

1932 yılında Menemen Kaymakamı Hasip ve Belediye Başkanı Fadıl Beyler Vali Kâzım Paşa’yı ziyaret ederek yapılmakta olan yollar ve okullar hakkında bilgiler vermişlerdir.⁵³⁸ Akabinde Menemen ve Ulucakta yapılan ve yapılmakta olan okullara yönelik olarak Vali Paşa, beraberinde Vilayet Encümeni azasından Sırrı Bey ve vilayet mimarı ve Maarif Heyeti olduğu halde bir inceleme gezisi yapmıştır.⁵³⁹ Vali Paşa’nın bu teftiş ziyaretleri tüm sene beraberinde mühendislerden, mimarlardan ve eğitimcilerden oluşan heyetler bulunduğu halde devam etmiştir.⁵⁴⁰ Doğa, Yanıkköy, Helvacı, Türkelli, Güzelhisar ve Aliğa nahiye ve köylerinde okul inşaatlarını teftiş ve köylüleri faydalı çalışmalarından dolayı tebrik etmiştir.⁵⁴¹

1930’lu yıllarda genelde artan okul yaptırma faaliyeti, Menemen Kazası’nda özellikle 1932 yılında hız kazanmıştır. Bu konuda, Kaymakam Nihat Bey ve Nahiye Müdürlerinin “*okul yaptırma ve okumanın faydaları*” hakkında halkı bilgilendirme ve

⁵³⁴ “Emiralem Mektebi”, **Türk İli**, 21 Ağustos 1341, s.2.

⁵³⁵ “Emiralem Mektebi”, **Türk İli**, 2-3 Eylül 1341, s.2.

⁵³⁶ “Emiralem Mektebi”, **Türk İli**, 15-16 Teşrin-i Sani 1341, s.2.

⁵³⁷ “Küçük Haberler”, **Anadolu**, 27 Haziran 1928, s.2.

⁵³⁸ “Menemen Mektep ve Yolları”, **Hizmet**, 11 Kanun-u Sani 1932, s.4; “Menemen’de Yollar ve Mektepler”, **Yeni Asır**, 4 Kanun-u Sani 1932, s.4.

⁵³⁹ “Gazi Mektebi İnşasına Başlanıyor”, **Anadolu**, 14 Kanun-u Sani 1932, s.1.

⁵⁴⁰ “Vali Paşa Menemen’de”, **Anadolu**, 19 Kanun-ı Evvel 1932, s.2.

⁵⁴¹ “Menemen Mektepleri İnşaatı”, **Hizmet**, 20 Kanun-u Evvel 1932, s.2.

teşvik amacıyla yaptıkları konuşmaların katkısı yadsınamaz. Sonuçta halk yapılmakta olan okullara her şekilde yardım etmeye çalışmıştır.⁵⁴²

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılaplarının yerleşmesi konusunda eğitimin en önemli araç olduğu fikrinin sık sık çeşitli vesileler ile vurgulanması eğitime verilen önemi arttırmıştır. Menemen'de özellikle de, Kaymakam Nihat Bey döneminde bu konu daha çok öne çıkmıştır. Kaymakam Nihat Bey, Ant Dergisinin Eğitim Özel Sayısı'nda yayınlanan yazısında, “ (...)Bütün meslekler ciltler teşkil eden birer kocaman kitap olsa bunların fihristi olarak maarifinkini en üste koymalıdır. Bu öyle sihirli bir anahtardır ki, elinize alınca, dilediğiniz kapıyı açmak, istediğinizi almak ancak bununla mümkündür. Bilgi öyle bir ışıktır ki, onunla en karanlık yerlerde en sağlam adımlarla ilerlemek ve mikroplara arız olan mikropları bile görmek ancak bununla kabildir.” diyerek eğitime olan bakışını özetlemiştir.⁵⁴³ Vali Kâzım Paşa ve Kaymakam Nihat Bey arasındaki işbirliği sayesinde Temmuz 1933'te Menemende inşa edilmekte olan okul sayısı 21'i bulmuştur.⁵⁴⁴ Aynı yılın Eylül ayında ise, inşa edilmekte ve eksiklikleri giderilmekte olan okul sayısı 24'e ulaşmıştır. Bunların planları Vilayet İdare-i Fenniyesinden Necmettin ve Fuat Beyler tarafından hazırlanmaktadır. Bu okulların finansmanı vilayetin bütçesinden köy sandıklarına destek olarak yada doğrudan inşaata yardım edilmek suretiyle yapılırken, üst tarafı köy bütçelerine konulan nakdi ve bedeni yardımlarla yapılmaktadır.⁵⁴⁵ Bu okullardan eski telsiz binası üzerine yapılan Ulucak için 1100, Helvacı için 2000, Aliğa için 1300, Doğa için 1500, Türkeli için 700, Koyundere için 300, Alaniçi 200, Güzelhisar için 500, Bozalan için 200, Ayvacık için 200, Hasanlar için 200, Bozköy için 300, Emiralem için 600, Çukur için 450 lira yardım yapılmıştır.⁵⁴⁶

Menemen Ant Dergisi'ne göre, 1933 senesi itibariyle Menemen Kazasında inşa halinde ve tamamlanmış olan okullar şunlardır⁵⁴⁷ :

1. Şehit Kemal Mektebi⁵⁴⁸: Duvar aksamı I. Dünya Savaşı sırasında yapılan okul, harabe haline gelmekten kurtarılarak Menemen'de Yunanlılar tarafından şehit

⁵⁴² “Mülhakatta Neler Oluyor?”, **Anadolu**, 5 Eylül 1932, s.3.

⁵⁴³ “Mektep”, **Menemen Ant**, 15 Eylül 1933, Yıl:2, Sayı:12, s.3.

⁵⁴⁴ “Menemen'de Yol ve Mektep Faaliyeti”, **Halkın Sesi**, 25 Temmuz 1933, s.2.

⁵⁴⁵ “Menemen'de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933), s.9.

⁵⁴⁶ “1932 Senesinde Kazamıza Tabi Köylerde Mektep İnşaatı”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 8 (28 Şubat 1933), s.8.

⁵⁴⁷ “Menemen'de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat”, **Menemen Ant**, s.9.

edilen Kaymakam Kemal Bey'in adı verilmiştir. Vilayet tarafından yapılan okul, dershanelerden oluşan okul binasının yanısıra bahçe düzenlemesi, duvarları, depoları ve tuvaletleriyle tamamen inşa edilmiş ve bir seneden beri ilmi ve sıhhi elverişli ortamı ile Menemen halkının Eğitim ihtiyacına cevap vermektedir.

2. Kubilay Mektebi: Menemen Kazası merkezinde bulunan Kubilay Mektebi, 1933 senesinde yeni baştan inşa edilmiş gibi yenilenmiştir.

3. Ulucak Mektebi: Yunan işgali döneminde Ulucak Köyü karşısında inşa edilen ve giderken yaktıkları telsiz binası köylüler tarafından hükümetten istimlak yoluyla alınarak, beş dershaneli bir okul haline getirilmiştir. Ders senesi başlangıcında Ulucak ve Balatçık köyü çocuklarına hizmet vermeye başlayacaktır.

4. Kaklıç Mektebi: Daha önceden yapılmış bu okulun, bahçe parmaklıkları ve tuvaletleri 1932-33 seneleri içinde yapılmıştır.

5. Aliğa Mektebi: Meşhur Baltacı'sın üç katlı köşkünün üçüncü katı yıkılarak, iki katlı ve beş dershaneli bir okul meydana getirilmiştir. Eski okul, okuma odası haline getirilerek, yeni eğitim senesi bu yeni okulda başlayacaktır.

6. Emiralem Mektebi: Daha önceden mevcut okul binasına Göktepe, Değirmendere ve Emiralem köylerinin yardımı ile iki dershane daha eklenerek bu bina, yedi dershaneli tam bir ilkokul haline gelmiştir.

7. Bozalan Mektebi: Çam ormanı içine, bir dağ üzerine yapılan bir katlı ve bir dershaneli okulun bir duvarı yağın yağmurlar sonucu yıkıldığından tekrar yapılmıştır.

8. Bozköy Mektebi: Bir dersaneli ve bir katlı olan okulun duvar ve çatı aksamı bitmiştir. Üzeri kiremitle örtülmüş, kapı ve pencereler için gerekli keresteleri ormandan kestirmek suretiyle hazırlanmıştır. Okulun ders yılı başına bitirilmesi planlanmıştır.

9. Türkeli Mektebi: Buruncuk köyü ile ortak olarak yapılan bu okul, iki dershaneli ve bir katlıdır. Duvar ve çatı aksamı bitmiştir. Okulun bir an önce bitirilmesi için Meyan Kökü Kumpanya Direktörü Recep Rical Bey tarafından yardım yapılmıştır.

⁵⁴⁸ 1887 yılında Ahıhdır Mahallesinin İzmir Caddesinde bulunan tek katlı bir evde Merkez İnas Mektebi adı ile ilkokul olarak 5 sınıflı bir dereceli olarak kurulan okulun binası Mahalli Maarif Encümeninin teşebbüsü ile satın alınmıştır. Buradan mezun olmuş olanlardan Hatice isimli bir öğretmen tarafından Taş Mescitte açılan ana okulu (sıbyan mektebi) ilkokulun şubesi olmuştur. 1921'de bu binadan kaldırılıp yine aynı mahalledeki Evlioğlu Hüsnü'nün evine taşınmıştır. 1926 yılında karma yapılan okul 2 numaralı ilkokul adını alarak faaliyete geçmiştir. Bu zamanda 4 sınıflı olan okul, 1929 yılında ise Şehit Kemal adını almıştır. Okulun 1932 yılında taşındığı bina ise, 1914'te Vali Rahmi ve Kaymakam Fehmi Beylerin girişimiyle İstasyon civarında bir Rum arsası ele geçirilmiş ve İttihad ve Terakki döneminde Kaymakam Mustafa Adil Bey zamanında temeli atılmıştır. Ancak 1932 yılında tamamlanabilmiştir. Kadri Bahadır, "Menemen'in Tarihi Durumuna Toplu Bir Bakış", **Sivil Savunma Dergisi**, Cilt 7, Sayı 22 (1 Eylül 1965), s.148.

10. Yanık-Doğa Mektebi: Yanık ve Doğa köyleri üzerinde inşa edilmekte olan okul, üç dershanelidir. Duvar ve çatı aksamı bitmiştir. Kerestesi tamamen hazırdır. Her iki köy okulun bir an evvel bitirilmesi için çok gayret sarfetmişler ve inşaat malzemesini taşıyabilecekleri 10 km.lik bir yol inşa etmişlerdir. Forbes Meyan Köyü Kumpanyası ile yapılan beş senelik anlaşma sayesinde mektep inşaatına 1500 lira fayda sağlanmıştır.

11. Çukur Köy Mektebi: Çukur köylüler 1933 senesinde 300 haneye yakın olan dağ başındaki köylerini hat güzergahına havası ve suyu güzel bir bölgeye taşımak için kaymakamlık ile ortak bir çalışma sürdürmüşlerdir. Köyün yeri değiştirilirken, bir tepe üzerinde iki dershaneli bir okul inşası başlamıştır. Okulun duvar ve çatı aksamı bitmiştir.

12. Koyundere Mektebi: Bir dershaneli ve iki katlı olan bu okul, bir tepe üzerine kurulmuştur. Dere içinde olan köyün de bu mahale nakledilmesi düşünülmektedir. Okulun duvar aksamı bitmiş ve çatı altına alınmıştır.

13. Harmandalı Mektebi: Bu köyün okulu önceden yapılmış ve eksiklikleri de daha sonradan giderilmiştir. Ancak 1933 yılında okul binası yanına bekar öğretmenler için bir ev inşasına Eğitim Bakanlığı'nca gönderilen plan üzerinden başlanması tasarlanmıştır.

14. Kesik ve Musabey Mektebi: Kesik ve Musabey köylerinin ortak olarak yapmakta oldukları bu okul, bir katlı ve iki dershanelidir. Duvar ve çatısı bitmiştir. Döşemeler, kapı ve pencereleri yapılmaktadır. Bu okul Çavuş köyü çocukları da dahil olmak üzere üç köyün çocuklarının istifadesi planlanarak inşa edilmiştir.

15. Samurlu Mektebi: Samurlu halkı bir dershaneli ve bir katlı okul inşasına başlamışlardır. Duvar inşası devam etmektedir. Çoğu deveçilik yapan bu halk, uzak yerlerden develeri ile kum, kireç, taş gibi inşaat malzemesi taşımaktadırlar.

16. Güzelhisar Mektebi: İki katlı ve iki dershaneli olan okulun duvar aksamı bitmiş ve doğramaları için gerekli kereste hazırlanmıştır.

17. Çıtak Mektebi: Zeminden 3.5 metre yükseklikteki duvarların inşası devam eden okul, bir katlıdır.

18. Ayvacık Mektebi: Ayvacık ve Alaaniçi köyleri ortak olarak yapacakları okul konusunda hükümete başvurarak, “Maarife olan muhabbetleri” dolayısıyla ayrı ayrı okullar yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine her iki köyün ayrı okullar yapması kabul edilmiştir. Ayvacık Okulu, bir dershaneli ve iki katlıdır. Duvar ve

çatısı bitmiş olan okula ulaşımın kolaylaşması amacıyla köy halkı 8 km.lik bir yol yapmış ve yol kullanıma açılmıştır.

19. Alaniçi Mektebi: Çaltı köyle ortak olarak yapılmakta olan okul, bir dersaneli ve bir katlıdır. Okulun duvar, çatı, döşeme ve tavan aksamı bitmiştir. Kapı, pencere ve iç aksamı yapılmaktadır. Onbeş gün içinde tamamlanması planlanan okulun bir an önce bitmesi için halkın sabırsızlandığı ve evlerinin üzerindeki kiremitleri çıkararak okulun üzerine yerleştirenler olduğu bildirilmiştir. Ancak, hem köyün hem de okulun yeri bir dağ üzerinde olduğundan ulaşımı zordur.

20. Süleymanlı Mektebi: Süleymanlı köyünde mevcut iki camiden bir tanesinin düzenlenerek okul haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Caminin yalnızca bir duvarı ve çatısından istifade edilmiş, içine dersane bölmeleri yapılmasıyla ders senesi başlangıcına yetişmesi planlanmıştır.

21. Hasanlar Mektebi: Bir dersaneli ve katlı okulun, duvar, çatı ve döşemeleri bitmiştir. Tavan, iç sıvası, kapu ve pencereleri yapılmaktadır. Ayrıca köy halkı 4 km.lik bir yol yapmışlardır.

22. Uzunhasanlar Mektebi: Aliğa - Manisa yolu üzerinde inşasına başlanan okul, bir dersaneli ve bir kat üzerinden planlanmıştır.

23. Karakuzu Mektebi: İki katlı ve iki dersaneli okulun yapımında köy halkı çok gayret sarfetmiştir. Kendi kireç ocakları ve bahçelerindeki kavak ve servi ağaçları ile inşaat malzemelerinin bir kısmını tedarik etmişlerdir.

c. Yeni Harflere Geçiş

1928 yılında Atatürk'ün Latin esaslı yeni alfabeye geçilmesi yönündeki açıklaması ve konuyla ilgili uzmanların çalışmaları sürerken ülke çapında yeni alfabeye geçiş hazırlıkları başlamıştır. Alfabe değişikliğini öngören kanun 1 Kasım 1928'de kabul edilmiş ve 3 Kasım'da yürürlüğe girmiştir.⁵⁴⁹

Daha kanun kabul edilmeden yeni Türk alfabesinin öğretilmesi için öncelikle öğretmenler eğitim almışlardır. Menemende de bu eğitim Zafer İlkokulunda verilmiştir. Kaymakam Hasan Fikri Bey, Zafer İlkokulunu ziyaret ederek burada eğitim gören öğretmenler ile görüşmüş ve yetişmiş bu öğretmenlerin nezareti altında birkaç kurs daha açılmasını önermiştir. Türk Ocağı binasında, üçüncü mektepte, ticaret odası salonunda

⁵⁴⁹ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti...*, s.482,484,485.

ve hükümet konağında açılacak bu kurslar için Derviş, Şahap, Mahmut ve Rıza Beyler görevlendirilmişlerdir.⁵⁵⁰

Yeni harflerin öğrenilmesi konusunda devlet ileri gelenleri tarafından zaman zaman teşvik amaçlı geziler yapılmıştır. 1928 yılında İzmir Mebusu Kamil Bey'in Menemen'i ziyareti de bu gezilerden biridir. Kaymakam Hasan Fikri ve Belediye Reisi Kenan Beyler tarafından karşılanan Kamil Bey, doğruca Zafer İlkokuluna gitmiş ve orada ders almakta olan öğretmenlere “*yeni harflerin kolaylığı ve yakın bir zaman zarfında herkes tarafından öğrenilebileceği*” hakkında bir konferans vermiş ve öğretmenlerden bazılarına sorular sorarak imtihan yapmıştır. Kamil Bey'in buradaki eğitimden memnun kalarak ayrıldığı belirtilmektedir.⁵⁵¹

Öğretmenlerin ardından memurlar yetiştirilmiş ve bir yandan da halka yeni alfabenin öğretilmesi için tüm yurt çapında “eğitim seferberliği” başlatılmıştır. Bu seferberliğin adresi ise “*Millet Mektepleri*” olmuştur. Yeni Türk Alfabesinin kabulüyle birlikte halka bu alfabenin bir an önce öğretilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 24.11.1928 tarihinde yürürlüğe giren yönetmeliğe göre, yeni Türk harflerinin kolay bir şekilde yazılabilmesi, bundan tüm milletin faydalanabilmesi ve tüm halk kitlelerini hızla okur-yazar duruma getirebilmek için Millet Mektepleri kuruluyordu. Ne eski ne de yeni yazı bilmeyen yetişkinler dört aylık A Kurslarında; eski harfleri okuyup yazabilenler de iki ay süreli B Kurslarında yeni harfleri öğreneceklerdi.⁵⁵² 1929 Eylülünde Millet Mektepleri yönetmeliği değişmiştir. Buna göre, A dersanelerinde yalnızca okuma-yazma öğretilirken, B dersanelerinde hayat için gerekli bazı bilgilerin verilmesi planlanmıştır. Ayrıca sabit ve gezici A ve B dersanelerinin yanısıra Halk Okuma Odaları ve Köy Yatı dersaneleri de bu işle görevlendirilmişti.⁵⁵³

Millet Mektepleri İzmir'de olduğu gibi, Menemen'de de 1 Ocak 1929 tarihinde açıldı. Hanımların dersanelerinde açılış töreni 15.00'da, erkeklerin dersanelerinin açılış töreni ise 19.00'da yapıldı. Menemen Millet Mektebi, Zafer İlkokulu'nda açılmış ve açılış törenine İskan Müdürü Münir Bey katılmıştır.⁵⁵⁴ Zafer İlkokulunda gündüz memurlara akşam yemekten sonra ise halka yeni harfler öğretilmiştir. Ayrıca belediye

⁵⁵⁰ “Menemen'de Faaliyet”, **Hizmet**, 25 Eylül 1928, s.2.

⁵⁵¹ “Muallimler Muvaffakiyet Gösterdiler”, **Anadolu**, 24 Eylül 1928, s.1.

⁵⁵² Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.126.

⁵⁵³ Ergün, **Atatürk Devri...**, s.129.

⁵⁵⁴ Tutsak, **İzmir'de Eğitim...**, s.390 .

tarafından tüm dükkan levhalarının Eylül'ün 25. gününe kadar değiştirilmesi ilan edilmiş ve henüz son gün gelmeden levhaların büyük çoğunluğu değiştirilmiştir.⁵⁵⁵ 1930-31 ders yılında Menemen'deki millet mekteplerinin A Kursu'nda 16 erkek, 3 kadın olmak üzere toplam 19, B Kursu'nda ise, 10 erkek öğrenci olmak üzere toplam 29 öğrencisi bulunmakla beraber, kazada o güne kadar millet mekteplerinden A Kursu'nda 336 erkek, 44 kadın, B Kursu'nda 221 erkek olmak üzere toplam 601 kişi mezun olmuştur.⁵⁵⁶

Millet Mekteplerinin ortamını anlamak için o günleri yaşamış Aslan Tufan Yazman'ın satırlarına müracaat edeceğiz: *“1928 Kasım ayında Yeni Harfler Kanunu çıktıktan sonra Kanunun amacını yerine getirmek hem bilmeyenlere göstermek, hem de cahil halka okuma yazma öğretmek için 1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri açıldı. Türkiye'nin her yerinde, illerde, ilçelerde, bucak ve köylerde yaşı ne olursa olsun her yurttaş, bu okullara devam etmek zorunluluğundaydı. Şehirdeki hamaldan, dağdaki çobana, tarladaki köylü kadınından şehirdeki ev hanımlarına, emekli ihtiyarlardan, köşesine çekilmiş ninelere kadar herkes bu okullardan geçecekti. Millet çapındaki bu okuma - öğrenme seferberliği her tarafta büyük ilgiyle karşılandı. Özellikle şimdiye kadar okuyup yazmasını öğrenmemiş yaşlı hanımların millet mekteplerine büyük hevesle koşmaları görülecek şeydi. Ömrü boyunca imzalarını bile atmasını öğrenememiş olan bu yaşlı kimselerin cehaletten kurtulmak için gösterdikleri çaba, gözleri yaşartacak ve Atatürk'ün harf devriminin büyüklüğünü ve gerçek hayata uygunluğunu gösteren büyük bir işaretti. Okula devam eden çocuklar, geceleri annelerini, hamininelerini ve dedelerini ertesi günkü derslere hazırlıyorlardı. Millet Mekteplerine devam edenlerin gazetelerde çıkan fotoğrafları arasında ak sakallı ihtiyarlarla, iki büklüm olmuş başı örtülü ninelerin çokluğu dikkati çekiyordu. Kursları birkaç ay içinde bitirenlerin diplomaları derhal ve törenlerle veriliyordu. Millet Mekteplerini bitirmeyenlere resmi dairelerde iş verilmemesi hakkındaki karar da bir çokları için devam zorunluğunu yaratıyordu.”*⁵⁵⁷

Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 2. maddesine dayanarak 1929 yılında Halk Okuma Odaları açılmıştır. Bu odaların kuruluş amacı şöyle açıklanmıştır:

⁵⁵⁵ Erdoğan, “Menemenliler Çalışıyorlar”, **Hizmet**, 23 Eylül 1928, s.3.

⁵⁵⁶ T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-31, s.78-79.

⁵⁵⁷ Aslan Tufan Yazman, “Okullar Açılırken ve Millet Mektepleri”, **Sigorta Dünyası**, Yıl:14, Sayı:157 (Ocak 1973), s.26.

*“Millet Mektepleri teşkilatının hakiki semerelerini verebilmesi için halkı yalnız okuyup yazdırmak kafi değildir. Okumak ve yazmak hayatta fikir terbiyesi ve hars için nihayet vasıtaadır. Türkiye halkını ümmilikten kurtarmak için sarfetmekte olduğumuz mukaddes gayretin asıl muvaffakâtı; halka okumayı sevdirdiğimiz, mütalaa zevkini verebildiğimiz zaman anlaşılacaktır. Millet Mektepleri’nde okuttuğumuz kadın ve erkek vatandaşlarımız alfabe ve kıraat sayfalarından sonra kendilerini şahsan alakadar eden malumatı ve vatandaşlık hak ve vazifelerini öğrendikleri zamandır ki, mesut ve münevver vatandaşlar yaratmış olmak saadetini duyacağız. İşte bu gayeye doğru atılmış ilk adım, okuma odaları teşkilatıdır.”*⁵⁵⁸ Menemen Kazası’nda da 1931-32 yıllarında 30 halk okuma odası mevcuttur. İzmir’in genelinde olduğu gibi Menemen’de de halk okuma odası sayısı ilerleyen yıllarda düşmüş ve sadece köylerde halk okuma odaları kalmıştır. 1933-34 yıllarında Menemen köylerinde halk okuma odası sayısı 24’tür.⁵⁵⁹

İzmir’de olduğu gibi Menemen’de de yıllar geçtikçe millet mektepleri ve halk okuma odalarına olan ilgi azalmıştır. Buna bağlı olarak ta bu kuruluşların sayılarında düşme meydana gelmiştir. 1933 senesinde Menemen’de altı millet mektebi açılmış ve buralara 120 erkek, 15 kadın devam etmiş ve bunlardan 75 erkek, 6 kadın başarılı olmuştur.⁵⁶⁰

Bu yıllarda Maarif Vekaletinin okullar ve öğretmenler vasıtasıyla yaptığı klasik anlamdaki eğitimin yanısıra kurumlar tarafından da özellikle yeni düzen ilkelerinin gençliğe eğitim yoluyla empoze edilebileceği düşüncesinin hakim olmasıyla birlikte girişimler yapılmıştır. Maarif Vekaleti’nin halkın eğitimi konusunda ciddi ilerleme gösteremediğini düşünen Türk Ocakları bu eksikliği gidermek için, 9 Şubat 1925 yılında Halk Dershanelerini açmışlardır. İki yıllık eğitim süresi olan bu kurumların amacı, halka okuma-yazma öğretmenin yanında, hesap ve vatandaşlık dersleri vermektir. 1926 yılında Menemende de 5 halk dershanesi mevcuttur. 6 öğretmen tarafından eğitim yapan bu dershanelerde 129 erkek öğrenci bulunmaktadır.⁵⁶¹ 1930-31 senesinde Menemen’de bulunan Halk Dershanelerinde 758 erkek, 79 kadın olmak üzere toplam 837 öğrenci bulunmaktadır.⁵⁶² Türk Ocaklarının halka diğer bir hizmeti ise bünyelerinde oluşturdıkları kütüphanelerdir. 1926 yılında Menemen Türk Ocağı

⁵⁵⁸ Tutsak, *İzmir’de Eğitim...*, s.395.

⁵⁵⁹ Tutsak, *a.g.e.*, s.396.

⁵⁶⁰ “Menemen Maarif Vaziyeti”, *Menemen Ant*, Sayı 12, Yıl 2 , (15 Eylül 1933), s.11.

⁵⁶¹ Tutsak, *a.g.e.*, s.413; *T.C. İzmir Vilayeti...*, s.ny.

⁵⁶² *T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-31*, s.76.

Kütüphanesi de halka tamamı Türkçe ve matbu olan⁵⁶³ 310 kitabıyla hizmet vermektedir.⁵⁶⁴

3. Kültürel Ortam ve Faaliyetler

a. Etkinlikler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Menemen'de pekçok müsamereler tertiplenmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu okullar ve Türk Ocağı tarafından düzenlenmiştir. Oran itibariyle az da olsa başka kurumlar yada kişiler tarafından da piyes ve müsamereler düzenlenerek, seyirci önünde sergilenmiştir. Bunlardan biri 1924 yılında Somalı Hakkı Bey'in, yalnızca üç müsamere vermek amacıyla Menemen'e gelmesidir.⁵⁶⁵ Diğer bir örnek, 1931 yılı Şubat'ında subaylar tarafından verilen müsameredir. Zafer Sineması'nda yapılan faaliyet kışla yararına düzenlenmiş, çeşitli temsiller verilmiş ve filmler gösterilmiştir.⁵⁶⁶

Kubilay İlkokulu ve Tevfik Fikret ilkokulu öğrencileri tarafından verilen veda müsameresine ilgi çok büyük olmuştur. Salonda bulunan 300 sandalye ve 150 okul sırası ve okul bahçesi dolmuştur. İstiklal Marşı ile başlayan müsamere, 30 kadar kız ve erkek talebinin katılımıyla, "*milli, vatani, içtimai, mefkuremize yönelik*" 16 oyun sergilenmiştir.⁵⁶⁷

Okullar tarafından yapılan müsamerelerden biri de bir köy okulunca düzenlenmiştir. Helvacı Köyü Okulu'nda yerli malı haftası nedeniyle düzenlenen müsamereye anne ve babaların ilgisi çok fazla olmuştur. Veliler, çocukların gösterdikleri yüksek kabiliyetten memnun kalmışlardır. Bu faaliyet İzmir Öğretmen Okulu'ndan yeni mezun olan bir genç öğretmenin katılımıyla öğretmen sayısı üçe yükselen köyde, eğitime önem verildiğinin de kanıtı olarak gösterilmiştir.⁵⁶⁸

Dönemde Menemende yapılan etkinliklerin başında geziler yer almaktadır. Bu geziler genellikle eğitim amaçlı olarak okullar yada öğretmenler tarafından yapılmıştır. 1924 yılında Menemen İzçileri Manisaya bir gezi düzenlemişler ve Manisa'da liseli izciler tarafından karşılanmışlardır. Erkek ve Kız Numune Okulları'nın öğrencileri ve ocaklıların yoğun ilgisi ile iki gün boyunca Manisayı gezmişler ve şereflerine Türk

⁵⁶³ **İzmir Vilayeti...**, s.ny.

⁵⁶⁴ Tutsak, **a.g.e.**, s.401.

⁵⁶⁵ "Menemen'de 3 Müsamere", **Sada-yı Hak**, 12 Mayıs 1340, s.3.

⁵⁶⁶ "Menemende Müsamere Veriliyor", **Anadolu**, 26 Şubat 1931, s.2.

⁵⁶⁷ "Müsamere", **Hizmet**, 21 Haziran 1932, s.3

⁵⁶⁸ "Helvacı Köyü Mektebinde Müsamere", **Anadolu**, 25 Kanun-ı Evvel 1932, s.3

Ocağında müsamere düzenlenmiş, hep birlikte vatan marşları söylenmiştir. Yapılan spor faaliyetlerinden futbol maçında Manisa, koşuda ise Menemen İzcileri galip olmuşlardı. Son olarak sinemaya gidilerek hep birlikte manzara ve birkaç komik film izlenmiştir. Daha sonra Manisa izcileri refakatinde Menemen izcileri istasyona giderek, Menemen’e dönmüşlerdir. Menemen Numune Mektebi Müdürü Muhittin Hakkı, bu geziden duyulan memnuniyeti basın kanalıyla teşekkürlerini ileterek şu şekilde belirtmiştir: *“Manisaya yaptığımız ziyarette çocuklarımızın iase ve her türlü ihtiyaçlarını bütün mevcudiyetleriyle çalışarak temin etmek suretiyle izcilerimiz hakkında pek büyük bir hüsn-i kabul gösteren Manisa Maarif Müdürü Haydar, Sıhhiye Müdürü Satı beyefendilerle, Lise Müdürü Şükrü, Numune Müdürü Zeki Bey’e, Oymak Beyleri Nazım ve Avni beylere teşekkür ederiz.”*⁵⁶⁹

Ankara Numune Mektebi izcileri 1924 yılı başında Menemen’e bir inceleme seyahati yapmışlar ve dönüşte, basın yoluyla, bu seyahatleri esnasında gençlere yemek, çay servisinde bulunan ve şehri gezdiren tüm Menemenlilere misafirperverliklerinden dolayı teşekkür etmişlerdir.⁵⁷⁰

Menemen Zafer Mektebi son sınıf öğrencileri ile 1928 yılbaşı nedeniyle Turgutlu’ya bir gezi düzenlemiştir. Başöğretmen Ali Rıza Bey, Kasabanın öğretmen hanımlarının, beylerinin ve ocaklıların misafirperverliklerine teşekkür etmiştir.⁵⁷¹

1933 yılında İzmirde kurs görmekte olan öğretmen ve müfettişler bir Ayvalık gezisi düzenlemişler ve bu seyahatleri esnasında Menemen’e de uğrayarak, kazanın muhtelif mahallerini gezmişler ve eğitime verdiği önem ile tanınan Kaymakam Nihat Bey’i ziyaretten sonra ayrılmışlardır.⁵⁷²

b. Bayram Kutlamaları

Cumhuriyet Bayramına denk gelen günlerde Menemen’de büyük hazırlıklar yapılmıştır. Bu yüzden, bu konuyu, hazırlıkları ve kutlamaları kültürel faaliyetler, etkinlikler kapsamına almayı uygun bulduk.

1925 yılında diğer yıllardan daha güzel bir kutlama yapmak amacıyla başta Türk Ocağı, Kaymakam Azmi Bey ve Alay Kumandanı Hayri Bey olmak üzere tüm kaza halkı büyük gayret sarfetmiştir. 27-28 Teşrinisani gecesi kazadan geçerek İzmir’e

⁵⁶⁹ “Menemen İzcileri Manisa’da”, **Sada-yı Hak**, 20 Mayıs 1340, s.3

⁵⁷⁰ “Menemenlilere Teşekkür”, **Sada-yı Hak**, 20 Kanun-u sani 1340, s.3

⁵⁷¹ “Kasabalılara Teşekkür Ediliyor”, **Hizmet**, 8 Kanun-u sani 1928, s.3.

⁵⁷² “Kurstaki Muallimler Menemen’e Uğradılar”, **Halkın Sesi**, 20 Ağustos 1933, s.3.

gidecek olan Fırka Müfettişi Sadrettin Bey'i istasyonda Kaymakam, Belediye Başkanı, Halk Fırkası Erkanı, Türk Ocağı Heyeti idare ve azalarıyla İdman Ocağı Heyeti idaresi ve azaları ve bir kısım halk karşılamıştır. Bu karşılama esnasında belediyenin gayretleriyle İstanbul'dan getirtilen, Memleket Bandosu da Cumhuriyet Bayramı provasını yapmıştır. 1925 yılı Cumhuriyet Bayramı sarfedilen emeklere uygun olarak parlak surette kutlanmıştır.⁵⁷³

Ancak özellikle Cumhuriyetin 10. yıldönümü münasebetiyle köylere değin inen hummalı hazırlıklar ilgi çekmektedir. Menemen'in Günerli Köyü İhtiyar Heyeti'nin resmi günler, Cuma günleri ve bilhassa Cumhuriyet Bayramında yapılacak merasimlerde bayrak çekmek üzere köylerinin bir meydanında bir bayrak direği dikilmesine karar vermeleri üzerine, diğer köylerde böyle bir faaliyette bulunacaklarını bildirmişlerdir.⁵⁷⁴

Emiralem Nahiyesi'nde ise Cumhuriyet Bayramının birinci günü Cumhuriyet Meydanı açılmış ve merasimle bayrak çekilmiştir. İstasyonda ve Cumhuriyet Caddesi'nde yapılmış olan iki büyük tak kalabalığın odakları olmuştur. Öğrencilerin hazırladığı "*Cumhuriyet Perisi*" tablosu köylere kadar tüm nahiye gezdirilmiştir. Birinci gün, Cumhuriyet Meydanında öğrencilerin oynadığı "*Yarım Osman*" piyesi izlenmiştir. İkinci ve üçüncü günlerde ise, bütün köylüler atlarla, davullarla, zurnalarla meydanlıkta eğlenip, oynamışlar, Görece köylülerinin orta oyunları büyük ilgi ile seyredilmiştir.⁵⁷⁵

Aliağa Nahiyesi'nde ise, Cumhuriyet Bayramının 10. yıldönümü beş gün beş gece boyunca kutlanmıştır. İhtiyar Heyetleri, birçok köylü yurttaş Gazi Hazretlerine, İsmet Paşaya telgraflar çekmişler ve bunlara cevaplar almışlardır. Halk ve civardan gelen köylüler kasabaya sığamadıklarından tarlalara çıkmış ve eğlenceler devam etmiştir. Eğlenceler sırasında davul ve zurnanın yanısıra fırka teşkilatının İzmir'den getirttiği ince sazlar da bu güne coşkunkluk katmıştır.⁵⁷⁶

Cumhuriyet bayramlarının böyle coşkulu geçmesinde Halk Fırkası teşkilatının gayretleri yadsınamaz. Teşkilat tarafından 10. Yıl kutlamaları esnasında Menemen merkezde Şehit Kemal İlkokulu'nda sabahın dördüne kadar bir balo düzenlenmiştir.

⁵⁷³ "Menemen'de Cumhuriyet Bayramı", **Türk İli**, 29-30 Teşrin-i Evvel 1341, s.2.

⁵⁷⁴ "Menemen'de Bütün Köylüler Cumhuriyet Bayramı İçin Hazırlanıyorlar", **Anadolu**, 17 Eylül 1933, s.2.

⁵⁷⁵ "Emiralemde Cumhuriyet Bayramı", **Anadolu**, 6 Teşrin-i Sani 1933, s.5.

⁵⁷⁶ "Aliağa Nahiyesinde Gördüklerim", **Anadolu**, 9 Teşrin-i Sani 1933, s.4.

Baloya Öğretmen Kanuni Fethi, Piyanist Melahat, Vislönse Fehmiye hanımlar katılmışlardır. İkinci gece ise, gençler tarafından bir piyes sahneye konmuş, bunun yanında konser ve saat bire kadar eğlenceyi devam ettirmiştir.⁵⁷⁷

Cumhuriyet'in 10. yıldönümü kutlamalarının üçüncü gününde, Menemen Kaymakamı Nihat Bey'in başkanlığında Menemen'in ateşli gençlerinden, önde gelenlerinden, memurlarından, fırka ve cemiyet temsilcilerinden oluşan 100 kişilik bir grup Karşıyaka'ya giderek buradaki kutlamalara katılmışlardır.⁵⁷⁸

Menemen'de Cumhuriyet Bayramı'nın yanında başka önemli ve bayram olarak kabul edilmiş günlerde çeşitli tören programları ile kutlanmıştır. Örneğin 1931 yılında 23 Nisan Bayramı, Menemen'deki tüm okulların katılımı ile şiirler okunarak, şeker ve bisküvi dağıtılarak, Belediye Meydan'ında kutlanmıştır. Törenden sonra öğrenciler eğlence yerlerine giderek bayramlarını devam ettirmişlerdir.⁵⁷⁹

Yunan işgal dönemini tüm sıkıntıları ile yaşayan Menemen Kazası'nda 9 Eylül gününde “Kurtuluş Bayramı” olarak kutlandığını görmekteyiz. Hatta kurtuluşun 10. Yıldönümünde Belediye Reisi Fadıl Bey, Menemen Halkı namına Gazi Mustafa Kemal'e bir telgraf göndermiştir. Telgraf şöyledir:

“İstanbul'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Menemen'in kurtuluşunun onuncu yıldönümü bayramını kutlamak için belediye meydanında toplanan binlerce Menemenli'nin Büyük Kurtarıcısına sarsılmaz sevgi ve sonsuz saygılarını ulaştırırım Ulu Gazi.

Belediye Reisi Fadıl”

Gazi Hazretleri Menemen Belediye Başkanının bu telgrafına karşılık olarak şu telgrafi göndermiştir:

“Menemen Belediye Reisi Fadıl Bey,

Kurtuluş gününün yıldönümü münasebetiyle hakkımda gösterilen değerli saygılara teşekkür eyler, sevgili halka uğurlar dilerim.

Reisicumhur

Gazi Mustafa Kemal⁵⁸⁰,

⁵⁷⁷ “Menemen'de Balo”, **Halkın Sesi**, 1 *Teşrin-i Sani* 1933, s.1.

⁵⁷⁸ “Menemen Gençleri Yüz Kişilik Bir Heyet ile Şehrimize Geldi”, **Anadolu**, 1 Ekim 1933, s.2.

⁵⁷⁹ “Menemen'de 23 Nisan”, **Anadolu**, 26 Nisan 1931, s.3.

⁵⁸⁰ “Gazi Hazretleri Menemenlilerin Tebrik Telgraflarına Cevap Verdiler”, **Anadolu**, 13 Eylül 1932, s.6.

c. Atatürk'ün Ziyaretleri

Demiryoluna sahip olan Menemen Kazası, bu yolla seyahat etmeyi prensip edinmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün istirahat ettiği bir istasyon olmuştur. Atatürk'ün buraya ilk uğrayışı 1923 yılındadır. Salihli ve Kasaba istasyonlarına uğrayarak Manisa'ya gelen Atatürk, büyük tezahüratla karşılaştığı burada cirit oyunlarını izlemiş ve Belediye Başkanı Bahri Bey'in nutkunu dinledikten sonra kendisi de cevabi bir nutuk söylemiştir. Bu sırada İzmir'den gelen ve belediye, genel meclis, vilayet idare heyeti üyeleri, müftü, müdafa-i hukuk, Türk Ocağı, şehrin ileri gelenleri, eczacılar, muhacirleri temsilen bir heyet, İdman Birliği, Hilal-i Ahmer, Ticaret ve Milli Kütüphane, Matbuat Heyetleri ve Cemiyetlerinin temsilcilerinden oluşan bir grup trenle Manisa istasyonuna gelerek Atatürk'ü burada karşılamışlardır. Daha sonra birlikte hareket eden iki tren, Manisa ile Menemen arasındaki Horozköy, Muradiye, Emiralem istasyonlarında bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş ve Paşa Hazretlerini görmek için toplanmış binlerce halk tarafından karşılanmıştır. Tren bu istasyonlarda durmamış ancak halkın tezahüratları ile geçişini tamamlamıştır. Gazi Paşa, Menemen istasyonunda halk ve askeri birlikler tarafından karşılanmıştır. Öğrencilerden küçük bir kız tarafından, Atatürk'e hitaben bir manzume okunmuş ve O'da buna karşılık olarak öğrencilere iltifatlar etmiştir. Halkın bir çoğu Atatürk'ün ellerini öpmüşler, O'da ayrı ayrı hepsinin halini hatırlarını sormuştur. Bundan sonra trene dönen Gazi Paşa'nın ardından, halk, *"Yaşasın Mustafa Kemal Paşa, Yaşasın Büyük Millet Meclisimiz"* diyerek bağırıyorlardı.⁵⁸¹

Bu seyahatin ardından Atatürk'ün Menemen'e ikinci uğrayışı 1926 yılına denk gelmiştir. Balıkesir yönünden gelen tren, Manisa'nın ilçeleri Soma, Kırkağaç ve Akhisar'da kısa sürelerle kaldıktan sonra Manisaya gelmiştir. Manisa'da öğle yemeği ve ziyaretlerden sonra⁵⁸² Emiralem üzerinden saat 16'da Menemen'e ulaşmıştır. Gazi'yi daha Emiralem'de Vali Kâzım Paşa, altmıştan fazla avcı karşılamıştır. Bundan sonra Atatürk'ün trenine geçen Vali Kâzım Paşa ile birlikte Menemen istasyonuna ulaşmıştır. Menemen istasyonunda Gazi'yi, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, Moskova Elçisi Zekai Bey, Belediye Başkanı Aziz, Halk Fırkası ve Belediye azaları, Müstahkem

⁵⁸¹ **Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında**, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339, s.49-50; **İzmir Yollarında**, Yay. Haz. Mehmet Önder, İş Bankası Kültür Yayınları, byy, 1989, s.53; Mevlüt Çelebi, **Atatürk ve Manisa**, CBÜ Yüksek Öğrenim Vakfı, Manisa 1997, s.11-18.

⁵⁸² Çelebi, **Atatürk ve Manisa**, s.45-47.

Mevki Komutanı Fuat ve 57. Tümen Komutanı Beyler karşılaşmışlardı. Burada özel olarak hazırlanmış bir salonda onbeş dakika istirahat eden Gazi'ye, kahve ve dondurma ikram edilmiştir. Bu sırada Gazi, İzmir'den hareket eden bir uçak filosu tarafından selamlanmıştır.⁵⁸³

1926 yılında İzmir'de Gazi'ye suikast planlarının ortaya çıkarılması üzerine ülke genelinde yapılan mitingler ve çekilen telgraflar aracılığı ile bu girişim kınanmıştır. Menemen ise tepkisini “*Menemen Muallimler Birliği*” adı ile gönderilmiş bir telgraf ile ortaya koymuştur. Telgrafta şöyle kaleme alınmıştır: “*Şimdi hıyanete uğrayan sizi değil, mukaddes inkılabımızı soldurmak isteyen hainlerin köklerinin kazınmasını bütün cihan yıkılsa sizin ve inkılabımızın yaşayacağını bunlar gibi sefillere anlatılmasını isteriz, Büyük Gazi.*”

*Menemen Muallimler Birliği*⁵⁸⁴,”

1930 yılında da Gazi Paşa'yı taşıyan tren, Manisa yönünde gelerek Menemen'e varmış ve burada halkın büyük tezahüratı ile karşılanmıştır. Bir süre burada duran tren, yine halkın tezahüratları eşliğinde İzmir'e doğru hareket etmiştir.⁵⁸⁵ Gazi Paşa'yı Menemen'de karşılamak amacıyla yola çıkan Vali Paşa ve Belediye Başkanı zamanında yetişemediklerinden, treni, otomobille ancak, Ulucak istasyonunda yakalayabilmişler ve burada Gazi Paşa'yı karşılamışlardı.⁵⁸⁶

d. Arkeolojik İncelemeler

Menemen coğrafi olarak tarih başlangıcından beri insanların yaşadığı bir yer olmuştur.⁵⁸⁷ Bunun doğal sonucu olarak arkeolojik zenginliği fazladır ve Cumhuriyet döneminde bu zenginlik kazılar vasıtasıyla gün ışığına çıkarılmıştır. 1932 yılında eski Müze Müdürü Profesör M. Yohannes Bölau'nun talebi üzerine kendisine Gediz Çayı kenarında Buruncuk Köyü arazisi dahilindeki Larissa şehri harebelerinde kazı çalışması yapması için 13 Mart 1932'de izin verilmiştir.⁵⁸⁸ Başlayan çalışmalar sonucunda birçok eser ortaya çıkarılmıştır. Bu arada tarihi eserlere meraklı olan Kaymakam Nihat Bey'e

⁵⁸³ “Büyük Gazimiz Dün Akşamdan Beri İzmir'e Şerefler ve Saadetler Bahş Eylemektedir”, **Anadolu**, 17 Haziran 1926, s.1 ; 1926 yılında Gazi Paşa'dan önce Nisan ayında, İzmir'de bulunan İsmet Paşa'nın Menemen'e geleceğinin bildirilmesi üzerine Menemen'de ummalı hazırlıklar yapılmıştır. Bunlardan biri olarak istasyona görkemli bir tak inşa edilmiştir. “Menemen Haberleri”, **Yanık Yurd**, 13 Nisan 1926, s.2

⁵⁸⁴ “Menemen'de”, **Anadolu**, 21 Haziran 1926, s.2

⁵⁸⁵ “Büyük Gazimiz Hoşgeldin”, **Anadolu**, 28 Şubat 1930, s.1.

⁵⁸⁶ “Hoşgeldin Büyük Halaskâr”, **Hizmet**, 28 Şubat 1930, s.1.

⁵⁸⁷ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.1.

⁵⁸⁸ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 30.18.1.2.26.18.9.

de Görece Köyü kırsalında, köylülerin toprağı kazarken buldukları lahit, bundan çıkan parçalar ve paralar getirilmiş ve bu konuda danışılan Profersör Bölau, bunların M.Ö. 550 yılına ait Temmos şehrinin tanrılarıyla ilgili parçalar olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁹

C. Sağlık Faaliyetleri

Cumhuriyet öncesi dönemde özellikle 1880 -1919 yılları arasında Menemen Kazası'nda kolera, dizanteri, sıtma ve çiçek hastalıkları görülmüştür.⁵⁹⁰ 1918 yılı sonu itibariyle Menemen'de bir hastane bulunmamakla beraber, iki eczane vardı.⁵⁹¹

Cumhuriyet döneminde, kasabada bulaşıcı hastalıklar azdır. Bilhassa tifo, lekeli humma, menenjit gibi hastalıklar uzun zamandan beri görülmemiştir. Difteri, şarbon, kızamık, verem ve frengi çok az görülmekteydi. En çok görülen hastalıklar, sıtma ve mevsim hastalıklarıydı. Çocuklarda en çok görülen hastalıklar mevsim hastalıklarıydı ve yazın ishaller artmakla birlikte, az sayıda kızamık hastalığına rastlanırdı. Çocuk bakımı ilkel tarzlarda yapılmakta ve çocukların bakımına özen gösterilmemekteydi. Bir yaşına kadar olan çocuklarda vefat azdı. Şehirde özel doktor bulunmuyordu. Büyüklerde en çok görülen hastalıklar mevsim hastalıkları, yazın sıtma ve kışın gripti. Bu hastalıklarla genel anlamda mücadele için Hükümet, Belediye ve Sıtma mücadele dispanserleri vardı. Belediye dispanseri, 1924 senesinde Özel Muhasebe tarafından hastane olarak yapılmış ve bilahare dispansere dönüştürülerek, Belediye'ye devredilmiş yataksız dispanserdi. Bir doktoru, bir sıhhiye memuru vardı. Sıtma mücadele dispanseri, 1929 senesinde meydana getirilmiş olup, bir doktor tarafından idare edilmiştir.⁵⁹² Hükümet dispanseri ise, eski bir binada hizmet vermekteydi. 1933 yılı itibariyle yetmiş senedir hiç tamir görmeyen ve 1923 yılından beri Menemen Dispanseri olarak hizmet veren bina, belediye tarafından bin liraya yakın bütçe ayrılarak tamir edilmiştir. Günde yüze yakın hastanın tedavisi yapılan bu binanın tadilatı ile daha sıhhi şartlarda tedavi yapılması sağlanmıştır.⁵⁹³

Kazada sadece bir eczane mevcuttu. İstikamet Eczahanesi⁵⁹⁴ adındaki bu eczane 1928 senesinde 9513 olan kaza nüfusunun ihtiyacına cevap vermemekteydi, bu yüzden,

⁵⁸⁹ “Menemen'de Zengin Asar-ı Atika Bulundu”, **Yeni Asır**, 28 Eylül 1932, s.4.

⁵⁹⁰ Doğer, **İlk İskanlardan...**, s.140.

⁵⁹¹ Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.123,125.

⁵⁹² **Menemen Kasabası İmar...**, s.15.

⁵⁹³ “Menemen Haberleri”, **Anadolu**, 18 Kanun-ı Evvel 1933, s.5.

⁵⁹⁴ “Eczanelerin Adedi”, **Hizmet**, 11 Nisan 1928, s.1.

halk, bir tane daha tesis edilmesi yolunda talep bulunmuştu.⁵⁹⁵ 1930 yılında “*mevcut bir eczanenin ihtiyaca kâfi olmadığı ve beldenin sıhhi vaziyetinin ikinci bir eczane kışadına lüzum gösterdiği*” yolunda Belediye Meclisi tarafından tasarlanan karar İdare Heyeti’nce gereksiz görülerek reddedilmiştir. Bu olaya verilen tepkiler, basına, eczane sahibinin İdare Heyeti üyesi olan okul arkadaşının sayesinde eczane tekeli elinde bulundurduğu şeklinde yansımıştır.⁵⁹⁶ Menemen Belediye Başkanı’nın buna cevabı ise, “*Vilayet tarafından kendisine sorulan ikinci bir eczaneye gerek olup olmadığı yolundaki soruya, kaza nüfusunun onbinin altında olması nedeniyle, ihtiyaç olmadığını*” söylediği şeklinde olmuştur. Burada öne sürülen diğer bir iddia ise, Belediye Başkanının kendisinin eczane sahibi olduğudur.⁵⁹⁷ Ancak bu talepler sonraki yıllarda da dikkate alınmamış olacak ki, kasabada 1939 yılında hala tek bir eczane mevcuttu.⁵⁹⁸

Menemen Kazası sınırları içinde iki ılıca vardı. Bunlardan birincisi olan Kaynar Ilıcası, Aliğa Nahiyesi’nin batısında Arap Çiftliği köyü civarında ve sahil tarafında; ikincisi olan Biçerova Ilıcası ise, Nemrut Harabeleri’nin güneydoğusundadır. Her ikisi de arazi-i maliye emrinde bulunmakla birlikte, Kaynar Ilıcası çeliklidir. Halkın çoğu, ılıcaların Ağustos aylarında daha şifalı olduğuna inandıklarından bu dönemde gitmeğe dikkat etmişlerdir.⁵⁹⁹ 1927 yılı itibarıyla her iki ılıcanın da, şifa verici özellikleri hakkında fenni inceleme yapılmamıştır.⁶⁰⁰

Dönemde sağlık açısından asıl sorun, sıklıkla yaşanan sıtma salgınları olmuştur. İzmir Belediyesi, 1930’lu yıllardan başlayarak Sıhhat ve İçtimai Muamelat Vekaleti ile ilişkiye girip, İzmir’in sıtma mücadele mıntıkası içine dahil edilmesini talep etmiş, ancak bu istek reddedilmiştir.⁶⁰¹ 1930 senesindeki sıtma salgını sırasında yaygın bir şekilde sıtmayla savaşan Menemen ve Foça kazalarının ise, Manisa Sıtma Mücadele Mıntıkası’na alınması uygun bulunmuş ve her iki kazada sıtma mücadele teşkilatına mensup doktorlar faaliyete başlamıştır.⁶⁰² Menemen Sıtma Mücadele Şubesi, Menemen ve Foça kazalarıyla, Karşıyaka Nahiyesinde ve bunların köylerinde faaliyet göstermiştir. Aliğa, Emiralem ve Yeni Foça nahiye merkezleri ve 54 adet köyü kapsamakta olan

⁵⁹⁵ **Menemen Kasabası İmar...**, s.15.

⁵⁹⁶ “Şikayetler”, **Yeni Asır**, 9 Kanun-ı Evvel 1930, s.3.

⁵⁹⁷ “Menemen’de Bir Eczane Meselesi”, **Anadolu**, 14 Temmuz 1930, s.5.

⁵⁹⁸ **Menemen Kasabası İmar ...**, s.16.

⁵⁹⁹ **İzmir Vilayeti 1926 Senesi...**, s.ny.

⁶⁰⁰ **T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928**, s. 599.

⁶⁰¹ Serçe, **İzmir’de Belediye**, s.307.

⁶⁰² “Menemen ve Foça’nın Emri Gelmiştir”, **Hizmet**, 20 Temmuz 1930, s.3.

alandan, bir doktor ve dört sağlık memuru görev yapmıştır. Bu hesaba göre, her sağlık memuruna 17 köy düşmektedir. Sağlık memurları, bu köyleri kış mevsiminde on beş günde bir defa, yaz mevsiminde haftada bir defa dolaşarak, sıtmalıları tedavi altına almışlardır. Doktor, merkez muayenelerinin yanısıra senede iki defa kış ve yaz mevsimlerinde durmayarak, genel muayenelerini yapmıştır. Kalan zamanlarda ise, köyleri dolaşarak, teftiş, sıtmaya neden olan kaynakların kurutulması ile ilgilenmiştir. Hemen her sene ortalama olarak, iki bin kişi muayene olmuş, on bin kişinin kanı incelenmiş ve beş bin kişi de sıtma tedavisi grmştir. Diğer yandan, her sene yaz mevsimlerinde beş bin kişiye korunma kinini verilmiş ve böylece yüz yirmi kilo kinin dağıtılmıştır. Bunların yanısıra her sene iki bin kişiye sıtma iğnesi uygulanmış, on bin kilo yetişkinlere ve on bin kilo çocuklara olmak üzere vitamin ve kinin takviyesi yapılmıştır. Çukurlara yüz kilo mazot dökülmüş ve kırk kilo paris yeşili atılmıştır.⁶⁰³ Evlerden akan pis suların sokaklara akarak, su birikintileri oluşturmasıyla sıtmanın ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerin ortadan kaldırılması için, bu suların kr kuyulara akıtılmasını sağlamak amacıyla her evde birer kr kuyu açılmıştır.⁶⁰⁴ Bu önlemlerin yanısıra, her sene sıtmalı köylerde sivri sineklerle mücadele için 50 kilo mazot ve 50 kilo arap sabunu kullanılmıştır.⁶⁰⁵

1930'lu yılların başlarında İzmir'in en büyük sorunu, kenti çevreleyen bataklıklardı. Sıtma hastalığının kaynağı olan bataklıkların kurutulması için, inceleme yapmak üzere bataklık mütehassısı Emin Bey İzmir'e davet edilmiş ve çeşitli incelemeler yaparak, projeler oluşturmak üzere Bayındırlık Bakanlığı emriyle Ankara'ya dnmştir.⁶⁰⁶ Nihayet, 1931 yılında bataklıkların kurutulmasına başlanmıştır. Köylerdeki sıtma mücadelesi faaliyetine gelince; Menemen civarında bulunan birkaç bataklığın komşu olduğu köylerin halkının katılımı ile başlarında aktif mücadele memurlarından Kemal ve Süleyman Beyler olduğu halde kurutma işine devam edilmiştir. Buruncuk köyü civarında bulunan büyük bataklığın kurutulmasına köylülerden beş yüz kişinin iştiraki ile başlanmıştır. Menemenin köylerinde salgın bir halde bulunan sıtma oranında, bu gayretlerin etkisi ile azalma olmuştur.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Osman, "Sıtma Mücadelesinin Bir Senelik Faaliyeti", **Menemen Ant**, Yıl 1, Sayı.6 (15 Kanun-u evvel 1932), s.13.

⁶⁰⁴ "Sıtma Mücadelesi", **Hizmet**, 14 Haziran 1930, s.3.

⁶⁰⁵ Osman, "Sıtma Mücadelesinin Bir Senelik Faaliyeti", **Menemen Ant**, s.13.

⁶⁰⁶ "Menemen ve Foça Köyleri Mücadele Mıntıkasına Dahil Edildi", **Anadolu**, 22 Temmuz 1930, s.1.

⁶⁰⁷ "Bataklıklar", **Anadolu**, 13 Haziran 1931, s.1.

Sıtma mücadelesinin diğer cephesinde ise, Sıtma Mücadele Doktoru Ali Rıza Beyi görmekteyiz. Ali Rıza Bey tarafından hastalar her gün muayene edilmekte ve lâzım gelen mücadele hizmeti ücretsiz olarak verilmektedir. Bu sayede yüzlerce hasta şifa bulmuştur. Bu yüzden Ali Rıza Bey'in faaliyeti basında sık sık takdir görmektedir.⁶⁰⁸ Ancak 1930 yılında Yahşilli köyünde Ali Rıza Bey'in işini yapmasına engel olan bazı kişiler, “*Onca zaman geçti yedi seneden beri nerede idiniz? Hükümet kendisine taraftar mı arıyor?*” diyerek kendilerini ölümden kurtarmak için çalışan doktorun üzerine sopalarla yürümüşlerdir. Büyük yankı uyandıran bu hareket, Serbest Fırka yandaşlarına mal edilmiş ve bu tarz hareketlere bir kez daha meydan vermemek için köyde inzibati tedbirler alınmıştır.⁶⁰⁹

Sıtma salgını 1932 yılına kadar Menemen Kazasında etkili olmuştur. 1932 yılında ise birkaç vaka görülmüştür. Dimetokalı oğlu Osman bunu, “*Menemen'in yorulmaz ve bilgili Sıtma Doktoru Ali Rıza Bey'in çalışkanlığına*” bağlamaktadır.⁶¹⁰ Gerçekten de bu azimli çalışma meyvelerini daha sonraki yılda vermiştir. Menemeni kasıp kavuran sıtma hastalığının önüne, mücadele teşkilatının geceli gündüzlü çalışması sonucunda bataklıkların kurutulması, sıtmalı ve dalaklı olanların tedavi altına alınması ile geçilmiştir. Geçen senelere nazaran 1933 yılında tek tük vakalar görülmüştür. Ulucak ve Çiğli köylerindeki hastaların tedavisi yapılmış ve evvelce yüzlerce kişinin sıtma yüzünden vefat ettiği Gerenköy'de 1933 senesinde sıtma görülmemiştir.⁶¹¹

Sıtmanın yanı sıra görülen diğer hastalıklar ve sağlıkla ilgili konular yıllara göre şöyledir:

1923 yılında Menemen'in Doğa köyünde Çiçek hastalığından bir kişi vefat etmiş, bir kişi de bu hastalığa yakalanmıştır.⁶¹²

1925 yılında Vali Paşa genel teftiş amacıyla Menemen'e gitmiş ve ilk olarak hastaneyi teftiş etmiştir.⁶¹³ 1926 yılında kaza genelinde hüküm süren hastalığın asıl çiçek hastalığı değil, suçiçeği olduğu hükümet doktoru tarafından açıklanmıştır.⁶¹⁴ Aynı

⁶⁰⁸ “Menemen’de Sıtma Mücadelesi Devam Ediyor”, **Anadolu**, 18 Mayıs 1931, s.3.

⁶⁰⁹ “Menemen Hâdisesi”, **Anadolu**, 14 Eylül 1930, s.5.

⁶¹⁰ Dimetokalı Oğlu Osman, “Menemen’de Gençlik Çalışıyor Belediyeciliğe Önem Veriyor”, **Hizmet**, 29 *Teşrin-i Sani* 1332, s.5.

⁶¹¹ “Menemen’de Yol ve Mektep Faaliyetleri”, **Halkın Sesi**, 25 Temmuz 1933, s.2.

⁶¹² “Çiçek”, **Türk Sesi**, 14 *Teşrin-i Sani* 1339, s.2.

⁶¹³ “Vali Paşa Menemen’de”, **Türk İli**, 5-6 *Teşrin-i Sani* 1341, s.2.

⁶¹⁴ “Su Çiçeği”, **Yanık Yurd**, 29 Kanun-u sani 1296, s.2.

yıl, Menemen’de lekeli bir hastalık görülmüştür. Ancak bu hastalığın Lekeli Huma olup olmadığı anlaşılamamıştır.⁶¹⁵

1927 yılında Alaşehir hükümet tabibi Necmettin Bey kendi isteği ile Menemen Hastanesine geçmiştir.⁶¹⁶

1933 yılında ise Belediye Doktoru Ahmet Hamdi Bey ile Belediye Başkanı arasında bir sorun yaşanmıştır. Belediye yayınladığı ilan ile, dispansere muayene olmak için gidenlerin Ahmet Hamdi Bey tarafından kovulduğunu iddia etmiş ve *“böyle bir hakarete maruz kalan olursa dairemize şikayet etsinler”* demiştir. Ahmet Hamdi Bey ise bu iddiaya belediye başkanına dava açarak cevap vermiştir.⁶¹⁷

D. Cemiyetler

1927 yılında Menemen’de Halk Fırkası, Türk Ocağı, Tayyare, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Sanaatkarlar Cemiyetleri ve Himaye-i Etfal Hanımlar Şubesi, Muallimler Birliği, Esnafı Birliği, Musiki, Kunduracı ve Dikiciler Cemiyetleri mevcuttu.⁶¹⁸

1933 senesinde ise Menemen’in yerel dergisi olan Menemen Ant dergisinde, bünyesinde spor, temsil ve musiki şubeleri bulunan ve yapı bakımından dönemde yeni yeni kurulan Halkevlerine benzetilen *“Gençlik Teşkilatı”* isimli bir oluşumdan bahsedilmektedir.⁶¹⁹

1. Tayyare Cemiyeti

1924 yılında ülke genelinde olduğu gibi İzmirde de halk, uçak alınması için bağışta bulunmaya çağırılmış ve bu konuyla ilgili olarak ta Menemen Kazası örnek gösterilmiştir. *“Menemen’in muhterem halkı mahsullerinden alacakları paranın bir kısmını tayyare ianesine tahsis etmişlerdir. Aynı hareketi diğer kaza ve nahiyelerimizde ihtiyar edeceğine şüphe yoktur. Biz emin ki, İzmir Vilayeti bir cümle-i hamiyet ibraz ederek birinciliği mutlaka elde edecektir.”* Menemen halkının örnek teşkil eden bu davranışından dolayı Tayyare Cemiyeti Menemen Şubesi Başkanlığı bir *“Teşekkürname”* yayınlamıştır: *“Sene-i halide idrak edecek kazamız hasılatından üzüm, tütün, pamuktan tayyare ianesi olarak mikdar kâfi meblağ tefrik edilmesi luzmu heyetimizce tezkir edilerek, keyfiyeti mülhak karyeye tamim edilmiş ve*

⁶¹⁵ “Menemen’de Lekeli Huma”, **Anadolu**, 10 Ağustos 1926, s.2.

⁶¹⁶ “Menemen Hastane Tababeti”, **Anadolu**, 25 Eylül 1927, s.2.

⁶¹⁷ “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 18 Haziran 1933, s.4.

⁶¹⁸ **T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.594.

⁶¹⁹ “Gençlik Teşkilatına Dair”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 7, (1 Kanun-ı Sani 1933), s.8.

yapılan içtima-ı umumide Menemen namına mübadere edilecek tayyareye karşılık olmak üzere gerek merkez kasabada gerek karyede bulunan eshab-ı zirai idrak edilecek kuru üzümün beher kıyyesinden yirmi beş kuruş, tütünün beher kıyyesinden kırk para, pamuk kozasından on para itasını taahhüd etmek suretiyle ibraz-ı hamiyet etmişlerdir. Cemiyetimize karşı halkımızın göstermiş oldukları teveccühlere arz-ı teşekkür ederiz.’’⁶²⁰

Bu konuda, her zaman için Yunanistan ile yarış halinde olunmuştur. Milli Mücadele’den yeni çıkmış olan millet, yaşadığı teknik imkansızlıkları bilmekte ve bununla mücadele için eksikliklerin tamamlanmasını istemekteydi. En büyük eksikliklerden biri de orduda yeteri kadar uçak olmamasıydı. Basın da gerek geçmişteki zulm dolu günleri hatırlatarak, gerekse Yunanlıların teknik gelişmelerini yansıtarak halkı uçak alımına yardım konusunda teşvik etmiştir. 1926 yılında “*Yunanlıların binlerce tayyare aldığı*” şeklinde bir haberin yayıldığını görüyoruz. Bu haberler, Tayyare Cemiyeti’ne yapılan bağışların artmasına neden olmuştur. Örneğin, Aliğa Nahiyesinden Sığırtmaç Hüseyinoğlu Şeker Mehmet ölümlük-dirimlik olarak biriktirdiği bir altın lirayı bu nedenle cemiyete bağışlamış ve çok büyük takdir toplamıştır.⁶²¹

Tayyare Cemiyeti’ne yardım sadece zirai ürünler üzerinden değil, çeşitli şekillerde yapılmıştır. Dini bayramlarda, ilçe ve köylerden toplanan sadaka, fitre ve zekâtın da Tayyare Cemiyeti’ne gönderilmesine çalışılmıştır. Nitekim 1926 yılında 2302,96 liraya ulaşan bu miktar Menemenlilerin övünç kaynağı olmuştur. Bu paranın toplanmasında üstün gayreti bulunan Tayyare Cemiyeti Başkanı Muhittin Bey ile Aliğa Nahiyesi, Samurlu, Güzelhisar, Bozköy, Helvacı, Yanıkköy, Sasallı, Kaklıç, Çıtak, Sözbeyli köylerinde bulunan Tayyare Cemiyeti Şube Heyetleri de takdir görmüşlerdir.⁶²²

Tayyare Bayramı olan 30 Ağustos günü, Sasallı Köyü’nde bir kahvede toplanan köy halkı, geliri Tayyare Cemiyetine bağışlamak üzere bir müzayede tertip etmişlerdir. Bir nargile ve bir kahve müzayedeye konmuş ve İzmir Şose Fen Amiri Adil Bey

⁶²⁰ “Menemen Halkı Diyor ki,” **Anadolu**, 19 Haziran 1341; s.2; “Menemenlilerin Hamiyeti”, **Ahenk**, 19 Haziran 1341, s.2.

⁶²¹ “Teşekkür”, **Yanık Yurd**, 15 Mart 1926, s.2.

⁶²² “Menemen Haberleri”, **Yanık Yurd**, 7 Mayıs 1926, s.2.

tarafından bin kuruşa açılan müzayede Karakol Kumandanı Saim Efendi'nin desteği ile 2605 kuruşa çıkarılmış ve cemiyete azami yarar sağlanmaya çalışılmıştır.⁶²³

Nihayet 1927 yılında Menemen Kazası'nın Tayyare Cemiyetine bağış miktarı otuz bir bin lirayı bulduğundan, bir uçağa “*Menemen*” adının verilmesi kararlaştırılmış, ancak uçuş mevsiminin geçmiş olması sebebiyle isim koyma merasimi ilk bahara bırakılmıştır.⁶²⁴

Aynı yıl cemiyetin yönetici kadrosu yenilenmiştir. Yeni İdare Heyeti; Başkan Hocazade Muhiddin Bey, Başkan Vekili Avukat İdris Bey, Veznedar Muallim Avni Bey, Aza Askere Alma Şube Başkanı Şevket Bey, Aza Halk Fırkasından Mustafa Ağa, Aza Ticaret Odasından İbrahim Efendi, Aza Ziraat Odasından Mehmet Ali Efendilerden⁶²⁵ oluşmuştur. Ancak bu haberden sonra yayınlanan başka bir haberde Tayyare Cemiyeti Nizamnamesinin gizli maddelerine uygun olarak cemiyetin İdare Heyetinin yeniden teşkil edildiği bildirilmektedir. Buna göre yeni İdare Heyetinde şu kişiler yer almaktadır: Başkan, sabık Başkan Muhiddin, Başkan Vekili, İdman Ocağından İdris, Sayman Muallimler Birliğinden Avni, Azalar Askere Alma Şube Başkanı Şevket, Jandarma Kumandanı Nazmi, Belediye Başkanı Hikmet Kemal, Halk Fırkasından Mustafa, Ticaret Odası Reisi Sunusi Hafız İbrahim, Belediye Azasından İbrahim, Ziraat Odasından Mehmet Ali Beyler.⁶²⁶

1932 yılında Menemende bulunan kurumların başında aynı kişilerin bulunmasından duyulan bir rahatsızlık sözkonusudur. Hem Tayyare Cemiyetinin hem de Kooperatifin başkanlığının bir kişi tarafından yürütülmesi şikayet konusu olmuştur. Halkın bu rahatsızlığı basına şu şekilde yansımıştır: “*Evvela fırka nizamnamesi bu ahvale müsait değildir. Bu nasıl olur? Memlekette iş görmek liyakatinde birçok insan varken vazifeler daima aynı eşhasa tevcih olunuyor. İzmirde bu hususta bazı ıslahat görüyoruz. Aynı şeyi biz de isteriz. Her vazifenin müstakil bir adamı olmalıdır. Bu suretle hem daha esaslı, daha iyi iş görülmüş, hem de iş adamı yetiştirmiş oluruz.*”⁶²⁷

2. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Halk arasında oluşturulması şiddetle arzu edilen Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1925 yılında Menemen Kız Okulu'nda toplanan öğretmenlerin kararıyla kurulmuştur. İdare

⁶²³ “Sasalı'nın Cemiyetperverliği”, **Anadolu**, 5 Eylül 1926, s.2.

⁶²⁴ “Menemen Tayyaresi”, **Hizmet**, 7 Şubat 1927, s.2.

⁶²⁵ “Tayyare Cemiyeti”, **Hizmet**, 23 Şubat 1927, s.2.

⁶²⁶ “Menemen Tayyare Cemiyeti”, **Hizmet**, 27 Şubat 1927, s.2.

⁶²⁷ “Menemende Kooperatif İş”, **Hizmet**, 27 Kanun-ı Evvel 1932, s.4.

Heyeti seçimi yapılmış ve Başkan Hamit Mustafa, Veznedar Şevki, Katip Memnune Bedri ve azalıklara Bahriye Hakkı, Pakize Osman hanımlar seçilmişler ve faaliyetlerine başlamışlardır.⁶²⁸ Beş kişilik idare heyeti bulunan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yanısıra 1926 yılında bir de Himaye-i Etfal Hanımlar Şubesi olarak yine 5 kişilik idare heyeti bulunan bir cemiyet daha hizmete başlamıştır.⁶²⁹

Himaye-i Etfal Cemiyetinin genellikle okullarda bulunan fakir öğrencilere yardım ettiklerini görmekteyiz. Menemen Himaye-i Etfal Cemiyeti Hanımlar Şubesi, 1926 yılında Menemen Merkez Kız Okulu'nda okuyan yetim ve fakir beş öğrenciye elbiselik kumaş sağlamışlar ve bunun yanında ayakkabı ve çorap temin edeceklerine dair söz vermişlerdir.⁶³⁰

Cemiyet, çeşitli alanlarda faaliyetler düzenleyerek çocuklar yararına kullanılmak üzere gelir elde etmiştir. 1930 yılında Foça Heyeti'nin daveti üzerine Bedestendeki tiyatro kumpanyasını idare etmekte olan Mediha Hanım tarafından, Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına bir konser ve bir temsil verilmiştir.⁶³¹

1931 yılında Hafız Burhan Bey tarafından tüm Menemen halkına ve Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına bir konser verilmiştir. Bu konserden elde edilen gelir ile Menemen'deki şehit çocukları ve kimsesiz çocuklar sünnet ettirilmiş, çocuklara entari, takke ve çorap verilmiş ve Menemen mızıkası eşliğinde sünnet yapılmıştır.⁶³²

1933 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Menemen'deki üç okulda faaliyetlerini devam ettirdiğini görmekteyiz. Çocukların kitap ihtiyacı Eğitim Bakanlığı'nca giderilmiş ve böylece cemiyete çocukların yedirilmesi ve giydirilmesi işleri kalmıştır. Havaların güzel gitmesi sebebiyle giyecek konusu ikinci plana bırakılmış ve çocukların dengeli beslenmeleri konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla halka hitaben bir beyanname yayınlanmış ve bu konu böylece kamuoyuna duyurulmuştur. Pazar günü çarşıda dolaştırılan yardım kutularıyla bir miktar para toplanmış ve çocuklara hergün kuşluk yemeği vermeye başlanmıştır. Ancak cemiyetin gücü buna kısa bir süre dayanabilmiştir. Yeni bir arayış sonucu yemek işinin her gün bir vatandaşa bırakılması konusu gündeme gelmiş ve bu fikir ilgili kişiler tarafından

⁶²⁸ “Menemen’de Himaye-i Etfal”, **Türk İli**, 15-16 *Teşrin-i Sani* 1341, s.2.

⁶²⁹ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi ...**, s.ny.

⁶³⁰ Menemen Merkez Kız Mektebi Baş Muallimi Osman Nuraldın, “Menemen Hanımlarına Teşekkür”, **Anadolu**, 7 Kanun-u sani 1926, s.3.

⁶³¹ “Himaye-i Etfal Menfaatine Bir Konser”, **Hizmet**, 7 Kanun-ı Evvel 1930, s.4.

⁶³² “Menemen’de 40 Şehit Yavrusu Sünnet Edildi”, **Anadolu**, 16 *Teşrin-i Sani* 1931, s.4.

benimsenmiştir. Çocuklara bu yemeklerin yedirilmesi için üç alternatif sunulmuştur. Bunlar;

“ 1. Ekmekle beraber bir kap etli yemek, bir kap tatlı veya meyvenin evlerde hazırlanarak mektebe gönderilmesi.

2. Seçilecek yemek veya diğer yiyeceklerin çarşıdan veya evden alınarak aynen Menemen’e göndermek.

3. Bunun tutarı olan asgari 200, azami 250 kuruşu makbuz mukabilince mektepte cemiyet temsilcisine teslim etmek.”

Devam ettirilen yardım tarzı ikinci ve üçüncü maddelerdekiler doğrultusunda gerçekleşmiştir ve buna “Gezek” adı verilmiştir. Okullarda yemekler bayan hademeler tarafından hazırlanarak ve belirli saatlerde aşevinde çocuklara yedirilmiştir. Himaye edilen ve yedirilen çocuk adedi 40 kişidir ve bu sayının korunmasına çalışılmıştır.⁶³³

Böylece cemiyet bütçesinin giderlerinden yemek masrafının eksilmesi ile cemiyet faaliyetleri çocukların giydirilmesi konusu üzerine yoğunlaşmış ve bunun için halka gerekli duyurular yapılmaya başlanmıştır.⁶³⁴ Bu konuda ilk girişim Menemen’in fakir çocukları için Menemen sinemasında bir müsamere düzenlenmesi olmuştur.⁶³⁵

3. Menemen Muallimler Birliği

1926 yılında faaliyetine başlayan Menemen Muallimler Birliği, 11 Teşirinisani 1927’de ilk senelik kongresini toplamıştır. Üçüncü mektep baş öğretmen Mahmut Kemal Bey’in başkanlığında birinci mektep salonunda yapılan toplantıda, ilk olarak eski idare heyetinde veznedarlık yapmış olan Emiralem Başöğretmeni Kemal Bey, birlikle ilgili olarak geçen bir senelik mesaisi ve muhasebesi hakkında bilgi vermiştir. Bu izahattan sonra köy ve merkez öğretmenlerinin öteden beri olduğu gibi ayrı değil, bundan böyle sabit bir mutemet vasıtasıyla maaş almalarının sağlanması konusu görüşülmüştür. Bunun ardından yeni idare heyetinin seçimine geçilmiştir. Öğretmenlerden Şahap Feyzi Bey, Cemil Bey, Mahmut Kemal Bey, diğer mesleklerden Abdullah ve Kemal Beyler İdare Heyeti’ne seçilmişlerdir.⁶³⁶

⁶³³ “Menemen Haberleri”, **Anadolu**, 18 Kanun-ı Evvel 1933, s.5.

⁶³⁴ “Menemem Mektebindeki Kimsesiz Yavrular”, **Anadolu**, 24 Teşrin-i Sani 1933, s.5.

⁶³⁵ “Menemen Haberleri”, **Anadolu**, 18 Kanun-ı Evvel 1933, s.5.

⁶³⁶ Kemal Azmi, “Menemen Gençleri ve Muallimleri”, **Hizmet**, 18 Teşrin-i Sani 1927, s.3.

Toplantı sonrasında Menemen Muallimler Birliğinin senelik toplantısı telgraf çekilerek Gazi Hazretlerine, İsmet Paşaya ve Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'e bildirilmiş ve cevapları alınmıştır.

“Ankara’da Reisicumhurumuz Ulu Gaziye;

Birliğimiz bugün senelik toplantısını yapar ve yeni idare heyetini seçerken o mücevvez ve tarihi hitabenizi tekrar mütalaa etmiştir. Bu münasebetle pekiştirmekte oldukları yeni neslin milli mefkure ve medeni mevcudiyetimizle Cumhur-u İdaremize irfanlı ve imanlı bir vahdet, nurlu ve şuurlu bir millet, yılmaz ve sarsılmaz bir kuvvet halinde vücut bulmasına dikkat ve ita edilmesi lüzumunu bir daha hüsn ve idrak eylemiştir. Bu sebeple illede beşeri kainatta ferdi ve içtimai hayat mevcut bulundukça başımızda yaşamasına duacı olduğumuz Ulu Gazi ve aziz dahilerine kalbi ve edebi merbutiyyetlerimizi arz ederim.

*Menemen Muallimler Birliği Reisi
Şahap Feyzi”*

“Menemen Muallimler Birliği Reisi Şahap Feyzi Bey’e;

Muallimler Birliğinin senelik kongresi münasebetiyle hakkımda izhar buyrulan hissiyata teşekkürler ederim, efendim.

Reisicumhur

Gazi M. Kemal”

“Ankara’da Başvekil İsmet Paşa Hz.leriyle Maarif Vekili Mustafa Necati Beyefendiye;

Bugün senelik konferans akd ve yeni idare heyeti intihab etmiş olan birliğimiz asri ve medeni hayatımızda olduğu gibi milli ve cumhuri maarifimizde dahi ilmi teşkilat kuran necabetipenahilerine, minnet ve tazimlerini te'biden arz ve ima eylerken yetiştirmekte oldukları yeni nesil asırlara sığmaz inkılablar yaratan büyük rehberlerle birebir cumhuriyet ve millet mefhumlarıyla muhdes birer şule-i nur ve şiar olarak yürüyebilecek bir halde bilhassa ahd ve beyan eylediklerini arz ederim.

*Menemen Muallimler Birliği Reisi
Şahap Feyzi”*

“Menemen Muallimler Birliği Reisi Şahap Feyzi Bey’e;

Kongre münasebetiyle izhar olunan hissiyata teşekkür ve mesainizde feyizli muvaffakiyetler temenni ederim efendim.

Başvekil

İsmet”

“Menemen Muallimler Birliği Riyasetine;

Tahsisatınıza teşekkürler ederim, muvaffakiyetler temenni ederim.

Maarif Vekili

Mustafa Necati”⁶³⁷

Toplantı günü görüşülen konulardan biri de bir çay ziyafeti verilerek, hemen hepsi kazaya yeni gelmiş öğretmenlerin, kaza ileri gelenleri ile tanışmasını sağlamaktır. Böylece kurum ve kişiler arasındaki yardımlaşmanın arttırılması amaçlanıyordu. Nitekim bu çay, Kaymakam Hasan Bey ve Genel Meclis Azaları, Alay Kumandanı, Şube Başkanı, Jandarma Komutanı, Mal Müdürü, Özel Muhasebe Memuru, Belediye Başkanı, Tayyare, Ticaret Odası ve Hilal-i Ahmer Cemiyetlerinin Heyetleri, Menemen’de mevcut doktorlar, avukatlar ve bilumum kaza öğretmenlerinin katılımıyla 18 Teşrinisani 1927 günü verilmiştir. Çay programına merkez birinci ve ikinci mekteplerinden seçilen yirmi öğrenci tarafından coşkulu bir şekilde söylenen İstiklal Marşı ile başlanmıştır. Küçük bir kız öğrenci tarafından, Birlik Başkanı Şahap Feyzi Bey’in yazdığı bir şiirin okunması ile devam edilmiştir. Öğrenci Musiki Grubu tarafından Cumhuriyet Marşı’nın okunması ile devam eden çay, Birlik Reisi Şahap Bey’in nutku ve ardından Belediye Başkanı ve Ocak Reisi Kenan Ali Bey’in buna cevabı ile sona ermiştir. Günün hatırası olarak katılımcılar fotoğraflar çektikten sonra salondan ayrılmışlardır.⁶³⁸

4. Türk Ocağı

1924 yılında Menemen Türk Ocağı, “*usul ve nizamnamesi*” gereğince idari anlamda yeniden oluşturulmuştur. Türk Ocağı, senede bir kez kongre toplayarak İdare Heyeti seçimleri yapmaktadır. Her sene kongrede eski heyetin raporu okunmakta, konular üzerine tartışmalar yapılmakta ve ardından yeni idare heyeti seçilmekteydi. 1924 yılında Menemen Türk Ocağı İdare Heyetine Belediye Reisi Ahmet Kemal, Bahriye Yüzbaşılarından emekli Muhittin, İhtiyat Zabitanından Osman Nuri, Eczacı Kenan, Divriğili Ali, Eğinli Mustafa Efendizade Şevket ve Kız Okulu Başöğretmeni Osman Nuri bey ve efendiler seçilmişlerdir. Muhittin Bey başkanlığa, Kenan Bey

⁶³⁷ “Menemen Muallimler Birliği”, **Hizmet**, 22 Teşrin-i Sani 1927, s.3.

⁶³⁸ İrfan Şevki, “Menemen Muallimler Birliği”, **Hizmet**, 22 Teşrin-i Sani 1927, s.3.

murahhas mesullüğe, Ali Bey veznedarlığa, Öğretmen Osman Nuri Efendi muhasip ve katipliğe seçilmişlerdir.⁶³⁹

1925 yılı İdare Heyeti seçimleri bir önceki yılın İdare Heyeti'nin istifası üzerine yenilenmiştir. Eczacı Kenan Ali başkanlığa, Başöğretmen Lütfü Kamuran Bey murahhas mesullüğüne, Muallim Avni Bey katipliğe, Belediye Meclisi üyesi Ramiz Bey veznedarlığa, Belediye Reisi Ahmet Bey, Hicardan Muhittin, Abalızade Mustafa beyler de azalıklara seçilmişlerdir.⁶⁴⁰ Böylece Menemen Türk Ocağı'nda uzun yıllar sürecek olan başkanlığı ile akıllara kazınan Eczacı Kenan Ali Bey dönemi de başlamış oldu.

Menemen Türk Ocağı, 4 Şubat 1926 günü yeni yapılan binasına taşınmış ve buradaki faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁴¹

1926 yılında yapılan idari heyet seçimlerinde oy çokluğuyla Reis Eczacı Kenan, Aza Tayyare Cemiyeti Reisi Muhiddin, Okul Müdürü Kamuran, Abalızade Mustafa, Öğretmen Avni, Özel Muhasebe Kalemî İbrahim Hakkı Bey ve Efendiler seçilmişlerdir.⁶⁴²

1926 yılında Menemen merkez kazada bulunan Menemen Türk Ocağı'nın yanısıra, bir de 5 kişilik idare heyeti bulunan Helvacı Köyü Türk Ocağı da bulunmaktaydı.⁶⁴³

1927 senesinde idare heyetine seçilenler Başkan Eczacı Kenan, Murahhas-ı Mesul Çiftçi Muhiddin, Mimar Kamil, Aza İdris, Akif ve Hakkı Beylerdir.⁶⁴⁴

1924 yılında Türkçü düşüncenin idoloğu olarak görülen Ziya Gökalp'in vefatı, tüm yurttaki olduğu üzere Türk Ocakları tarafından da üzüntüyle karşılanmış ve bu konuda taziyet mesajları yayınlanmıştır. Menemen Türk Ocağı namına Murahhas-ı Mesul sıfatıyla Eczacı Kenan Ali şu mesajı göndermiştir: *"...ölmez eserlerle milli heyecanları, asil duyguları, gençliğin ruhuna aşıl原因 aziz üstadımızın açtığı yolda, Türk gençliği daha büyük bir kudret göstererek o büyük ruhu şad etmeye çalışacaktır.*

⁶³⁹ "Menemen Türk Ocağı", **Sada-yı Hak**, 10 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁶⁴⁰ "Menemen Türk Ocağı İntihabatı", **Türk İli**, 25-26 Teşrin-i Evvel 1341, s.2.

⁶⁴¹ "Menemen Türk Ocağı", **Yanık Yurd**, 5 Şubat 1926, s.2.

⁶⁴² "Menemen Türk Ocağı", **Anadolu**, 14 Mart 1926, s.3.

⁶⁴³ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi...**, s.ny.

⁶⁴⁴ "Menemen Türk Ocağı", **Hizmet**, 12 Mart 1927, s.2.

Biz kalbimizden taştan teessürlerimizle dilsiz kalan bütün Türk Efkar-ı umumisine beyan-ı taziyet ederiz.”⁶⁴⁵

Menemen Türk Ocağı, 13 Şubat 1925’te başlayan Şeyh Sait Ayaklanmasını kınayarak; “*Menemen Türk Gençliği ruh-ı milletten doğan aziz inkılabımızı yıkmağa matuf hareket-i irtica hadisesini nefretle karşılamıştır. Türk gençliği, onu bastırmak için temiz kanını akıtmağa her an amadedir.*” şeklindeki bir mesajla tepkisini dile getirmiştir.⁶⁴⁶

1925 yılında Menemen Türk Ocağı açısından diğer bir önemli olay ise, Menemen’i ziyarete gelen İzmir Valisi İhsan Paşa’nın, akşam Türk Ocağını da ziyaret ederek, Ocaklılarla gayeleri hakkında uzun süre sohbet etmesi olmuştur.⁶⁴⁷

Menemen Türk Ocağı menfaatine yapılacak olan piyango, 1925 yılı sonlarında belirtilmeyen nedenlerden dolayı ertelenir. 1926 yılında Kaymakam, Belediye, Tayyare Cemiyeti, Ocak ve Muallimler Birliği başkanlarının huzurunda çekilen piyangoda kazanan numaralara Gazi Paşa’nın fotoğrafı, Arap Kısrağı, gramofon, koç, koyun, fötr şapka, duvar saati, masa saati, yazı takımı, dolma kalem, baston, kart ve yazıt hediyeleri verilmiştir.⁶⁴⁸ Bu piyango ile Ocağa altı yüz elli lira menfaat sağlanmıştır.⁶⁴⁹

Türk Ocakları spordan sanata kadar pekçok alanda faaliyet göstermişlerdir. Bunlara en ilginç örneklerden biri kuşkusuz Menemen Türk Ocağı tarafından 15 Ocak 1926 tarihinde düzenlenen deve güreşleridir.⁶⁵⁰

1926 yılında gençlere eğitim verilmesi amacıyla Türk Ocağı ve Muallimler Birliğinin ortaklaşa bir faaliyeti olarak “*Halk Dershaneleri*” açılmış ve eğitime başlayan gençler ilk bilgilerini öğrenmeye başlamışlardır.⁶⁵¹ Burada görüldüğü üzere, kaza dahilinde bulunan cemiyetler birbirleriyle işbirliğinde bulunmuşlardır, diyebiliriz. 1927 yılında Menemen Türk Ocağı Temsil Heyeti tarafından Faruk Nafiz Bey’in “*Canavar*” isimli piyesi başarılı bir şekilde sahneye konulmuştur. Ancak haberi veren

⁶⁴⁵ “Menemen Ocaklılarının Taziyesi”, **Sada-yı Hak**, 29 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁶⁴⁶ “Menemen Gençliği Temiz Kanını Akıtmağa Amade”, **Sada-yı Hak**, 2 Mart 1341, s.1.

⁶⁴⁷ “Vali Paşa Menemen’de”, **Türk İli**, 5-6 Teşrin-i Sani 1341, s.2.

⁶⁴⁸ “Menemen Piyangosu”, **Yanık Yurd**, 5 Kanun-u sani 1926, s.2.

⁶⁴⁹ “Menemen Türk Ocağı Piyangosunda Mükafat İsabet Eden Numerolar”, **Türk İli**, 7 Kanun-u sani 1926, s.4.

⁶⁵⁰ “Deve Güreşi”, **Yanık Yurd**, 13 Kanun-u sani 1926, s.3.

⁶⁵¹ “Menemen Ocağında Halk Dersleri”, **Türk İli**, 7 Kanun-u sani 1926, s.4.

gazete “*Ocak Heyet İdaresini bu muvaffakiyetten dolayı tebrik etmek bir vazifedir*”⁶⁵² ifadesine yer vermektedir.

Türk Ocaklarının 10 Nisan 1931 tarihinde kapanmasından⁶⁵³ bir süre sonra, benzer bir işleve sahip olan Halkevleri kurulmuştur. 19 Şubat 1932 tarihinde kurulan Halkevlerinin⁶⁵⁴ bir şubesinde Menemen’de oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Halkevlerinin açılması ile gençliği bir araya getirmek için yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Ve bu yapının yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Menemende Kaymakam Bey’in bu çabaları “*Kazada gençliğin muattal bir halde bulunduğunu ve aralarında umumi bir ahenk ve tesanüt tebaruz etmemiş olduğunu gören kaymakamımız halkevleri teşkilatında, azami gayret sarf ile bu ihtiyacı tatmine çalışıyor*” şeklinde basına yansımıştır.⁶⁵⁵ Bu iddianın yanında yine Hizmet gazetesinde yayınlanan bir okuyucu mektubunda faaliyetlerden şu şekilde bahsedilmektedir. “*Bundan evvelki mektuplarımda Menemen gençliğinin beş sene evvel civar kazalar yanında değerli bir mevkii olduğunu yazmıştım. Bu gençlik faaliyet sahasına atılmış ve ilk defa olarak Reşat Nuri Bey’in ölmez eserlerinden biri olan “Çifte Kerameti” layık olduğu derecede Zafer Sineması’nda 500 seyirci önünde başarıyla temsil etmiştir. Yine aynı temsil için temsil gruplarıyla birlikte Cuma günü Bergama’ya gidip Menemen gençliğinin sevgilerini Bergama gençliğine bildirecek, aynı gün öğleden sonra futbol maçı yapılacak ve gecesi de temsilini verecektir.*” İki haberi karşılaştıracak olursak gençliğin bir takım faaliyetler içinde olduğu ancak destek ve teşviğe ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Bu teşvik ise, Kaymakam Beyden gelmiştir, sonucuna ulaşabiliriz.

Menemen’de başka cemiyetlerin de perakende faaliyetlerine rastlamaktayız. Menemenin Aliğa Çiftliği halkı yardıma muhtaç olduğundan, buraya 1932 yılı Ocak ayında, Hilaliahmer Cemiyeti tarafından buğday dağıtımı yapılarak yardıma bulunulmuştur.⁶⁵⁶

5. Menemen Musiki Cemiyeti

1925 yılında Belediye Başkanı Ahmet Bey’in teşebbüsleri ile Menemen’de bir “Musiki Yurdu” açılması için yoğun faaliyet içerisine girilmiştir.⁶⁵⁷ Bu faaliyet bir

⁶⁵² “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 16 Kanun-u sani 1927, s.3.

⁶⁵³ Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi...**, s.521.

⁶⁵⁴ Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi...**, s.531.

⁶⁵⁵ “Menemen Haberlerimiz”, **Hizmet**, 21 Haziran 1932, s.3.

⁶⁵⁶ “Menemen’in Aliğa Çiftliğinde”, **Yeni Asır**, 24 Kanun-u sani 1932, s.2.

⁶⁵⁷ “Menemen’de Musiki Yurdu”, **Türk İli**, 17-18 Teşrin-i Evvel 1341, s.2.

sonraki yıl meyvelerini vermiş ve Menemen Musiki Cemiyeti 11 Mart 1926 günü, Kaza Kaymakamı Hasan, Türk Ocağı Reisi Eczacı Kenan Ali Bey ve Belediye Reisi Beyler tarafından açılmıştır. Açılışın şerefine “*musikinın medeniyetteki mühim mevkii*” hakkında nutuklar söylenmiş ve son olarakta çay ve şeker ikram edilmiştir.⁶⁵⁸

1933 yılında meydana gelen bir oluşum olan “*Gençlik Teşkilatı*” bünyesinde de bir “*Musiki Şubesi*” bulunmaktaydı. Bu şubede çalışan öğretmen ve üyeler gönüllülük esasına dayalı olarak buradaki faaliyetlerini yürütmüşlerdi.⁶⁵⁹

E. Asayiş

Cumhuriyet’in ilk yıllarında asayişin sağlanması konusunda temel fikirler İzmir İktisat Kongresi esnasında ortaya konmuş ve birçok alanda olduğu gibi asayişte de bu kongrede alınan kararlar, konuyla ilgili izlenecek politikanın alt yapısını oluşturmuştur. Kongre kararlarından, asayişsizliğin bir nedeninin de halkın cehaleti olduğu tesbiti, eğitimin önemini de vurgulaması açısından kayda değer niteliktedir. Asayişin temini için eğitimin yaygınlaştırılması ve cehaletin sona erdirilmesi, köylerin toplu bulundurulmasının hem asayişin temin etmede, hem de eğitimin yaygınlaştırılmasında faydalı olacağı, jandarmalığa girecek olanların hiç olmazsa ilköğretim tahsili görmüş olmaları ve kesinlikle kendi bulundukları yerde görevlendirilmemeleri gibi eğitimle asayişin birleştirildiği maddelerin yanında, asayiş konusunda rehavete düşmeleri halinde mülkiye ve inzibatiye memurlarının mesul tutularak devlet memurluğundan men edilmesi, asayişle ilgili meselelerdeki (örneğin; hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk ve bunlara yataklık gibi) davaların tüm aşamalarının bir aydan fazla sürmemesi ve aksi taktirde bu süre zarfında görevini yapmayan adli memurların mesul tutulması, mesul tutulanlardan herhangi birinin müsamahası görüldüğü takdirde bunu Hükümete bildirmenin Belediye, İdare Meclisi ve Ziraat Odaları’nın ortak vazifesi olduğu, asayişin temini için o mahalin yada en yakın mahalin en büyük askeri komutanının en büyük mülkiye memurunun gördüğü lüzum üzerine destek göndermeye mecbur olduğu, jandarma ve kır bekçilerinin halkı çeşitli şekillerde rencide etmelerinin önüne geçilmesi için kendilerine maaş verilmesi ve bunun temini için sıkı kontrol altında tutulmaları, köy bekçileri ve kır korucularının jandarmaya bağlı olduğu, köy ve kasabalarının birbirine telefon hattı ile bağlanması veya tren istasyon merkezlerinde

⁶⁵⁸ “Menemen Musiki Cemiyeti”, **Yanık Yurd**, 12 Mart 1926, s.2.

⁶⁵⁹ “Gençlik Teşkilatına Dair”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 7 (1 Kanun-ı Sani 1933), s.8.

bulunan telgraf ve telefonların asayişini temin amacıyla kullanılması konuları karar altına alınmıştır.⁶⁶⁰

İzmir İktisat Kongresinde güvenlik konusunun bu kadar ayrıntılı ele alınmasının sebebini, basına ve istatistiklere yansıdığı kadarıyla, sadece bir ilçe sınırları dahilinde, yani Menemende meydana gelen olaylar açıklar niteliktedir. 1923-1933 yıllarına ait olduğu tespit edilen güvenlikle ilgili her türden olayla ilgili bilgileri ve istatistik dökümlerini yıllar itibarıyla vermeyi tercih ettik.

1. 1923-1924 Yılları

1923 Kasımında Helvacı köyünde sahipsiz olarak üç baş sarı-beyaz kirli tonlarda öküzle, beyaz kirli tonlarda iki baş inek bulunarak kaymakamlığa bildirilmiştir.⁶⁶¹ 1923 yılında Emiralem köyünde Terzi Mustafa'nın eşi Fatma, bir yaşındaki kızı Hatçeyi yedi yaşındaki kızı Gülnaz'a emanet etmiştir. Gülnaz'ın su doldurmaya gittiği bir anda, Hatçe salıncaktan düşmüş ve boynu ipe dolanarak vefat etmiştir.⁶⁶²

Menemen'de aynı tarihlerde Giridli Mehmet Ağa'nın koyun çobanlarından Garip Muharrem ve arkadaşı Kirmastılı Mehmet Ali isimli eşkiyalar, Yanya muhacirlerinden Ali'yi parasını almak için Subaşı denen yerde öldürmüşler, parasını alıp, kör bir kuyuya atarak, üzerine de altmış kaya ağırlığında bir taş atmışlardır.⁶⁶³

1924 yılı başlarında Kaklıç Köyü'nde Paşa oğlu Halil ile Manav oğlu Hüseyin arasındaki kavga sonucu Halil Manav oğlu Hüseyini bıçakla yaralayıp firar etmiştir. Firari Sasalı jandarması tarafından yakalanmıştır.⁶⁶⁴ Menemen'de artan hırsızlık olaylarına rağmen faillerin bulunamaması halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmuş ve durum 1924 yılı başlarında basına yansımıştır.⁶⁶⁵ Ahıhızır Mahallesinde oturan, Hüseyin oğlu Deveci Deli Mehmet'i öldürmek maksadıyla yaralamaktan dolayı yargılanan, Emiralem'den Hacı Ali Bey oğlu Mustafa, 1924 Şubatında yedi buçuk sene kürek cezasına çarptırılmıştır.⁶⁶⁶ Yine aynı yılın Mart'ında, Karşıyakadan Menemen'e gitmekte olan, Şöför Sadık Bey'in kullandığı otomobile dokuz kişi saldırmıştır. Otomobil ile kaçmalarının üzerine ateş eden eşkiyalar, su borusunu parçalamışlardır. Sadık Bey'den başka otomobilde bulunan, Amerikan Borzuk Ticaret Şirketi Meyan

⁶⁶⁰ Ökçün, *Türkiye İktisat*, s.392-393.

⁶⁶¹ "Kaza Haberleri", *Türk Sesi*, 12 *Teşrin-i Sani* 1339, s.3.

⁶⁶² "Kaza", *Türk Sesi*, 10 *Teşrin-i Sani* 1339, s.3.

⁶⁶³ "Cinayet", *Türk Sesi*, 14 *Teşrin-i Sani* 1339, s.2.

⁶⁶⁴ "Bıçakla Cerh", *Sada-yı Hak*, 8 Kanun-u sani 1340, s.3.

⁶⁶⁵ "Menemen'de", *Sada-yı Hak*, 23 Kanun-u sani 1340, s.2.

⁶⁶⁶ "Yedi Sene", *Ahenk*, 11 Şubat 1340, s.2.

Kökü Satın Alma Memuru Mösyö Avram Taranto, bir Musevi kadın ve Sadık Bey ve ailesi hep birlikte bir çiftlikte otomobili terk ederek Menemen'e yaya olarak ulaşmışlardı. Menemen'e meydan kökü satın almaya giden Avram Taranto, kendisini kurtaran "*Sadık Bey'in zararının şirketi tarafından karşılanacağını*" duyurmuştur.⁶⁶⁷

Arkadaşı Mehmet oğlu İbrahim'in parasını çalan Harbutalı Cemal, İstanbul'a kaçmak üzereyken, 1924 Mayıs'ı ortalarında Güzel İzmir Vapurunda üzerinde yedi adet altın lira, altı adet liralık evrak-ı nakdiye ve üç adet banknot ile yakalanmış ve tutuklanmıştır.⁶⁶⁸ Mayıs 1924'te Aliğa Çiftliğinden Arnavut Çolak Ali, baldızını öldürüp, kaçırmıştır.⁶⁶⁹

2. 1925 Yılı

1925 yılında Menemen'den dokuz kişi Ankara İstiklal Mahkemesi'ne yargılanmak üzere gönderilmişlerdi. Bunlar, "Yunan işgal dönemini devr-i mesut olarak değerlendirmekte ve inkılap karşıtı" davranışlarda bulundukları için tutuklanmışlardı. Aralarında eski Belediye Reisi Süleyman ve Erzurumlu Ziya'nın da yer aldığı bu kişiler hakkında duruşmalar Nisan sonlarında başlamıştır. Ziya Bey'in İstanbul'da Damad Ferid Hükümeti döneminde İçişleri Bakanı olan Reşid Bey'e yazdığı ve "Kuva-yı Milliye'nin Akhisar civarında şekavet yaptığını" iddia ettiği bir mektup ortaya çıkmıştır. Şahitlerin dinlenmesi ile mahkemeler devam etmiştir.⁶⁷⁰ Ancak, bu kişilere "*Menemenli*" denmesinden Menemen gençliği rahatsız olmuş ve bunların, "*Menemenle alakası olmayan şahıslar*" olduklarını basın yoluyla da duyurmuşlardır.⁶⁷¹

Hamidiye Mahallesi'nden Mahmut kızı Emine'yi, eşi Giritli Hasan yaralayarak bebeğini düşürmesine neden olduğu için, 1925 Mayıs'ında beş sene kürek cezasına mahkum olmuştur.⁶⁷² Paşa Çiftliğinde tütün tarlasında çalışmakta olan Hasan Çavuş oğlu Osman ve biladeri Halil, Çakır Hüseyin oğlu Veysel ve Hüseyin Çavuş oğlu Ahmet, yine aynı köyden Aydın Süleyman'ın karısı Ayşe'ye sarkıntılık etmekten adliyeye sevk edilmişlerdir.⁶⁷³ 1925 yılında Çamaltı Mahallesi'nde elektrik hattında

⁶⁶⁷ "Menemen Yolunda", **Anadolu**, 25 Mart 1340, s.2.

⁶⁶⁸ "Arkadaşının Parasını Çalan Cemal", **Ahenk**, 21 Mayıs 1340, s.3.

⁶⁶⁹ "Hemşehrisini Öldüren Adam", **Ahenk**, 22 Mayıs 1340, s.2; "Baldız Katili", **Sada-yı Hak**, 22 Mayıs 1340, s.3.

⁶⁷⁰ "Dokuz Menemenlinin Muhakemesi", **Anadolu**, 30 Nisan 1341, s.1.

⁶⁷¹ "Menemenin Hakiki Evlatları Müteessir", **Anadolu**, 22 Nisan 1341, s.1.

⁶⁷² "Beş Sene Kürek", **Türk İli**, 7 Mayıs 1341, s.2.

⁶⁷³ "Sarkıntılık", **Türk İli**, 26 Mayıs 1341, s.2.

çalışan yirmi sekiz yaşındaki Trablusgarblı Mehmet Usta, elektriğe çarpılarak vefat etmiştir.⁶⁷⁴

Türkiye aleyhine Rus hükümetine casusluk yapan Bekir isimli şahıs, İstiklal Mahkemesi tarafından on beş sene kalebendliğe mahkum edilmiş ve İstanbul'dan Bodrum'a götürüldüğü sırada firar etmiştir. İzmir Rus Konsolosluğu Tercümanı olan Bekir, Temmuz 1925'te Menemen'de yakalanmıştır.⁶⁷⁵ 1925 Ağustos ayı sonlarında Hasanlar Köyü'nde üçü müslüman, biri gayri müslim dört kişi Hüseyin Ağa'nın evinden bir takım eşyayı çalarak köyden kaçmışlardır.⁶⁷⁶ Aynı yılın Eylülünde Manastırlı Bayram oğlu Kemal sarhoşken, Menemenli Vergi Katibi Said Efendi'nin evine uyumakta iken girmiş ve Said Efendi tarafından yaralanmıştır.⁶⁷⁷ Boz Köy'ünden Koca Hüseyin Ağa'nın hayvanlarını çalan Mudurnu Kazası'nın Kalkanlı Köyü'nden Hüseyinoğullarından Kadri oğlu Mehmet Çavuş 1925 Kasım ayı sonlarında yakalanmıştır.⁶⁷⁸

1925 Aralık ayı sonlarında Menemen'de emvali metrukeden olup Selanikli mübadillerden Şerafettin Bey'e ait un, pamuk fabrikasının pamuk kısmı yanmıştır. Bu yangın Menemen için çok önemli bir kayıp olarak değerlendirilmiştir.⁶⁷⁹ Menemen'in un ihtiyacını karşılayan fabrika pamukları da kalıp haline getirmektedir. Yedi bin lira kirası ve yüz bin liradan fazla kıymeti olan fabrikadan, sadece yanmış bir motor kalmıştır. Yangının nedeni, sabaha karşı çalışmaya gelen işçi kadınlardan birinin, lambayı yakmak için isli şişeyi biraz pamukla silerken, lambanın alevinden ateş alan pamuğu şaşkınlıkla ayıklanmış pamukların üzerine atması olarak belirlenmiştir.⁶⁸⁰

3. 1926 Yılı

1926 yılı istatistiğine göre, bu yıl boyunca Menemen Kazası'nda 2 cinayet, 3 silahla tehdit, 11 hırsızlık, 1 zina, 7 kız kaçırma, 11 yaralama, 10 darp, 5 yol kesme, 18 diğer suçlar kategorisinde yer alan suçlarla birlikte toplam 68 tane suç işlenmiştir.⁶⁸¹

1926 Ocak ayı başlarında, Menemen'in Hamidiye Mahallesinde oturan Yırtık Halil oğlu Musa İzmir'den ıspanak satmaktan gelirken, Koyundere civarında soyulmuş

⁶⁷⁴ "Elektrik Ceryanına Kapılmış", **Türk İli**, 26 Mayıs 1341, s.2.

⁶⁷⁵ "Casus Bekir Menemen'de Derdest Edildi", **Türk İli**, 27 Temmuz 1341, s.2.

⁶⁷⁶ "Acaba Neler Almışlar?", **Türk İli**, 1 Eylül 1341, s.2.

⁶⁷⁷ "Acaba Zoru Neymiş?", **Türk İli**, 5-6 Eylül 1341, s.3.

⁶⁷⁸ "Hırsız Derdesit", **Türk İli**, 1 Kanun-ı Evvel 1341, s.2.

⁶⁷⁹ "Menemen'de Bir Yangın", **Türk İli**, 28 Kanun-ı Evvel 1341, s.2.

⁶⁸⁰ "Menemen Fabrikası Nasıl Yandı?", **Türk İli**, 31 Kanun-ı Evvel 1341, s.2.

⁶⁸¹ **İzmir Vilayeti 1926 Senesi...**, s.ny.

ve doksan altı lirası gasb edilmiştir. Koyundere köyünden olan soyguncu yakalanıp, tutuklanmıştır.⁶⁸² Aynı tarihlerde bir hırsızlıkta Hacı Paşa Otelinde olmuştur. Otel sakinlerinden Mustafa Efendi'nin cüzdanı ve paltosu uyurken çalınmıştır.⁶⁸³ Menemen'in Doğa Köyü'nde, 20 kuruş alacak yüzünden çıkan tartışmada, 19 yaşındaki Abdullah, 22 yaşındaki Mehmeti kolundan tabanca ile yaralamış ve adliyeye teslim olmuştur.⁶⁸⁴

1926 yılı Ekim ayında bir kaçakçılık vakasına rastlanmıştır. Kaymakam Hüseyin Bey, Aliğa Çiftliği Nahiyesi Müdür ve İnhisar İdaresinin Kontrol Şefi Osman Bey ve zabitanın yoğun mesaipleri sonucunda bir günde 70 sandık ispirto, 38 çuval kaçak sigara kağıdı yakalanmıştır.⁶⁸⁵ Bu sıralarda bölgede kaçakçılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 25 Ekim 1926'da İzmir- Menemen yolunda, başta Kaymakam Hüseyin Bey olmak üzere birçok kişinin maskeli ve silahlı haydu tlar tarafından soyulduğu gazetelere yansımıştır. Yapılan araştırmalar üzerine, bu işten haberi olanların Fazulaki Mehmet ve Yaşar Çavuş gibi, ispirto ve sigara kağıdı kaçakçıları olduğu öğrenilmiştir.⁶⁸⁶ Daha sonra ele geçen Kayalarlı Tahir, Kürd Mehmet, Kemalpaşalı İbrahim ve Hasan isimli kişiler, haydutluk yaparak ve cinayet işleyerek geçinen insanlardır. Bunlar yine bir soygun planı yaptıkları esnada yakalanmışlardır.⁶⁸⁷

1926 yılının sonlarına doğru Harmandalı Köyü'nde iki masumu öldüren, üç kadın ve dört erkeği soygun amacıyla yaralayan İngiliz Mehmet namı kişi ve çetesi yoğun takibatın ardından izleri sürülerek Mudanya'da ele geçirilmişlerdir.⁶⁸⁸

4. 1927 Yılı

Devlet Salnamesi'ne göre, 1927 senesinde ise, Menemen'de, 3 cinayet, 10 silahla tehdit, 42 yaralama, 42 darb, 3 tecavüz, 12 kız kaçırma, 54 hırsızlık, 7 sahtekarlık, 1 asayiş bozucu hareketler, 1 memuriyeti kötü niyetle kullanma, 1 sarhoşluk, 1 yangın çıkarma, 3 ölüme sebebiyet verme, 4 oc alma amaçlı işlenen suçlar, 304 diğer suçlar toplam 488 adet suç işlenmiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸² "İspanak Satan Davacı", **Anadolu**, 5 Kanun-u sani 1926, s.2; "Yol Kesen Serseri Mahmut", **Türk İli**, 5 Kanun-u sani 1926, s.2.

⁶⁸³ "Bir Sabıkalı", **Anadolu**, 10 Kanun-u sani 1926, s.2.

⁶⁸⁴ "Yirmi Kuruş İçin", **Anadolu**, 24 Kanun-u sani 1926, s.3.

⁶⁸⁵ "Menemen'de Kaçakçılık", **Hizmet**, 21 Teşrin-i evvel 1926, s.3.

⁶⁸⁶ "Menemen Hadisesi", **Hizmet**, 27 Teşrin-i evvel 1926, s.2.

⁶⁸⁷ "Menemen Vakaası Failleri Yakalandı", **Hizmet**, 23 Teşrin-i sani 1926, s.2.

⁶⁸⁸ "Masumlarımızın Kanı Henüz Kurumadı", **Hizmet**, 14 Kanun-u evvel 1926, s.1.

⁶⁸⁹ **T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928**, s.602-603.

1927 yılı Mart ayında Kalaycı Çiftliği'nde Yenişehirli Mehmet oğlu Halil tüfeği karıştırırken tüfek elinde patlamış ve sol elinden yaralanmıştır.⁶⁹⁰ 1927 yılı Mart'ında ortaya çıkarılan büyük bir dolandırıcılık olayı, İzmir, Menemen ve Foçada yaşanmıştır. Kendilerine tüccar ve simsar süsü veren Menemenli Halit Bey idaresinde Foçalı Zenci Arif, Kavalalı Hasan Tahsin ve Alaşehirli Ahmet Nadir ellerine aldıkları bir şişe zeytinyağı örneği ile satış yapmak bahanesiyle birçok tüccarı dolandırmışlardır. Ahmet Nadir hariç tüm çete ticari polisler tarafından yakalanıp, tutuklanmıştır.⁶⁹¹

1927 yılı Nisan'ında Ağa Mahallesi'nden Kürd Osman ile aynı mahalleden Nifli Mehmet ovada bir koyun meselesi yüzünden tartışmaya başlamışlar ve Nifli Mehmet tabanca ile Osman'ı sol omzundan yaralamıştır. Saldırgan adliyeye, yaralı hastaneye sevk edilmişlerdir.⁶⁹² 1927 Temmuz'unda Menemen istasyonu civarında açılan bir kahvehanede içki satılması üzerine kahvehane kapatılmıştır.⁶⁹³ Aynı yılın sonlarına doğru Helvacı Köyü'nde oturan Şerif Ahmet oğlu Mustafa, Halil İbrahim oğlu Mehmet ile Bergamalı Mehmet oğlu Salih otomobil ile köye dönerken, Hamidiye Mahallesi'nde oturan Mustafa ve iki arkadaşı yollarını keserek, tabancaları ile otomobilin lastiklerine ateş etmişler ve yolcuların paralarını gasp etmişlerdir. Yakalanan Mustafa İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmaya başlamıştır.⁶⁹⁴ 1927 Kasım'ında Yanık Köyü gençleri bir gece rakı içmişler ve dansöz oynatmışlardır. Alkolünde etkisiyle birbirine giren gençler gözaltına alınmışlardır.⁶⁹⁵ Merkez Jandarma Karakol Kumandanı Mustafa Onbaşının silahının elinde patlaması üzerine hafif bir şekilde yaralanmıştır.⁶⁹⁶ Aynı tarihlerde Mustafa isimli bir şahıs kardeşini öldüren Çukur Köyünden Çakır Ali'yi öldürmüştür.⁶⁹⁷

Yine Helvacı Köyünde yaşanan ve 1927 sonlarına doğru meydana gelen diğer bir olayda, sattığı tütünlerin parasını alıp köye dönmekte olan⁶⁹⁸ Arif oğlu Yakubu öldürüp parasını çalan Arap Sabri, evinin tavanında saklanırken bulunmuş ve İzmir Savcılığına sevk edilmiştir.⁶⁹⁹ Yapılan mahkemeler sonucunda Arap Sabri, 24 sene ağır

⁶⁹⁰ "Tüfengi Karıştırırken", **Ahenk**, 24 Mart 1927, s.2.

⁶⁹¹ "Zeytinyağı Tüccarları", **Ahenk**, 3 Mart 1927, s.2.

⁶⁹² "Tabanca ile Yaralanmış", **Ahenk**, 10 Nisan 1927, .2.

⁶⁹³ "Menemen Haberleri", **Hizmet**, 7 Temmuz 1927, s.3.

⁶⁹⁴ "Yolu Kesmişler", **Anadolu**, 17 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

⁶⁹⁵ "Karı Oynatmak Modası Geçmeyecek mi?", **Ahenk**, 10 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

⁶⁹⁶ "Mustafa Onbaşı Yaralandı", **Hizmet**, 16 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

⁶⁹⁷ "Vuran Vurulur", **Ahenk**, 17 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

⁶⁹⁸ "Katil Arap Sabri", **Ahenk**, 22 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

⁶⁹⁹ "Katil Arap Sabri Dün Menemen'den İzmir'e Getirildi", **Anadolu**, 23 Teşrin-i Sani 1927, s.2.

hapse çarptırılmış ve maktulün varisine bin lira tazminat verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁰⁰ Ancak karar temyize sevk edilmiştir.⁷⁰¹

1927 yılında Çaltı Köyü'nde yapılan bir düğünde köyün muhtarı Emin Ali oğlu Kemal havaya kurşun atarken orada bulunan Ali oğlu Mustafa isimli bir genci öldürmüştür. Jandarma tarafından tutuklanan muhtar adliyeye teslim edilmiştir.⁷⁰² Yine 1927 yılının sonlarına doğru Seyrek Köyünde, İbrahim oğlu Küçük Hüseyin sarhoş olduğu halde, evvelden beri arasının açık olduğu İbrahim'in kapısına dayanmıştır. Kendini koruma amacıyla çiftesiyle ateş eden İbrahim, Hüseyin'in hemen vefatına neden olmuş ve adliyeye sevk edilmiştir.⁷⁰³ Yine Kasım 1927'de Menemen'in Kesik köyünden bir hanım kaçırılmıştır.⁷⁰⁴ Menemende 1927 yılında işlenen cinayetlerin faillerinin hemen yakalanmaları sebebiyle, Kaymakam Hasan Fikri, Savcı Zekeriya ve Jandarma Kumandanı Feridun Beylerin faaliyetleri takdirle karşılanmıştır.⁷⁰⁵ Aynı yılın Aralık'ında Helvacı köyünden Aliyi öldüren Mehmet Ali yakalanmış ve mahkemesi başlamıştır.⁷⁰⁶

5. 1928 Yılı

Otomobil tamircisi olan Çalıoğullarından Mustafa oğlu Hüsnü sarhoş bir halde Fazıl Ağa'nın kahvesine gitmiş ve kahveci ile aralarında başlayan tartışma sonucu Hüsnü'nün tabancasından çıkan iki kurşun, üç kişiyi yaralamıştır. Yaralılar hastaneye kaldırılırken, Hüsnü tutuklanmıştır.⁷⁰⁷

İlginç bir başka olay ise Kaklıç köyünde olmuştur. Çeşme başında su doldurmak üzere bekleyen kadınlar arasında çıkan kavga sonucu yaşlı bir kadın Zeynep adında bir genç kızı elindeki kova ile başından yaralamıştır.⁷⁰⁸

1928 yılında ise, Göktepe Köyü sakinlerinden Tirebolulu İbrahim oğlu Salim isimli şahıs, ormana odun kesmeye gitmiş ve bir hafta dönmemesi üzerine arama çalışmaları başlamıştır. Sonunda cesedi bulunan Salim'in hasmı olan Halil oğlu Yusuf

⁷⁰⁰ "Mahkumiyet", **Anadolu**, 16 Nisan 1928, s.3, "Katil Sabri", **Ahenk**, 15 Nisan 1928, s.2.

⁷⁰¹ "Arap Sabri", **Ahenk**, 21 Temmuz 1928, s.2.

⁷⁰² "Vay Gidi Muhtar Vay", **Memleket**, 4 *Taşrin-i Sani* 1927, s.1.

⁷⁰³ "Sarhoşluk Başa Bela", **Anadolu**, 28 *Taşrin-i Sani* 1927, s.3.

⁷⁰⁴ "Nihayet-i Mahkeme", **Ahenk**, 30 *Taşrin-i Sani* 1927, s.2.

⁷⁰⁵ "Menemen'de Asayiş", **Hizmet**, 1 Kanun-ı Evvel 1927, s.3.

⁷⁰⁶ "Katil Mehmed'in Mahkemesi", **Ahenk**, 22 Kanun-ı Evvel 1927, s.2.

⁷⁰⁷ "Kahvehane İçinde", **Ahenk**, 2 Mayıs 1928, s.2; "Azgın Sarhoş", **Hizmet**, 2 Mayıs 1928, s.2.

⁷⁰⁸ "İhtiyar Cerh", **Ahenk**, 8 Mayıs 1928, s.2.

tarafından ensesinden kesilerek öldürüldüğü ortaya çıkmış ve Yusuf adliyyeye teslim olmuştur.⁷⁰⁹

Türkeli Köyü'nden Sağır Mustafa oğlu Ali tabancasını arkadaşlarına gösterirken elinde ateş alması sonucu Mustafa oğlu Mustafa ve Kayalı Mehmet oğlu Mehmet'in hafif olarak yaralanmalarına sebep olmuştur.⁷¹⁰ Manifaturacı Halit Efendi'ye ait ve Çoban Mustafa tarafından güdülen 35 baş koyun çalınmıştır. Zabıta tarafından yapılan inceleme sonucunda 32 baş koyun geri getirilebilmiştir.⁷¹¹

Menemen Belediyesi elektrik makinisti Hocaoglu Ahmet Efendi, Menemen civarında bir kuyu içinde iken elektrik çarpması üzerine vefat etmiştir.⁷¹²

Hamidiye Mahallesi'nde Mustafa oğlu Süleyman'ı öldüren Giritli Mehmet oğlu Fazulaki İbrahim, mahkeme sonucunda nefs-i müdafadan beş sene ağır hapse ve maktülün varisine bin lira tazminata mahkum olmuştur.⁷¹³ Kaklıç köyünde Hüseyin kızı Güzideyi okuldan dönerken kaçıran Ali'ye altı ay ağır hapis cezası, Doğa köyünden Durmuş oğlu Osman kızı Fatma'nın ırz ve namusuna fiil ve harekette bulunmaktan Ahmet oğlu Ahmet'e altı ay hapis cezası verilmiştir. Ahmet'in itirazı üzerine toplanan mahkeme, cezanın tecili ve yalnız elli lira tanzimat ödenmesine karar verir.⁷¹⁴

1928 yılının ilginç mahkemelerinden biri de, 1925 senesi Mayıs ayında Bozalan köyü muhtarı Hacı İbrahim oğlu Mehmet'in köy halkından Konyalı Ahmet oğlu Ahmet'i yere yatırarak bir arşın uzunluğunda bir sopa ile dövdüğü ve bu sırada kendisine Tahir Çavuş'un Ahmet'in ayaklarını tutarak yardım ettiği konusundaki mahkeme sonuçlanmıştır. Muhtar, bir ay hapse ve üç ay süreyle memuriyetten mahrumiyete ve Tahir Çavuş ise, onbeş gün süreyle hapse ve bir buçuk ay süreyle memuriyetten mahkumiyet cezalarına çarptırılmışlardı.⁷¹⁵ Çukurköylü Hüseyin Ağa oğlu Mustafa, bağında misafir ettiği eniştesi Bekirzade Kadri Efendiyi anlaşılmayan bir sebepten dolayı öldürmüş ve firar etmiştir.⁷¹⁶

⁷⁰⁹ "Oduna Gitmiş", **Anadolu**, 15 Mayıs 1928, s.3.

⁷¹⁰ "Silahı Kurcalarken", **Ahenk**, 5 Haziran 1928, s.2.

⁷¹¹ "Koyun Hırsızlığı", **Ahenk**, 5 Haziran 1928, s.2.

⁷¹² "Menemende Bir Kaza", **Anadolu**, 6 Haziran 1928, s.3.

⁷¹³ "Bir Katilin Muhakemesi", **Anadolu**, 7 Haziran 1928, s.3.

⁷¹⁴ "Cezası Tehil Edildi", **Hizmet**, 7 Haziran 1928, s.2.

⁷¹⁵ "Darb-ı Muhtar", **Ahenk**, 5 Ağustos 1928, s.2.

⁷¹⁶ "Menemen'de Bir Cinayet", **Hizmet**, 13 Ağustos 1928, s.2.

Koyunderedeki bağında ikamet eden İlyas Mustafa adındaki şahıs, avlanırken kendini yaralamış ve ölmüştür.⁷¹⁷ Benzer bir olay Helvacı köyünde de yaşanmıştır. Kadir oğlu Mehmet'i köy odasına kapatarak falakaya çeken Karakol Kumandanı Asım Çavuş üç sene kalebendliğe mahkum edilmiş ve karar, temyiz mahkemesi tarafından da onaylanmıştır.⁷¹⁸

Menemen'den Çoban Sami'nin cesedi Gediz nehrinden çıkarılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, on gün evvel çamaşır yıkamaya nehre giden Sami'nin Serfiçeli Hüseyin ve Hüsnü adında iki kişi tarafından yaralanıp, boğulduğunu ve daha sonra da cesedinin nehre atıldığı anlaşılmış ve katiller tutuklanmıştır.⁷¹⁹

Doğa Köyü'nde oturan Deli Mehmet oğlu İbrahim isimli şahsın köy sandığına olan otuz üç lira borcunu vermek istememesi sonucunda Köy İhtiyar Heyeti, bir jandarma eri ve iki bekçi ile İbrahim Ağa'nın koyunlarını satarak borcunun tahsilini sağlamak üzere yola çıkmışlardır. Ancak yola pusu kuran İbrahim Ağa, bir bekçinin ölümüne ve bir jandarma erinin yaralanmasına sebep olmuştur.⁷²⁰

Hamidiye Mahallesi'nden Ahmet oğlu Hüseyin'in evinden 13 kilo yapağını çalan Ali oğlu Ahmet'in altı ay ağır hapsine, aynı mahalleden Hüseyin zevcesi Cemile Hanımla zina suçundan yargılanan Gırnatacı Ahmet'in beraatine, Musa Bey köyünden Mehmet Ağa'nın hayvanlarını çalmakla suçlanan Feyzi oğlu Haşim ve Kâzım'dan, Haşim'in 3 sene, 10 ay ve 20 gün hapsine, Kâzım'ın ise beraatine karar verilmiştir.⁷²¹ 1928 yılında Mermerli Mahallesinde çıkan yangın Menemen itfaiyesi tarafından söndürülmüş böylece Menemen'in önemli bir mahallesinin kül olması engellenmiştir.⁷²²

1927 yılında sayısı artan olaylara rağmen, özellikle cinayetlerin faillerinin hemen bulunması bir sonraki senenin asayişine olumlu etki edememiş olacak ki, olayların çokluğu ve vehameti dikkat çekmiştir. Zira basında da “hemen hergün bir cinayet işlendiği”, “*Menemen Jandarma kumandanlığının bütün vakaya lakaydane bir vaziyet almış olduğundan*”, “*İzmir'in yanibaşında bulunan mühim bir kazanın bu*

⁷¹⁷ “Zabıta Haberleri”, **Anadolu**, 15 Ağustos 1928, s.2.

⁷¹⁸ “Tasdik Edildi”, **Ahenk**, 19 Ağustos 1928, s.2.

⁷¹⁹ “Menemende Bir Cinayet”, **Anadolu**, 19 Ağustos 1928, s.2.

⁷²⁰ “Menemende Bir Cinayet”, **Ahenk**, 20 Ağustos 1928, s.2; “Menemen'de Cinayet”; **Hizmet**, 19 Ağustos 1928, s.2.

⁷²¹ “Yapağı Çalan”, **Anadolu**, 17 Eylül 1928, s.3.

⁷²² “Menemenliler Çalışıyor”, **Hizmet**, 23 Eylül 1928, s.3.

*derece asayişsizlik içinde bulunmasının ehemmiyetle nazar-ı dikkati celb eden bir mesele” olduğundan bahsedilmiştir.*⁷²³

Kısıkköy civarında, dere içinde, başından ayrılmış olarak bulunan cesetin Halit Bey’e ait olduğu tespit edilmiş ve garaz neticesinde bu cinayeti işleyen katiller yakalanarak, tutuklanmıştır.⁷²⁴ Aynı ay içinde meydana gelen bir kazada, Şoför Rasim’in düğünü sırasında Mustafa oğlu Süleyman adlı bir genci dikkatsizlikle öldürmekle suçlanan Fazulaki İbrahim beş sene hapse mahkum olmuştur.⁷²⁵ Halil oğlu Mustafa ve Mutalib oğlu Muharrem Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılanmak için İzmir’e gönderilmişlerdir.⁷²⁶ Çukur Köyü’nde ormandan ağaç keserken düşen, Halime Kadın, kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.⁷²⁷

Menemen’de Osman Bey hanesinde hazır elbiseci Ahmet Efendi’nin iki yüz lira parası ile kordonlu bir altın saatini ve birçok eşyasını çalan ve firarda olan Arif, yakalanmış ve tahkikat için Menemen’e götürülürken yine firar etmiştir. Halkapınar’da Kahveci Hüseyin’in ihbarı üzerine yine tutuklanmıştır.⁷²⁸

Katil zanlıları olan Hüseyin, Kadir, Mustafa, Muharrem ve Mustafa’nın yargılanmasına Aralık ayında başlanmış ve şahitlerin dinlenmesiyle yargılamalar devam etmiştir.⁷²⁹

1928 yılının son günlerinde Menemen’de dehşet verici bir olay yaşanmıştır. Mermerli Mahallesinde suçluluk yaparak geçinen birinin evine giren hırsızlar dört kişiden oluşan aileyi ve bir misafiri doğrayarak öldürmüşlerdir. Yakalanan katiller, Kürt Sadık oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Hüseyin ve Kürt Süleyman ilk aşamada suçlarını inkar etmişlerdir.⁷³⁰ Mevzu basında da saflaşmalara neden olmuştur. Hizmet gazetesinin olayın hemen ardından suçluların yakalanamamasını “*Menemen zabıtası uyuyor, hiçbir işe yaramıyor*” diye yayınlaması üzerine Anadolu Gazetesi, yapılan tahkikatlar sonucu Menemen zabıtasının mümkün olan en kısa zamanda suçluları yakaladığını

⁷²³ M.K, “Hemen Hergün Menemen’de Bir Cinayet Vuku Buluyor”, **Hizmet**, 26 Eylül 1928, s.2.

⁷²⁴ “Menemen’de Bir Kesik Baş Bulundu”, **Anadolu**, 27 Eylül 1928, s.3.

⁷²⁵ “Beş Sene Hapis Cezası”, **Hizmet**, 1 Teşrin-i Evvel 1928, s.2.

⁷²⁶ “Mühim Bir Mahkeme”, **Anadolu**, 12 Teşrin-i Sani 1928, s.3.

⁷²⁷ “Ağaçtan Sükut”, **Anadolu**, 26 Teşrin-i Sani 1928, s.2.

⁷²⁸ “Yine Yakalandılar”, **Anadolu**, 30 Teşrin-i Sani 1928, s.2.

⁷²⁹ “Beşide Katılmış”, **Anadolu**, 7 Kanun-ı Evvel 1928, s.2.

⁷³⁰ “Menemen Cinayeti”, **Anadolu**, 13 Kanun-ı Evvel 1928, s.2.

savunmuştur.⁷³¹ Nitekim, Menemen Kazası Jandarma Komutanı Feridun Bey, Hizmet Gazetesi aleyhine “neşren hakaret davası” açmıştır.⁷³²

6. 1929 Yılı

Musabey Köyü İhtiyar Heyetini tehdit ederek kır bekçiliği teşkilatına alınmayı başaran Hüseyin oğlu Arap Abti ile Mehmet ve Mehmet Ali oğlu İsmail ağır ceza mahkemesine verilmiştir.⁷³³ Eniştesini öldürmekle suçlanan Çukur köylü Mustafa’nın avukatı, müvekkilinin akli dengesinin yerinde olmadığını ve müşahade altında tutulmasını istemiş ve mahkeme bu talebi kabul etmiştir.⁷³⁴ Ayvalıkta bir oyunda yer alan Aktör Adil Bey ve Aktrist Nadide Hanım’ın da içinde bulunduğu otomobil, Menemen ile Ulucak arasında kara yolunun demir yoluyla kesiştiği noktada Menemenden İzmir gitmekte olan tren ile çarpışarak, 20 metre sürüklenmiştir. Şoför vefat etmiş, Çalgıcı Suphi ve İffet Hanım yaralanmışlardır.⁷³⁵ Kazada hayatlarını kaybeden Aktör Adil Bey ve Aktrist Nadide Hanım’ın cenazeleri Karşıyakada toprağa verilmiştir.⁷³⁶ Kazanın tahkikatına devam edilmiştir ve yolcuların otomobil içinden, zeytinlikler arasından treni gördükleri ancak sesini duymadıkları ve karlı ve fırtınalı havanın da bu durumu kötüleştirdiği kanaatine varmışlardır.⁷³⁷ 1929 yılında Menemendeki kışla, ansızın çıkan bir ateş neticesinde tamamen yanmıştır.⁷³⁸

Kaklıç köyü camiinden iki kilim ve seccade çalan hırsız İskender oğlu Osman kilimleri İzmirde çarşıda satarken yakalanmıştır.⁷³⁹ Güre İbrahim adlı kişinin yolunu keserek zorla 100 lirasını almakla suçlanan Emiralem Jandarması Tireli Hüseyin, Jandarma Kumandanı’nın garezine hedef olduğunu iddia etmiştir.⁷⁴⁰ İskan meselesinden dolayı aralarında husumet olan Ramazan oğlu Zeynel, Veli Hocayı sırtından yaralamaktan 6 yıl 8 ay hapse mahkum olmuştur.⁷⁴¹

Süleymanlar Köyünden Ayşeye tecavüz etmekle suçlanan Mangolaoğullarından Ali oğlu Hüseyin ağır ceza mahkemesine gönderilmiştir.⁷⁴² Ahıhızır Mahallesinden Ali

⁷³¹ “Menemen’in Cevabı”, **Anadolu**, 12 Kanun-ı Evvel 1928, s.1.

⁷³² “Dava Açtı”, **Anadolu**, 17 Kanun-ı Evvel 1928, s.2.

⁷³³ “Kır Bekçileri”, **Hizmet**, 17 İkincikanun 1929, s.2.

⁷³⁴ “Menemen Cinayeti”, **Hizmet**, 5 Şubat 1929, s.2.

⁷³⁵ “Menemen Yolunda Kanlı Tren Müsademesi”, **Ahenk**, 11 Şubat 1929, s.1.

⁷³⁶ “Facia Kurbanları Gömüldü”, **Hizmet**, 15 Şubat 1929, s.2.

⁷³⁷ “Otomobil Kazası Tahkikatı”, **Hizmet**, 26 Şubat 1929, s.3.

⁷³⁸ “Menemendeki Kışla Yandı”, **Hizmet**, 24 Şubat 1929, s.2.

⁷³⁹ “Yakalandı”, **Hizmet**, 27 Şubat 1929, s.3.

⁷⁴⁰ “Maznun Nefer”, **Hizmet**, 5 Mart 1929, s.3.

⁷⁴¹ “Mahkum Oldu”, **Hizmet**, 12 Mart 1929, s.2.

⁷⁴² “Mahkemeye Verildi”, **Hizmet**, 18 Nisan 1929, s.2.

ve Kürt Ahmet Çavuş oğlu Osman sarhoşken birbirlerini bıçaklamışlardır.⁷⁴³ Menemen Hapishanesinin kapısını kırarak kaçan Konyalı Osman oğlu Mehmet yakalanmıştır.⁷⁴⁴ Doğa Köyü'nde muhtarı katleden ve jandarmayı yaralayan Mehmet oğlu İbrahim Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir.⁷⁴⁵ Musabeyli Köyü'nde bir eğlence sırasında Hatundereli Muhittin'in attığı kurşunlardan biri Musabeyli Muhacir Hüseyin oğlu Mustafaya isabet etmiş ve ölümüne sebep olmuştur.⁷⁴⁶ Güzelhisar Köyü'nde Hüseyin oğlu Yusuf, köyün civarından geçen çayda banyo yaparken suyun derin kısmına gitmiş ve yüzme bilmediğinden boğulmuştur.⁷⁴⁷ Kumluca mevkiinde çiftçilik yapan Konyalı Osman oğlu Doktor Mustafa diye bilinen şahıs tarlasında kendini ipe bağlayarak intihar etmiştir.⁷⁴⁸

İzmir'e mal götürmüş olan dört deveci geri dönerken silahlı bir şahıs tarafından çevrilmişler ve üzerlerinde bulunan 150 lira gasp edilmiştir. Olaydan jandarmanın haberdar edilmesi üzerine haydutu görmesi muhtemel olan Ulucak köy bekçisi tutuklanmıştır. Bekçinin haydut olacağından şüphelenilmekle birlikte tahkikata devam edilmiştir.⁷⁴⁹ Birkaç gün içinde yakalanan haydutlar, Ulucak kır bekçilerinden Abdullah ile arkadaşı Musa Kâzım'dır. Bu haberde öncekinden farklı olarak gasp edilen paranın elli dokuz buçuk lira olduğu ve bir değil iki haydut olduğu belirtilmektedir. Deveciler haydutları teşhis etmişler ve haydutlar da suçlarını itiraf etmişlerdir.⁷⁵⁰ 1931'de Harmandalı Köyü'nde tüfeğini silen Mustafa oğlu Ahmet tüfeğin ateş alması ile göğsünden yaralanmış ve vefat etmiştir.⁷⁵¹

Köpeğini döven Yorgancı Mehmeti babasına şikayet eden Efe Mehmet, Yorgancı Mehmet ve arkadaşı Ramazan tarafından kurulan pusuya düşerek, öldürülmüştür.⁷⁵²

Karısı ile ilişkisi olduğunu öğrendiği, Fabrikatör Şevket Bey'i başından vurmak suretiyle öldürmekle suçlanan Topal Hasan, ağır ceza mahkemesinde yargılanmaya

⁷⁴³ "Menemen İki Sarhoş Neler Yapmışlar?", **Hizmet**, 25 Nisan 1929, s.3.

⁷⁴⁴ "Yakalandı", **Hizmet**, 29 Nisan 1929, s.2.

⁷⁴⁵ "Sevk Edildi", **Hizmet**, 3 Mayıs 1929, s.2.

⁷⁴⁶ "Keyfederken Cinayet Oldu", **Hizmet**, 20 Mayıs 1929, s.3.

⁷⁴⁷ "Boğuldu", **Hizmet**, 7 Temmuz 1929, s.3.

⁷⁴⁸ "İntihar Etti", **Hizmet**, 14 Temmuz 1929, s.3.

⁷⁴⁹ "Bir Soygun Menemen Yolunda Dört Deveci Soyuldu", **Anadolu**, 6 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁰ "Tutulan Haydutlar", **Anadolu**, 9 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵¹ "Bir Kaza", **Hizmet**, 9 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵² "Köpek Yüzünden", **Anadolu**, 9 Ağustos 1929, s.2.

başlamıştır. Tüm deliller aleyhinde olan sanık, suçu kabul etmemektedir.⁷⁵³ Menemen ve Ulucak istasyonları arasında olan bir tren kazasında bir kadın tren tarafından ezilerek can vermiştir. Koyundere köyünden olan kadın sağırdır. Gandöfren, makinisti durması için uyarmasına rağmen makinist durmak yerine uzun uzun düdük çalarak kadını uyarmak istemiştir. Ancak, kadın sağır olduğundan lokomotif önünde sürüklenerek parçalanmıştır.⁷⁵⁴

Menemen Kazası'nın Harmandalı Köyünden Halil'i öldüren Yahya 6 sene, Uzundere Köyünden annesi Ayşe Kadın'ı öldüren Muhacir Mahmut 6 sene 8 ay hapse çarptırılmıştır.⁷⁵⁵

Ulucak Köyü'nden Hasan oğlu Ahmet ile Demir Çavuş'un hizmetçisi Ali oğlu Halit arasındaki münakaşada Halit, Ahmet'i öldürmüş ve tutuklanmıştır.⁷⁵⁶ Musabey Köyü'nden Mehmet'i öldürmekle suçlanan Mustafa ve arkadaşı Mehmet Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmakta iken şahitlerden biri olan Çoban Mehmet yemin ettiği halde önce verdiği ifadenin aksi olarak cinayetten hiç haberi olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine savcının talebi üzerine yalan söylemekten dolayı tutuklanmıştır.⁷⁵⁷ Seyrek köyünden Ali oğlu Ahmet, öküz arabasıyla köy içinden geçerken sokakta oynamakta olan, 7 yaşındaki İdris oğlu Ahmet'i çiğneyerek yaralamıştır.⁷⁵⁸

Sasallı Köyü'nde Kakavan oğlu Abidin, Aydınli Mehmeti öldürmek kasdıyla yaralamıştır.⁷⁵⁹ Kozluca Çiftliği sahibesi Fatma Ruhsar Hanıma tecavüze yeltenen Durmuşoğullarından Hüseyin oğlu Emin 5 ay ağır hapse mahkum olmuştur.⁷⁶⁰ Türkelli Köyü'nden Şerif Ahmet aynı köyden Veli oğlu Veli'yi,⁷⁶¹ Değirmendere Köyü'nden Ispartalı Mustafa da kendi köyünden Hasan oğlu Ali'yi tabanca kurşunuyla öldürmüşlerdir. Menemende birçok kimseleri soyan, ancak yakalanamayan Muammer sonunda yakalanmıştır.⁷⁶²

7. 1930 Yılı

1930 yılında muhtarlık seçimi esnasında Musabey Köyü'nde halk ikiye

⁷⁵³ “Fabirkatörün Katili”, **Anadolu**, 11 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁴ “Tren Kazası Nasıl Vukuu Buldu?”, **Anadolu**, 12 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁵ “Mahkum Oldular”, **Anadolu**, 20 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁶ “Menemen’de Cinayet”, **Anadolu**, 22 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁷ “Bir Şahit Dün Tevkif Edildi”, **Anadolu**, 23 Ağustos 1929, s.2.

⁷⁵⁸ “Yaralandı”, **Hizmet**, 8 Eylül 1929, s.2.

⁷⁵⁹ “Menemen’de Cerh”, **Hizmet**, 10 Birinciteşrin 1929, s.3.

⁷⁶⁰ “Cezasını Buldu”, **Hizmet**, 18 Birinciteşrin 1929, s.2.

⁷⁶¹ “İki Katil”, **Hizmet**, 27 Birincikanun 1929, s.3.

⁷⁶² “Menemen Hırsızı”, **Hizmet**, 9 İkincikanun 1930, s.2.

ayrılmıştır. Bunlardan Muhacir Hüseyin ile Ali oğlu İsmail arasında kavga olmuştur. Bunun üzerine Hüseyin'in İsmail'in eşiyle gayri meşru ilişkisinin olmasında eklenmiş ve İsmail ve Hüseyin arasındaki silahlı çatışmada, Hüseyin ölmüş ve İsmail ağır yaralanmıştır.⁷⁶³ Pazarbaşı Mahallesi'nde Mehmet oğlu Selim, arkadaşı Mustafa ile kiracılık konusunda çıkan bir tartışmada onu yaralamıştır.⁷⁶⁴

8. 1931 Yılı

Güzelhisar Köprüsünden geçerken amele Arif'i öldürmekle suçlanan Kunduracı Ali, Mehmet, Murat, Mustafa ve Balıkçı Ali ve Rıza Kahya'nın Ağır Ceza'daki mahkemeleri sona ermiş ve suçsuz bulunarak beraat etmişlerdir.⁷⁶⁵

Nisan ayında, Emiralem Nahiyesi'nde Mehmet oğlu Ali, Osman oğlu Refik ve Mehmet oğlu Süleyman arasındaki kavgada Mehmet oğlu Ali ölmüş ve diğerleri de yaralanmıştır.⁷⁶⁶

Ortaköy civarındaki Cevahir Ağa'nın çiftliğinde kaçak sigara kağıdı olduğuna dair alınan ihbar üzerine jandarma ve kolcular tarafından yapılan aramada çiftlikte iki çuvalda 6700 deste kaçak sigara kağıda ile dört adet mavzer ve bir miktar cephane yakalanmış ve adliyeye sevk edilmiştir.⁷⁶⁷ 1931 yılında Vali Paşa'nın Menemen Kaymakamı Hasip Bey ile Belediye Başkanı Fadıl Bey'e Menemen'de polis teşkilatının kaldırılacağını söylemiştir. Menemen'e polis kadrosu, işgal günlerinden sonra getirilmişti ve bu kadro jandarma ile birlikte mesaisine devam etmekteydi. Jandarma birlikleri çoğaltılmadan böyle bir değişiklik yapılması ise birçok yerin geçiş noktası halinde bulunan Menemen için büyük bir asayiş sorununun ortaya çıkması anlamına geldiğinden bu karara halk tarafından büyük tepki gösterilmiştir.⁷⁶⁸

Yanık Köyü'nde kıskançlık yüzünden Kürt Halit, Hüseyin isimli bir genci kama ile öldürmüştür. Emiralem'de Hasan oğlu Mehmet'i Hacı Hüseyin Süleyman ağır yaralamıştır.⁷⁶⁹ Menemen'de Seyit Nasrullah Mahallesinde oturan İsmail Efendi, Menemen Polisinden karakolda dayak yediği iddiasıyla, yetkili mercilere şikayette bulunmuştur.⁷⁷⁰ Aliğa Çiftliği civarında sekiz yolcu taşıyan bir otomobil denize

⁷⁶³ "Menemen Cinayetinin Sebebi Nedir?", **Anadolu**, 10 Kanun-u sani 1930, s.2.

⁷⁶⁴ "Kiracılık Kavgasının Sonu", **Hizmet**, 4 Eylül 1930, s.3.

⁷⁶⁵ "Kurtuldular", **Hizmet**, 9 Kanun-u sani 1931, s.2.

⁷⁶⁶ "Cinayet", **Anadolu**, 19 Nisan 1931, s.5.

⁷⁶⁷ "Menemen Kazasında Bir Kaçakçılık Oldu", **Hizmet**, 12 Mayıs 1931, s.3.

⁷⁶⁸ "Polis Teşkilatı Kaldırılıyor mu?", **Yeni Asır**, 29 Haziran 1931, s.2.

⁷⁶⁹ "Menemen'de", **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1931, s.2.

⁷⁷⁰ "Dayak", **Hizmet**, 2 Ağustos 1931, s.2.

uçmuştur. Yolcular kendilerini arabadan atmışlar, buna rağmen bir yolcu vefat etmiş ve muavin yaralanmıştır. Şoför ise adliyeyle teslim olmuştur.⁷⁷¹

Menemen’de tarlada Hacı Hüseyin’i bağ küreğiyle feci şekilde öldüren Ali oğlu Mehmet İzmir Hapishanesine götürülmüştür.⁷⁷²

3 Teşrinisani 1931 günü gece saat yedi raddelerinde Menemen Noterlik binasında yangın çıkmıştır. İzmirden istenen iki tulumba sayesinde etrafa yayılmadan yangın söndürülmüştür.⁷⁷³ Binanın üst katında bulunan değerli eşyaların İzmir’de Hüseyin tarafından satıldığı öğrenilmiştir. Odacı Hüseyin, Noter Hikmet Bey’in açığı bulunduğu için ondan binayı yakmasını istediğini söylemiştir.⁷⁷⁴ Menemen Savcılığının yaptığı tahkikat neticesinde Noter Bey’in 1500 lira açığı çıkmıştır.⁷⁷⁵ Bu yangın dolayısıyla şüpheli görülen Noter Hikmet Bey zan altına alınmış ve yapılan incelemeler sonucunda Odacı Hüseyin ve Noter Hikmet Bey, tutuklanarak mahkeme edilmek üzere İzmir’e gönderilmişler ve burada hapishaneye konmuşlardır.⁷⁷⁶ Mahkeme şöyle sonuçlanmıştır: *“Yanan noter dairesi Menemenli Ayşe Hanıma aittir. Bina sigortalı olmamakla birlikte Ayşe Hanım binayı Hikmet Bey’e kiralarken kıymetli eşyasını üst kata kilitlemiştir. Odacı olarak çalışan Hüseyin, bu eşyaları kimseye farketirmeden İzmir’e götürüp satmış ve olayı örtbas etmek için de binayı yakmıştır. Ancak binadaki evrak ve eşyalar Jandarma Kumandanı Sefa Bey sayesinde kurtarılmış ve müdde-i umumilik tarafından yapılan tahkikatta binanın kasden yakıldığı tesbit edilmiştir.”* Sonuçta, Hikmet Bey, zimmet ve vazifesini ihmal suçlarından 3 ay hapis ve 30 lira para cezasına çarptırılmış ve hapishanede bulunduğu süre göz önüne alınarak beraat etmiştir. Odacı Hüseyin ise, kasten yangın çıkarma ve hırsızlık suçlarından 5 sene ağır hapse ve yakılan binanın bedeli olan 2800 lirayı ödemeye mahkum olmuştur.⁷⁷⁷ 24 Şubat 1932’de Menemen Noteri Hikmet Bey görevine yeniden başlamıştır.⁷⁷⁸

9. 1932 Yılı

Emiralemden istasyon civarında tavuk, hindi çalmak şeklinde başlayan hırsızlık, hayvanların çalınması ve dükkanların soyulması haline gelmiştir. Hasan Efendini

⁷⁷¹ “Feci Bir Kaza”, **Hizmet**, 11 Teşrin-i Evvel 1931, s.2.

⁷⁷² “Katil İzmir’e Getirildi”, **Yeni Asır**, 20 Teşrin-i Evvel 1931, s.5.

⁷⁷³ “Menemen’de Esrarengiz Bir Yangın”, **Hizmet**, 5 Teşrin-i Sani 1931, s.2.

⁷⁷⁴ “Eşyalar Şehrimizde Bulundu”, **Yeni Asır**, 18 Teşrin-i Sani 1931, s.3.

⁷⁷⁵ “Menemen Yangını Tahkikatı Devam Ediyor”, **Yeni Asır**, 26 Teşrin-i Sani 1931, s.2.

⁷⁷⁶ “Menemen Yangını İşi”, **Hizmet**, 31 Kanun-ı Evvel 1931, s.1.

⁷⁷⁷ “Menemen Noter Dairesi Yangınında”, **Yeni Asır**, 23 Şubat 1932, s.2.

⁷⁷⁸ “Hikmet Bey”, **Yeni Asır**, 24 Şubat 1932, s.2.

dükkanından 10 kilo rakı, tütün, sigara, kibrit ve çekmecedeki parası çalınmıştır.⁷⁷⁹ Kaklıç Köyü'nde hayvan hırsızlığı vakaları çoğalmıştır. Dört ay evvel bir danalı inek, Giritli Ağanın beygirleri, Çakır Musatafa Ağa'nın iki öküzü, berber Hüseyin Çavuş'un bir kısrağı çalınmıştır.⁷⁸⁰ 15 onbeş sene hapse mahkum edilmişlerdir. Arabacı Ömer Efendiye soyan Menemenli Mustafa oğlu Parlak Ali ile arkadaşı Geredeli İsmail, yedişer sene ağır hapse mahkum olmuşlardır.⁷⁸¹ 1932 yılında Ulucak Köyü civarında 13 numaralı otomobil şoförü ve Menemen'de Avukat Hafız Mehmet oğlu Enver Efendi, yolda gördükleri bir kıza tecavüz etmişler ve yakalanmışlardır.⁷⁸² Kırtık Hasanı öldürmekle suçlanan Yusuf Kahya 15 sene hapse⁷⁸³, Süleymanlı Köyü İhtiyar Heyeti'nden İbrahim'i öldüren Şişli Hüseyin 15 sene ağır hapse⁷⁸⁴, Bekir isimli şahsı öldürmekten ve Mehmet oğlu Ali'yi öldürmeye kastetmekten Bedeloğlu Çiftliği kurucusu Rasim onbeş sene hapse mahkum olmuşlardır.⁷⁸⁵

1932 yılında Menemende Anadolu Gazetesi aboneli olan köylüler gazetelerinin kendilerine ulaşmadığından ve haftada ancak bir iki gazete alabildiklerini söyleyerek bu konudaki şikayetlerini gazeteye ulaştırmışlardır. Gazete de bunu yayınlamış ve kutulardan alındığı tesbit edilen gazeteler konusunda Posta ve Telgraf Başmüdürlüğünün dikkatini bu noktaya çekmiştir.⁷⁸⁶

Menemen Kazasına bağlı Gökkaya Devlet Ormanını yakan, Asarlık Köyü ahalisinden Mehmet Ali, Hasan ve Raşit oğlu Kâzım cezalandırılmak üzere savcılığa gönderilmişlerdir.⁷⁸⁷

Kazada, Menemen Hapishanesi isimli, 2 koğuşlu, isteyen mahkumlardan eğitim alabildiği bir hapishane mevcuttu. Normal eğitimin yanısıra zanaat dallarına yönelik eğitim verilmiş ve mesleği olanlara, mesleklerini yapabilmeleri için imkan sağlanmıştır. 1926 yılında tahsil gören mahkumlara eğitim veren bir öğretmen ve erkek mahkumlardan bir öğrenci bulunmaktaydı. Mahkumlardan biri de kunduracıdır. Hapishanede ayrıca bir de hizmetli bulunmaktadır.⁷⁸⁸ 1932 yılında hapishanenin

⁷⁷⁹ "Emiralem'de Hırsızlık Vakaları Artıyor mu?", **Hizmet**, 1 Nisan 1932, s.2.

⁷⁸⁰ "Kaklıç'ta Bazı Vakalar", **Hizmet**, 5 Nisan 1932, s.2.

⁷⁸¹ "Menemen Soygunculuğu Davası Bitti", **Hizmet**, 8 Ağustos 1932, s.4.

⁷⁸² "Tecavüz", **Anadolu**, 19 Eylül 1932, s.3.

⁷⁸³ "Nakzedildi", **Anadolu**, 10 Teşrin-i Evvel 1932, s.5.

⁷⁸⁴ "Menemen Cinayeti Katil Mahkum Oldu?", **Halkın Sesi**, 26 Teşrin-i Evvel 1932, s.4.

⁷⁸⁵ "Bir Katil Mahkum Oldu", **Anadolu**, 31 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

⁷⁸⁶ "Menemen Postahanesinde Kaybolan Gazeteler", **Anadolu**, 4 Teşrin-i Sani 1932, s.4.

⁷⁸⁷ "Ormanı Yakanlar Adliyyeye Sevk Edildiler", **Halkın Sesi**, 20 Teşrin-i Sani 1932, s.4.

⁷⁸⁸ **İzmir Vilayeti 1926 Senesi...**, s.ny.

duvarlarının kötü durumda olduğu ve mahkumların hava alma sahalarının çok pis olmasından dolayı yaz mevsiminde salgın hastalıkların yaşandığı ve hapishanenin iyi bir tamirata ihtiyacı olduğu basına yansımıştır.⁷⁸⁹

10. 1933 Yılı

1933 yılında Tekel tarafından köylerde daha ucuz fiyata satılmak üzere üretilen Köylü Sigarası Menemen merkezde diğer sigaralara göre bir kuruş daha düşük fiyata satılmaktadır. Bundan dolayı, köylülere tahsis edilmiş olan bu sigara köylere ulaşamamakta ve köylü sigarasız kalmaktadır. Hatta Seyrek Köyü yolu üzerinde merkezde Köylü Sigarasını satanlar ile köy bekçileri arasında çıkan kavgada ağır olarak yaralananlar olmuştur. Bunun üzerine basın kanalıyla “*Menemen İnhisar İdaresinin bu suistimale mani olması*” istenmiştir.⁷⁹⁰

1933 senesinde bir seneden beri Menemen civarında faaliyet gösteren bir hayvan hırsız çetesi yakalanmıştır. Topal İbrahim ve Giritli Mustafadan oluşan çete, en son Kaklıç Köyü’nden Giritli Hasan Çavuşa ait iki ve Güzelhisar’dan Ahmet ve Nuri efendilere ait dört hayvan çalmışlardı. Uzun zamandan beri bunları takip eden, Menemen Jandarması, hırsızların Kemalpaşaya geçtiklerini takip edip Kemalpaşa Jandarması ile birlikte çalışmış ve hırsızlar yakalanmıştır. Kaklıçtan çaldıkları hariç tüm hayvanları satmışlardır. Kime sattıkları konusunda sorguya çekileceklerdir.⁷⁹¹

1933 yılında Bergama ve Menemen kazaları Jandarma Teşkilatı Vilayet Jandarma Kumandanı Zeki Bey tarafından teftiş edilmiştir.⁷⁹²

Göktepe Köyü’nde Zikri Naci ve Çoban Ali, Çoban Abdi oğlu Mehmeti koyunlarını zeytinliğe soktuğu için öldürmüşlerdir.⁷⁹³

F. Sportif Faaliyetler

Cumhuriyet dönemi spor faaliyetlerinde genellikle Menemen Türk Ocağı’nın organizasyonları ile çeşitli yarışmalar düzenlenmiştir.

Menemen halkı için Cuma günleri futbol günleridir diyebiliriz. “*Cuma Müsabakaları*” olarak isimlendirilmiş olan futbol karşılaşmalarında çeşitli kazalardan gelen takımlar gruplar halinde futbol karşılaşmaları yapmaktadırlar. Bazen Menemenlilerinde başka il yada ilçelere gittiklerini görmekteyiz. Örneğin 1924 yılı 22

⁷⁸⁹ “Menemen Hapishanesi Tamire Muhtaç”, **Yeni Asır**, 24 Nisan 1932, s.2.

⁷⁹⁰ Şemsi, “Menemen Muttasıl Müşteki”, **Hizmet**, 1 Ağustos 1933, s.2.

⁷⁹¹ “Hayvan Hırsızları”, **Anadolu**, 18 Ağustos 1933, s.3.

⁷⁹² “Jandarmada Teftiş”, **Anadolu**, 15 Teşrin-i evvel 1933, s.2.

⁷⁹³ “Menemende Bir Cinayet”, **Anadolu**, 19 Kanun-u evvel 1933, s.6.

Şubat günü Manisaya gitmiş olan Menemen Türk Ocağı İdman Yurdu, Manisa Türk Ocağı Futbol Takımıyla yaptığı mücadele sonunda bire karşı üç sayı ile mağlub olmuştur.⁷⁹⁴ 29 Şubat Cuma günü ise, Menemen İdman Ocağı'nın daveti üzerine Hilal Birinci Futbol Takımı Menemen'e gitmiştir. İlk yarıda sıfıra karşı bir sayı ile Hilal Takımı galiptir. Maçın ikinci yarısında Menemen Takımı sol müdafalarından bir oyuncunun kendi kalesine gol atması ile karşılaşma ikiye karşı sıfır ile Hilal Takımı'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır.⁷⁹⁵ Menemen İdman Ocağı futbolcuları Punta İdman Meydanı'nda Altay İdman Yurdu İkinci Takımı futbolcularıyla karşılaşmışlar ve iki takım sıfıra sıfır berabere kalmışlardır. Dönemin önde gelen futbol takımlarından biri olan Altay ile Menemen'in berabere kalması, Menemen açısından takdir ile karşılanmıştır.⁷⁹⁶ 17 Ekim Cuma günü Foça İdman Yurdu futbolcuları ile Menemen İdman Yurdu futbolcuları arasındaki karşılaşmada Menemen takımı on kişiyle oynamasına rağmen altı sayıya karşı bir sayı ile galip gelmiştir.⁷⁹⁷

Menemen İdman Ocağı Takımı 1923 yılında Manisa takımı ile yaptığı maçta yenildiği için 1924 yılında bir intikam maçı yapılmasını teklif etmiş ve Menemen'e gelen Manisa takımı bire karşı dört sayı ile yine galip gelmiştir.⁷⁹⁸ Bu maç sonrasında Manisa Sanatkarlar Kulübü ile Menemen İdman Ocağı arasında bir maç kararlaştırılmıştır.⁷⁹⁹ Ancak 14 Kasım Cuma günü yapılması gereken maç, Manisa Sanatkarlar Kulübü'ne mensup olmadıkları söylenen, amelelik yapan iki Macar'ın oyuna katılması yönünde kulüp reisi tarafından ısrar edilmesi ve Menemen Takımı'nın da bunu reddetmesi üzerine oynanamamıştır. Kendi kendilerine tek kale antreman yapmaya başlayan Menemenli futbolcuların sahadan çıkartılmasıyla sorun daha da büyümüş ve Menemenliler dönmek zorunda kalmışlardır.⁸⁰⁰ Konu Menemen İdman Ocağı ile Manisa Sanatkarlar Kulübü başkanı arasındaki karşılıklı atışmalarla çok defalar basına yansımıştır. Manisa Sanatkarlar Kulübü başkanının Menemenlilerin iddialarına cevapları, *“muhacirlerin kulübümüze mensup olduğunu Menemen istasyonunda Maarif Müdür Muhteremi nezdinde size tebliğ etmiş idim... Sizi sahadan*

⁷⁹⁴ “Manisa ve Menemen Futbolcularının Müsabakası”, **Sada-yı Hak**, 24 Şubat 1340, s.2.

⁷⁹⁵ Tahirzade M. Sadık, “İzmir Sporcuları Menemen'de”, **Sada-yı Hak**, 3 Mart 1340, s.3.

⁷⁹⁶ “Menemen-Altay Futbol Müsabakası”, **Sada-yı Hak**, 8 Mayıs 1340, s.2; “Menemen-Altay Müsabakası”, **Türk İli**, 8 Mayıs 1340, s.2.

⁷⁹⁷ “Menemen'de Spor”, **Sada-yı Hak**, 24 Teşrin-i Evvel 1340, s.2.

⁷⁹⁸ “Manisa-Menemen Maçı”, **Sada-yı Hak**, 3 Teşrin-i Sani 1340, s.2.

⁷⁹⁹ “İntikam Maçı”, **Sada-yı Hak**, 5 Teşrin-i Sani 1340, s.2.

⁸⁰⁰ “Menemen-Manisa Maçı”, **Sada-yı Hak**, 18 Teşrin-i Sani 1340, s.2.

çıkarmaya mecbur olan hakem bitaraf, muhterem bir gençtir. Siz ancak mümaileyhin ihtaratı üzerine işgal ettiğiniz kaleyi terk etmekte mezun kaldınız” şeklindedir. Ayrıca başkan, Menemenlilerin böyle davranmasını sayısız kere Manisa takımlarına mağlub olmalarına bağlamıştır.⁸⁰¹

Lig maçlarına katılan Menemen İdman Ocağı Futbol Takımı, İzmir Şampiyonu Altay ile karşılaşmasında sıfıra karşı beş sayı ile mağlup olmuştur.⁸⁰² Yine lig maçları esnasında Menemen takımı sıfıra karşı iki sayı ile Karşıyakaya⁸⁰³; sıfıra karşı bir sayı ile Altınay’a⁸⁰⁴; sıfıra karşı bir sayı ile Karşıyaka İdman Ocağına⁸⁰⁵ mağlup olmuştur.

Hakem Alaeddin Bey’in idaresinde Fehmi, Hasan, Burhan, Selahattin, Tevfik, Baha, Süleyman, Nadir, Vahab, Necati, Kemal Beylerden oluşan Altay ve Mustafa, Seyfi, Hafız Hakkı, Saim, Tevfik, Vedat, Rıza, Muhittin, Nazım, Kadri, İbrahim Beylerden oluşan Menemen futbol takımlarının karşılaşması sıfıra karşı iki sayı ile Altay Kulübünün galibiyeti ile sonuçlanmıştır.⁸⁰⁶

29 Mayıs 1925 tarihinde Menemen İdman Ocağı tarafından organize edilen İdman Bayramı kutlanmıştır. Bayram dolayısıyla Menemen’e İdman Ocağı Fahri Reisi Osmanzade Hamdi, Jandarma Müfettişi Miralay Hurşit, Jandarma Mektebi Müdürü Binbaşı Cemil Beyefendiler Manisa ve İzmir’den gelmişlerdir. Bu heyetleri Menemen istasyonunda Kaymakam Azmi Bey ile memurin, zabitan, mektep izcileri, öğrencileri ve halk karşılamıştır. Trenlerde heyetlerin yanısıra Manisadan gelen Manisa Gençler Birliği futbolcuları, Manisa Erkek Mektebi öğrencileri, İzmir Darülitam Öğrenci Heyeti de gelmiştir. Trampetlerle karşılanan misafirler mektebe götürülmüş, dinlendirilmiş ve Menemen gezdirilmiştir. Karşıyaka gençleri de bisikletlerle bu gruba katılmışlardır.⁸⁰⁷

Bundan sonra yarışmalara başlanmış ve ilk olarak, resm-i geçit yapılmıştır. Karşıyaka İdman Ocağı gençleri bisikletle, Darülitam talebeleri, Manisa Erkek Mektebi, Menemen Erkek Mektebi öğrencileri, Menemen Gençler Birliği idmancıları, Menemen İdman Ocağı Sporcuları sıra ile geçit törenine katılmışlardır. İkinci olarak, Menemen Erkek Okulu’nun İsveç hareketi büyük ilgi görmüştür. Üçüncü yarışma ise, küçükler

⁸⁰¹ Nazım, “Menemen Kulübüne Son Cevap”, **Sada-yı Hak**, 1 Kanun-ı Evvel 1340, s.3.

⁸⁰² “5 inci Hafta Lig Müsabakaları”, **Sada-yı Hak**, 28 Kanun-ı Evvel 1340, s.1; “Lig Müsabakaları”, **Türk İli**, 28 Kanun-ı Evvel 1340, s.3.

⁸⁰³ “Lig Maçları”, **Sada-yı Hak**, 1 Şubat 1341, s.2.

⁸⁰⁴ “Lig Maçları”, **Sada-yı Hak**, 8 Şubat 1341, s.2.

⁸⁰⁵ “Lig Maçları”, **Sada-yı Hak**, 22 Şubat 1341, s.2.

⁸⁰⁶ “Futbol Müsabakaları”, **Ahenk**, 5 Nisan 1341, s.3.

⁸⁰⁷ Bozkurt, “Menemen’de İdman Bayramı”, **Anadolu**, 1 Haziran 1341, s.2.

arasındaki 50 metrelik sürat yarışıdır. Birinci bölümde Manisa Okulu'ndan bir öğrenci, ikinci bölümde ise Menemen Okulu'ndan bir öğrenci birinci gelmiştir. Kaşıkla yumurta taşıma yarışı da yapılmış ve Menemen Okulu'ndan Necati Efendi birinci gelmiştir.⁸⁰⁸

Sporcular arasındaki 40 metre sürat yarışmasına 43. Alaydan, Manisa Gençler Birliğinden, Karşıyaka İdman Ocağı'ndan ve Menemen İdman Ocağı'ndan birçok atlet katılmış ve sonuçta birinciliği Alaydan Şaban Onbaşı almıştır. Günün en büyük faaliyeti ise, Manisa Gençler Birliği ile Menemen İdman Ocağı arasındaki futbol karşılaşmasıdır. Dörtte başlayan karşılaşma sıfıra karşı iki gol ile Menemenliler'in galibiyetiyle sonuçlanmıştır.⁸⁰⁹

Cuma yarışmalarının yapıldığı günlere bazen başka aktivitelerin de denk gelmesiyle bu günler, Menemen Kazasının en hareketli günleri olmuştur. Buna en güzel örneklerden biri, 11 Kasım 1927 Cuma günüdür. Bu günde bir yandan üçüncüsü yapılan pehlivan güreşleri düzenlenmiş, diğer yandan ise, İzmir Tayyare Spor Kulübü ile Menemen İdman Ocağı arasında futbol karşılaşması yapılmakla birlikte bir yandan da Menemen Muallimler Birliği'nin ilk senelik kongresi yapılmıştır. Bu gün Manisalı Rafet Pehlivanın başarısı ve Menemenlilerin sıfıra karşı iki sayı ile İzmirliyle karşı galibiyetleriyle sonuçlanmıştır.⁸¹⁰

İzmir Şehit Tayyareciler Futbol Takımı ve Menemen İdman Ocağı arasında hakem İhsan Bey nezaretinde yapılan maçta sıfıra karşı dört sayı ile Şehit Tayyareciler galip gelmişlerdir. Menemenlilerin de iyi oynadığı ancak antremansızlıktan dolayı mağlup oldukları yönündeki görüşler dönemin basınına yansımıştır. Karşılaşmadan sonra her iki takım oyuncularına Türk Ocağı'nda bir çay ziyafeti verilmiş ve Menemen gençlerinin misafirlerine gösterdikleri “ *yüksek insaniyet ve misafirperverlik*” takdir edilmiştir.⁸¹¹

1928 yılında Altay İdman Yurdu Bisiklet Şubesi'ne mensup 17 bisikletçi, Menemen İdman Yurdu'ndan habersiz olarak Menemen'e gitmişlerdir. Menemenli sporcular ve İdman Ocağı yöneticileri onlara çok büyük ilgi göstermiştir. Şereflerine verilen ziyafetin ardından Menemen gezdirilmiş ve iki tarafın takımları arasında bir futbol antremanı yapılmıştır. Sonuç olarak Altay ikiye karşı bir gol ile galip gelen taraf

⁸⁰⁸ Bozkurt, “Menemen'de İdman Bayramı”, **Anadolu**, 1 Haziran 1341, s.2.

⁸⁰⁹ Bozkurt, “Menemen'de İdman Bayramı”, **Anadolu**, 1 Haziran 1341, s.2.

⁸¹⁰ Kemal Azmi, “Menemen Gençleri ve Muallimleri”, **Hizmet**, 18 *Tesrin-i Sani* 1927, s.3.

⁸¹¹ “Menemen'de Maç”, **Ahenk**, 7 Kanuni Sani 1928, s.2.

olmuştur. Altaylı sporcuların Menemen’de gördüğü muameleden memnun kalan Altay yönetimi bir telgrafla bu memnuniyetlerini Menemen İdman Yurdu’na duyurmuşlardır: *“Altay İdman Yurdu Katib-i Umumiliğinden: Bisiklet şubemize mensup gençler Cuma günü Menemeni vaki ziyaretlerinde Menemen Türk Ocağı İdman Yurdu Reisi İdris ile İdman Yurdu Azası tarafından gösterilen hüsn-ü kabulden dolayı minnettarlıklarımızın kendilerine iblağına muhterem gazetemizin tavassutunu rica eylerim, efendim.”*⁸¹²

18 Mayıs 1928 Cuma günü Manisa İdman Yurdu futbolcuları Menemen İdman Ocağı futbolcuları ile maç yapmak için Menemen’e gelirler. İlk devrede bire bir beraberlik sözkonusu iken, ikinci devrede Manisa’nın attığı ikinci gol, Menemen Türk Ocağı İdman Yurdu tarafından kabul edilmez ve sahayı terk etmelerine neden olur. Bunun üzerine hakem Manisalıları galip ilan eder.⁸¹³

Menemenliler de futbol karşılaşmaları için çeşitli ilçelere gitmişlerdir. 1928 yılında Ödemiş’e giden Menemen Futbol Takımı, Zafer Meydanındaki karşılaşmada ikiye karşı üç sayı ile mağlup olmuştur.⁸¹⁴ Bu mağlubiyete rağmen Menemen Sporcuları adına kafilenin başkanı Şevket Bey, Ödemiş’te gördükleri misafirperverliğe yönelik olarak şu telgrafla teşekkürlerini iletmıştır: *“Bayram münasebetiyle Ödemiş’e yapmak arzusunu izhar ettiğimiz ziyareti hüsn-ü kabul sporcularımızı hararetle bir suretle kabul ederek üç gün devam eden müddetle misafir etmenizden şükranlarımızı izafen acz olacağımız bir şekilde azami misafirperverlik ibraz eden ve gayet samimi ve nezih bir yarışma icra ederek, spor hatıramızda silinmez izler bırakmıştır. Ödemiş Altınova Kulübü’nün erkan ve aza-i muhteremesine medyun olduğumuz minnet ve şükranlarımızın iblağına muhterem Hizmet’in tavassutunu rica ederiz, efendim.”*⁸¹⁵ Menemen ve Karşıyaka Sebat İdman Kulübü birincileri arasındaki futbol karşılaşmasında Menemenliler Vacit Bey’in⁸¹⁶ sayısıyla Karşıyakalıları bire karşı sıfır ile yenmişlerdir.⁸¹⁷

Menemen’in spor yaşantısının büyük bir çoğunluğunu futbol aktiviteleri doldurmakla beraber pehlivan güreşleri de yapılmıştır. Üçüncüsü 1927 yılında düzenlenen pehlivan güreşleri, 1928 yılında bir kez daha düzenlenmiştir. 14 Aralık günü

⁸¹² “Altay Bisikletçilerinin Menemen Seyahati”, **Anadolu**, 15 Nisan 1928, s.2.

⁸¹³ “Menemen’de Maç”, **Hizmet**, 23 Mayıs 1928, s.2.

⁸¹⁴ “Ödemiş’te Futbol”, **Anadolu**, 3 Haziran 1928, s.1.

⁸¹⁵ “Teşekkürler”, **Hizmet**, 5 Haziran 1928, s.3.

⁸¹⁶ “Menemen-Sebat”, **Ahenk**, 8 Kanun-ı Evvel 1928, s.2.

⁸¹⁷ “Cuma Müsabakaları”, **Anadolu**, 9 Kanun-ı Evvel 1928, s.2.

Türk Ocağı şerefine meşhur pehlivanların katılımı ile pehlivan güreşleri icra edilmiştir.⁸¹⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere, Menemen'deki gençlik özellikle spor konusunda Türk Ocağı himayesinde faaliyet göstermiştir. Ancak iktisadi buhranın doğurduğu maddi zorluklar nedeniyle yapılan kısıtlamalar sonucunda spor faaliyetlerinde duraklamanın olduğu bir dönem yaşanır. Dönemin hükümet tarafından da teşvik edilen “*Gençlik Teşkilatı*” sayesinde, maddi ve manevi fedakarlıklar yapan gençler, kültürel ve sportif faaliyetlerde yeniden bir uyanma evresine girmişlerdir.⁸¹⁹

Dünya ekonomik buhranının yarattığı ortamdan spor faaliyetleri de etkilenmiştir. İki sene süren bir durgunluktan sonra “*Gençlik Teşkilatı*”nın çalışmaları sayesinde 1933 yılında bu faaliyetler yeniden canlanmaya başlamıştır. Sporun yanısıra müzik ve tiyatro faaliyetlerinin de yer aldığı teşkilatta, en kalabalık bölüm, spor bölümü olmuştur.⁸²⁰

⁸¹⁸ “Menemen’de Pehlivan Güreşleri”, **Anadolu**, 16 Kanun-ı Evvel 1928, s.3.

⁸¹⁹ “Gençlik Teşkilatına Dair”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 7, (1 Kanun-u sani 1933), s.8.

⁸²⁰ “Gençlik Teşkilatına Dair”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 7, (1 Kanun-u sani 1933), s.8.

IV. BÖLÜM

CUMHURİYETİ'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE EKONOMİK HAYAT

A. Ziraat Faaliyetleri

1. Zirai Arazi

Toprakları tarıma elverişli olan Menemen, düzlük bir yapıya sahip olduğu için tarım yapılabilecek arazi de fazladır. 1926 yılında 552.243 dönüm ziraate elverişli arazi, 6.800 dönüm ziraate elverişli olup mera olarak kullanılan arazi, 135.869 dönüm ormanlık, 242.795 dönüm ziraat yapılan arazi, 7.340 dönüm bağlık, incirlik, zeytinlik arazi olmak üzere toplam 945.047 dönüm arazi mevcut olup, bunun 6.257 dönümü bahçe, 8.630 dönümü bağ, 65.693 dönümü tarla olarak kullanılmıştır.⁸²¹ Devlet Salnamesi'nin 1927 yılı için verdiği tarımsal arazi bilgileri 1926 bilgileri ile aynıdır.⁸²²

a. Menemen Ovası

Menemen Kasabası akar su bakımından Ege mıntıkasının en şanslı bölgelerinden biri olmakla beraber bu bereketi Cumhuriyet döneminde değerlendirilmeye başlanmıştır. Menemen Kasabası'nın dört kilometre kuzeyinden geçen Gediz Nehri, ilkbaharda kışın yağın karların erimesiyle Menemen Ovasını istila ederek birçok mahsulatı mahvediyordu. Bunun önüne geçmek için 1876 yılında ovayı baştan başa geçen bir set inşa edilmiştir. 1888 yılında ise Menemen seddi 5.5 km.ye çıkarılmış, kasabanın kuzeydoğusundan başlayıp Çavuşköy'ün 250 m. kuzeyinden geçirilerek Taşlıtepe'ye kadar uzatılmıştır. Böylece Gediz Nehri ile delta düzlüğü arasına 10 m. yüksekliğinde, 20 m. genişliğinde bir set; bir duvar çekilmiştir. Seddin nehir yatağından 500 ila 1 000 m. uzaklıktan geçirilmiş olması, taşkınlar esnasında harap olmasını önlemek düşüncesine dayanmaktadır. Setin temeli, Taşlıtepe ve kuzeyindeki yerlerden çıkarılıp getirilen taşlarla doldurulmuş, üzerine toprak yığılmıştır. Seddin güney yamacı da yer yer taş yığınları ile desteklenmiştir. Ayrıca seddin iki tarafına tahliye kanalları açılmıştır. Menemen ve devamı olan Maltepe seddinin üstüne ve orta yerine daha sonraki yıllarda, boylu boyunca 2 m. derinliğinde ve 3 m. genişliğinde betondan,

⁸²¹ T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi..., s. ny.

⁸²² T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s. ny.

Maltepe Kanalı adı verilmiş olan bir ana sulama kanalı yapılmıştır.⁸²³ Vital Cuinet eserinde, Gediz'in taşması ile Menemen'e zarar verdiğini ancak, Gediz'in yatağının değiştirilmesi sonucunda Geren Köyü yakınında biriken organik maddelerin Menemen'den denize kadar yayılan, 20 bin dönümlük, çok verimli bir araziye oluşturduğunu bildirmiştir.⁸²⁴ Ancak, bu kadar büyük bir araziye sulamak için Gediz'in yetersiz kalması 1939 yılında bir kanal projesinin başlamasına neden olmuştur.⁸²⁵

b. Bataklıklar

Kaza içinde çok fazla olan ve kurutulmasına daha önceki senelerde başlanan bataklıklar üzerindeki çalışmalara 1932 senesi boyunca da devam edilmiştir.⁸²⁶ Özellikle Foça ve Menemen arasında büyük bir bataklık oluşturan Nemrut Gölü olarak bilinen yerin denize akıtılarak kurutulması yönündeki faaliyetler konusunda ilk incelemeyi yapmak için Menemen ve Foça kaymakamlarının da katılımı ile İzmir Valisi Kâzım Paşa başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur.⁸²⁷ Bu dönemde bataklıkların kurutulması işleminin nasıl yapıldığını anlamak için en güzel örneklerden biri Menemen ile Foça arasında bulunan Nemrut Gölü'nün kurutulmasıdır. *"Milâttan evvel Sime Kasabası denilen meşhur bir kalenin dibinden geçen bu suyun zaman ile güzergâhı kapanmış ve bataklık yapmıştır. Şimdi burasının yine eskiden mevcut bir değirmen arkına alınmak suretile denize verilmesinin mümkün olduğu inceleme yapan heyetçe doğrulanmıştır. Bundan sonra mahalline gidecek olan ikinci fen postası buna ait olan plânu yapacak ve küçük hisseler kanununun gereğince civar köylünün himmetile ve kolaylıkla akıtılacaktır. Köylü hasat ile meşgul bulunduğundan bu işin tatbikine ancak*

⁸²³ Cevat Korkut, **İzmir ve Gediz**, Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2003, s.46-47.

⁸²⁴ Cuinet, **La Turquie...**, s.45.

⁸²⁵ Menemen halkı ve İzmir Valisi Fazlı Güleç'in katıldığı temel atma merasimi ile 1939'da Kesik köyünde ilk kanal temeli atılır. Bu kanallar ikinci derecededir ve ovanın sulanması işi 1.008.000 liraya ihale edilmiştir. Menemen Ovası o kadar geniş bir coğrafyadır ki, kurak mevsimde ovanın sulanması için ihtiyaç görülecek suyun tamamının Gediz nehrinden temin edilemeyeceği anlaşılmış ve Marmara gölü suyundan istifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu da Menemen istikametinde kurulacak regülatörle suyun ovaya verilmesi şeklinde gerçekleştirilecektir. Temel olarak iki kanal projesi düşünülmüştür. Ahmetli kanalı Manisa'dan geçerek Emiralem boğazında kalacaktır ve böylece 300 bin dönüm araziye sulayacaktır. Ahmetli'nin sol tarafını sulayacak ikinci kanal, Kumçayını katederek birinci kanalla aynı noktada birleşecektir. Bu da 700 bin dönüm araziye sulayacaktır. Emiralem regülatörü ise 15 kilometre uzunluğundaki ana kanalı takviye ederek Kesikköy, Seyrekköy ve Ulucak kanallarıyla Menemen ovasını sulayacaktır. Bu mıntıkadaki sulama tesisatının 1940 senesinde tamamlandığı zaman 1.400.000 dönüm araziye sulaması planlanmıştır. **Menemen Kasabası İmar ...**, s.11-12.

⁸²⁶ "Menemen Haberlerimiz", **Hizmet**, 21 Haziran 1932, s.3.

⁸²⁷ "Nemrut Gölü Denize Akıtılacak", **Yeni Asır**, 12 Haziran 1932, s.2.

sonbaharda geçilecek, Menemen ve Foça kazaları müştereken çalışacaktır.”⁸²⁸ Bu örnekte de görüldüğü üzere, kaza dahilindeki bataklıkların kurutulmasında kaza halkının birebir emeği sözkonusudur. İzmir İktisat Kongresi esnasında, köylüler tarafından ihya edilecek bataklıkların onbeş sene süresince her türlü vergiden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.⁸²⁹ Bu karar hem köylünün emeğine karşılık veren hem de teşvik eden bir niteliğe sahiptir kanaatindeyim.

1933 yılında Menemen’in Türkeli, Helvacı, Hatundere köylerine civar Çukurçayır ismindeki mevkide 20 bin dönüm bataklık arazi, açılan ikibuçuk kilometrelik 3 metre genişliğinde ve 2 metre derinliğindeki kanal ile Gediz’e dağıtılmağa başlanmıştır. Bu konuda Kaymakam Nihat Bey ve sıtma mücadele doktoru Ali Rıza Beyin gayret ve faaliyetleri basın tarafından takdir edilmektedir.⁸³⁰

Aynı yılın sonlarında Menemen’in batısında kalan bin dönümlük araziye kapsayan bataklık, 2700 metre uzunluğunda ve 25 metre genişliğinde bir ara kanal açılarak kurutulmuştur. Özellikle bol yağışlı günlerde Menemen’in çeşitli bölgelerinden sel halinde gelen sular için de 3 km. uzunluğunda arıklar açılmıştır. Bu kanallar üzerinde üç büyük ve iki küçük köprü yapılmış ve sık kullanılan geçiş yerlerine de kaldırım taşı döşenmiştir. Böylece sivrisinek yetiştiren bir arazi kamuya kazandırılmıştır.⁸³¹ Bataklıklar konusunda yapılan çalışmalar aynı zamanda sıtma ile mücadele sahasına da girmekte ve bu mücadele ekiplerinin de yardımı alınmaktadır.⁸³² Bu yıl boyunca, Bağarası köyünde 3 km.lik ve Geren köyünde 1.5 km.lik bir kanal açılarak 20 bin dönüm bataklık arazi kurutulmuştur. Buruncuk bataklığı Gediz’e bağlanarak 5 bin dönüm kadar ziraate uygun arazi elde edilmiş, Ulucak köy bataklığı Gediz’in eski mecrasına bağlanarak hem bataklık kurutulmuş hem de köyün altında bulunan evleri su basması engellenmiştir. Ayrıca, salhane arkı ıslah edilmiş ve Gediz mecrası üzerinde bulunan bataklıkların da kurutulması yolunda çalışmalar başlatılmıştır.⁸³³

⁸²⁸ “Nemrut Gölü Kurutma Ameliyesi Sonbaharda Başlıyacak”, **Yeni Asır**, 14 Haziran 1932, s.2.

⁸²⁹ Ökçün, **Türkiye İktisat...**, s.398.

⁸³⁰ “Menemen’de 20 bin Dönümlük Bataklık Tarıma Elverişli Hale Geliyor”, **Halkın Sesi**, 23 Temmuz 1933, s.2.

⁸³¹ “Bataklık Kurutuldu”, **Anadolu**, 18 Kanun-ı Evvel 1933, s.5.

⁸³² “Menemen’de Yol ve Mektep Faaliyetleri”, **Halkın Sesi**, 25 Temmuz 1933, s.2.

⁸³³ “Sıtma Mücadelesinin Bir Senelik Faaliyeti”, **Menemen Ant**, Yıl 1, Sayı.6 (15 Kanun-u evvel 1932), s.13.

Bataklıkların kurutulması ile hem Menemen kazasının başına uzun süre dert olan sıtma hastalığı ile mücadelede önemli adımlar atılmış, hem de tarımla geçinen bir ilçede fazladan zirai alan yaratılmasını sağlamıştır.

2. Tarımsal Üretim

Menemen Kazası'nın arazisi her türlü zirai ürünü yetiştirebilecek derecede bereketlidir. Kaza hinterlandında ağırlıklı olarak; arpa, buğday, pamuk, tütün, mısır, yulaf, burçak, nohut, patates, bakla yetiştirilmiştir. Sulama tarzı olarak genellikle dolap ve motor vasıtasıyla kuyulardan alınan sularların kullanıldığı ilkel bir sistem benimsenmiştir. Ziraat sistemi, sonbahar yağmurlarından önce toprağı kış ürünleri için hazırlamak amacıyla 10-15 cm ve bazı yerlerde daha derin bir şekilde sürülmesi şeklinde yapılandırılmıştır. Ekme doğrudan doğruya serpme usulü ile yapılmış ve harman, basit usulle düven ve bazen hayvanı fazla olan çiftçilerce hayvana çiğnetmek suretiyle dövülmüştür. Sebzelerden yazlık; patlıcan, biber, domates, bamya, fasulye, soya fasulyesi, börülce, bezelye, kışlık; lahana, karnıbahar, pırasa, enginar, kereviz vs. yetiştirilmiştir.⁸³⁴ Menemen Kazası, 1913 tarım sayımında özellikle bakla üretiminde Bergama ve Tire ile birlikte ilk sıralarda yer almıştır.⁸³⁵ Arpa üretiminde de Menemen, toplam üretimin %46'sını karşılayan Tire'den sonra %12 ile ikinci sırada yer almıştır.⁸³⁶

Menemen Kazası, tıpkı Türkiye genelinde olduğu üzere tam bir tarım bölgesidir. Öyle ki, çiftçiler ilk mahsullerine çok önem vermişler ve bu değeri değişik şekillerde göstermişlerdi. Buna Menemen'den bir örnek, Ticaret ve Zahir Borsası'nın açılış yılı olan 1927 senesinden verilebilir. Menemen'de ilk mahsul Nizamizade Kadri Efendi tarafından yetiştirilmiştir. Menemen Taşhan'a getirdiği bir okka domatesi müzayedeye koyarak üçyüz kuruşa Bahçıvan Hafız Mustafa Efendi'ye ihale etmiştir.⁸³⁷ Buna bir diğer örnekse 1931 yılı ilk arpa mahsulüdür.⁸³⁸ Menemen'in Sasalı köyünden Mehmet Ağa'nın mahsulü, beş çuval içinde İzmir Borsası'na götürülerek 8,5 kuruş üzerinden satılmıştır. Bu ürün, borsada satıldıktan sonra bayraklarla süslü bir araba ile ve davul, zurna eşliğinde müşterilerin mağazalarına nakledilmiştir.⁸³⁹

⁸³⁴ “Menemen Kasabası İmar...”, s.15.

⁸³⁵ “İzmir Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83, s.4311.

⁸³⁶ “İzmir Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, s.4310.

⁸³⁷ “Menemen'de İlk Mahsul”, **Hizmet**, 25 Mayıs 1927, s.3.

⁸³⁸ Menemen'in ürünleri arasında en çok bilinen arpa'sıdır. Zaman içinde, İzmir ve çevre ilçelerdeki ürünlere kıyas olarak Menemen'in arpası ile karşılaştırılmışlardır. Cuinet, **La Turquie ...**, s.37.

⁸³⁹ “İlk Mahsul Menemen'de İstihsal Edildi”, **Yeni Asır**, 21 Mayıs 1931, s.2.

Menemen tarımı on yıllık dönemde büyük gelişmeler göstermiştir. Bunların kanıtı olarak Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin onuncu yılında ürünlere göre üretim miktarını Tablo-8’de vermeyi uygun bulduk.⁸⁴⁰

Tablo 8- Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet’in 10. Yılında Menemen’de üretim

Ürün Adı	Cumhuriyet Öncesi	Cumhuriyet’in 10. Yılında
Arpa	1.310.000	5.200.000
Buğday	926.000	4.672.000
Bakla	130.000	1.092.000
Burçak	90.000	902.000
Börülce	28.5000	36.000
Bezelye	72.000	360.000
Mısır	300.000	1.300.000
Nohut	16.000	304.000
Yulaf	15.000	158.000
Mercimek	6.000	24.000
Çavdar	4.000	24.000
Susam	11.000	96.000
Pamuk	100.000	225.000
Patates	5.000	44.000
Tütün	135.000	232.226
Çekirdeksiz Üzüm	650.000	2.200.000
Siyah Üzüm	25.000	128.500
İncir	20.000	130.000
Çeşitli Sebzeler	1.500.000	5.300.000
Kavun	1.200.000	2.400.000
Karpuz	525.000	1.050.000
Meyan Kökü	800.000	1.980.000

* Tablolardaki tüm ürünlerin ağırlık birimi kilodur.

Yıllara göre üretim miktarları ise aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 9- 1924 Yılı üretimi⁸⁴¹

Üzüm	1.870.000
İncir	50.000
Pamuk	160.000
Zeytin Yağı	190.000
Palamut	296.000
Tütün	407.000
Meyan Kökü	800.000

⁸⁴⁰ “Zirai Kısım”, **Ölçü**, İtimat Matbaası, İzmir, 1933, s.4.

⁸⁴¹ “Menemen Kazasında Başlıca İstihsal Edilen Mevad”, **Anadolu**, 28 Temmuz 1927, s.2.

Tablo 10- 1925 Yılı üretimi⁸⁴²

Üzüm	995.000
İncir	35.000
Pamuk	140.000
Zeytin Yağı	29.000
Palamut	160.000
Tütün	285.300
Meyan Kökü	950.000

Tablo 11- 1926 Yılı üretimi⁸⁴³

Üzüm	1.370.000
İncir	4.500.000
Pamuk	98.000
Zeytin Yağı	130.000
Palamut	40.000
Tütün	280.000
Meyan Kökü	1.000.000

Tablo 12- 1926 Yılı tahıl ve bakliyat üretim miktarları⁸⁴⁴

Buğday	1.408.000
Arpa	2.850.000
Yulaf	30.000
Çavdar	3.500
Burçak	50.000
Darı	25.000
Mısır	40.000
Susam	10.000
Bakla	153.600
Börülce	20.000
Nohut	10.000

1927 senesinde Buğday 21.742, Arpa 22.661, Yulaf 1.750, Mısır 1.400, Bakla 784, Nohut 100, Tütün 4.000, Pamuk 1.000 dönüm araziye ekilmiştir. Kaza dahilinde 15,000 dönüm bağ, 15.000 incir ve 15.000 zeytin ağacı dikilmiştir. Aynı yıl alınan ürün miktarları Tablo 13’te verilmiştir.⁸⁴⁵

Tablo 13- 1927 Yılı üretimi

Buğday	2.609.040
Arpa	4.532.000
Yulaf	350.000

⁸⁴² “Menemen Kazasında Başlıca İstihsal Edilen Mevad”, **Anadolu**, 28 Temmuz 1927, s.2.

⁸⁴³ “Menemen Kazasında Başlıca İstihsal Edilen Mevad”, **Anadolu**, 28 Temmuz 1927, s.2.

⁸⁴⁴ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi...**, s.ny.

⁸⁴⁵ “Menemen Kazasının 927 Senesi Muhtemel İstihsalatı”, **Ahenk**, 6 Eylül 1927.

Mısır	210.000
Bakla	1.260.000
Nohut	8.000
Tütün	136.000
Pamuk	37.500
Kuru İncir	40.000
Kuru Üzüm	1.350.000
Zeytin Yağı	90.000
Palamut	50.000

Tablo 14- 1928-1929 Yılları üretimi ⁸⁴⁶

Buğday	2.967.710
Arpa	3.131.813
Çavdar	575
Yulaf	93.250
Mısır	325.411
Burçak	11.887
Nohut	31.059
Mercimek	850
Börülce	1.545
Patates	1.100
Pamuk	37.447
Afyon	43
Zeytin	107.819
Üzüm	1.219.422
İncir	15.000
Bezelye	43.317
Zeytin Yağı	35.439
Tütün	202.739
Portakal	950

Aynı senelerde Akdarı ve Kumdarı yetiştirilmemiştir. ⁸⁴⁷

Tablo 15- 1930 Yılı üretimi ⁸⁴⁸

Tütün	167.219
Mısır	1.200.000
Akdarı	15.000
Börülce	30.000
Mercimek	24.000
Patates	30.000
Soğan	72.000
Susam	21.000
Karpuz	1.155.000

⁸⁴⁶ Matbuat-ı Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929, ss.280-283.

⁸⁴⁷ “İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1929-30)”, ss.190-93.

⁸⁴⁸ “Menemen Kazasının İstihsalatı”, Yeni Asır, 21 Ağustos 1931, s.2.

Kavun	2.310.000
Pamuk Kozası	250.000

Tablo 16- 1931 Yılı üretimi⁸⁴⁹

Tütün	354.930
Mısır	1.330.000
Börülce	28.500
Patates	42.000
Soğan	700.000
Susam	16.200
Karpuz	850.000
Kavun	2.200.000
Pamuk Kozası	157.500

Tablo 17- 1932 Yılı üretimi⁸⁵⁰

Tütün	34.100
Mısır	1.700.000
Börülce	3.300
Fasulye	5.000
Mercimek	6.300
Patates	1.600.000
Soğan	9.600
Susam	104.000
Sarımsak	2.000
Karpuz	2.450.000
Kavun	3.150.000
Safi Pamuk	518.000
Pamuk Çekirdeği	1.035.000
Kabuklu Badem	25.000
Kabuklu Ceviz	22.000
Çam Fıstığı	40.000

Tablo 18- 1933 Yılı üretimi⁸⁵¹

Tütün	224.300
Mısır	1.300
Börülce	36.000
Patates	44.000
Soğan	900.000
Susam	96.000
Sarımsak	50.000
Karpuz	150.000
Kavun	980.000

⁸⁴⁹ “Menemen Kazasının İstihsalatı”, **Yeni Asır**, 21 Ağustos 1931, s.2.

⁸⁵⁰ “Ege Mıntıkası Yazlık İstihsalatını Gösterir Cetvel”, **İzmir Ticaret Odası Mecmuası**, Sayı:1-2, 1933, ss.290-297.

⁸⁵¹ “Menemen İstihsalatı”, **Hizmet**, 4 Eylül 1933, s.2.

Pamuk	56.350
Pamuk Çekirdeği	112.500
Kabuklu Badem	25.000
Ceviz	1.000

Kazada kara saban, pulluk, döner kulaklı pulluk, traktör, demir tırmık, çayır makinesi, orak makinesi, harman makinesi, kalbur makinesi kullanılan başlıca zirai aletler olmuştur.⁸⁵²

Yıllara göre üretim miktarları büyük farklılıklar göstermiştir. Bunun başlıca sebebi ülkemizde halen devam eden kuru tarım teknikleri ile tarımsal alanların işlenmesi iken, dönemin şartları göze alındığında tarımsal verimliliği etkileyen diğer nedenler; maddi sıkıntılardan dolayı köylünün tarımsal faaliyetlerinin kısıtlanması, çekirge istilası, tarla fareleri, seller ve hastalıklardır.

a. Tütünçülük

İzmir İktisat Kongresinde tütün ziraati ve ticaretinin serbest bırakılması ve ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması ve tütün vergisinin tüketicilerden uygun şekilde alınması görüşü benimsenmiştir.⁸⁵³

1924 senesinde önceki senelerde denenmeye başlayan “*İzmir ve ilçelerinde tütünçülük*” projesi devam ettirilmiştir. Menemen Kazası da Urla, Karaburun, Foçateyn, Çeşme, Seferihisar, Bornova ve Kuşadasına bağlı Selçuk ile birlikte bu deney mahallerinden biri olarak tecrübeye devam etmiştir.⁸⁵⁴

Denenen bu proje başarılı olmuş olacak ki, basında 1929 senesi Ocak ayı sonlarında Menemen ve Foça’ya Tütün İnhisar İdaresi adına gönderilen memurların varlığına rastlıyoruz. Alım için görevlendirilen bu memurların Ocak ayında inceleme yapmakta oldukları ve henüz alıma başlamadıkları belirtilmektedir.⁸⁵⁵ Mayıs ayında ise, Foça’dan Tütün İnhisar İdaresi’nce alınan tütünler, Menemen ambarına getirilmiş ve Başmüdürlük tarafından gönderilen eksper, tütünleri teslim almaya başlamıştır. Kazalarda hemen hemen hiç satılmamış tütün kalmamıştır. Ancak İzmir ve civarından alınan tütünlerin, o derece elverişli olmamasından dolayı fabrikalarımızda işlenip ihraç

⁸⁵² T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi..., s.ny.

⁸⁵³ Ökçün, Türkiye İktisat ..., s.390.

⁸⁵⁴ “Tütün Ziraatı”, Sada-yı Hak, 20 Mart 1924, s.3.

⁸⁵⁵ “Tütün Alışı Başlamadı mı?”, Hizmet, 30 Kanun-u sani 1929, s.2.

edilmeyeceği ve bu yüzden işçilerin mesaisi arttırılarak mevcut tütünlerin bir an evvel işlenip, çıkarılmasına çalışılmıştır.⁸⁵⁶

b. Bağcılık

1932 yılında Menemen’de bağcılar bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantı, Kaymakam Nihat Bey tarafından düzenlenmiş olup ayrıca, İzmir Haşarat ve Salgın Enstitüsü Müdürü Nihat Bey ile arkadaşları ve mütehassıs Profesör M.Nugrette hazır bulunmuşlardır. Toplantıda bağcıların, özellikle o sene itibariyle bağlarının kötü duruma düşmesinin sebepleri hakkında sordukları sorulara inandırıcı ve bilimsel cevaplar almışlar, sonra bağların sulanması konusunda sorunlara çözümler bulunması için çalışacak bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyete, Genel Meclis üyeleri İdris ve Rifat Beylerle, Bağcı Sefer ve Evliyazade Hüsnü beyler seçilmişlerdir. Enstitü Heyeti, Menemen bağcılarıyla sık sık ve yakından temas edeceklerini vaat etmişler ve her an için yapılacak müracaatlara cevap vermeye ve bağcıların sorunları ile ilgili olarak aydınlatmaya istekli olduklarını belirtmişlerdir.⁸⁵⁷

Ülkemizde halen çoğunlukla kullanıldığı üzere o dönemde de kuru tarım tekniği kabul edilmişti. Yağışlara göre mahsulatın verimi azalıp/çoğalmaktaydı. Bunun yanısıra iktisadi açıdan dünya genelinde buhranlı yılların yaşanması Türk tarımını da derinden etkiliyordu. Bu konulara en iyi örneklerden biri Menemen Ant dergisinde yayınlanan yazısında, Çiftçi Muhittin tarafından verilmektedir: “...evvelce altı yedi bin çuval üzüm çıkaran kazamız bu on sene içinde her sene bir miktar fazlalaşarak senelik üretimini yirmi bin-otuz bin çuvala kadar yükseltmiştir. Bunun birçok farklı nedeni olmuştur. Bir kere üzüm diğer mahsulattan ziyade rençpere kar temin ettiği gibi İzmir borsasına yakınlığı, sevk masrafının azlığı, diğer üzüm mıntıklarından önce farkedilmesi ilgiyi artırmıştı. Bu seneye gelinceye kadar her sene bir iki bin dönüm bağ dikilmekte idi. Rençper varını yoğunu bu yola dökmekte çekinmiyordu. Fakat bu sene bir yandan kuraklık bir yandan buhran bağcılarımızı şaşırtmış, vaziyetlerini sarsmıştır. Bunun için üretim masrafını azaltarak ve üzümü ucuza mal ederek, diğer memleketlerle rekabet çarelerini düşünüp ona göre hareket edeceğiz”.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ “Tütün İmalatı Nerede Yapılacak?”, **Hizmet**, 5 Mayıs 1929, s.2.

⁸⁵⁷ “Menemen Bağcılarının Vaziyeti”, **Hizmet**, 11 Ağustos 1932, s.3.

⁸⁵⁸ Çiftçi Muhittin, “Menemen Bağcılığı”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 6 (15 Kanun-u evvel 1932), s.7.

c. Narenciye

1931 senesinde Urla ve Menemen’de birer fidanlık yapılmıştır. Menemen’e bağlı Çıtak Köyü arazisinde oluşturulan fidanlık narenciye ağaçlarından meydana gelmiştir. Böylece, Menemen üretiminde bulunmayan narenciye bundan sonraki senelerde yerini alacaktır.⁸⁵⁹

d. Zeytincilik

Zeytin yetiştirilmesi konusunda o dönemde de günümüzde yaygın olduğu üzere, varolan ağaçların ıslahı yoluna gidilerek zeytin tarımının yapıldığını görüyoruz. İzmir ve civarında bulunan yabani zeytin ağaçlarının vakit ve mevsiminde aşılabilmesi için her kazada, delice zeytin ağaçlarının aşışa hazırlanmasına önem verilmiştir. Bu konudaki faaliyetler hakkında zaman zaman İzmir’e de bilgi verilmiştir. 1927 Şubat’ına kadar Çeşme’de 2.300, Kuşadası’nda, Bornova’da 3.000, Seydiköy’ünde 2.000, Urla’da 9.000, Karaburun’da 1.000, Torbalı’da 13.000, Seferihisar’da 490, Menemen’de 1.000, Kemalpaşa’da 2.000, Bayındır’da 10.350 adet yabani zeytin ağacı aşışa hazırlanmıştır.⁸⁶⁰

e. Ormancılık

Cumhuriyet dönemiyle birlikte vatandaşlık bilinci çeşitli çağdaş aktivitelerle kazandırılmaya çalışılmıştır. Ağırlıkla sanat ve sosyal yaşamda kendini gösteren bu aktivitelerden biri de ağaç bayramlarıdır. İzmir İktisat Kongresi esnasında karar altına alınan konuların ana başlıklarından birini oluşturan ormanlarla ilgili olarak, ormanların korunması ve çoğaltılmasının yanısıra ülkenin her tarafında mevsime göre ağaç bayramları yapılması ve bu şenliklerde okulluların ve halkın hiç olmazsa bir ağaç dikmeye mecbur tutulmalarına karar verilmiştir.⁸⁶¹ 1923 yılı baharında Menemen halkı başta Kaymakam İbrahim Bey, memurlar, okul müdür/müdürleri ve öğrenciler olmak üzere geniş bir halk kitlesiyle birlikte Menemen – Bergama şosesi civarına 500 ağaç dikilmiştir. Bu olay, büyük bir bayram niteliğinde hazırlanmış dualar okunarak ve nutuklar söylenerek ağaçlar dikilmiştir.⁸⁶²

1926 senesinde Orman Baş Müdüriyeti müfettişlerinden Edip Bey, Menemen, Manisa, Kırkağaç, Akhisar orman işlerini denetlemiştir.⁸⁶³ 1927 yılında Menemen’de

⁸⁵⁹ “Urla ve Menemen’de Birer Fidanlık Yapıldı”, **Hizmet**, 12 Mayıs 1931, s.4.

⁸⁶⁰ “Zeytin Ağaçları”, **Hizmet**, 9 Şubat 1927, s.2.

⁸⁶¹ Ökçün, **Türkiye İktisat...**, s.398.

⁸⁶² “Havadis-i Vilayet”, **Ahenk**, 29 Mart 1339, s.2.

⁸⁶³ “Teftiş”, **Yanık Yurd**, 4 Mart 1926, s.2.

tüm ağaçların %60'ını çam ağaçları, %30'unu çoğunlukla Dededağı'nda bulunan 18.000 hektar meşe, %5'ini Gölcük'te bulunan 10.000 hektar zeytin, %5'ini Karagöl'de bulunan diğer türlerdeki ağaçlar oluşturmuştur.⁸⁶⁴

Bir yandan ekilerek büyütülen ormanlık arazi diğer yandan çeşitli tahribat unsurları ile zarara uğratılmaktaydı. 1928 yılında Yamanlar Yangını olarak adlandırılan yangında, Menemen'in Göktepe ve Değirmendere köyleri arasında Yamanlar Dağı'nda zuhur eden yangın sekiz koldan ilerlemiş ve araziye ateşler içinde bırakmıştır. Yangın üç gün devam etmiş, çam ormanlarından altı bin fidan, iki yüz hektar alanı, bir ormanın yüz hektarındaki çalılıklar ve dört bin arpalık olarak hazırlanmış odun tamamen yanmıştır. Bunların yanısıra Göktepe ve Emiralem köylerine ait 600 zeytin ağacı da yanmıştır. Köylüler ve jandarma yangını söndürmek için birlikte çalışmışlardır.⁸⁶⁵

1908 tarihli Aydın Salnamesi'ne göre, Menemen'de 110.000 dönüm ormanlık arazi mevcuttu.⁸⁶⁶ 1929 yılında Menemen Kazası'nda Çam ve Meşe ağaçlarından oluşan 48.900 hektar ormanlık alan mevcuttu. (Çam 41900, Meşe 7000 Hektardır)⁸⁶⁷

1931 senesinde bir yandan ekim yapılarak geliştirilen Menemen tarımı, diğer yandan çam ağaçlarının katledilmesi ile baltalanmaktaydı. Hizmet Gazetesi'nin ilgili yayını üzerine Menemen'e giden Fadıl Bey, bu katliamı sona erdirmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda çam ağaçlarının 2500'den fazla olduğu anlaşılmıştır. Emiralem'den Mehmet Ali'nin evinden çıkan kaçak keresteler de müsadere edilmiş ve bu hallere sebebiyet veren muhafaza memuru Hüsnü Efendi hakkında takibat yapılmasına karar verilmiştir. Hüsnü Efendi'den önceki Orman Muhafaza Memuru Osman Efendi ise, rüşvet almaktan dolayı bir yıl süren mahkeme sonucu suçlu bulunarak iki sene dört ay hapse mahkum olmuştur.⁸⁶⁸

İzmir İktisat Kongresi'nde *"köylü ve bilimum çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin binalarını ve aletlerini yapmak için muhtaç oldukları kerestelerin parasız ve müşkülatsız miri ormanlarından kesilmesine müsaade verilmesi"* ve *"...ihtiyaçları dahilinde kendi sınırlarında bulunan miri ormanlardan baltalıklarını sağlamaları"*

⁸⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, s.547.

⁸⁶⁵ "Yamanlar Yangını Bir Felaket Halini Aldı", *Anadolu*, 27 Ağustos 1928, s.2.

⁸⁶⁶ "İzmir Maddesi", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 6, s.4278.

⁸⁶⁷ *İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1929-30)*, s.206; Matbuat Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yıllığı 1929-1930, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.455.

⁸⁶⁸ "Menemen'de Çam Ağaçlarının Kesildiği Tahakkuk Etti", *Hizmet*, 5 Temmuz 1931, s.4.

kararlaştırılmıştır.⁸⁶⁹ Buna uygun olarak, 1932 yılında Torbalı, Seferihisar, Menemen ve İzmir merkez köylerinden, ormanlardan yakacak amaçlı kesim yapmak isteyenlere altı aylık ruhsatname verilerek⁸⁷⁰ kaçak kesimlerin önüne geçilmek istenmiştir. Diğer yandan, Emiralem nahiyesine tabi Görece, Hasanlar, Süleymanlı köylerinde palamut katliamı yapıldığından görevlilerce farkedilen bu faaliyete son verilmiştir.⁸⁷¹

1932 senesi Kasım ayında, bir önceki sene fidanlık oluşturularak başlanan ağaçlandırma çalışmaları büyütülmüş ve Menemen'in yazın ağır olan havasını gelecekte değiştirmek üzere projelendirilen büyük çaplı bir ağaç bayramı için hazırlıklar yapılmıştır.⁸⁷² Bu konuyla ilgili olarak halktan belediye ve kaymakama çağrı yapılmıştır. Bu çağrıda, *"...Menemen'de 20 sene evvel dut dikiliyordu. Aynı ağaç için halk teşvik olunmalıdır. Dağlarımız çorak ve çıplak kaldı. Çam ve emsali ağaç ihtiyacı çok büyüktür. Bize kalırsa Ahıhızır ve Pazarbaşı mahallerine okalıptüs, Zafer ve Kâzımpaşa mahallerine zeytin ve çam dikmek muvafık olur. Değirmendağı teşhiri halkla ve kalabalıkla yapılmalıdır. Zeytin fidanları civar köylerden, diğerleri Bornova Ziraat Mektebi'nden temin edilebilir. Ağaç dikme mevsimine 2 ay varken dikilen fidanlar muhafaza edilmeli, şose-hükümet civarı yolu için belediyece hizmetli bekçiler kullanılmalıdır. Ova köyleri de tetkik edilmeli ve ağaçlandırılmalıdır. Menemen'deki ağaç dikme ve koruma heyeti, bu işle alakadar olabilecek kişilerle güçlendirilmeli ve vazifeler bölüşülmelidir."* denilmiştir.⁸⁷³ Yirmi sene öncesinde Menemen'de dut ekimi sayesinde az da olsa ipekböceği yetiştiriciliği ve ipek ticareti yapıldığına değinilerek, yeniden dut ekimine başlanması halinde, bu iktisadi faaliyetin canlanacağı iddia edilmiştir.⁸⁷⁴

1933 yılında ise, Urla, Menemen ve Kemalpaşa kazaları hariç olmak üzere İl Genel Meclisi, ilçe belediyelerinin fidanlıklarına sarfedilmek üzere bütçeye iki bin lira tahsisat koymuştur. Bu paranın taksiminde her kazaya yüz seksener lira isabet etmiştir. Üç kazanın bu paylaşım haricinde bırakılmasının sebebi, bu kazaların belediyelerinin bütçelerine fidanlık tahsisatı koymamaları olmuştur.⁸⁷⁵

⁸⁶⁹ Ökçün, *Türkiye İktisat...*, s.398.

⁸⁷⁰ "Mahrukut Ruhsatnameleri", *Anadolu*, 17 *Taşrin-i Sani* 1932, s.2.

⁸⁷¹ "Kazamızda 1932 Senesinde Yapılan Hayırlı İşler", *Menemen Ant*, Yıl 2, Sayı 8 (28 Şubat 1933), s.8.

⁸⁷² "Menemen'de Gençlik Çalışıyor, Belediyeciliğe Önem Veriyor", *Hizmet*, 29 *Taşrin-i Sani* 1932, s.5.

⁸⁷³ Dimetokalıoğlu, "Menemen Belediyesinden İş İsteniyor", *Hizmet*, 21 Kanun-ı Evvel 1932, s.3.

⁸⁷⁴ "Menemen ve Ağaç", *Menemen Ant*, Yıl 2, Sayı 8 (28 Şubat 1933), s.7.

⁸⁷⁵ "Kazaların Fidanlık Tahsisatı", *Yeni Asır*, 23 Şubat 1933, s.2.

3. Tarımsal Verimliliği Etkileyen Faktörler

a. Maddi Sıkıntılar

Ahali Gazetesi her Cumartesi⁸⁷⁶ kurulan Menemen pazarına giderek köylünün nabzını ölçmüştür. Köylü maddi açıdan zor durumdadır. Menemen esnafının konuyu özet; “Köylüde para yok, işler kesat. Ortalıkta bir soğukluk var.” şeklindedir. Ahali muhabirinin tespitlerine göre, gelecek sene ürün almak için gereken tohumluğu çok yüksek fiyattan almak zorunda kalan köylü, üretim faaliyetini karşılayacak fiyatlarla alıcı bulamadığından her geçen sene daha zor durumda kalmış ve daha farklı maddi olanaksızlıklar içine düşmüştür.. Bu aşamada devreye yabancı sermaye girmiştir. Menemen pazarında Herman Eprer Kumpanyasının temsilcisi Salomon Efendi ile karşılaşan muhabir, onun görevini şöyle anlatmaktadır: “*Salomon Efendi, Temmuz ayına kadar şirketi adına seçtiği tütün tarlaları hesabına yüz bin lira dağıtmıştır. Bu miktar fazla olmakla beraber, şirketin bu tütünleri satarak kazanacağı yüz bin liralara ya da yüz milyonlar yanında çokta fazla bir meblağ sayılmamaktadır.*” Muhabir, bu durumu gözler önüne serdikten sonra, “*bizde de zenginlerin birleşmesiyle temini mümkün ve köylü için yararlı olacak sermayeler, servetler var. Ticaret Vekaletimiz, Ziraat bankalarımız bu işlerle uğraşması gereken resmi, hususi müesseselerimiz var. O halde neden köylü yabancı sermayesine muhtaç, tüccarlar, kendisinin, milletin, hükümetin zararına olarak yarıcı olmaktan kurtarılmıyor.*” diyerek zirai gelişme için gerekli bir kuruluşun bulunmadığını vurgulamaktadır.⁸⁷⁷

Muhabirin tespitlerine göre, köylünün durumu her sene kötüleştiğinden bir sonraki senenin ekinini dikmek için köylülerden bazıları –özellikle çok yoksul olanlar- daha dikmediği tütünlerin kıyasını 50-60 kuruştan kumpanyalara, aracılara ciro etmeğe mecbur kalmışlardır. Bu konuda en anlayışlı ve insafli şirketinse Eprer Kumpanyası olduğu belirtilmiştir.

Ziraatle ilgili ancak, ilgili olduğu kadar da sorunlu olan diğer bir konu ise Ziraat Bankası olarak gösterilmiştir. İzmir İktisat Kongresi’nde Ziraat Bankası’nın zaten mesul olduğu çiftçiye borç verme konusu ele alınmış ve çiftçilerin zincirleme kefil olmaları karşılığında borç verme işleminin genişletilmesi ve şahsi itibar karşılığında kısa

⁸⁷⁶ 1926 senesinde Menemen pazarı her Perşembe günleri kurulmaktadır. T.C. İzmir Vilayeti 1926.., s.ny

⁸⁷⁷ “Ahali Menemen Pazarında”, **Ahali**, 1 Temmuz 1924, s.3.

sürelerle borç vermenin gerçekleştirilmesi nizamnameye eklenmiştir.⁸⁷⁸ Ancak bu ek maddeye rağmen Ziraat Bankası'nın çiftçi için öncelikli bir yarar sağlayamadığı görülmektedir.

Ziraat Bankası, tarım amacıyla borç ve kredi verme konusunda o kadar ağır bir mevzuata sahiptir ki, köylüler buradan istekte bulunmaktan çekinmektedirler. Bunun yanı sıra borç veya kredi verme şeklindeki işlemler de meblağlarda çok düşük tutulmuş ve alınabilen en yüksek meblağ yüz bin lira iken, genellikle verilen para on veya yirmi bin lirayı geçmemiştir. Bunu alabilmek için de beş-on gün beklemek ve çeşitli kanuni zorluklarla mücadele etmek gerekmiştir. Bu konuya yegane çözüm ise, Ziraat Bankası'nın borç verme işlemlerini sadeleştirmesi ve köylünün ihtiyacını karşılayacak miktarda borçlanma yapılmasını sağlamak olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, içtimai, iktisadi varlığını daha fazla takviye edebilmesi için köylünün ihtiyacına cevap verebilecek kurumların artırılması, köylünün sefaletten, yabancı sermaye elinden kurtarılması hayati bir mesele olarak dile getirilmiştir.⁸⁷⁹

1924 senesinde köylünün maddi durumu bu haldeyken ve çözüm için Ziraat Bankası alternatiflerden biri olarak görülürken, 1926 senesinde Kaymakam Hasan Bey'in basın ile yaptığı Menemen seyahati esnasında *“köylünün feci bir vaziyet-i iktisadiye karşısında kalmaması için bir rehber ve maddi himayeye ihtiyacı olduğu”*⁸⁸⁰ yönündeki kanaati aradan yıllar geçmesine rağmen köylünün maddi durumunda bir iyileşme olmadığını gösterir niteliktedir.

1930 yılında Vilayet makamının Maliye Bakanlığına, Metruk Mallar İdaresine ait çiftliklerin köylüye dağıtılması için başvuruda bulunulması köylü için iyi bir gelişme olarak görülmüştür. Maliye Vekaleti de bu başvuruya olumlu cevap vermiştir. Maliye Vekaletinin topraklarının köylüye dağıtılmasına onay verdiği çiftliklerden iki tanesi de Menemen Kazası'nda bulunmaktaydı. Bu iki çiftliğin içinde birçok köylü vardı. Bu köylüler çiftliklerin arazisini yıllardan beri ekip biçmişlerdi. Bu gibi çiftliklerin dağıtılmayarak Temlik(Mülk Edindirme) Kanunu gereğince köylüye, muhacir ve mültecilere tevzii edilmesi hakkında girişimlere devam edilmiştir.⁸⁸¹ Bununla ilgili

⁸⁷⁸ Ökçün, *Türkiye İktisat...*, s.395.

⁸⁷⁹ “Ahali Menemen Pazarında”, *Ahali*, 1 Temmuz 1924, s.3.

⁸⁸⁰ “Menemen Köylüleri”, *Hizmet*, 3 Eylül 1926, s.2.

⁸⁸¹ “Vilayetteki bütün çiftlikler”, *Anadolu*, 12 Şubat 1930, s.1.

olarak Metruk Mallar Müdürü Niyazi Bey, 11 Haziran'da Menemen'e giderek arazi sahibi olmayan köylüye metruk malların tahsisi konusunda incelemeler yapmıştır.⁸⁸²

Ancak toprağın ekimi ve bakımı konusunda hakim olan maddi sıkıntıların, 1930 yılında mahsulün para etmemesi ve rekoltenin diğer senelere göre gösterdiği düşüklük ile birleşince Menemen ve köylerindeki halkın durumu bir önceki senelerden farklı olmamıştır. Bütün ümitlerin bağlandığı bağlar da hastalık geçirmiş ve halk büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Hizmet Gazetesi'nin Menemen muhabiri bu durum karşısında Ziraat Bankası yetkililerine seslenerek; "Menemen rençberine azami destek verilmesi gerektiğini aksi takdirde halen mevcut olan buhranın Menemen ve ahalisini mahvedebileceğini" belirtmiştir.⁸⁸³ Tüm bu olumsuzluklar üzerine 1930 senesinde Menemen köylüsü iki zorlukla daha karşılaşmıştır. Bunlardan biri sel bir diğeri ise tarla fareleridir.

1932 yılında diğer yerlerde olduğu gibi Menemen'de de çiftçinin vaziyeti iç açıcı değildir. Ziraat Bankası, borçlu köylünün yazlık mahsulünü almış ve kış başında da zeytinleri haciz ettirmeğe başlamıştır.⁸⁸⁴

b.Çekirge İstilas

1923 senesinde çekirge istilas dünya çapında zirai yaşam üzerinde çok etkili olmuştur. Bununla ilgili konuların görüşüleceği uluslararası bir komisyon toplanmasına karar verilmiştir. Hükümetimizle Fransızlar arasında Haleb'te toplanacak çekirge komisyonuna, Ziraat Bakanlığı Mücadele Şubesi Müdürü Refik Bey katılmıştır.⁸⁸⁵

1925 yılında da Menemen Kazası'nın Ayvacık Köyü'nde çekirge ortaya çıkmış ve bunun üzerine çekirgelerin imhası için hemen önlem alınmıştır.⁸⁸⁶

1926 senesi İzmir Vilayeti dahilinde çekirge mücadelesinin şiddetle uygulandığı bir yıl olmuştur. Kazaların bu mücadele için yetiştirilmiş elemanları yetersiz geldiğinden farklı il ve ilçelerden fen memurları gönderilmiştir. Menemen ve civarındaki mücadeleye katkıda bulunması içinde Manisa Merkez Fen Memuru Cevdet Bey tayin edilmiştir.⁸⁸⁷ Ulucak, Tilkiler, Süleymanlı ve Değirmendere mntıkalarında üç yüz elli dönüm arazide gaz ve vakum ile, Bozköy ve Helvacı mntıkalarında beş yüz Mısır

⁸⁸² "Menemen'de Köylüye Arazi", **Anadolu**, 11 Haziran 1930, s.3.

⁸⁸³ "Menemen'de Halk İzdirap İçinde", **Hizmet**, 24 Ağustos 1930, s.4.

⁸⁸⁴ "Çiftçinin Hali Sıkıntılıdır", **Hizmet**, 27 Kanun-ı Evvel 1932, s.4.

⁸⁸⁵ "Çekirge Komisyonu", **Anadolu**, 25 Şubat 1339, s.1.

⁸⁸⁶ "Çekirge Zuhuru", **Türk İli**, 17 Mayıs 1341, s.2.

⁸⁸⁷ "Menemen Haberleri", **Yanık Yurd**, 7 Mayıs 1926, s.2.

Tavuğu ile mücadele yapılmıştır.⁸⁸⁸ Menemen, Bayındır, Ödemiş, Seferihisar, Tire, Çeşme, Bergama, Torbalı, Değirmendere mıntıklarında devam eden mücadele sonucunda Mayıs ayına gelindiğinde çekirgelerin %95'nin imha edildiği ve kalanıyla mücadeleye vergi mükellefi ahaliden toplanan ek vergilerle devam edileceği dönemin basınına yansımıştır.⁸⁸⁹ Çekirge itlafında Kaymakam Hasan Fikri Bey'in gayretleri özellikle takdir edilmiştir.⁸⁹⁰

1928 yılı Nisan'ında Kemalpaşa, Bayındır, Menemen, Bergama, Seferihisar kazalarında ve Manisa Vilayeti'nde yine çekirge istilası yaşanmıştır. Vilayet, istila öncesinde bilumum kazalarda gerekli önlemlerin alınması konusunda tebligatta bulunmuş ve durum İktisat Vekaletine de bildirilmiştir.⁸⁹¹

Menemen'de Mezar Gediği mevkiinde kırk metrelik sahada etkili olan çekirgelere karşı bağ tulumlarıyla zehirli sıvılar sıkılmaktadır. Manisa-Menemen sınırında Çaltı ve Telekler köylerinde bir kısım arazide de çekirgeler görülmüş ve bunlarla mücadele edilmiştir. Menemen Boğazı'nda ortaya çıkan yeşil çekirgelere karşı ise sabunlu sıvı kullanılmıştır.⁸⁹² Telekler köyünde mühim miktarda çekirge imha edilmiştir. Sabunlu sıvı ile çekirgelerin ölmedikleri görülmüş ve bu mücadeleye son verilmiştir. Menemen Kazası sınırları içinde Köseoğlu Kışlası mevkiinde iki dönümde elli küme ve Kulcalı mevkiinde altı dönümde altmış küme ve Kale mevkiinde üç dönümde kırk küme çekirge imha edilmiştir. İmha edilen kesin miktar yüz yirmi kilodur. Diğer yandan, Menemen Kazası'nın kuzeyinde Oranya isimli kimyasal madde ile elli kilo çekirge imha edilmiştir.⁸⁹³

Ülkemizde de özellikle 1920'li yıllarda etkili olan çekirgelerle mücadele amacıyla 1930 yılında uluslararası bir kongre tertiplenmiştir. Kudüste toplanan Çekirge Mücadele Kongresine Türkiye'nin yanısıra Filistin, Irak, Suriye hükümetleri katılmış ve ülkemizi Tefvik Bey temsil etmiştir. Ülkeler sınırlarda çekirge mücadelesini standartlaştırmaya yönelik görüşmeler yapmışlardır.⁸⁹⁴

⁸⁸⁸ “Çekirge Mücadelesi”, **Yanık Yurd**, 20 Mayıs 1926, s.2.

⁸⁸⁹ “Çekirgeler”, **Anadolu**, 23 Mayıs 1926, s.2.

⁸⁹⁰ “Çekirge Mücadelesi”, **Yanık Yurd**, 4 Haziran 1926, s.2.

⁸⁹¹ “Çekirge Çıktı”, **Hizmet**, 8 Nisan 1928, s.2.

⁸⁹² “Çekirge Mücadelesi”, **Ahenk**, 23 Nisan 1928, s.2.

⁸⁹³ “Çekirgeler Çoğaldı”, **Anadolu**, 14 Mayıs 1928, s.2.

⁸⁹⁴ “Çekirge Kongresi Vazifesini Bitirdi”, **Anadolu**, 24 Kanun-u sani 1930, s.2.

c. Tarla Fareleri

1926 senesinde yaşanan sorunlardan biri de tarla fareleridir. Dönemin İzmir Valisi Kâzım Paşa, Menemen yollarının yapımını ve dört köyü istila etmiş olan tarla fareleri mücadelesini yönlendirme amacıyla bölgeye yaptığı gezi sonunda basına şu şekilde bir açıklama yapmıştır: *“Bu konu hakkında evvelce bazı tedbirler alınmıştır. Bu kerede evvela Ziraat Merkez Müdürü ve sonra ise Başmüdür Reşat Bey’i Menemen’e gönderdim ve aynı zamanda makine başında İstanbul ile haberleşerek Serum Dar-üş-sıhhasına levazımın aynıyla gönderilmesini naklen rica ettim. Mamafih mahallinde zehirle öldürmek ameliyesi devam etmektedir. Fareler mahsulün sapına dokunmayarak yalnız başağını almakta ve toprak altındaki yollarına kaçmaktadırlar. Bu hal, Kaklıç, Sasalı, Tuzçullu ve Söğütlü köyleri halkının mahsulatını yok etmektedir. Bunun için, buralarda harmanların bir an evvel hasat edilmeleri icap etmektedir. Bunu temin etmek üzere bir harman makinesi ile bir traktörün köylüler adına ve süratle mahallerine gönderilmesi ve harmanların kısa bir zaman zarfında kaldırılmaları uygun görülmüştür. Bu tedbirler fareleri öldürmek kadar doğrudur. Şimdi bununla meşgul oluyorum.”* Vali Paşa bunun üzerine, Ziraat Okulu Müdürü’nü buldurarak onunla konu hakkında konuşmuş ve ardından Menemen Kaymakam’ını buldurarak köylüye Ziraat Okulu tarafından bir harman makinesinin üç dört güne kadar gönderileceğini ve köylü namına bin iki yüz liraya bir traktör alınacağını bildirmiş ve yapılacak hizmetin ardından okula hediye edilmesinin uygun olacağını söylemiştir. Vali Paşa beyanatına devam ederek: *“Ziraat Vekalet-i Celilesi’nin İzmir’de inşasını mukaddema emr buyurdıkları serum deposu yaptırıldı ve üç gün önce tarafımdan resmi açılışı yapıldı. Depo, Ziraat Mektebi Müdüriyeti Dairesine bağlı ve müdüriyetin nezareti altındadır.”* demiştir.⁸⁹⁵

Menemen’de 1927 yılında da tarla faresi sorunu devam etmiş hatta Aralık ayında Ziraat Başmüdürlüğü tarafından gerekli tedbirlerin alınması emr edilmiştir.⁸⁹⁶

1927 senesinde Menemen ve Bergama’da yüz binlerce tarla faresi üremiş ve tarım üzerinde külfet meydana getirmiştir. Bir metre arazi dahilinde 50-60 fare yuvası bulunmakta iken 1928 senesinde şehrin genelinde yapılan mücadeleler sonucunda⁸⁹⁷ arazi ve evlerde fare kalmadığı belirtilmektedir.⁸⁹⁸ Hatta İzmir Ziraat Başmüdürü Zühtü

⁸⁹⁵ “Kazım Paşa Hazretlerinin Muharirimize Beyanatları”, **Anadolu**, 11 Haziran 1926, s.1.

⁸⁹⁶ “Menemen’de Tarla Faresi”, **Ahenk**, 1 Kanun-ı Evvel 1927, s.3.

⁸⁹⁷ “Fareler Mücadelesi”, **Ahenk**, 20 Mart 1928, s.2.

⁸⁹⁸ “Farelerin İmhası”, **Anadolu**, 8 Temmuz 1928, s.2.

Bey, farelerin imhasında kullanılan Havra(Hora) aletinden daha ucuz ve kullanışlı olduğu söylenen ve tecrübe edilmek üzere Ziraat Başmüdürlüğüne gönderilen yeni aleti deneyebileceği faal bir fare yuvası bulamamış ve bulunduğu denemek üzere aleti geri göndermiştir. Bu ziyaret esnasında bir önceki sene fareler yüzünden mağdur olan rençberin, bu sene halinden memnun olduğu görülmüştür.⁸⁹⁹

1930 yılı tarla fareleri sorununun tekrar ortaya çıktığı senedir. Menemen, Bergama kazaları ile Manisa ve Aydın vilayetlerinde mahsullere zarar vermişlerdir. Bunlarla mücadele için Mıntika Ziraat Müdürlüğü tarafından 2500 fişenk ve 10 tane Hora aleti alınmıştır.⁹⁰⁰ Ancak, bu mücadele yeterli gelmemiş olacak ki, kısa bir süre sonra 800 fişenk ve 6 tane Hora aleti daha almak için girişimde bulunulmuştur.⁹⁰¹

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi esnasında, ziraati dolaylı olarak ta olsa birçok yönden etkileyen vahşi hayvanlarla da mücadele edilmesi konusu da gündeme gelmiştir. “Ziraate ve hayvanata zarar veren vahşi hayvanların ve bilhassa yaban domuzlarının ve böceklerin ve kuşların ve asalakların kaldırılması için mücadele teşkilatı vücuda getirilmesi” kararlaştırılmıştır.⁹⁰² Bunun üzerine kurulduğu anlaşılan Hayvanat-ı Muzıra Mücadele Heyeti’nin Başkanı Ahmet Bey’in gayretiyle Menemen’de, 1926 yılı Ocak ayı süresince bir kurt, bir sırtlan, altmışiki domuz, otuz çakal, on yedi tilki, dört porsuk toplam yüz yirmi dört muzır hayvan telef edilmiştir.⁹⁰³

d. Seller

1929 yılı Eylül ayında yağın yağmurlar neticesinde Menemen’de 8.000 çuval üzüm sergilerde tamamen ıslanmış, köylü zarara uğramıştır.⁹⁰⁴ Ancak ayın sonlarına doğru Menemen’e giden Anadolu Gazetesi muhabirinin “Menemen halkının üzümleriyle ve sergileriyle meşgul oldukları, zararlarının çok fazla olmadığı ve üzümün hala para ettiği” yönündeki izlenimleri⁹⁰⁵ buradaki ziraat hayatının yağmurlardan çok fazla etkilenmediğini düşündürmektedir.

1930 yılındaki şiddetli yağmurlar sonucunda ise, Menemen Kazası dahilinde 150 hayvan damı yıkılmış, yüz dam su altında kalarak kısmen harap olmuştur. Köylerde 70 çiftçinin evi yıkılmış, elli koyun ve keçi boğulmuş ve sular tarafından götürülmüştür.

⁸⁹⁹ “Menemen Tarlalarında”, **Anadolu**, 15 *Teşrin-i Sani* 1928, s.3.

⁹⁰⁰ “Tarla Fareleri”, **Anadolu**, 21 *Teşrin-i Sani* 1930, s.3.

⁹⁰¹ “Tarla Fareleri”, **Anadolu**, 16 Kanun-ı Evvel 1930, s.3.

⁹⁰² Ökçün, **Türkiye İktisat...**, s.402.

⁹⁰³ “Hayvanat-ı Muzıra İtilafı”, **Yanık Yurd**, 17 Şubat 1926, s.2.

⁹⁰⁴ “Yağmur”, **Hizmet**, 4 Eylül 1929, s.3.

⁹⁰⁵ “Menemen’de”, **Anadolu**, 20 Eylül 1929, s.1.

Nüfusça zayıf olmamıştır. Zeytin mahsulünde %10 civarında zarar olmuştur. Çiftçiye tohumluk verilmesi ve aynı zamanda yıkılan ve harap olan evlerinin inşası ve tamiri için maddi yardım yapılması gerektiği basın yoluyla ilgililere bildirilmiştir.⁹⁰⁶

e. Bitki Hastalıkları

1924 yılında İzmir ve çevresinde yağın dolu, özellikle bağlarda büyük miktarda hasara neden olmuştur.⁹⁰⁷ Bu felaketin üzerine yaz aylarının başında yeşil renkli, Albetis veya Analab adı verilen bağ bitleri ortaya çıkmışlardır. Sada-yı Hak gazetesi muhabiri olayı yerinde incelemiş ve bu zararlılara karşı hiçbir faaliyette bulunulmadığını belirtmiştir: *“Zirai memleketiz diyoruz ancak, köylümüz hastalıkları ve zararlıları tanımıyor ve ziraat memurlarına bildirmiyorlar. Memurlar ise, bunları haber alamıyor ve kendileri de arayıp bulmuyorlar. Neticede memleket güç durumda kalıyor. Bu böcekler bu sene için belki on mıntıkanın bağlarını yok etmekle kalmayacaklar, bırakacakları tohumların vereceği zararlar ve iktisadiyatımıza indireceği darbe şimdiden endişeye değer durumdadır.”*⁹⁰⁸

4. Tarımsal Kuruluşlar

Dönemde çiftçinin halinden anlayacak ve teşvik kapsamında yardımcı olacak birliklere ihtiyaç vardı. Zira bir ziraat ülkesinin en verimli topraklarına sahip Batı Anadolu mıntıkasında bile çiftçinin hali hiç parlak değildi. Bunların ortaya konması noktasında halkın yardımına ihtiyaç vardı. Nitekim Kaymakam Hasan Bey’in 1927 başlarında zirai birliklerin usul ve faaliyetlerine dair hitabesi halk üzerinde istenen tesiri yaratmıştır. İki gün içinde merkez kazada on bin lira tahvilat, iki bin lira mevduat yapılmış ve birliğin kurulması ve tamamlanmasına doğru önemli bir adım atılmıştır.⁹⁰⁹

Nitekim bu ihtiyaç yurt çapında açılan Zirai Kredi Kooperatifleri ile karşılanmış oldu. Menemen Kredi Kooperatifinin⁹¹⁰ senelik genel toplantısı 1930 senesinde gerçekleştirilmiştir.⁹¹¹ 1930 senesinde Menemen Kooperatif İdare Heyeti faaliyetinde kısmen başarılı olmuştu ve özellikle zirai aletlerin ucuz bir fiyata temin edilmesi çiftçiye memnun etmiştir.⁹¹² Bunun üzerine aynı heyet seçilmiştir. Fakat heyetten geçen

⁹⁰⁶ “Şiddetli Yağmurlar”, **Anadolu**, 3 *Teşrin-i Sani* 1930, s.3.

⁹⁰⁷ “Dolu ve Hasarat”, **Ahenk**, 20 Mayıs 1340, s.2.

⁹⁰⁸ M.A.N, “Menemen Bağlarında Hastalık”, **Sada-yı Hak**, 18 Haziran 1340, s.3.

⁹⁰⁹ “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 23 Şubat 1927, s.2.

⁹¹⁰ Daha sonraki yıllarda 71 No’lu Tarım Kerdi Kooperatifi olmuştur. Kadri Bahadır, “Menemen’in Tarihi Durumuna Toplu Bir Bakış”, **Sivil Savunma Dergisi**, Cilt 7, Sayı 22, s.147.

⁹¹¹ “Menemen Kredikosu”, **Yeni Asır**, 27 Mart 1931, s.2.

⁹¹² “Menemen’de Belediye İntihabı”, **Anadolu**, 22 Temmuz 1930, s.3.

senekinden daha büyük bir varlık beklenirken, maalesef bu sene ortaklarından mühim bir kısmını memnun edememiştir. Bilhassa ortakların çoğunluğunu oluşturan ve ağırlıklı olarak bağcılardan oluşan kitle arasında sızıltılar baş göstermiştir. Bunun nedeni konusundaki ortak beyan: *“Evvelâ güya kooperatifimize rağbet gösterebilirler diye ortaklardan olmayan hariçten bazı kimselere bedeli mukabilinde hilaf-ı usul ayniyat tevzi etmesidir. Bu husus, Ziraat Bankası’na sorulmuş ve onaylanmıştır.”* şeklindedir. Kooperatif Başkanı Muhittin Bey, bunun rağbeti arttırmak amacıyla yapıldığını savunurken, ortaklar ise 200 ortağı bulunan kooperatif bünyesinde faydalı işler yapılması taraftarıdır. Ayrıca onlara göre, kooperatife bu şekilde değil, ortaklarını memnun ettiği kadarıyla imrenilmeli ve böylece rağbet görmeliydi. Diğer bir konu ise, ortaklar 1931 yılında göktaş için kıvrılırken hiç incelenip, soruşturulmadan binlerce okka göktaşının, kükürt sarfeden ve kooperatife ortak olmayan bir tüccara vaziyetin önemini düşünmeden verilmiş olması ve o tüccarın da fırsattan istifade otuz kûsur kuruşa aldığı göktaşını bağcılara elli kûsur kuruşa hemen ciro etmesiydi. Öte yandan az miktarda almak isteyen bağcılara göktaş verilmemiştir. Bu güven sarsıcı olaylar üzerine ortaklardan biri yazdığı bir makalede, *“Bu halin, temellerini yeni attığımız kooperatif için çok mühim sarsıntılar doğuracağı şimdiden bellidir ve biz ortaklar bu hususta ne kadar hassasiyet göstersek yine azdır.”*⁹¹³ diyerek diğer arkadaşlarının da duygularına tercüman olmuştur.

1929 yılında Menemen Kredi Kooperatifi’nin ortak sayısı 193, taahhüt olunan katılım hisseleri 29.460, ihtiyat sermayesi 1.930, tahsil olunan adi sermayeleri 7.345, Ziraat Bankası’ndan istikraz ettikleri meblağ 4.680, bankaca tesbit olunan kredileri 75.000, şimdiye kadar ortaklara borç verdikleri meblağ 28.884, şimdiye kadar ortaklardan yaptıkları tahsilat 14.288.70 liradır. (Emiralem nahiyesi⁹¹⁴ için ise aynı sırayla; 135, 10.560, 775, 2.917.50k, 0, 50.000, 9.165, 7.285 liradır.)⁹¹⁵

Menemen Zirai Kredi kooperatifinin 1931 yılı ortası itibariyle durumu şu şekildedir; ortak miktarı 238, ihtiyat sermayeleri 2.489.85, taahhüt edilen sermayeler 33.800, adi sermayeleri 14.611, bankaca tespit olunan kredileri 75.000, bankaya hali hazır borçları 26.139, ortaklar üzerindeki hali hazır alacaklar 46.711 liradır. (Bu

⁹¹³ Bir Ortak, “Menemen Kooperatifi O da Ortaklarını Şikayete Sevk Eden İşler Yapıyor”, **Yeni Asır**, 24 Haziran 1931, s.2

⁹¹⁴ Emiralem Nahiyesi Kredi Kooperatifinin Başkanı Okkalızade Yusuf Ziya Bey’dir.

⁹¹⁵ **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929**, s.326-27

dönemde Emiralem ve Aliağada zirai kredi kooperatifleri mevcuttu. Bunların vaziyeti ise sırasıyla şöyledir: 190/39, 996.16/195, 13.740/2.220, 5.542.04/555, 50.000/0, 13.105/0, 20.062/680 liradır.)⁹¹⁶

Zirai birliklerin içinde teşvik konusunda ilk akla gelen kurum olması itibariyle Ziraat Bankası'ndan da söz edilebilir. Ancak Ziraat Bankası teşvik ve borç verme konusunda çok sert kurallara sahip olduğu için bu durum köylüler tarafından aşılammış ve köylü maddi problemleriyle yalnız bırakılmıştır. Bu mevzuu basında sık sık yer almakla birlikte, 1933 yılında İzmir Ticaret Odası Mecmuası'na da yansımış ve Ziraat Bankasından, *“evvelce olduğu gibi uzun senelik vadelerle taşınmaz malların gösterilmesiyle borç vermesi hakkındaki istekler pek haklıdır. Hububat fiyatlarının düşmesi dolayısı ile azalan tarım hevesinin böylece teşvik edilmesi”* istenmiştir.⁹¹⁷

B. Hayvancılık

1. Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

1891 yılı itibariyle Menemen Kazası'nda: 1.400 öküz, 4.500 inek, 200 manda, 2.500 at, 1.100 eşek, 100 katır, 43.170 koyun, 12.472 keçi, 92 domuz olmak üzere toplam 65.534 baş hayvan bulunmaktaydı.⁹¹⁸

1927 yılında Menemen'de 5.119 baş bargir, kısarak, katır, merkep, 8.517 baş inek, öküz, manda, 61.679 baş koyun ve keçi, 930 baş deve beslenmiş, bu hayvanlardan 2.349.500 kilo süt, 77.460 kilo yün ve yapağı, 5.019 kilo keçi kılı elde edilmiştir.⁹¹⁹

Menemen Kazası'nda 1928 yılında, 3.577 baş öküz, 50 baş manda, 879 at, 1.620 kısarak, 53 ester, 2.438 merkep, 49.179 koyun, 12.437 keçi, 4.638 inek, 146 manda ineği, 922 deve bulunmaktadır.⁹²⁰ 1929 yılı itibariyle 2.594 eşek, 248 manda, 2.822 at ve aygır, 9.370 inek ve öküz, 102 deve, 14.479 kıl keçisi, 58 951 koyun bulunmaktadır.⁹²¹ Hayvan hastalıklarının çok fazla olması ve önlemlerin yeterli olamaması nedeniyle, bunların sayılarında yıldan yıla oldukça fazla değişimler gözlenmiştir.

2. Hayvancılığın Gelişimi ile İlgili Projeler

1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde “Ziraatte Hayvanat Meselesi” isimli başlık altında, her türden hayvan yetiştirmeye uygun olan ülkemizde hayvan

⁹¹⁶ İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-31, s.170-71

⁹¹⁷ “Maliye Encümeni Raporu”, İzmir Ticaret Odası Mecmuası, Yıl:8, Sayı:1-2, (1933), s.139

⁹¹⁸ Cuinet, La Turquie d'Asie, s.76.

⁹¹⁹ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s.444.

⁹²⁰ Matbuat-ı Umum Müdürlüğü, T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929, s.284.

⁹²¹ İzmir Vilayeti 1929, s.216.

türlerinin ıslah edilmesi yoluna gidilmesi gerektiği ve bu bilinmeyen alanla ilgili bir müdüriyet teşkil edilerek projeler ortaya konması, damızlık hayvanların korunması, cins hayvanların yetiştirilmesinin sağlanması için teşvik edici sergi ve yarışmaların yapılması, köylere ve çiftlik sahiplerine Hükümet eliyle hayvan dağıtılması, bilimsel anlamda tavuk ve diğer kümes hayvanlarının yetiştirilmesi için çalışmalar yapılması ve her türden hayvan hastalıklarının önüne geçebilme amaçlı aşılar hazırlanması, mücadele heyetleri kurulması ve bakteri laboratuvarları tesis edilmesi konuları kararlaştırılmıştı.⁹²² Kongre esnasında alınan bu kararların, büyük bir kısmının daha sonraki yıllarda Menemen Kazası'nda uygulama sahası buldukları görülmektedir.

29 Mart 1932 yılında İzmir'de ilk kez Arı ve Kümes Hayvanları Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Bayındır, Ödemiş, Tire Genel Meclis üyelerinden bazıları ile Menemen, Urla, Foça Kaymakamları ve bazı nahiye müdürleri ile merkez kazanın bütün köy muhtarları hazır bulunmuşlar, bunların yanısıra yüzlerce amatör, öğretmenler ve öğretmen okulları ile ilkokul öğrencilerinin bir kısmı da katılmışlardır.⁹²³

Ziraat Numune Mektebi, Amerikan Kolej, Mühendis Aziz Bey, Kunduracı Kâzım Bey, Safvet Bey, Süreyya Bey, Berber Kâzım Bey, bilhassa cins tavuk ve horozlarını teşhir etmişlerdir.

Vali Paşa, bizzat kongreyi açmış ve arı, kümes hayvanları ile ilgili olarak sanayi kuruluşlarının İzmir'de ortaya çıkmasının gereğinden bahsetmiştir. Batı dünyasında büyük bir sanayi kolu haline gelen tavukçuluk, ıslah edilmiş nesiller ve hükümetimiz tarafından dahi resmen kabul edilip Ankara Tavukçuluk Enstitüsünde uygulanan ve senede 300 yumurta yapan Legorn cinsi ile senede 200 ü aşkın yumurta yapan ve ağırlıkları 3 okkaya kadar artabilen Rodeyland cinsleri hakkında örneklerini göstererek bilgi vermiştir. Bilhassa Amerikanın Rokfeller müessesesi tarafından Vali Paşa namına getirilen ve Paşa tarafından beş istasyona dağıtılan 20 adet halis kanlı Legorna ve Rodeylandın son dört ay zarfında ülke iklimine uymaları ve güzel ürün verdikleri istatistiklerle ve sahiplerinin beyanları ile kanıtlanmıştır.

Kongrede kümescilikle ilgili konuların ardından arıcılık ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Arı kovanlarının ünü İzmir geneline yayılmış olan Menemen'in Güzelhisar Köyünden 64 yaşında Salih Dayı kovanı ile birlikte halkın önüne çıkmıştır.

⁹²² Ökçün, *Türkiye İktisat...*, s.399.

⁹²³ "Arı ve Kümes Hayvanatı Kongresi Yüzlerce Alakadarın İştirakiyle Yapıldı", *Yeni Asır*, 29 Mart 1932, s.5.

Dört yüz elli kovanı olduğunu ve bu yüzden binlerce okka bal kestiğini söylemiştir. Kendi kovanlarının eski sistem ve beş okkalık petek kovanı olduğunu ve artık bunu terk ederek 30 okka bal veren yeni kovan ve yeni pikeden kullanmak gerektiğini anlatarak, Menemen’de Halit Usta’nın yapmakta olduğu bu kovanlardan birini orada tamamiyle söküp takmıştır. Yeni sistem⁹²⁴ olarak kullanılmakta olan ve arıyı yormadan bal yuvalarını yapan petek makinelerinden de bahseden Salih Dayı çok büyük ilgi toplamıştır.

Bütün bu bilgilendirmeden sonra iktisadî sahada mühim rolü olan tavşancılıktan da bahsedilmiştir. Yakında İzmir ve civarında 40 istasyon açılacağını ve buna ait olan fenni koşulları içeren kitapçık ve talimatın uzman veterinerler tarafından hazırlandığını bildirilmiştir. Bunların bir kaç güne kadar yayınlanacağı belirtilmiştir. Kongrede büyük ve ilk mekteplerin kümeslerinde dahi kıymetli cins hayvanlar bulundurulması planlanmıştır.⁹²⁵

Halk, kimi zaman ihtiyacı olan ancak tek tek maddi olarak karşılayamadığı ihtiyaçlarını bir araya gelerek karşılamaya çalışmıştır. 1931 yılında kazalara bağlı köyler, bedellerini denkleştirerek boğa satın almaktadırlar. Bu harekete örnek olarak Menemen verilmiş ve büyük köylerin boğa bedeli olarak köy sandıklarına ikişer yüz lira koymalarından bahsedilerek, vilâyetten diğer kazalar kaymakamlığına gönderilen bir emirle onların da böyle hareket etmeleri istenmiştir. Menemen’den bir heyetin yakında boğa almak için Balıkesir’e gideceğine değinilmiştir.⁹²⁶

1932 yılında Menemen, “*Türk Zirai Yaşamı*” açısından farklı ve özel bir projeye ortak olmuştur. Menemen’in Ulucak ve Foça’nın Gerenköy’ü sığır ıslahı için örnek köyler olarak seçilmişlerdir. Bu köylerin haritaları düzenlenerek Veteriner Müdürlüğü’nden Ziraat Vekaleti’ne gönderilmiştir. Bu köylerin sığırlarının beslenmelerine özen gösterilmesi, yetiştirilecek olan boğaların damızlık olarak diğer köylere satılması projenin temelini oluşturmuştur.⁹²⁷ 1933 yılında Menemen köyleri bütçelerine damızlık hayvanlar için 100 lira tahsisat konmuştur. Ancak halkın

⁹²⁴ Yeni usul çerçeveli kovanlarda arıcılık yapanların on sene süreyle her türlü vergiden muaf tutulacağı İzmir İktisat Kongresi’nde kararlaştırılmıştır. Ökçün, **Türkiye İktisat...**, s.402.

⁹²⁵ “Arı ve Kümes Hayvanatı Kongresi Yüzlerce Alakadarın İştirakiyle Yapıldı”, **Yeni Asır**, 29 Mart 1932, s.5.

⁹²⁶ “Boğa Mübayası”, **Yeni Asır**, 12 Haziran 1931, s.3.

⁹²⁷ “Sığırların Islahı”, **Hakın Sesi**, 5 Nisan 1932, s.4.

bulunduğu maddi sıkıntılar nedeniyle bu para konunun haline yeterli gelmediğinden, miktarın 400 liraya çıkarılması için girişimde bulunulmuştur.⁹²⁸

3. Hayvan Hastalıkları

1925 yılında vilayet çapındaki salgın hayvan hastalıkları istatistik haline getirilmiştir. Buna göre, Menemen Kazası'nın Bozköy ve Paşa Çiftlikleri, Foça'nın Gerenköy ve Ulupeyker, Kuşadası'nın Burgaz, Tire'nin Dağcedid, İzmir'in Ahmetbeyli köylerindeki koyun ve keçilerde çiçek hastalığı başlamış ve giderek yayılmıştır. Salgına maruz kalan 5.291 baş hayvandan 318 başı hastalığa tutulmuş, 974 baş iyileştirilmiş, 371 baş telef olmuş, 3.016 baş hayvanada aşı uygulanmış ve bunlarında yalnız 51 başı telef olmuştur.⁹²⁹

1926 senesinde Menemen ve Bergama ilçelerinde teftişlerde bulunan Veteriner Müdürü Adil Bey Bozköy'de hastalık tespit etmiş, Reşadiye ve Helvacı köylerindeki damızlık sığırların sıhhi durumlarını iyi bulmuştur.⁹³⁰ Aynı yıl içinde Menemen Kazası hayvanlarında çiçek ve femferhoy hastalıkları tespit edilmiştir.⁹³¹

1927 yılında ilk olarak Mayıs 17'de Doğa Köyü koyun ve keçilerinde ortaya çıkan hastalıkla mücadele için, Merkez Sıhhiye Veterineri Cemil Bey sözkonusu köye giderek olaya yerinde müdahaleye çalışmış ve dönüşünde de Emiralem'de başgösteren koyun hastalıklarıyla ilgilenmiştir. Ancak bu müdahale yeterli gelmemiş olacak ki, 19 Mayıs'ta bu kez Yanık Köyündeki koyunlarda ortaya çıkan çiçek hastalığını tedavi için mıntika kordon altına alınmış ve İl Veteriner Müdürlüğü'nden aşı gönderilerek hastalık bertaraf edilmeğe çalışılmıştır.⁹³² Ancak Haziran ayında aynı hastalığın bu kez Gönenli Çiftliği merasındaki koyunlarda zuhur ettiğini görüyoruz. Bunun üzerine Veteriner Müdürü Adil Bey hayvanları aşılatmış ve kordon oluşturmuştur.⁹³³ Ancak hastalık Seyrek köyündeki koyunlara geçmiş ve Adil Bey bu kez de aşılama için adı geçen köye gitmiştir.⁹³⁴ Kaklıç Köyü koyunlarında başlayan çiçek hastalığı üzerine sürü sahipleri Ziraat Vekaletine müracaat ederek 2000 koyunluk aşı istemişlerdir. Gelen aşılardan 1500

⁹²⁸ "Menemen Köylerinde Damızlık Tahsisatı Azdır", **Hizmet**, 4 Mayıs 1933, s.2.

⁹²⁹ "Altı Aylık Emraz-ı Sariye-i Hayvaniye İstatistiği", **Türk İli**, 21 Ağustos 1341, s.3.

⁹³⁰ "Hayvan Hastalıkları", **Yanık Yurd**, 15 Kanun-u sani 1926, s.2.

⁹³¹ "Menemen'de Hayvan Hastalığı", **Yanık Yurd**, 17 Şubat 1926, s.2.

⁹³² "Hayvan Hastalığı", **Hizmet**, 17 Mayıs 1927, s.2; "Menemen Koyunlarındaki Hastalık", **Hizmet**, 19 Mayıs 1927, s.2.

⁹³³ "Koyunlarda Çiçek Hastalığı", **Hizmet**, 7 Haziran 1927, s.2.

⁹³⁴ "Koyunlarda Hastalık", **Hizmet**, 22 Haziran 1927, s.2.

koyunluğu Bergama'daki geri kalanı Kaklıç'daki koyunlara uygulanmıştır.⁹³⁵ Diğer taraftan Tuzçaylı Köyünde de hastalık    sürüye yayılmış ve aşı tatbik edilmesi gerekmiştir.⁹³⁶ Menemen'in Kaklıç Köyü koyunlarının yakalanmış olduğu    ek hastalığının atlatıldığı Veteriner Müdürü Adil Bey'in teftişinde anlaşılmış ve mevcut kordon kaldırılmıştır.⁹³⁷ Ancak sekiz gün sonra aynı köyde koyunlarda    ek hastalığı tekrarlamış ve mahal tekrar kordon altına alınmıştır.⁹³⁸ Diğer yandan Seyrek y ve Türkeli köyü koyunlarında da    ek hastalığı görülmüştür.⁹³⁹

Koyunlarda görülen    ek hastalığı 1928 yılında da devam etmiştir. Seyrek Köyü civarında Kumtepeleri mevkiindeki koyunlarda görülen    ek hastalığı, alınan önlemler sonucunda s nm ř⁹⁴⁰ ancak Baytar Müdürü Adil Bey, Gediz Nehrinin taşması sonucunda köye ulaşamamış ve 20 günlük bir gecikme ile kontrollerini yaparak kordonu kaldırmıştır.⁹⁴¹

Aynı sene Türkeli Köyü sığırlarına ise, şarbon hastalığı teşhisi konmuş ve kordon altına alınmıştır.⁹⁴² Ulucak, Türkeli,  avuş köyleri sığırlarında ortaya çıkan şarbon hastalığı Merkez Baytarı Osman Zeki Bey'in sıhhi tedbirleri ile iyileştirilmiştir.⁹⁴³ Ayrıca Türkeli ve Ulucak köylerinde dalak hastalığı da görülmüştür. Hatta Türkeli Köyü'nde 500 koyun, 2.500 sığır, 3 beygir bu hastalık sebebiyle telef olmuştur.⁹⁴⁴

Daha  nceki yıllarda olduğu gibi 1929 yılında da hayvan hastalıklarının Menemen'in birçok köyünde etkili olduğunu görüyoruz. Bu yüzden Türkeli,  avuş, Musabey ve Ulucak köylerinde görülen şarbon hastalığı sebebiyle hayvanların ikinci kez aşılanması mecbur kılınmış ve karşı koyanların aşı bedelini ödeyerek cezalandırılmasına karar verilmiştir.⁹⁴⁵ Gönenli Köyünde ise, 412 koyuna birinci şarbon aşısı tatbik edilmiştir.⁹⁴⁶ Veteriner Müdürü Adil Bey, Seyrek Köyü'ne tabi Kumtepe

⁹³⁵ "Koyunlarda    ek Hastalığı", **Hizmet**, 28 Haziran 1927, s.2.

⁹³⁶ "Koyunlarda    ek Hastalığı", **Hizmet**, 7 Ağustos 1927, s.2.

⁹³⁷ "Hastalık M ndefi' Oldu", **Hizmet**, 21 Eylül 1927, s.3.

⁹³⁸ "Hayvan Hastalıkları  oğaldı", **Hizmet**, 29 Eylül 1927, s.3.

⁹³⁹ ** zmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929**, s.212.

⁹⁴⁰ "Koyun Hastalığı", **Anadolu**, 25 Nisan 1928, s.2.

⁹⁴¹ "Gediz Nehri Taştı", **Ahenk**, 5 Nisan 1928, s.2.

⁹⁴² "K   ek Haberler", **Anadolu**, 21 Ağustos 1928, s.2.

⁹⁴³ "Menemen'de Hastalık", **Anadolu**, 5 Eylül 1928, s.4; "şarbon Hastalığı M ndefi' Oldu", **Ahenk**, 8 Eylül 1928, s.2.

⁹⁴⁴ ** zmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929...**, s.213.

⁹⁴⁵ "Aşı Yapılacak", **Hizmet**, 13 Haziran 1929, s.2.

⁹⁴⁶ "şarbon Aşısı", **Hizmet**, 25 Temmuz 1929, s.2.

mevkiindeki koyunları aşılama üzere Menemen'e gitmiştir. 1.222 koyuna çiçek aşısı yapmış ve üç koyun sürüsünü kordon altına almıştır. Kaklıç Köyü'ndeki koyunlara da şarbon aşısı yapmıştır. Onun şahsi ilgisinin de payı olsa gerektir ki, Menemen köylüleri şarbon aşısını takdir etmişler ve kendi koyunlarına yapılmasını isteyenlerin sayısı giderek artmıştır.⁹⁴⁷ Veteriner Müdürlüğü İktisat Bakanlığından 6.000 hayvana yetecek kadar aşı istemiştir.⁹⁴⁸ Dört ay zarfında hayvan hastalıkları ile yapılan mücadeleye dair İzmir Veteriner Müdürlüğü tarafından bir rapor hazırlanarak İktisat Bakanlığına gönderilmiştir. Buna göre;

“Bergama Kazasında Borleun hastalığına tutulmuş olan 500 mandaya aşı yapılmış, İzmir’de 21 beygir Ruam hastalığına yakalanmış, beygirler yok edilmiştir.

Foça ile Menemen kazaları dahilinde 16 köyde 8.229 koyuna çiçek aşısı yapılmıştır.

On koyun sürüsünde uyuz hastalığı, beş sürüde keçi başı hastalığı zuhur etmiş ve uyuz hayvanlar tedavi edilmiştir.

Torbalı, Tire, Urla ve Menemen hayvanlarında dalak hastalığı bulunan mandalarla 18.378 koyun ile 1.962 sığıra şarbon aşısı yapılmıştır.

İzmir merkezinde bulunan 3 aygırla 100 kadar kısrağı, Bergama ve Tire kazalarındaki aygırlarla 120 kısrağ aşılanmıştır.”⁹⁴⁹

1929 yılı içinde Menemen köylerinde görülen son vaka, Gönenli Köyü koyunlarında ortaya çıkan dalak hastalığı olmuştur ve alınan tedbirler sayesinde önüne geçilmiş ve kordon kaldırılmıştır.⁹⁵⁰

1930 senesinde Tacettin Bey Çiftliği koyunlarına çiçek hastalığından dolayı aşı yapılmıştır. Menemen Kazasının Kozluca Köyü'ndeki koyunlara da çiçek aşısı yapılmıştır.⁹⁵¹ Temmuz ayında Ulucak Köyü koyunlarında şarbon, diğer bazı köylerin koyunlarında ise çiçek hastalığı görülmeye devam etmiştir.⁹⁵² Menemen Ovası mıntıkası dahilinde bulunan 80 ila 100 bin koyunun çiçek ve şarbon hastalıklarından mahvolmak üzere olduğu halde kırk gün boyunca İstanbul'dan aşı getirtilerek

⁹⁴⁷ “Adil Bey”, **Ahenk**, 7 Ağustos 1929, s.2.

⁹⁴⁸ “Çiçek”, **Anadolu**, 12 Ağustos 1929, s.2.

⁹⁴⁹ “Hayvan Hastalıkları Mücadelesinden Alınan Neticeler”, **Anadolu**, 21 Ağustos 1929, s.2.

⁹⁵⁰ “Hayvan Hastalığı”, **Hizmet**, 3 Teşrin-i Evvel 1929, s.2.

⁹⁵¹ “Hayvan Hastalığı”, **Hizmet**, 27 Şubat 1930, s.3.

⁹⁵² “Küçük Haberler”, **Anadolu**, 18 Temmuz 1930, s.5.

hayvanlara tatbik edilmesi beklenmiş ancak aşı gelmemiştir. Hayvan sahipleri aşığı 1929 yılında olduğu gibi Fransa'dan getirtmeyi düşünmüşlerdir.⁹⁵³

Menemen kazasında 1931 yılında da çeşitli hayvan hastalıkları yaşanmış ancak Baytar Müdürü Adil Bey'in köyleri dolaşarak sıhhi tedbirler alması ile⁹⁵⁴ daha önceki yıllara nazaran hastalıklar köylüyü daha az etkilemiştir.

Daha önceki yıllarda hayvan hastalıkları ile çok fazla karşılaşılan Gönenli Köyü merasında 1932 senesinde Merkez Veterineri Osman Bey tarafından üç koyun sürüsü şarbon hastalığına karşı aşılanmış⁹⁵⁵ ve ardından aynı uygulama bir kez daha tekrarlamıştır. Bu kez Osman Bey'e Veteriner Müdürü Adil Bey de katılmış ve Menemen'in çeşitli köylerinde şarbon aşısı uygulaması yapılmıştır.⁹⁵⁶ Menemen'in Tuzçullu Köyü koyunlarının hastalığı üzerine Merkez Veterineri Osman Bey adı geçen köye gitmiş ve olaya müdahale etmiştir.⁹⁵⁷ Menemen'in Aliğa Nahiyesi ile Güzelhisar Köyü koyun ve sığırlarında dalak hastalığı görülmüş ve gerekli sıhhi tedbirler alınmıştır.⁹⁵⁸ 1932 yılında alınan tüm önlemlere rağmen yılın sonlarına doğru Menemen'in Tuzçullu ve Güzelhisar köyleri koyunlarında hastalık başlamıştır.⁹⁵⁹

1933 yılında Ödemiş Küçük Hayvan Memuru Mehmet Ali Efendi, Menemen Hayvan Sıhhat Memuru olarak atanmıştır.⁹⁶⁰

C. Ticaret ve Sanayi

1. Ticari Faaliyetler

Menemen Kasabası İzmir'e yakınlığı, Manisa, Bergama ve Foça'nın ortasında bulunması ve yetiştirdiği ürün yelpazesinin geniş olması sebebiyle iktisadi açıdan şanslı bir mıntıkada yer almıştır. Kazanın doğusunda Manisa Vilayetine bağlı Muradiye Köyü, batısında Foça Kazası, kuzeyinde Yunt dağının tüm köyleri, güneyinde Çiğli Köyü Menemen Kazasının hinterlandını oluşturur.⁹⁶¹

Kazaya, genellikle, manifatura, tuhafıye, züccaciye, hazır elbise, bakkaliye, inşaat malzemesi, demir alet levazımatı, kundura levazımatı, kükürt, göktaş, potasyum, baharat, gazyacı, benzin, mazot dışarıdan alınırken, buna karşılık her tür zahire,

⁹⁵³ "Menemen Koyunları Aşı İstiyor", **Hizmet**, 31 Temmuz 1930, s.3.

⁹⁵⁴ "Hayvan Hastalığı Mücadelesi", **Yeni Asır**, 4 Eylül 1931, s.2.

⁹⁵⁵ "Koyunlara Aşı", **Yeni Asır**, 7 Haziran 1932, s.2.

⁹⁵⁶ "Şarbon Aşısı", **Yeni Asır**, 27 Haziran 1932, s.2.

⁹⁵⁷ "Hayvan Hastalığı", **Anadolu**, 18 Eylül 1932, s.4.

⁹⁵⁸ "Hayvan Hastalığı", **Anadolu**, 20 Teşrin-i Evvel 1932, s.3.

⁹⁵⁹ "Menemen Koyunlarında Hastalık", **Yeni Asır**, 20 Teşrin-i Evvel 1932, s.2.

⁹⁶⁰ "Menemen Hayvan Sıhhat Memuru", **Yeni Asır**, 25 Ağustos 1933, s.2.

⁹⁶¹ **Menemen Kasabası...**, s.13.

çekirdeksiz üzüm, incir, tütün, pamuk kozası, yün ve yapağı, zeytin yağı, sade yağ, peynir, yumurta, palamut, ham deri, meyan kökü çeşitli oranlarda ihraç edilmiştir.⁹⁶² Dönemde, kazanın üretimi; tren, kamyon, deve ve iki tekerlekli hayvan arabasıyla İzmir’e ihraç edilmiştir.⁹⁶³

Tablo 19- 1926 yılında Menemen Kazası’nın ithalatı⁹⁶⁴

Un	1.600.000
Bakkaliye	425.600
Manifatura	400.000
Tuhafiye	220
Gazyağı ve Benzin	450.000
Tarımsal Aletler	950
İnşaat Malzemesi	700
Kundura ve Kavafiye Malzemesi	20.000
Potas, Kükürt ve Göktaş	113.000
Baharat	230
Diğer eşyalar	308.958
Toplam	3.319.658

* Tablolardaki tüm ürünlerin ağırlık birimi kilodur.

Tablo 20- 1926 yılında Menemen Kazası’nın ihracatı

Ürün	Miktar (kilo)
Üzüm	1.344.000
Yaprak Tütün	300.000
İncir	15.000
Zahire	1.976.000
Zeytin Yağı	50.000
Yapağı Yün	49.000
Pamuk	90.000
Palamut	50.000
Sade Yağ	1.300

⁹⁶² “Menemen Kazası’nın 1926 Yılı İthalatı”, **Ölçü**, İtimad Matbaası, 1933, s.9.

⁹⁶³ **Menemen Kasabası İmar İşleri Programı**, s.13. 1919 Nisan ayında İzmir’de satılan Dikili palamutunun kıyyesi 270 kuruş iken, Menemen palamutu 300 kuruştan işlem görmüştür. Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde**, s. 139.

⁹⁶⁴ Bu ürünler kıymet üzerinde değerlendirildiğinde, un 110.000 lira, bakkaliye 198.610 lira, manifatura 180.000 lira, tuhafiye 22.000 lira, gaz yağı ve benzin 131.500 lira, tarımsal aletler 3.050 lira, demir aletler 3.300 lira, inşaat malzemesi 37.900 lira, kavafiye ve kundura malzemesi 71.100 lira, potas, kükürt ve göktaş 12.900 lira, baharat 20.700 lira değerinde ithal edilmiştir. İhracat; üzüm 537.600 lira, tütün 300.000 yaprak, incir 1.800 lira, zahire 167.560 lira, zeytin yağı 35.000 lira, yapağı ve yün 39.200 lira, pamuk 67.100 lira, palamut 2.000 lira, sade yağ 2.340 lira, peynir 29.400 lira, yumurta 28.000 lira, ham veya mamul hayvan derileri 8.370 lira, diğer eşyalar 258.930 lira değerlerinde olmuştur. **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiki**, Hafız Ali Matbaası, İzmir 1927, s.ny .

Peynir	42.000
Yumurta	1.400.000
Ham ve mamül hayvan derileri	9.200
Diğer eşyalar	1.337.064
Toplam	6.663.564

1925 yılında toplam ithalat 1.129.230 lira, ihracat, 1.337.064 liradır. 1926 yılında ise bu rakamlar, ithalat 1.089.172 lira, ihracat 1.427.300 lira olarak değişmiştir.⁹⁶⁵

Tarıma elverişli coğrafi koşullara rağmen, Menemen üreticisi mağdur durumdaydı. Köylü malını her Cumartesi⁹⁶⁶ kurulan pazarda ya da İzmir’de yerli malı üzerine alış-veriş yapan tüccarlar vasıtasıyla toptan satmıştır. Ancak, çeşitli nedenlerle çok fazla miktardaki malını aracılara, yabancı sermayedarlara satarak sadece karın tokluğuna bir hayat sürmek zorunda bırakılmıştır.⁹⁶⁷

Daha önceki bölümde de belirttiğimiz üzere Menemen’de köylünün durumu hiç parlak değildi. Menemen’in zirai bir kaza olduğunu düşünecek olursak, bu genelleme kazadaki memur aileleri, çok az sayıdaki esnaf ve sanayi erbabının dışındaki büyük bir kitleyi kapsamaktadır ki, sosyal hayatı paylaşım ve iktisadi sirkülasyon içinde toplumsal tabakaların birbirinden bağımsız olduğu düşünülemez savından yola çıkacak olursak, tüm kaza halkının maddi sıkıntı içinde olduklarını söylemek hatalı olmaz.

Bu durumun gidişine bir nebze de olsa etki eden hadise, 1925 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu’nun yeni baştan düzenlenmesi olmuştur. Bununla amaçlanan, *“kazalarda halkın; esnafın, tüccarın, rençberin aralarındaki ilişkileri düzeltmek ve buraların senelik verim oranını, giren ve çıkanın muhasebesini, rençberin çalışma azmini arttırmayı ve böylelikle kazalarda gelişme ve bu gelişmenin olgunlaşması basamaklarını takip ederek, ürünlerin en faydalı şekilde satışını kollamak, ziraatçı, iktisatçı ve tüccarı bir çatı altında birleştirmek böylece memlekete, halka faydalı olabilmek hedeflenmiştir. Yine bu kanunlar sayesinde kazaların ekserisinde borsaların*

⁹⁶⁵ T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiki, Hafız Ali Matbaası, İzmir 1927, s.ny .

⁹⁶⁶ 1926 yılında Menemen pazarının her Perşembe kurulduğu belirtilmiştir. T.C. İzmir Vilayeti 1926..., s.ny.

⁹⁶⁷ “Ahali Menemen Pazarında”, **Ahali**, 1 Temmuz 1924, s.3.

*açılması ile köylünün hakkını alması, rençberin tüccarla karşı karşıya gelebilmesi ve bu suretle rençberin aracılardan elinden kurtarılması” hedeflerine de ulaşılmıştır.*⁹⁶⁸

Bu düzenleme, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın Türkleştirilmesi, ticaret ve sanayi odalarının yeniden düzenlenmesi açısından atılmış önemli bir adım oldu. 1925 yılında hükümet, ticaret ve sanayi odalarının ülke genelinde örgütlenmesi ve yaygınlaşması amacıyla yasal bir düzenleme gerçekleştirdi. 2 Mayıs 1925 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile birlikte, Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları ilk kez tüzel kişilik olarak kabul edilmiş ve kara-deniz ticareti yapanlardan, ticarethane sahibi olanlara, borsa aracısı ya da özel veya resmi simsar ve tellal olarak çalışanlara kadar ticaretle ilgili sıfat taşıyan geniş bir kesime bu odalara kayıt olma zorunluluğu getirilmiştir.⁹⁶⁹ Böylece küçük yerleşimlerde düzenlenen odalar ve kurulan borsalara olan rağbet artmıştır.

2. Sanayi Faaliyetleri

Menemen Kazası’nda büyük sanayi oluşmamış, ancak küçük çaplı, kazanın ihtiyacını karşılayabilecek oranda yerel bir sanayiden bahsedilmiştir. Dönemde süt üretiminin fazlalığı ve sebze bahçelerinin bolluğu dikkate alınarak burada zirai sanayinin varolabileceği düşünülebilir.⁹⁷⁰

1926 yılında Menemen’de 8 demirci, 10 marangoz, 5 terzi, 20 kunduracı, 4 saraç, 6 semerci, 4 keçeci, 1 urgancı, 1 yorgancı, 10 boyacı, 6 duvarcı, 5 tenekeci-fenerci, 1 bakırcı, 2 tüfekçi, 3 kireççi, 3 arabacı, 4 kiremitçi, tuğla ve bardakçı, 1 makine tamircisi, 4 saat tamircisi, 1 fotoğrafçı mevcuttu.⁹⁷¹

1927 yılında, yabancı sermayeye ait, meyan kökü fabrikası olan Forbes Fabrikası, bunun gibi buharla çalışan, Türk sermayeye ait un ve zeytin yağı üreten Doğa Köylü Fabrikası, un üreten, Sefer Bey Fabrikası, un ve zeytinyağı üreten Şeref Bey Fabrikası, el ile çalıştırılan yağhane, Giritli Mustafa Bey Yağhanesi, yine aynı niteliklere sahip Balkacıoğlu ve Küçük Bekir Efendi yağhaneleri Menemen merkez kazada bulunan fabrikalardır. Bunların dışında Menemen civarında değirmenler bulunmaktadır. Gökliye Çiftliği’nde buhar motorlu, Kadri Kahya Değirmeni’nde un

⁹⁶⁸ “1923’ten 1933’e Kadar Geçen On Yıla Bir Bakış”, *Ölçü*, s.2.

⁹⁶⁹ Murat Koraltürk, *Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)*, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2002, s.83.

⁹⁷⁰ *Menemen Kasabası İmar...*, s.13.

⁹⁷¹ *T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi...*, s.ny.

işlenmekte, bunun yanı sıra su ile çalışan Değirmendere, Çukur, Helvacı, Türkeli, Çıtak köylerinde çeşitli kişilere ait, un işlenen değirmenler mevcuttu.⁹⁷²

1933 yılı itibariyle Menemen’de 12 fabrika, 35 berber, 9 demirci, 2 tornacı, 10 marangoz, 10 duvarcı, 32 sıvacı, 10 terzi, 55 kunduracı, 6 sarraç, 12 semerci, 7 tenekeci, 4 saatçi, 4 sabancı, 3 otomobil tamircisi, 29 otomobil şöförü, 14 nalbant, 3 kireççi, 4 peynirci, 3 nalıncı, 2 şapkacı, 2 tuğla kiremit imalathanesi, 4 testi bardak imalathanesi, 15 fırın bulunmaktaydı. Bu işletmelerin hepsinin ortak özelliği Cumhuriyetin ilk on yıllık döneminde sayılarında artış olmasıdır. Tornacı, otomobil tamircisi ve şöför ve kireççi olarak sınıflandırılanlar ise Cumhuriyet döneminden önce mevcut değillerdi.⁹⁷³

Merkez kazada buharlı üç adet un, zeytinyağı ve pamuk, motorlu bir adet un ve zeytinyağı ve bir adet meyan kökü balya fabrikası ve bir adet elektrik dağıtma, Aliğa Nahiye Merkezi’nde motorlu bir adet un, Helvacı Köyü’nde motorlu bir adet un, Gökliye Çiftliği’nde motorlu bir adet un, Balatçık Köyü’nde motorlu bir adet un, Emiralem Nahiyesi’nde motorlu bir adet un ve Seyrek Köyü’nde motorlu bir adet un fabrikası bulunmaktaydı. Toplamda 12 fabrika ile kazaya bağlı köylerde 25 adet su değirmeni ve iki adet yel değirmeni mevcuttu. İşbu fabrikalar halkın getirmiş oldukları hububatı öğütür ve zeytinlerin yağını ve pamukların çekirdeğini çıkarırlardı. Unun bir okkasından kırk para öğütme ücreti ve zeytin yağlarından yüzde on aynen yağ alırlar ve pamuk mahsulünün yalnız çekirdeği ücret karşılığında fabrikaya kalırdı. Nahiye ve köylerde bulunan fabrikalar da getirilen hububatı ücret karşılığında öğütürlerdi. Su değirmenleri kışın suyundan istifade ederek senede ancak dört ay kadar faaliyet halinde bulunabilirlerdi.⁹⁷⁴

Amerikan menşeli Mc. Andres Forbes Şirketi’nin bir şubesi de Menemen’de bulunmaktaydı. Bu şirket, Menemende meyan kökü ihracatı ile uğraşmıştır.⁹⁷⁵ Kazadaki fabrikalardan biri olan elektrik dağıtma işletmesi Menemen Belediyesi’ne aittir. Bunların dışındaki tüm fabrika ve değirmenler ise şahıslara aittir.⁹⁷⁶

Demir sanayiinde, demirciler, zirai aletler yapmakta ve ufak tefek tamiratla uğraşmaktaydılar. Kazada toplam 5 tarım aleti imalathanesi vardı.⁹⁷⁷

⁹⁷² T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, s. 575.

⁹⁷³ “Sanayi Kısmı”, Ölçü, s.4.

⁹⁷⁴ “Kazamızda Mevcut Fabrikalar ve Değirmenler”, Ölçü, s.5.

⁹⁷⁵ T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi..., s.ny.

⁹⁷⁶ “Kazamızda Mevcut Fabrika ve Değirmenler”, Ölçü, s.6-7.

⁹⁷⁷ Menemen Kasabası İmar..., s.13.

Toprak sanayiinde “çömlekçilik” Menemen’in önceden beri geliştiği bir alan olmuştur. Menemen’de çömlekçilik, Kurtuluş Savaşı başlarına kadar uzun yıllar boyunca yerli Rum çömlekçiler tarafından sürdürülmüştü. Yerli Rumların savaş sonrasında bölgeyi terketmeleri üzerine Konya ve çevresinden gelen aileler atölyeleri devralmış ve çalışmaları günümüze kadar devam etmiştir. Çok eskiye dayanan çömlekçilik toprağın hazırlanışından, çarkla şekillendirmeden, fırınların yapısı, yakıtı ve fırınlama yöntemlerine kadar eski çağ esintilerini korumuştur.⁹⁷⁸

Yöre toprağının çömlekçi kili açısından zengin oluşu ve hammaddenin Menemen Ovası’ndan kolaylıkla sağlanması çömlek imalatının gelişmesinin en önemli nedenleriydi.⁹⁷⁹ Şehrin dışında testi, bardak, çanak ve çömlek ile tuğla ve kiremit yapıldı Cumhuriyet öncesinde sadece 1 olan testi-bardak imalatçısı 1933 yılında 4’e yükselmiştir. Menemen testisi suyu soğutma ve soğuk tutmaktaki yetkinliğinden dolayı çok itibar görmüştür. İşçiler, bu imalathanelerde belirli saatlerde çalışırlardı. İmalathanelerde çalışan ustaların yevmiyesi 180 ve çırakların haftalığı 3 liraydı.⁹⁸⁰

Tüm ülkede olduğu gibi Menemen’de de çeşitli alanlarda yapılan atılımlar gelişme yolunda adımlar olarak büyük ilgi görmüştür. Menemen’de açılan fabrikaların bazıları da bu ilgi çerçevesinde basına yansımıştır. Örneğin, terhis edilmiş olan ihtiyat zabiti birkaç kardeş tarafından 1924 yılında bir “İhtiyat Zabiti Kardeşler Şirketi” kurulmuştur. İlk olarak bir sabunhane açarak işe başlayan kardeşler, sabun imalinde işinin ehli, otuz senelik bir usta ile anlaşmışlardır.⁹⁸¹

Bir diğer örnek ise, 1928 yılında Helvacı Köyü’nde tesis edilen un fabrikasının açılışı olmuştur. Açılışa Bergama Kaymakamı Haşim ve Belediye Başkanı Hüseyin Beyler katılmışlardı. 28 beygir kuvvetindeki fabrikadan bahseden nutkunda Vali Paşa, “asrımızda makinenin pek büyük rol oynadığını ve Cumhuriyet devrinin feyizli idaresinden doğan bu güzel eseri selamladığını” belirterek, müteşebbis köylüleri tebrik etmiştir.⁹⁸²

Menemen Kazası’nda fazla çeşitte maden rezervi bulunmamasına rağmen, 1930 yılında yapılan incelemeler sonucunda Ulucak Köyü’nde fazla miktarda çinko madeni

⁹⁷⁸ Sevim Çizer, “Menemen Çömlekçiliğinin Dünü, Bugünü, Yarını”, **Türk Kültüründe Menemen Sempozyumu (8 Eylül 1995)**, s.92.

⁹⁷⁹ **İlçelerin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları**, İzmir Ticaret Odası, byy, bty, s.561.

⁹⁸⁰ **Menemen Kasabası İmar...**, s.13.

⁹⁸¹ “Menemen’de Müfid Bir Teşebbüs”, **Sada-yı Hak**, 14 Şubat 1340, s.2.

⁹⁸² “Menemen Haberleri”, **Hizmet**, 17 Mayıs 1928, s.2.

bulunmuş ve işletilmesi için çalışmalar yapılmıştır.⁹⁸³

3. İktisadi Kuruluşlar

a. Menemen Ticaret ve Sanayi Odası

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın Türkleştirilmesi ile başlayan düzenleme, ülke genelinde ticaret ve sanayi odalarının örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması açısından önemli bir adım olmuştur.⁹⁸⁴ Bu düzenlemenin meyvelerinden biri de Menemen'de verilmiştir.

Menemen Ticaret Odası'nın 1926 yılı İdare Heyeti Hafız İbrahim, Keresteci Hasan, Fabrikacı Mustafa, Kayserilizade İbrahim, Uncu Mustafa, Kolcuzade İbrahim Beyefendilerden oluşmuştur.⁹⁸⁵ 1927 yılında Menemen Ticaret Odası Başkanlığı'na Kuşadası Başkatibi Niyazi Efendi tayin olunmuştur.⁹⁸⁶ Aynı yıl, Menemen Ticaret Odası Başkatibi Niyazi Bey, Bergama Ticaret Odası Başkanlığı'na nakl-i memuriyet etmiş ve yerine de Menemen Ticaret Odası'nca arzulandığı gibi Mehmet Efendi tayin edilmiştir.⁹⁸⁷

1928 yılında yapılan Menemen Ticaret ve Sanayi Odası'nın senelik kongresi sırasında sunulan gündemde Ziraat Bankası ve zirai borçlanma ve kredi meseleleri Menemen Ziraat Bankası memuru Hakkı Bey tarafından ayrıntılı olarak izah edilmiş ve gerekli miktarda tahsilat yapılması ve destek verilmesi için idare merkezi nezdinde çalışmalar yapılacağı vaat edilmiştir. Gündemde, idareden şikayetler ve isteklerin yanı sıra –diğer kazaların oda kongrelerinde de değinilen bir konu olan- ziraatimizin gelişmesi için gerekli olan nizamname ve kanun maddelerinin tasarlanması yoluna gidilmesi istenmiştir. Değinilen bir diğer konu ise, Menemen Kazası'nda zirai birliğin bir an evvel oluşturulması ve bu oluşumun desteklenmesi olmuştur.⁹⁸⁸

Menemen Ticaret Odası, 1928 yılı 9 Eylül Sergisi'nin açılmasına az bir süre kala bu sergiden bir yer talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Menemen Odası'nın teşhir edeceği ürünler ve saire için sergide bir yer ayrılması planlanmıştır.⁹⁸⁹

1929 yılı itibariyle faaliyeti az olan Ticaret Odaları lağv edilerek, başka odaların bünyelerinde temsil edilmeye başlanmıştır. Bu düzenleme kapsamında Foça Ticaret

⁹⁸³ “Menemen’de Belediye İntihabatı”, *Anadolu*, 22 Temmuz 1930, s.3.

⁹⁸⁴ Koraltürk, *Türkiye’de Ticaret ...*, s.83.

⁹⁸⁵ “Menemen Ticaret Odası”, *Anadolu*, 5 Mart 1926, s.2.

⁹⁸⁶ “Menemen Odası Başkanlığı”, *Türk Sesi*, 18 Eylül 1927, s.2.

⁹⁸⁷ “Nakl-i Memurin”, *Ahenk*, 5 *Teşrin-i Sani* 1927, s.2.

⁹⁸⁸ “Menemen Haberleri”, *Anadolu*, 5 Şubat 1928, s.2.

⁹⁸⁹ “Menemen Ticaret Odası”, *Anadolu*, 23 Ağustos 1928, s.2.

Odası Menemen Ticaret Odası'na bağlanmıştır.⁹⁹⁰

1930 yılında iki dereceli seçim sistemine göre, kanuni görev süreleri dolan Ticaret ve Sanayi Odaları azaları seçimi yenilenmiştir. Menemen Ticaret Odası Meclis seçimlerinin ikinci seçmenleri Ocak ayında seçilmiş⁹⁹¹ ve ikinci derece seçim ise Şubat ayında yapılmıştır. Yeni oda azaları; Bakkal Osman Nuri, Keresteci Esat, Tuhafiyeci İbrahim bey ve efendilerdir. Birinci başkanlığa Hacızade Mehmet Bey, ikinci başkanlığa Kolcuzade İbrahim Efendi seçilmişlerdi.⁹⁹²

1933 yılında Menemen Ticaret Odası'nda 1 fevkalade 13 birinci sınıf, 19 ikinci sınıf, 45 üçüncü, 59 dördüncü, 105 beşinci sınıf toplam 242 tüccar ve esnaf ile 200 küçük tacir ve sanatkar bulunmaktaydı. Odanın 1933 senesi varidatı 1005 lira 50 kuruştan ibaretti.⁹⁹³

Menemen Ticaret ve Sanayi Odası'nın açıklamasına göre, 1933 yılında Menemen Kazası'nın İthalatı 1.398.951 lira, ihracatı 1.555.827 liradır.⁹⁹⁴

Ticaret odaları ve borsalarının bütçeleri şehir Ticaret Müdürlükleri'ne gönderilmekte ve bu kurumlar aracılığı ile İktisat Vekaleti'ne sunulmaktaydı. Onay alan bütçeler tekrar kazaların bağlı olduğu İl Ticaret Müdürlükleri'ne gelmekte ve oda ve borsalara tebliğ edilmektedir.⁹⁹⁵

b. Menemen Ticaret ve Zahire Borsası

1926 yılında Ticaret Bakanlığı'ndan, Ticaret Müdürü Ziya Bey, "*Menemen'e bir borsa açılması*" isteklerini yerinde incelemek amacıyla, Menemen Kazası'na bir ziyarette bulunmuştur. Ziya Bey'in bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir: "*Menemen İzmir'in şayan-ı ehemmiyet istihsal menbalarından birini teşkil eder. Arpa, tütün, zeytin yağı, üzüm gibi çeşitli mahsulü yetiştirir. Ancak etrafındaki birçok köylerin muayyen pazarlarının olması nedeniyle Menemenliler gayri muntazam olan satışlarını bir düzene koymak arzusuyla borsa teşkilini istemektedirler.*"⁹⁹⁶ Borsa açılması isteğinin bir nedenide piyasadaki belirsizlik idi. İzmir'den herhangi bir tüccar tarafından gönderilen bir telgraf bir senelik mesailerinin karşılığını almak için bekleyen özellikle üzüm, tütün ve incir yetiştiricilerinin yanında sair çiftçileri de hayal kırıklığına sürüklemekteydi.

⁹⁹⁰ "Odaların Hangileri Lağv Edilecek", **Anadolu**, 22 Kanun-ı Evvel 1929, s.5.

⁹⁹¹ "Menemen Odası", **Anadolu**, 13 Kanun-u sani 1930, s.2.

⁹⁹² "Menemen Ticaret Odası", **Hizmet**, 4 Şubat 1930, s.2.

⁹⁹³ "Ticaret Odası", **Ölçü**, İtimad Matbaası, İzmir, 1933, s.5.

⁹⁹⁴ **Ölçü**, s. 4.

⁹⁹⁵ "Tasdik Edildi", **Hizmet**, 9 Mayıs 1929, s.2.

⁹⁹⁶ "Menemen'de Borsa Teşkil Ediliyor", **Anadolu**, 29 Ağustos 1926, s.2.

Ticaret Odası Başkanı Hasan Bey'den *"ticari muamelelerin ticaret ve iktisat kaidelerine göre yapılmasının temini"*⁹⁹⁷ talep edilmiştir. Bunun çözümünün ise borsa teşkili olduğu şüphesizdir. Nihayet, 19 Temmuz 1927 yılında bu talep Ticaret Bakanlığı'na kabul edilmiştir.⁹⁹⁸ 15 Ekim'de Menemen Ticaret Odası Kanunnamesi Ticaret Bakanlığı'na uygun görülerek onaylanmıştır.⁹⁹⁹

1927 yılında açılan Menemen Ticaret ve Zahir Borsası'nın nizamnamesi ve kararnamesi 20 Eylül 1927'de Bakanlar Kurulu'na kabul edilerek Ticaret Bakanlığı'na gönderilmiş ve buradan da İzmir Ticaret Müdüriyeti'ne ulaşmıştır.¹⁰⁰⁰ Menemen Borsası Talimatnamesi, borsayla ilgili çeşitli işlemlerden bahsedilen altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Menemen'de tesis edilecek olan borsanın niteliği ve işlemleri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde borsaya kayıt olabilecek azalar ve özelliklerinden bahsedilmekte, üçüncü bölümde kayıt ücretleri ve dördüncü bölümde ise borsadaki aracılardan ve şahısların çalışma düzenleri hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde borsanın varidatı ve masrafları, altıncı bölümde ise, bu talimatnameye muhalif hareket edenler hakkındaki cezai müeyyidelerden¹⁰⁰¹ bahsedilmiştir.

Menemen Borsası'nın açılışında İzmir Borsa Komiseri Kemalettin Bey ile Ticaret Müdürü Ziya Bey hazır bulunmuşlardır.¹⁰⁰²

Menemen Borsası'nın açılış günü Anadolu Gazetesi'ne şu şekilde yansımıştır:

"...Daha sabahtan kırmızı bayraklarla süslenmiş olan Ticaret Odası ve şehrimizin en müstesna bir mevkiinde ve en güzel bir binada açılan Zahir Borsamıza sabahtan halk ve tüccaran gelmeğe başlamışlardır. Program mucibince on bire doğru bilumum davetliler memleketimizin güzide tüccarları, esnafları, Belediye Reisi ve heyeti, Mal Müdürü Bey, Halk Fırkası Heyeti, Müftü Efendi ve eşraf gelmişlerdi. Borsamızın genç Reisi Meclisi Umumi azasından Nazım Fuat Bey şu nutku irat eylemiştir:

"...Vilayetimiz dahilindeki kazalardan ilk defa borsa tesisi ve küşadı şerefi bize nasip ve müyesser olmakta olduğundan bununla ne kadar iftihar etsek azdır. Borsaların ziraat ve ticaretin inkişafı hususunda ne kadar mühim bir mevkiide olduklarını izaha

⁹⁹⁷ "Menemen Haberleri", **Hizmet**, 28 Ağustos 1927, s.3.

⁹⁹⁸ "Menemen'de Zahir Borsası", **Ahenk**, 19 Temmuz 1927, s.2.

⁹⁹⁹ "Menemen Ticaret Odası Nizamnamesi Tasdik Edildi", **Ahenk**, 15 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

¹⁰⁰⁰ "Menemen Borsası", **Anadolu**, 16 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

¹⁰⁰¹ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 18176421927.

¹⁰⁰² "Menemen'de Borsa", **Memleket**, 23 Teşrin-i Evvel 1927, s.2.

hacet yoktur. Bu meyanda Menemen Borsamızın dahi gerek ziraatimizin ve gerek tüccarımız hakkında uğurlu olmasını temenni ederim.” Belediye Reisi Kenan Bey’in nutkundan sonra Müftü Efendi tarafından okunan Türkçe bir dua ile borsa faaliyete geçmiş ve ilk olarak tüccardan Yanık köylü Ahmet Efendi tarafından arpa ve bakla alınarak işleme başlanmıştır.”¹⁰⁰³

1931 yılında Menemen Borsasında yolsuzluklar olduğu öne sürülmüş ve bunları araştırmak üzere görevlendirilen Ticaret Müdüriyeti Memurlarından Ulvi Bey raporunda bu kazanın muamelatının üç aydan beri tamamen durduğunu ve bunun nedeninin de borsa katibinin vazifesini ihmal ederek ticaretle uğraşmasından kaynaklandığını bildirmiştir. Bu memur derhal işten uzaklaştırılmış ve yerine Menemen Ticaret Odası Başkatibi tayin edilmiştir.¹⁰⁰⁴ 1931 yılının Temmuz’unda, “*muamelatının azlığı dolayısıyla fayda görülmeyen Menemen Borsası’nın lağvile defatir ve emvalinin ve tahakkuk etmiş düyununun tediyesinden sonra kalacak paranın Menemen Ticaret ve Sanayi Odası’na devri; İktisat Vekaletinin 27.7. 931 tarih ve 4298/95 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri heyetinin 27.7.931 tarihli içtimada tasvip ve kabul olunmuştur.*” şeklindeki kararname ile birlikte Menemen Borsası kapatılmıştır.¹⁰⁰⁵

c. Banka Şubeleri

Tam bir ziraat kenti olan Menemen’de Ziraat Bankası şubesinin olmaması düşünülemez. 1305 tarihinde tesis edilmiş¹⁰⁰⁶ olan ve Mütareke döneminde de faaliyette olduğu anlaşılan¹⁰⁰⁷ bankadan, diğer kazalar gibi Menemen Kazası da daha faal olmasını beklemiştir.¹⁰⁰⁸ Zira o dönemde köylünün Ziraat Bankası’na bakışını 1924 yılında Menemen’i gezen Ahali Gazetesi muhabiri, sebepleriyle, şu şekilde anlatmaktadır: “*Ziraat Bankası’nın ikraz hususundaki kanunnamesi çok karışık ve sınırlamalarla doludur. İkras işlerinde o kadar zorlayıcıdır ki, en kıt idraklı bir insan bile hiç yanılmaz. Ziraat Bankalarının bu günkü haliyle köylüyü aracılardan elinden kurtarmasının imkansız olduğunu derhal kestirir. Köylü Ziraat Bankası’ndan para almayı dayak yemekten, işkence görmekten daha zor bulmaktadır. Esasen şimdiye kadar*

¹⁰⁰³ Evrenin Oğlu, “Menemen Borsası”, **Anadolu**, 16 Kanun-ı Evvel 1927, s.2.

¹⁰⁰⁴ “Menemen Borsası Yeniden Faaliyete Gececektir”, **Hizmet**, 10 Haziran 1931, s.2.

¹⁰⁰⁵ BCA, **Başvekalet Muamelat Müdürlüğü**, 30181222542.

¹⁰⁰⁶ **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929**, s.338.

¹⁰⁰⁷ Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde**, s. 130.

¹⁰⁰⁸ “Menemen’de”, **Anadolu**, 20 Eylül 1929, s.1.

yapılan en kabadayı istikraz yüz liradan fazla değildir. Ekseriye beş on gün bekledikten ve pekçok kanuni müşkilatla mücadeleden sonra köylüye verilen para on yahud yirmi liradan ibarettir. Yüz lira, elli lira her kula nasip olmayan bahtiyarlıklardır. Bu dozda para istikraz etmekten ise, kendi hesabına aç kalmağı köylü çoktan tercih eder, ne çare ki viran kalası hanede evlat vardır. Binaenaleyh, Ziraat Bankası'nın ikraz ve istikraz işlerini sadeleştirmesi ve biraz ziyadece yani köylüye medar olacak surette istikrazda bulunması çok elzemdir.”¹⁰⁰⁹

1933 yılında bu dilekler hem ziraatın hem de sanayinin gelişimi açısından İzmir Ticaret Odası Mecmuası tarafından da tekrarlanmış ve Ziraat Bankası'nın ziraat için uzun vadeli, sanayii için ise, kısa vadeli kredi açması hakkında istekte bulunulmuştur. Ayrıca bu dergi tarafından bildirilen bir diğer haber ise, Milli bankalardan birinin Menemen'de bir şube açma isteği olmuştur.¹⁰¹⁰

Kurulması ve faaliyete geçmesi istenen bir diğer banka da “Menemen Zirai Birlikleri Bankası”dır. 1926 yılında Ticaret Odası Başkanı Hüseyin Bey ve heyetinin gayretleriyle teşkil edilmeye başlanan bankanın kurulması başarılamamıştır.¹⁰¹¹

4. Maliye

Menemen'de maliye işleri, genellikle yolsuzluklar ve bunların teftişler, ihbarlar ile ortaya çıkarılmasıyla şekillenmiştir.

1927 senesinde Menemen Mal Müdürü Fethi Bey, sadece maaşıyla ve harcırah almamak şartıyla Kırkağaç Mal Müdüriyeti'ne tayin edilmiş ve onun yerine Maliye Uygulama Okulu mezunlarından eski Saidili Mal Müdürü Ragıp Bey tayin edilmiştir.¹⁰¹² Bu atamadan sonra Menemen Mal Müdür Fethi Bey ve Varidat Katibi hakkında soruşturma amacıyla rapor hazırlamak için Maliye Araştırma Memuru İbrahim Efendi görevlendirilmiştir.¹⁰¹³

Dönem içerisinde çeşitli defalar teftiş amaçlı olarak maliye heyetleri Menemen Kazası maliye işlerini incelemişlerdi. Bu incelemeler kimi zaman rutin işler konusunda iken kimi zaman ise yapılagelen yolsuzlukları bulup, ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur.

¹⁰⁰⁹ “Ahali Menemen Pazarında”, **Ahali**, 1 Temmuz 1924, s.3.

¹⁰¹⁰ **İzmir Ticaret Odası Mecmuası**, Yıl 8, Sayı 1-2, , 1933, s.139.

¹⁰¹¹ Evrenin Oğlu, “Menemen Borsası”, **Anadolu**, 16 Kanun-ı Evvel 1927, s.2.

¹⁰¹² “Tahvil-i Memuriyet”, **Ahenk**, 22 *Teşrin-i Sani* 1927, s.2.

¹⁰¹³ “Menemen Tahkikatı”, **Ahenk**, 23 Kanun-u sani 1928, s.2.

1929 yılında Defterdar Kemal ve Varidat Müdürü Sabri Beyler Menemen'e giderek mali işlemleri teftiş etmişler ve bazı işlemler hakkında talimat vermişlerdir.¹⁰¹⁴

1930 yılında da Varidat Müdürü Sabri Bey, bir kez daha teftiş amaçlı Menemen'e gitmiştir. Ancak bu teftişin sıradan mı yoksa gelen bir emir veya ihbar üzerine mi olduğu konusunda bir açıklama yapmamıştır.¹⁰¹⁵ Sabri Bey dönüşünde basına bir açıklama yapmış ve *“teftişinin rutin bir teftiş olduğunu ve fevkalade bir halden kaynaklanmadığını”* söylemiştir. Ancak buna rağmen vergi muamelelerinde gördüğü bazı eksikliklerin düzeltilmesi için emir vermiş, ayrıca konuyu raporla Maliye Vekaletine bildirmiştir.¹⁰¹⁶

Ancak, 1931 yılında Hüseyin Avni Bey tarafından yapılan teftiş bu kadar parlak geçmemiş olacak ki, Hüseyin Avni Bey'in raporunu sunmasının ardından, görülen lüzum üzerine Menemen Varidat Katipliği'ne Hulusi Bey, aynı dairede Hasan Efendi'nin yerine Rahmi, Azmi Efendi'nin yerine Cemal, Tahsil Memurluğuna da Nusret Efendiler tayin olunmuşlardır.¹⁰¹⁷ Nitekim, gelişmeler sonunda Ziraat Bankası'ndan hak edenlere dağıtılacakmış gibi çek karşılığında alınan 207 lira 10 kuruşu hile ile zimmetine geçirmek suçundan maznun Menemen Mal Müdürü Ragıp, Muhasebe Katibi Şefik ve Varidat Katibi Azmi, Fırıncı Ömer Vacit ve Sabit Emlaki Maliye Memuru Adem Remzi Efendiler hakkında Menemen Müstantikliği'nce soruşturma yapılmış¹⁰¹⁸ ve bu kişilerin İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasına karar verilmiştir.¹⁰¹⁹

Yine aynı yıl, Mimar Kamil ve Dimetokalı Osman Beyler tarafından yapılan iki ihbar sonucunda maliyedeki suistimal ortaya çıkarılmış ve tahsildardan Koca Bıyık Hüseyin Efendi tutuklanmıştır. Varidat Memuru ile Sandık Emmini Sait Efendi'nin işten uzaklaştırıldığı sırada Tahsildar Halil Efendi hala aranmaktaydı.¹⁰²⁰

1933 senesinde ise diğerlerinden çok daha farklı bir olay yaşanmıştır. Menemen Maliye Tahsildarlarından Macit Efendi'nin üzerinde hazineye ait 933 lira para bulunmakta iken, bu parayı vezneye yatırmamış ve paranın çalındığını söylemiştir.

¹⁰¹⁴ “Menemen Teftişi”, **Hizmet**, 14 Temmuz 1929, s.2.

¹⁰¹⁵ “Sabri Bey Menemen İşlerini Teftişe Gitti”, **Hizmet**, 3 İkincikanun 1930, s.2.

¹⁰¹⁶ “Teftiş Sebebi”, **Hizmet**, 5 İkincikanun 1930, s.6.

¹⁰¹⁷ “Menemen Maliye İşlerinde Ne Var”, **Hizmet**, 24 *Teşrin-i Sani* 1931, s.2.

¹⁰¹⁸ “Menemen Suistimali”, **Anadolu**, 15 Mart 1932, s.2.

¹⁰¹⁹ “Menemen Maliyecileri Mahkemede”, **Hizmet**, 26 Mayıs 1932, s.2.

¹⁰²⁰ “Maliyedeki Suistimal”, **Hizmet**, 25 Kanun-ı Evvel 1932, s.2.

Durum incelenip, beyan doğrulanmayınca adliye tarafından tutuklanan tahsildara yardımcı olan Mukaddes Hanım da tutuklanmıştır.¹⁰²¹

1933 yılının bir diğer olayı ise, yine Menemen Maliye Dairesi'nde görülen suistimalden dolayı Menemen tahsil memuru, muhasebe katibi ve veznedarın Vilayet İdare Heyeti'nce, tutuklanmalarına karar verilmesi olmuştur.¹⁰²²

Uzun bir süre Yunan işgali altında kalan Menemen Kazası'nda, o günlerin izleri Cumhuriyet dönemine çeşitli şekillerde yansımıştır. Yunanlıların kazadan ayrılırken, vergi kayıtlarını götürmüş olmaları iskan işlerinin yanısıra vergi işlerinin de aksamasına neden olmuş ve bu yüzden dönemde büyük sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu durum 1926 yılında feragat, intikal vs. konularında “*taahhüt senedi*” alınmasını zorunlu kılarken, bu zorunluluktan dolayı anlaşmazlıkların çıkmasına da neden olmuştur. Yapılmaya çalışılan uygulamanın güvenilir kayıtlara dayanmaması işlemlerin günlerce uzamasına neden olmaktaydı. Bu duruma son verilmesi amacıyla mallar üzerinde hak iddia edenlerin, güvenilir delillerle Menemen Vergi Dairesi'ne müracaatları istenmiştir.¹⁰²³

1926 yılında Menemen Kazası'ndan alınan verginin vilayete düşen hissesi, 8213,14 kuruş, temettu vergisinin üstüne eklenen vilayet hissesi 607,48 kuruş, ağnam vergisi vilayet hissesi 2816,68 kuruş, bedel-i nakdi-i askeriyeden vilayet hissesi 1800 lira, feragat ve intikal harçlarının üstüne eklenen vilayet hissesi 597, 66 kuruş, tarik bedel-i nakdisi 45254,75 kuruş, zebhiye vergisinden vilayet hissesi 100 lira, ilköğretim vergisi 43800,57 kuruş olmak üzere toplam 103090,28 kuruş vergi toplanmıştır. İşletmeler ve emlak hasılatı 6924, 70 kuruş, şirketlerin hasılatından vilayet hissesi 272,29 kuruş, masraflara ayrılan hasılat 2566,38 kuruş, geri kazanımlardan elde edilen hisse 55,84 kuruş olmak üzere toplam olarak 9819,21 kuruş vergi toplanmıştır.¹⁰²⁴

1928 yılı içinde Foça ve Menemen Kazaları'nda vergi tahsilatına önem verilmediğinin ortaya çıkması üzerine her iki kazanında tahsil memurlarının değiştirilmesi Meclis kararı ile uygun bulunmuştur.¹⁰²⁵

¹⁰²¹ “Menemen’de bir Tahsildarla Bir Kadının Tevkifi ve Garip Bir Hadise”, **Hizmet**, 18 Haziran 1933, s.4.

¹⁰²² “Menemen Maliyesinde Bir Suistimal”, **Yeni Asır**, 5 Mayıs 1933, s.2.

¹⁰²³ “Menemen Tapu Memurluğundan”, **Anadolu**, 8 Kanun-u sani 1926, s.4.

¹⁰²⁴ **T.C. İzmir Vilayeti 1926 Senesi ...**, s.ny.

¹⁰²⁵ “Bilahare Çare-i Becayış”, **Anadolu**, 13 Şubat 1928, s.2.

SONUÇ

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli tez çalışmamda temel olarak teokratik, saltanat devleti olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne geçiş sürecindeki yapısal değişiklikleri sunmayı amaçladım. Bir devleti oluşturan ana unsurlar olan, toprak ve halk değişmeksizin, diğer bir unsur olan rejimin değişmesi, yeni bir rejime geçiş sürecindeki, bir başka deyişle; tebâ olarak adlandırılan bir topluluğun demokratik hak ve özgürlükleri olan vatandaşlar haline gelmeleri sürecindeki yaşamlarını incelemeye çalıştım.

Köklü bir yerleşim birimi olan Menemen coğrafyası, tarih içinde değişik dönemlere tanıklık etmiştir. Ancak, Yunan işgal dönemindeki kadar zor günlerin pek nadir yaşandığı şüphe götürmez. Burada Yunan işgaline uğrayan halk, Yunan askerlerinin yanısıra yıllarca beraber yaşadığı Yerli Rumlardan da büyük zarar görmüştür. Yaşanan katliam sonucunda ilçenin en yüksek mülki amiri olan Kaymakam Kemal Bey başta olmak üzere pek çok Türk katledilmiş, kimilerinin malları ve paraları gasp edilmiş ve işkence görmüşlerdi. Tüm işgal dönemini sancılı bir şekilde yaşayan ilçe, nihayet 9 Eylül 1922 sabahı özgürlüğe kavuşmuştur.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte tüm yurt genelinde köklü bir değişim süreci başlamıştır. Bu yenileşme kültürünü benimseyerek, ulus-devlet olma yolundaki adımlara eşlik edenlerin yanısıra kişisel menfaatleri bu süreçten olumsuz etkilenenler de mevcuttu. Bunların isyanının bir parçası olarak, ülke genelinde adını duyurmuş olan Menemen, Cumhuriyet tarihinin en büyük takip operasyonlarından birinin merkezi haline gelmiştir.

Böyle bir olayla anılmak yerli halkı huzursuz etmiş ancak, kısa sürede meydana gelen olayın Menemen kaynaklı olmadığı, herşeyden önce yerel değil geniş çaplı olarak planlanmış ve uygulanması esnasında acele edilmiş, ulusal bir isyan olduğu ortaya çıkmıştır.

Menemen Kazası’nda tüm halk tarafından en çabuk benimsenen inkılaplar eğitim alanında olanlardır. Menemen Kazası’nda Cumhuriyet öncesi dönemde de eğitime önem verilmiştir. Ancak, kazada Cumhuriyetle birlikte başlayan eğitim

seferberliği ilgi ile karşılanmış “halk dershaneleri” ile başlayan sũreç, yeni harflere geçilmesi ile okuma-yazma seferberliğine dũnũşerek “millet mektepleri” ile devam etmiştir. Yeni Tũrkiye Cumhuriyetini “çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarma” hedefine ulaştıracak yolun eğitim olduğu dũřũncesinin sonucu olarak, 1923 yılıyla birlikte Menemen Kazası’nda Ȕđretmen atamalarına, okul yapımına ve tamir edilmesine bũyũk Ȕnem verilmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte Menemen’de kũltũrel ve sportif faaliyetlere Ȕnem verilerek halkın sosyal yaşama katılımı arttırılmış, bȔylece birbirinden ayrı bireylerin ortak idealler uğrunda hareket edebilecek vatandaşlar olması yolunda Ȕnemli adımlar atılmıştır. Bunda en çok etkili olan kurum ise, kuşkusuz ki, Tũrk Ocağı olmuştur. Ulusal ve yerel seçimler gibi Tũrk Ocağı başta olmak ũzere diğer sosyal ve mesleki tabanlı derneklerin seçimleri ile halkta demokrasi alt yapısı oluşturulmuştur.

Tam bir tarım kenti olarak nitelendirdiğimiz Menemen’de tarımla ilgili sorunlar da fazla olmuştur. Geniş bir tarım arazisine sahip olan ilçe, geniş ũrũn yelpazesi ve yũksek verim oranı ile zenginliklerle dolu olmasına rağmen, ekirge, tarla faresi istilaları, bitki hastalıkları ve seller, maddi sıkıntıların belini bũktũđu kȔylũyũ daha zor durumda bırakmıştır. Bu soruna çare olarak ortaya atılan kuruluşların halkın derdine derman olamadığı da gȔrũlmektedir.

Amacımız geçmişi çok eski çağlara dayanan Menemen’i tũm tarihi açısından incelemek değil, modern Tũrkiye’nin kuruluşunun ilk yıllarında, bȔlgesel anlamda bir incelemesini yapmaktı. Bu amaçla, kũũk, şehir merkezine uzak ve yapısal anlamda, ağırlıklı olarak kırsal bir yerleşim merkezi olan Menemen Kazası’nı inkılaplar ile başlayan değişim ve ağdaş medeniyet seviyesine ulaşma yolundaki atılımlara uyum sũrecinde, bir model olarak incelemeye çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi;

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi;

Başvekalet Muamelat Müdürlüğü

Dahiliye Vekaleti

GAZETELER

Ahenk; 1923, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930.

Anadolu; 1925,1926,1927,1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933.

Halkın Sesi; 1932,1933.

Hizmet; 1926,1927,1928, 1929,1930,1931,1932,1933.

Işık; 1932, 1933.

Memleket; 1927.

Menemen'in Sesi; 1989.

Müsavat; 1335 (1919)

Sada-yı Hak; 1924,1925.

Türk Sesi; 1923, 1924.

Türk İli; 1924, 1925, 1926.

Yanık Yurd; 1926.

Yeni Asır; 1930, 1931, 1932, 1933.

DERGİLER

Anıtkabir Dergisi

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Belgeler

İzmir Ticaret Odası Mecmuası

Kebikeç

Manisa Araştırmaları

Menemen Ant

Ölçü

Sivil Savunma Dergisi

Tarih İncelemeleri Dergisi

Tarih ve Toplum

SALNAME VE İSTATİSTİKLER

Belediyeler İstatistiği 1929-1933, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1936.

1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap, Yay.Haz.Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917, Yay. Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.

İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918, Yay. Haz: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.

İzmir Vilayet İstatistiği 1926, Hafız Ali Matbaası, İzmir 1927.

İzmir Vilayeti 1928 Hususi İdare Bütçesi, Dahiliye Vekaleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, İstanbul 1929.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929, Bilgi Matbaası, İzmir 1930.

T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, yty.

T.C. İzmir Vilayet İstatistik Yıllığı 1931-32, Bilgi Matbaası, İzmir 1933.

T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-31, Marifet Matbaası, İzmir 1931.

TC. Devlet Yıllığı 1928-1929, (Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı), Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

TC. Devlet Yıllığı 1929-1930, (Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı), Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Türkiye Cumhuriyet Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935 İzmir Vilayeti, Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, byy 1954.

Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1937-1938**, Dereli Basımevi, İzmir 1939.

Türkiye Salnamesi 1928, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul 1928.

KİTAP , TEZ , ANSİKLOPEDİ

Acar, Bahriye, **İzmir Basınında Menemen Olayı**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele; Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, Cilt X, May Yayınları, İstanbul, 1981.

Atılhan, Cevat Rifat, **Menemen Hadisesinin İçyüzü**, İstanbul 1968.

Berber, Engin, **Sancılı Yıllar İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgal Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.

Berber, Engin, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak:İzmir**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Beyru, Rauf, **18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir**, İzmir 1973.

Cuinet, Vital, **La Turquie d' Asie**, C. III, Paris 1894

Çankaya, Ali, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-69.

Çavdar, Tevfik, **Müntehib-i Sani'den Seçmene**, V Yayınları Ankara, 1987.

Çelebi, Mevlüt, **Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.

_____, **Atatürk ve Manisa**, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı, Manisa 1997.

Çetinkaya, Hikmet, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1995.

Doğar, Ersin, **İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen yada Tarhaniyat Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir 1998.

Dursun, M. Kâmil, **İzmir Hatıraları**, Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

- Emecen, Feridun M., **XVI. Asırda Manisa Kazası**, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi - 9. Kitap**, Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında**, İstihbarat Matbaası, Ankara 1339.
- Hariciye Vekaleti, **Menemen İrtica Hadisesi**, Hariciye Vekaleti Matbaası, Ankara 1931.
- İlçelerin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları**, İzmir Ticaret Odası, İzmir bty.
- “İzmir Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83.
- İzmir Vilayeti 1928 Hususi İdare Bütçesi**, Dahiliye Vekaleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, İstanbul 1929.
- İzmir Yollarında**, Yay. Haz. Mehmet Önder, İş Bankası Kültür Yayınları, byy 1989.
- İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar**”, Matba-i Askeriye, Dersaadet 1335.
- Kinross, Lord, **Atatürk**, Çev. Necdet Sander, 12. Basım, Altın Kitaplar, İstanbul 1994.
- Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK, Ankara 1988.
- Koraltürk, Murat, **Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2002.
- Korkut, Cevat, **İzmir ve Gediz**, Bilkar Bilge Karınca Matbaası, İzmir 2003.
- Kütükoğlu, Mübahat S., **XV. Ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası’nın Sosyal ve İktisadi Yapısı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2000.
- McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar, İnkılap, İstanbul 1988.
- Menemen Kasabası İmar İşleri Programı**, Dereli Basımevi, İzmir 1939.
- Mısıroğlu, Kadir, **Yunan Mezalimi**, 12. Baskı, Sebil Yayınevi, İstanbul 1979.
- Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Haz.: Muhittin Ünal, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- Moralı, Nail, **Mütarekede İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2002.
- Okyar, Osman, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi OKYAR’ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997

- Ökçün, Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, SBF Yayınları, Ankara 1981.
- Özalp, Kazım, **Milli Mücadele**, TTK Basımevi, Ankara 1965.
- Özalp, Teoman, **Atatürk'ten Hatıralar**, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, byy 1998
- Özengin, Oktay, **Bilinmeyen Yönleriyle Menemen**, Özengin Matbaası, İzmir 1996.
- Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Ege Çevresi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Parlak, Türkmen, **İşgalden Kurtuluşa 1 Yunan Ege'ye Nasıl Geldi**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir 1982.
- _____, **İşgalden Kurtuluşa 2 Yunan Egeden Nasıl Gitti "Son Günler"**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir 1983.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne**, C. I, 2. Baskı, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986.
- Serçe, Erkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1995.
- Sorgun, Taylan, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 2. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.
- SU, Kamil, **Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981
- Süvari Yüzbaşı Ahmet, **Türk İstiklala Harbi Başında Milli Mücadele**, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.
- Şemseddin Sami, **Kaamus'ül Alam**, Cilt 6, İstanbul 1316.
- Şenalp, Cemil, **Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Yunan İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Tabak, Serap, **Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
- _____, **İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.
- Tuncay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 3. Basım, Cem Yayınevi 1992.

- Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Tutsak, Sadiye, **İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Türk Ceza Kanunu**, I. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara 1994.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 1.Kısım**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 2.Kısım**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.
- Türk Kültüründe Menemen**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 1996.
- Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972.
- Umar, Bilge, **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1993.
- _____, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımı ile İzmir Savaşı**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2002.
- Üstün, Kemal, **Menemen Olayı ve Kubilay**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977.
- Yalazan, Talat, **Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı**, C.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.
- Yetkin, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.
- Yurt Ansiklopedisi**, C. 6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-83.

MAKALELER ve BİLDİRİLER

- Aytepe, Oğuz, “Menemen Olayı”, **Anıtkabir Dergisi**, Sayı:18, Yıl:4, Ankara 2004.
- Bahadır, Kadri, “Menemen’in Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Sivil Savunma Dergisi**, Dörtler Matbaası, Cilt 7, Sayı 22,(1 Eylül 1965).
- Bakkal, Cevat, “Menemen Kazası ve Adının Menşei Meselesi”, **Türk Kültüründe Menemen Sempozyumu (8 Eylül 1995)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 1996.
- Baykara, Tuncer, “Menemen’in Tarihi Coğrafya Olarak Yorumu”, **Türk Kültüründe Menemen (8 Eylül 1995)**, Dokuz Eylül Matbaası, İzmir 1996.
- Bilgi, Nejdin, “1842 Yılında Saruhan Sancağı’nın Nüfusu ve İdari Bölünüşü”, **Manisa Araştırmaları 1**, Emek Matbaacılık, Manisa 2001.
- _____, “Tanzimat’ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı’nda Nüfus”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999.

- “1932 Senesinde Kazamıza Tabi Köylerde Mektep İnşaatı”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 8, (28 Şubat 1933).
- “1923’ten 1933’e Kadar Geçen On Yıla Bir Bakış”, **Ölçü, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası**, İtimat Matbaası, (29 Birinciteşrin 1933) İzmir.
- Çizer, Sevim, “Menemen Çömlekçiliğinin Dünü, Bugünü, Yarını”, **Türk Kültüründe Menemen Sempozyumu (8 Eylül 1995)**, Dokuz Eylül Matbaası, İzmir 1996.
- Çoşkun, Ethem, “Menemen’de Esrarengiz Bir Şeyh”, **Kebikeç**, Sayı 2, Ankara, 1995.
- “Ege Mıntıkası Yazlık İstihsalatını Gösterir Cetvel”, **İzmir Ticaret Odası Mecmuası**, Sayı:1-2, 1933.
- “Gençlik Teşkilatına Dair”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 7, (1 Kanun-u Sani 1933).
- “Kazamızda 1932 Senesinde Yapılan Hayırlı İşler”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 8, (28 Şubat 1933).
- Kurt, Yılmaz, “Menemencioğullarıyla İlgili Arşiv Belgeleri”, **Belgeler**, C:21, Sayı:25, TTK Basımevi, Ankara 2001.
- Maarif Memuru Kemal, “Menemen Maarifi Vaziyeti”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933).
- “Maliye Encümeni Raporu”, **İzmir Ticaret Odası Mecmuası**, Yıl:8, Sayı:1-2, (1933).
- Mazıcı, Nurşen, “Menemen Olayı’nın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Analizi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 90, (Güz 2001)
- “Mektep”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933).
- “Menemen Maarif Vaziyeti”, **Menemen Ant**, Sayı 12, Yıl 2, (15 Eylül 1933).
- “Menemen ve Ağaç”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 8, (28 Şubat 1933).
- “Menemen’de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933).
- “Menemen’de İnşa Edilmekte Olan Mektepler Hakkında Malumat”, **Menemen Ant**, Yıl 2, Sayı 12, (15 Eylül 1933).
- Osman, “Sıtma Mücadelesinin Bir Senelik Faaliyeti”, **Menemen Ant**, Yıl 1, Sayı.6, (15 Kanun-u evvel 1932).
- “Sanayi Kısmı”, **Ölçü, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası**, İtimat Matbaası, (29 Birinciteşrin 1933) İzmir.
- Tabak, Serap, “Menemen Olayı’nın İzmir Basınında Yankıları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi X**, EÜ Basımevi, İzmir 1995.

“Ticaret Odası”, **Ölçü, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası**, İtimat Matbaası, (29 Birinciteşrin 1933) İzmir.

Uyar, Hakkı, “Serbest Cumhuriyet Gazeteleri”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 91, (Kasım 1991).

Yazman, Aslan Tufan, “Devrimlere Karşı Bir Direniş Menemen Olayının Yankıları”, **Sigorta Dünyası**, Sayı 159, Yıl 14, (Mart 1973), Yörük Matbaası, İstanbul.

_____, “Menemen Olayı’nın İçyüzü ve Serbest Parti”, **Sigorta Dünyası**, Yıl 14, Sayı 160, (Nisan 1973), Yörük Matbaası, İstanbul.

_____, “Okullar Açılırken ve Millet Mektepleri”, **Sigorta Dünyası**, Yıl:14, Sayı:157, (Ocak 1973), Yörük Matbaası, İstanbul.

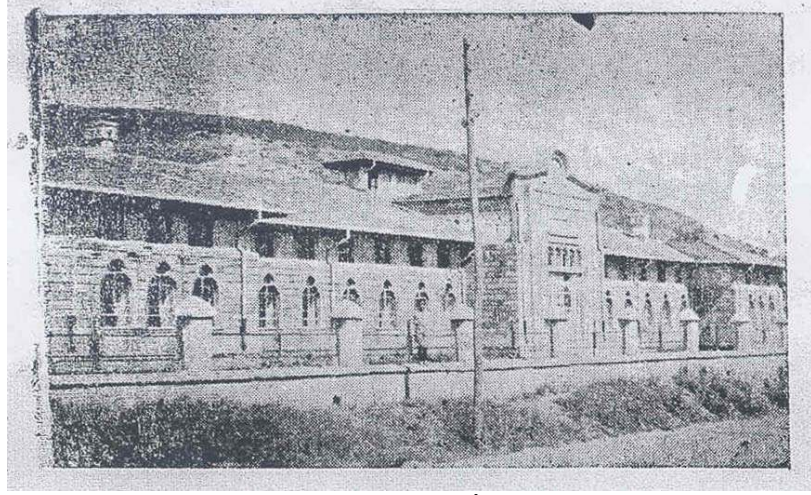
“Zirai Kısım”, **Ölçü, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası**, İtimat Matbaası, (29 Birinciteşrin 1933) İzmir.

GÖRÜŞÜLEN KİŞİ

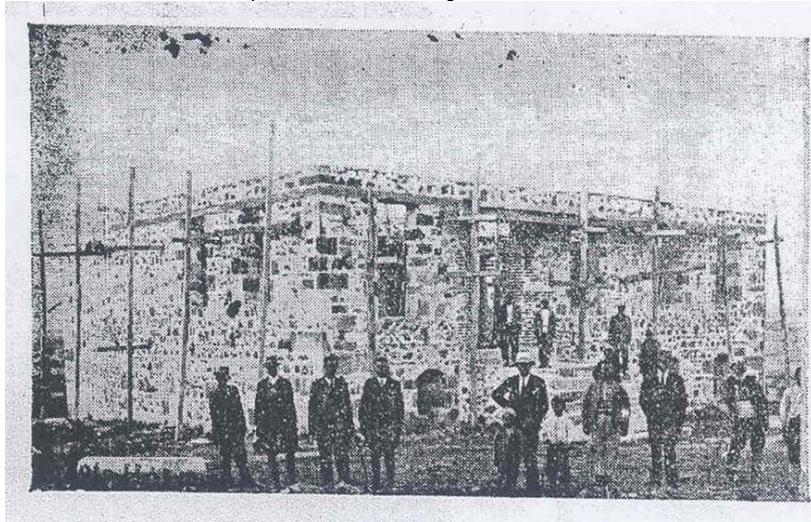
Ahmet Sever (Doğumu 1923)

FOTOĞRAFLAR

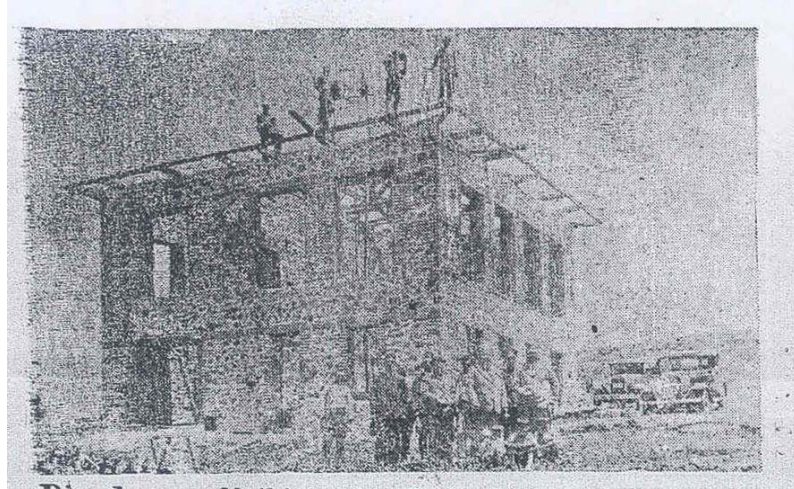
MENEMEN'DE OKULLAR Menemen Ant Dergisi'nden (1933) Alınmıştır

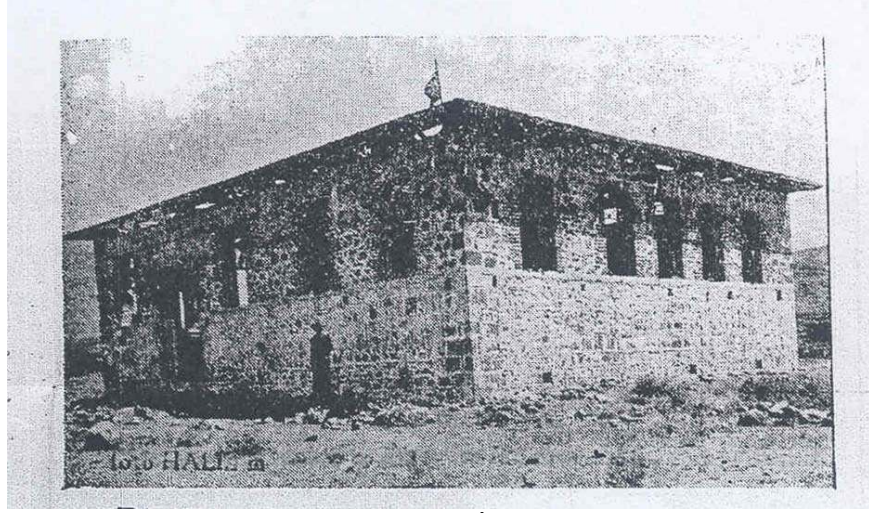
Şehit Kemal Bey İlkokulu

Güzelhisar Köyü İlkokulu

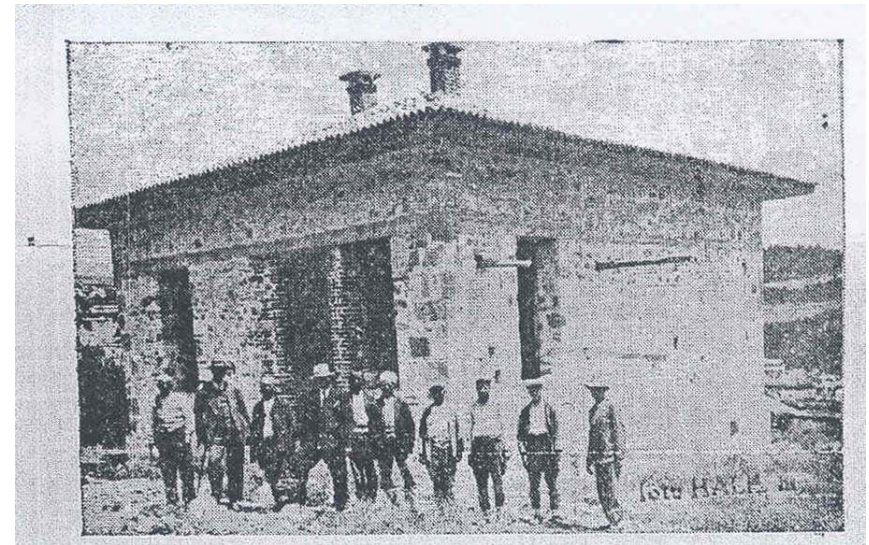
Koyundere Köyü İlkokulu

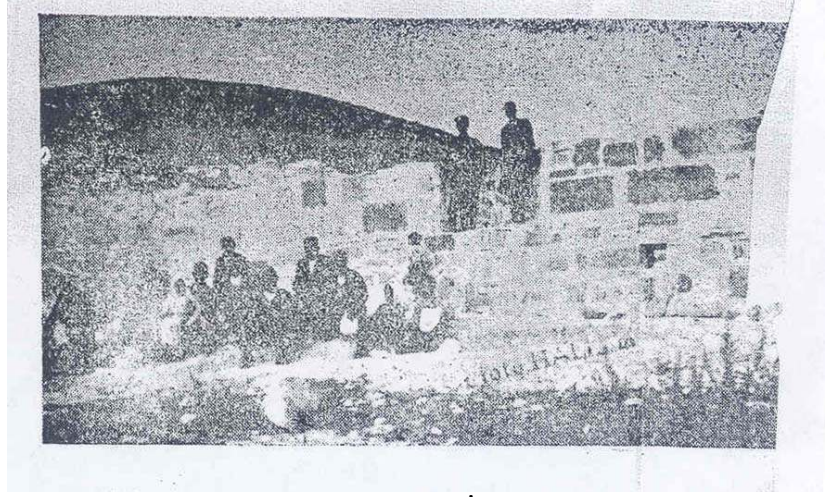
Türkeli Köyü İlkokulu

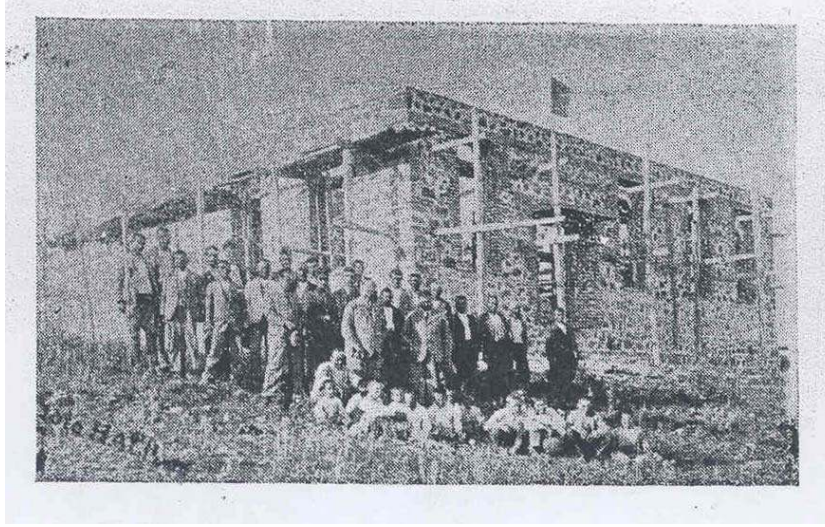
Çıtak Köyü İlkokulu

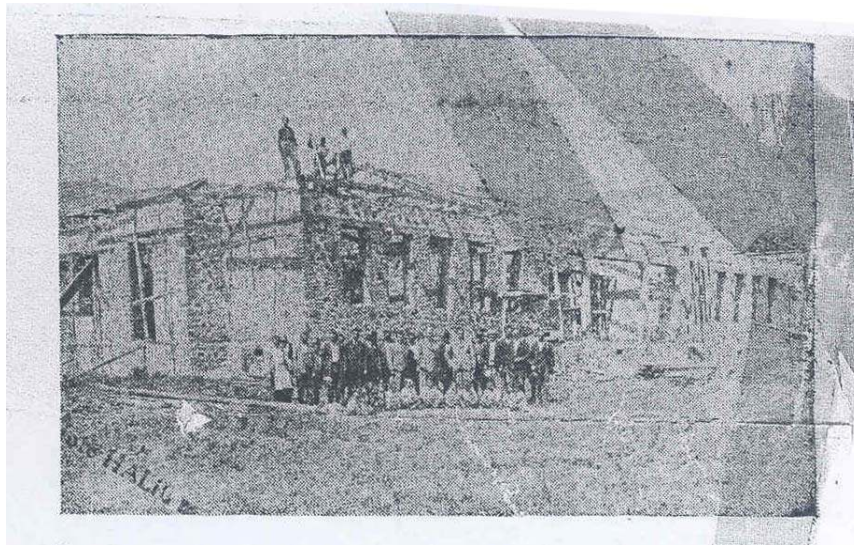
Bozköy İlkokulu

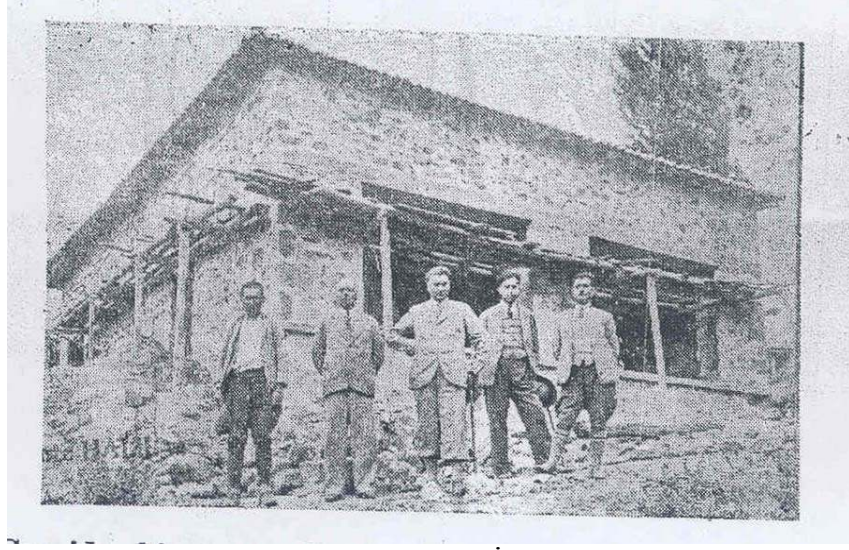
Samurlu Köyü İlkokulu

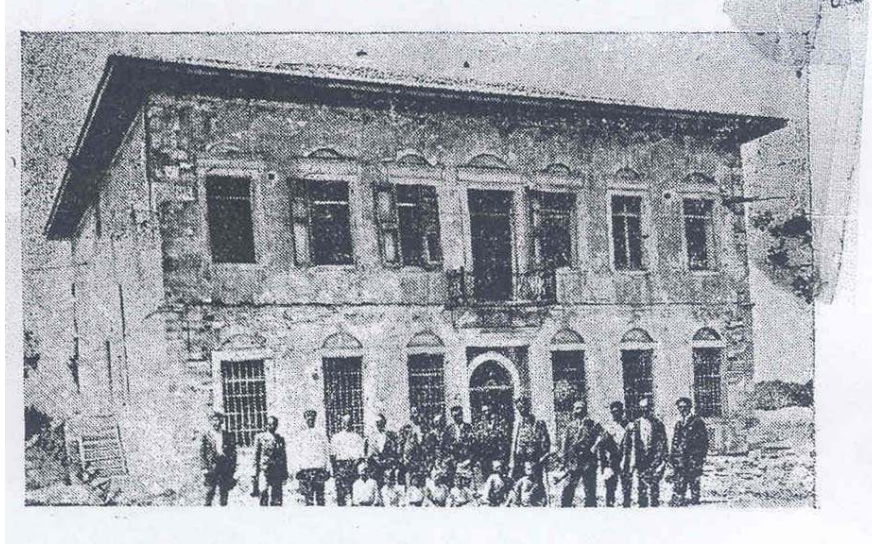
Haykiran Köyü İlkokulu

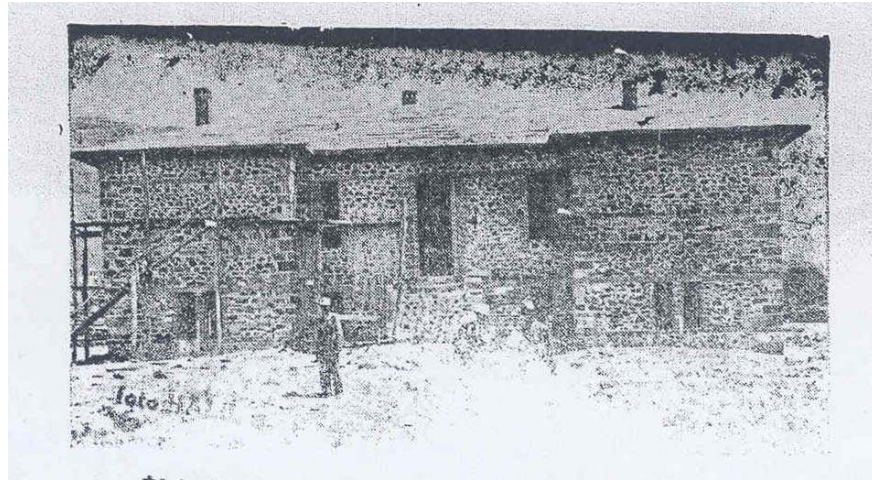
Yanık-Doğa Köyleri İlkokulu

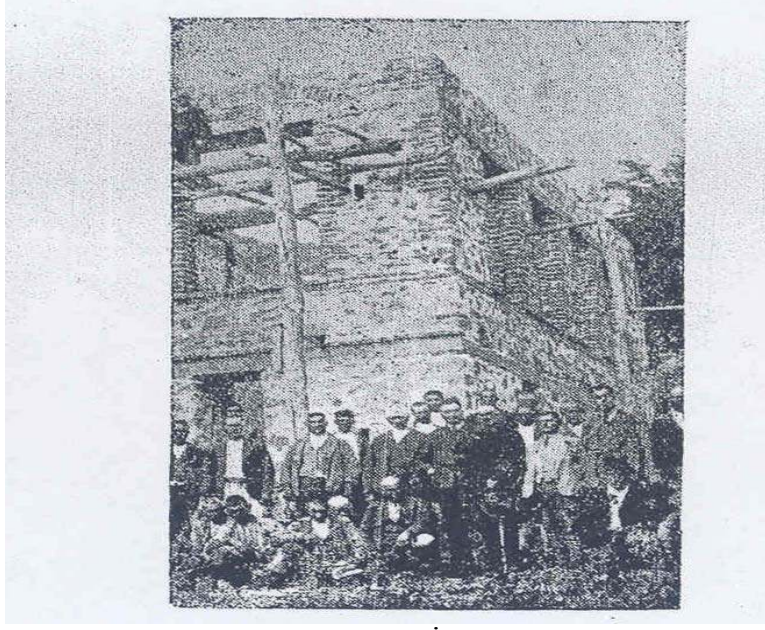
Süleymanlı Köyü İlkokulu

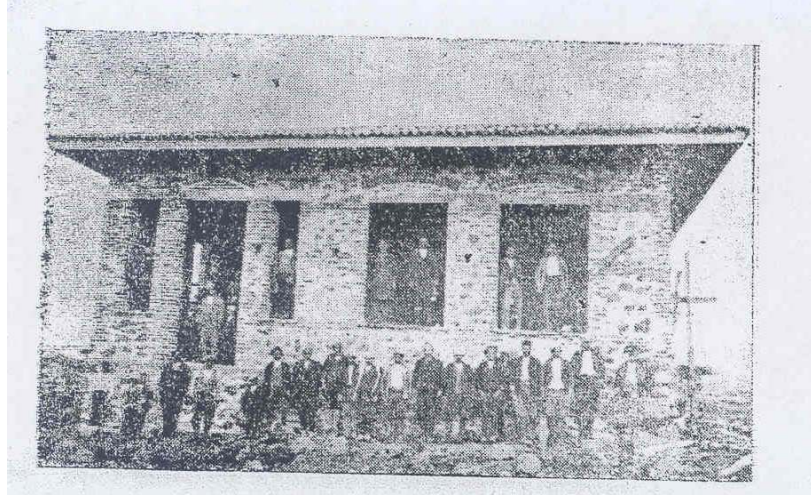
Aliğa Nahiyesi İlkokulu

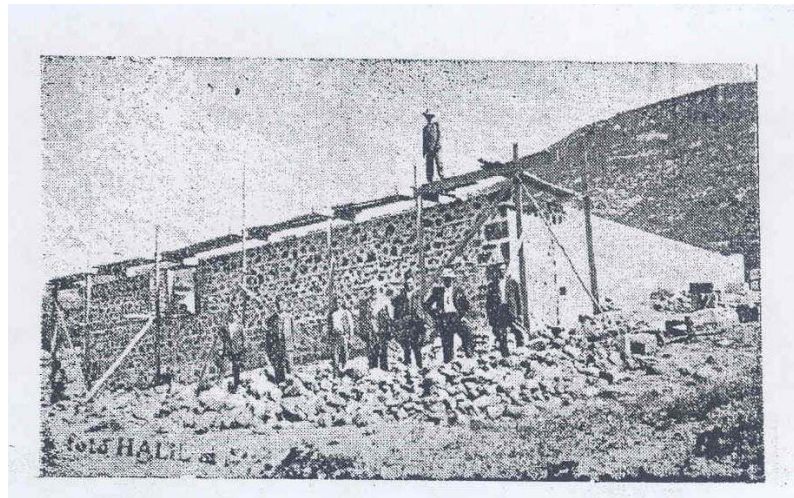
Helvacı Köyü İlkokulu

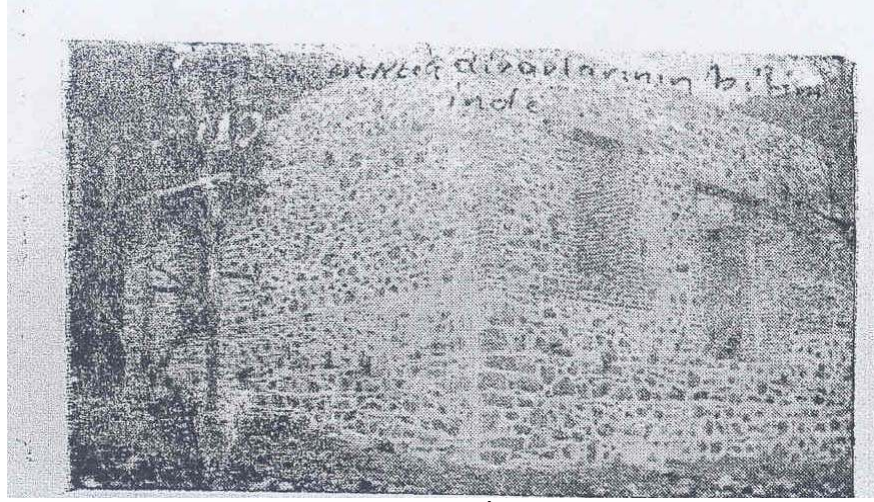
Ayvacık Köyü İlkokulu

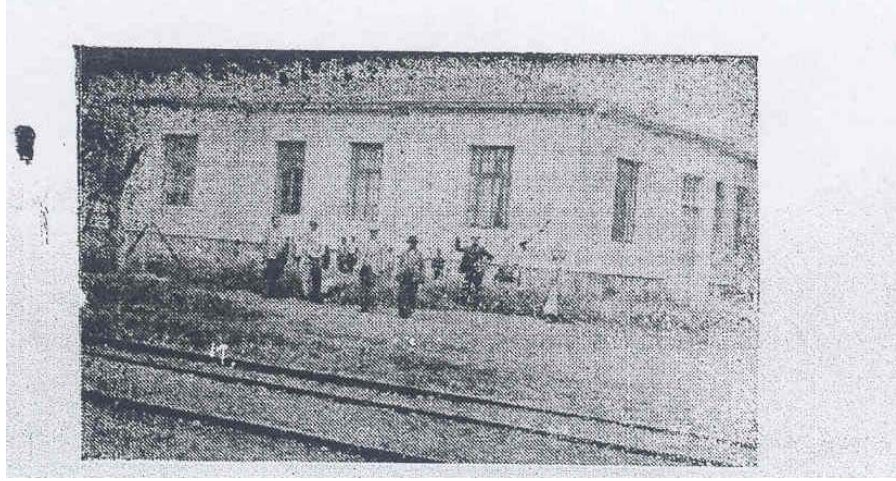
Alaniçi Köyü İlkokulu

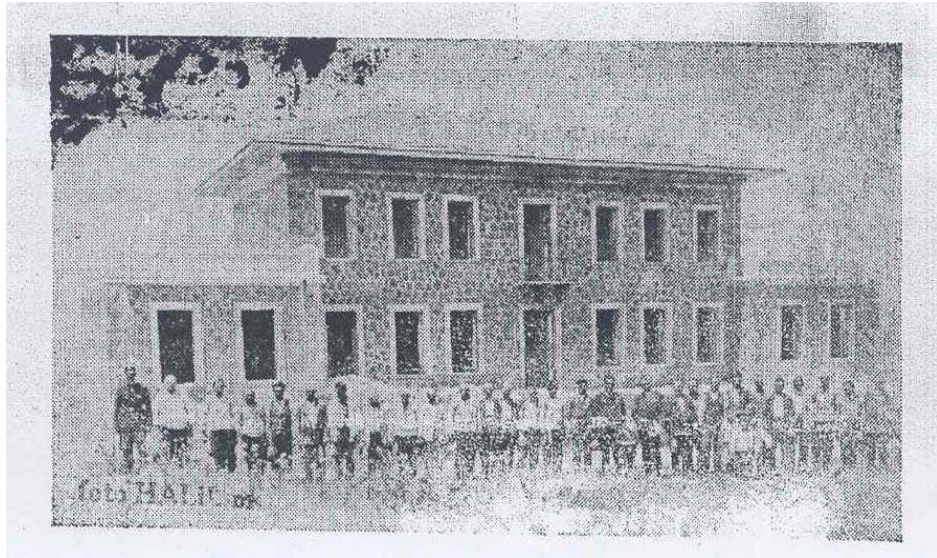
Karakuzu Köyü İlkokulu

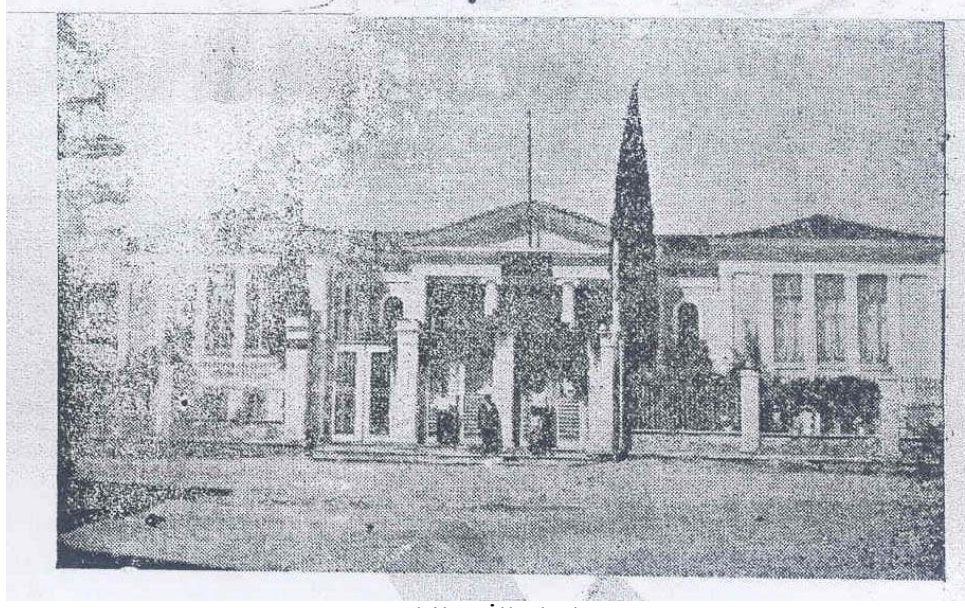
Bozalan Köyü İlkokulu

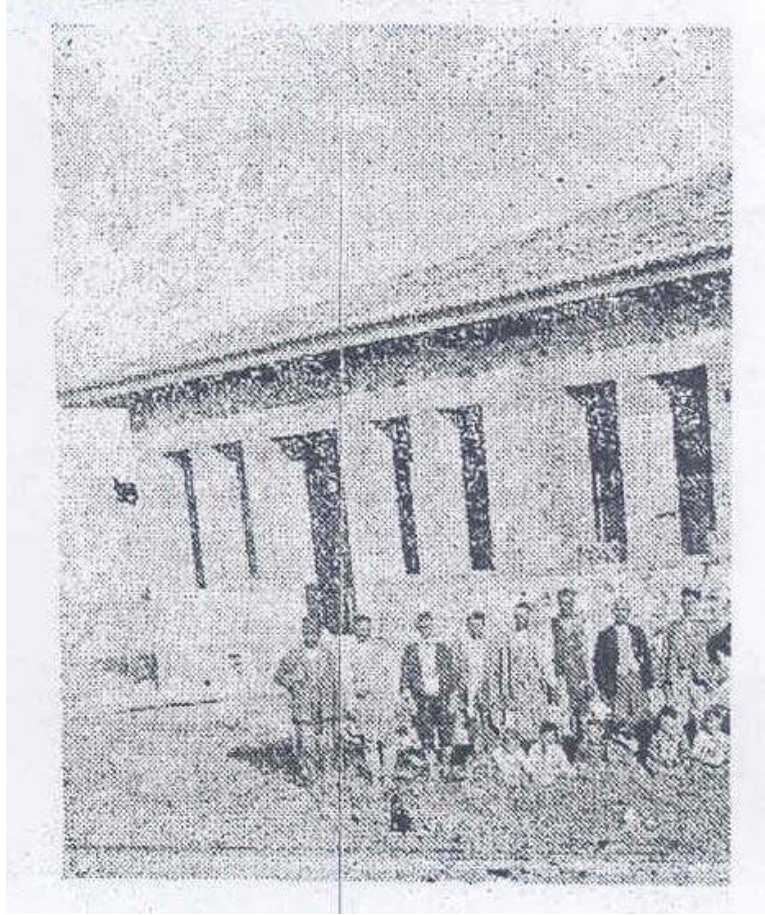
Emiralem Nahiyesi İlkokulu

Ulucak Köyü İlkokulu

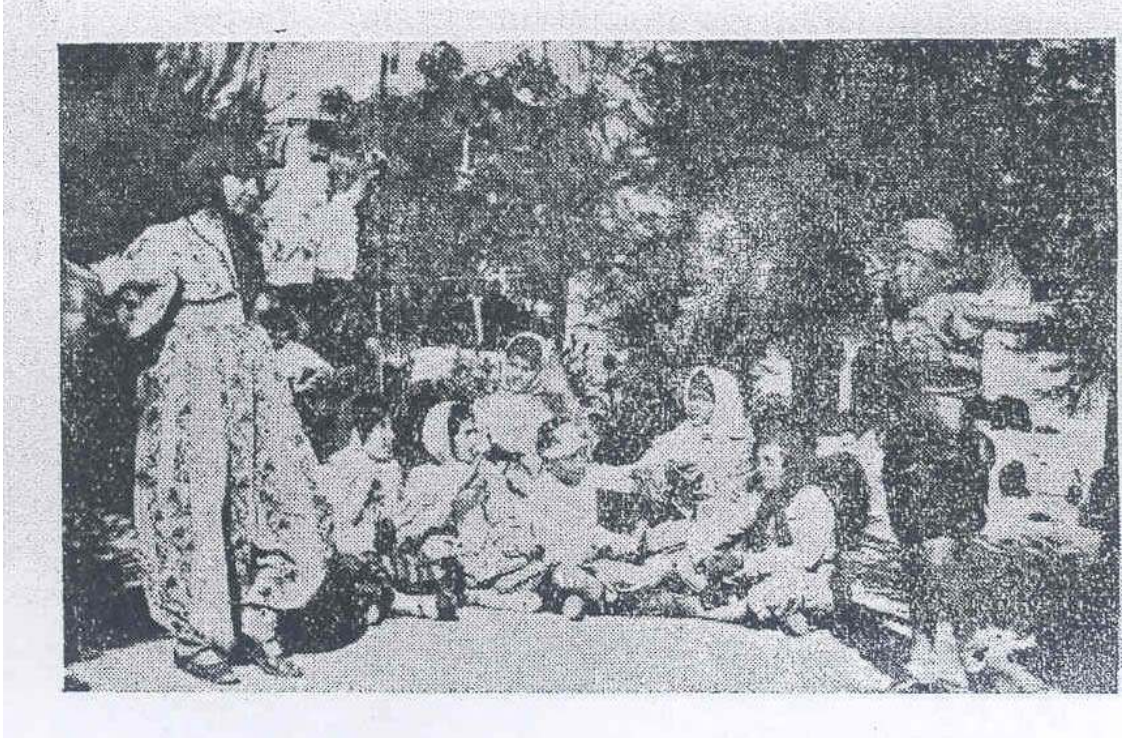
Kubilay İlkokulu

Kesik Köy İlkokulu

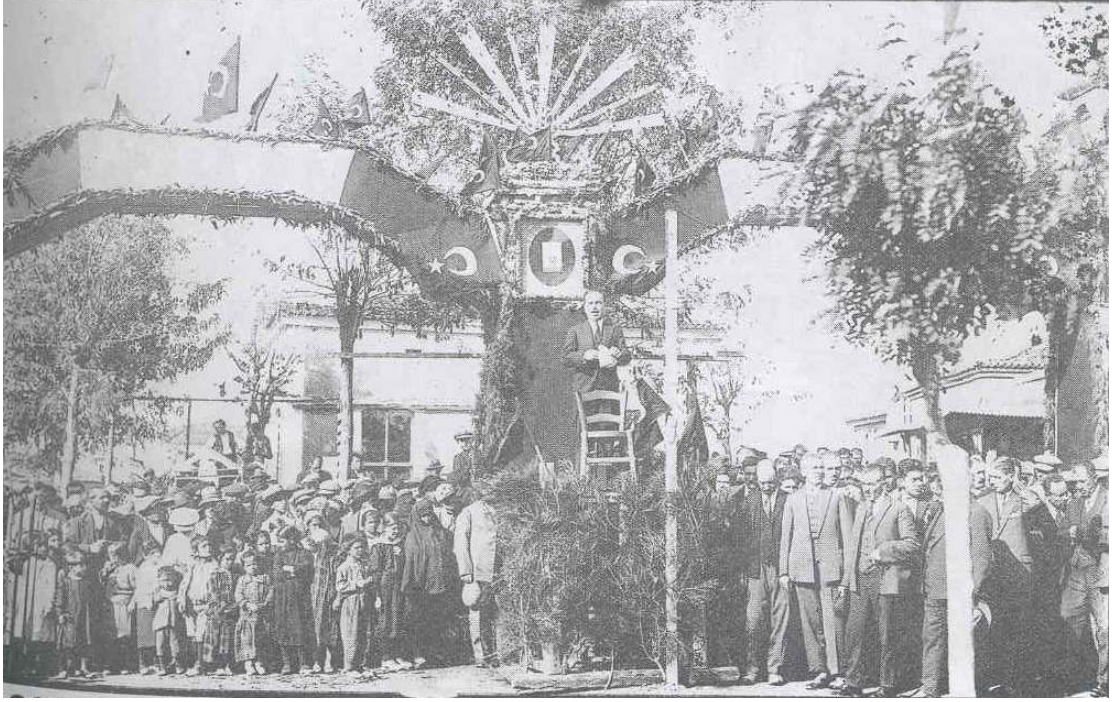
Kubilay İlkokulu'nun veda msameresinde "Zafer Perileri" piyesini sergileyen öğrenciler

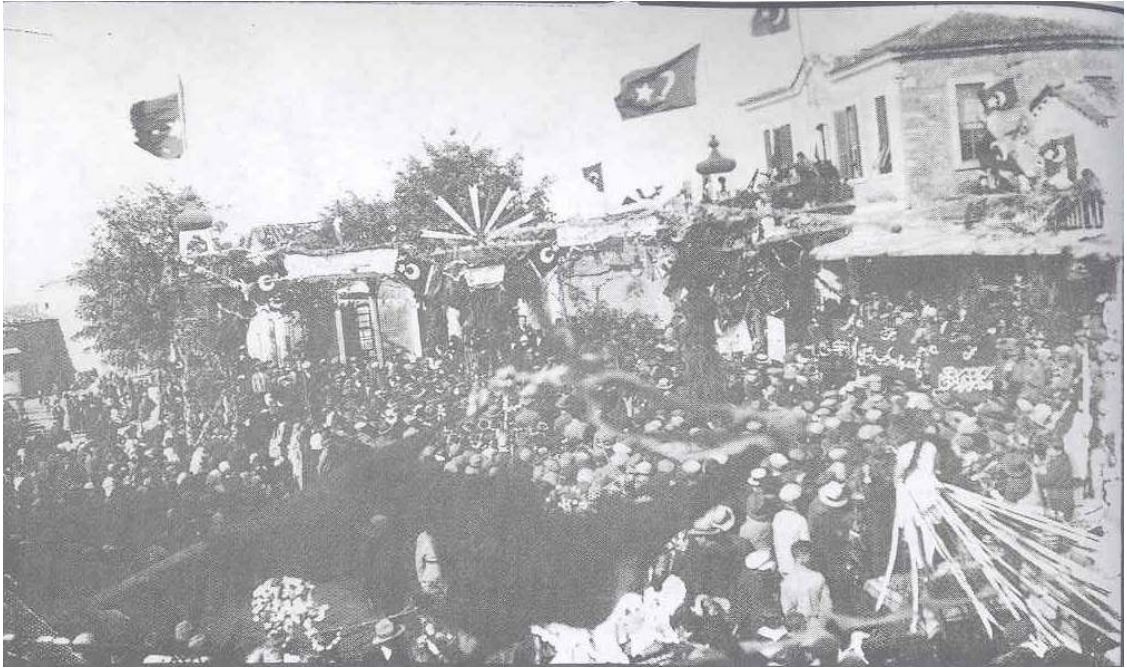
Kubilay İlkokulu'nun veda msameresinde zeybek oynayan ğrenciler

CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARI

Oktay Özengin, a.g.e.'den Alınmıştır.

1927 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

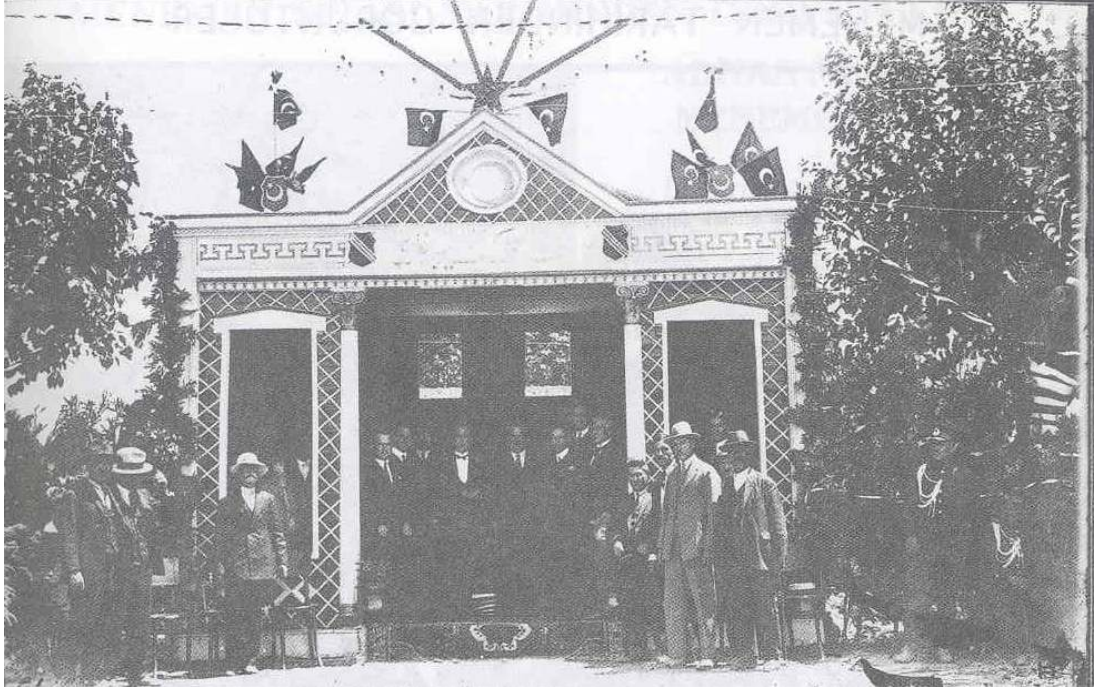

1927 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

ATATÜRK'ÜN ZİYARETLERİ
Oktay Özengin, a.g.e.'den Alınmıştır.

Atatürk'ün 1926 yılındaki gelişi için yapılan hazırlıklardan bir sahne

Atatürk'ün 1926 yılındaki ziyaretinde "Safa Geldin Yüce Gazi" yazısının önünde

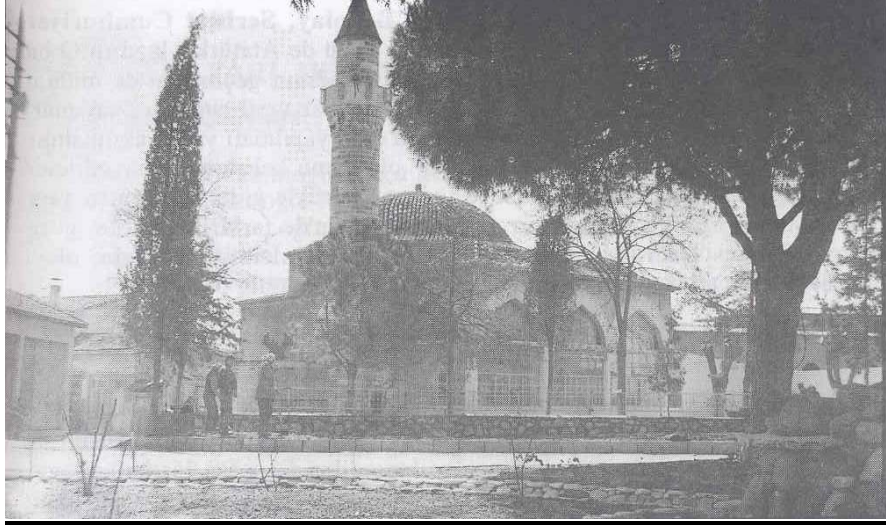
Atatürk'ün 1926 yılında Menemen'i ziyaretinde

MENEMEN OLAYI

Oktay Özengin, a.g.e.'den Alınmıştır.

Devrim Şehidi Kubilay

Kubilay'ın Şehit Edildiği Kazaz Camii

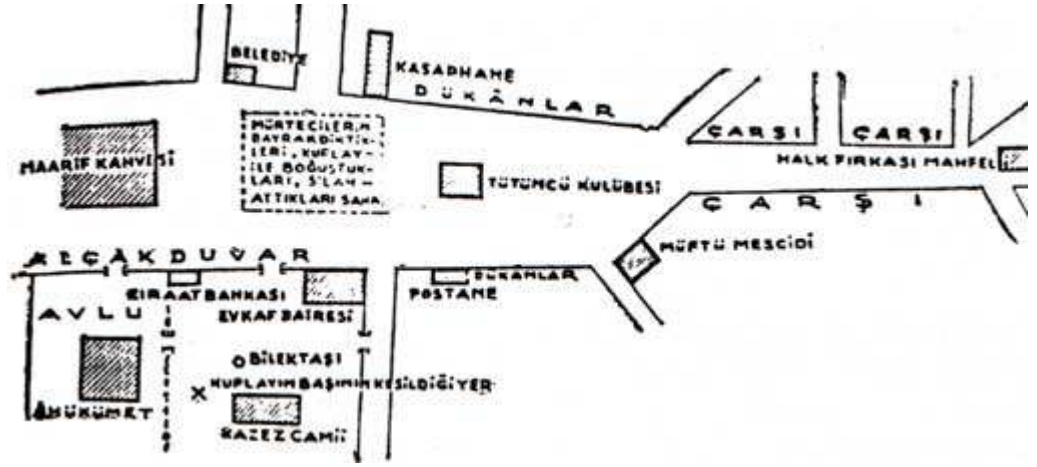

Kubilay'ı şehit eden mürteciler

Divan-ı Örfî tarafından yargılananlardan bir kısmı

www.belgenet.com/190/kubilay-01.html isimli adresten alınmıştır.

Kubilay'ın şehit edildiği yeri gösterir kroki

APIKAM'dan alınmıştır

Şehit Kubilay'ın Cenaze Töreni

Şehit Kubilay Abidesi

BELGELER

شاهد ایدیم حوال و ملک مفتی طرفه کدریاد ایدیم نقدات	تقدیم ایدیم مئورک ایضا مات اختلاف : تقدیم ایدیم مئورک اعتبار ایدیم برعلی اولایی تقدیم دین بوسنونه درج ایدیم
نمبر قضای معامد الحکیم ۱۶ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۱ - ۱۰۲ - ۱۰۳ - ۱۰۴ - ۱۰۵ - ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰ - ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ - ۱۱۶ - ۱۱۷ - ۱۱۸ - ۱۱۹ - ۱۲۰ - ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۲۶ - ۱۲۷ - ۱۲۸ - ۱۲۹ - ۱۳۰ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ - ۱۵۲ - ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۵۸ - ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۰ - ۱۷۱ - ۱۷۲ - ۱۷۳ - ۱۷۴ - ۱۷۵ - ۱۷۶ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۳ - ۱۸۴ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱ - ۲۰۲ - ۲۰۳ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۰ - ۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۸ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۳۶ - ۲۳۷ - ۲۳۸ - ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۴۱ - ۲۴۲ - ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۵۸ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۶۱ - ۲۶۲ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۷۳ - ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱ - ۲۸۲ - ۲۸۳ - ۲۸۴ - ۲۸۵ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۲۸۸ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳ - ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۲۹۹ - ۳۰۰ - ۳۰۱ - ۳۰۲ - ۳۰۳ - ۳۰۴ - ۳۰۵ - ۳۰۶ - ۳۰۷ - ۳۰۸ - ۳۰۹ - ۳۱۰ - ۳۱۱ - ۳۱۲ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۵ - ۳۱۶ - ۳۱۷ - ۳۱۸ - ۳۱۹ - ۳۲۰ - ۳۲۱ - ۳۲۲ - ۳۲۳ - ۳۲۴ - ۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۸ - ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱ - ۳۳۲ - ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۴۰ - ۳۴۱ - ۳۴۲ - ۳۴۳ - ۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۴۶ - ۳۴۷ - ۳۴۸ - ۳۴۹ - ۳۵۰ - ۳۵۱ - ۳۵۲ - ۳۵۳ - ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶ - ۳۵۷ - ۳۵۸ - ۳۵۹ - ۳۶۰ - ۳۶۱ - ۳۶۲ - ۳۶۳ - ۳۶۴ - ۳۶۵ - ۳۶۶ - ۳۶۷ - ۳۶۸ - ۳۶۹ - ۳۷۰ - ۳۷۱ - ۳۷۲ - ۳۷۳ - ۳۷۴ - ۳۷۵ - ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۷۸ - ۳۷۹ - ۳۸۰ - ۳۸۱ - ۳۸۲ - ۳۸۳ - ۳۸۴ - ۳۸۵ - ۳۸۶ - ۳۸۷ - ۳۸۸ - ۳۸۹ - ۳۹۰ - ۳۹۱ - ۳۹۲ - ۳۹۳ - ۳۹۴ - ۳۹۵ - ۳۹۶ - ۳۹۷ - ۳۹۸ - ۳۹۹ - ۴۰۰ - ۴۰۱ - ۴۰۲ - ۴۰۳ - ۴۰۴ - ۴۰۵ - ۴۰۶ - ۴۰۷ - ۴۰۸ - ۴۰۹ - ۴۱۰ - ۴۱۱ - ۴۱۲ - ۴۱۳ - ۴۱۴ - ۴۱۵ - ۴۱۶ - ۴۱۷ - ۴۱۸ - ۴۱۹ - ۴۲۰ - ۴۲۱ - ۴۲۲ - ۴۲۳ - ۴۲۴ - ۴۲۵ - ۴۲۶ - ۴۲۷ - ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰ - ۴۳۱ - ۴۳۲ - ۴۳۳ - ۴۳۴ - ۴۳۵ - ۴۳۶ - ۴۳۷ - ۴۳۸ - ۴۳۹ - ۴۴۰ - ۴۴۱ - ۴۴۲ - ۴۴۳ - ۴۴۴ - ۴۴۵ - ۴۴۶ - ۴۴۷ - ۴۴۸ - ۴۴۹ - ۴۵۰ - ۴۵۱ - ۴۵۲ - ۴۵۳ - ۴۵۴ - ۴۵۵ - ۴۵۶ - ۴۵۷ - ۴۵۸ - ۴۵۹ - ۴۶۰ - ۴۶۱ - ۴۶۲ - ۴۶۳ - ۴۶۴ - ۴۶۵ - ۴۶۶ - ۴۶۷ - ۴۶۸ - ۴۶۹ - ۴۷۰ - ۴۷۱ - ۴۷۲ - ۴۷۳ - ۴۷۴ - ۴۷۵ - ۴۷۶ - ۴۷۷ - ۴۷۸ - ۴۷۹ - ۴۸۰ - ۴۸۱ - ۴۸۲ - ۴۸۳ - ۴۸۴ - ۴۸۵ - ۴۸۶ - ۴۸۷ - ۴۸۸ - ۴۸۹ - ۴۹۰ - ۴۹۱ - ۴۹۲ - ۴۹۳ - ۴۹۴ - ۴۹۵ - ۴۹۶ - ۴۹۷ - ۴۹۸ - ۴۹۹ - ۵۰۰ - ۵۰۱ - ۵۰۲ - ۵۰۳ - ۵۰۴ - ۵۰۵ - ۵۰۶ - ۵۰۷ - ۵۰۸ - ۵۰۹ - ۵۱۰ - ۵۱۱ - ۵۱۲ - ۵۱۳ - ۵۱۴ - ۵۱۵ - ۵۱۶ - ۵۱۷ - ۵۱۸ - ۵۱۹ - ۵۲۰ - ۵۲۱	

[illegible]

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN KAZASI
(1923-1933)**

NİHAL GONCA

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. NEJDET BİLGİ

MANİSA

2005

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: GONCA

Adı: NİHAL

**Tezin Türkçe adı: CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN KAZASI
(1923-1933)**

**Tezin Yabancı adı: MENEMEN KAZASI IN THE EARLY YEARS OF TURKISH
REBUBLIC (1923-1933)**

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Yılı: 2005

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: XII+243

Referans sayısı: 1025

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Nejdet

Soyadı: BİLGİ

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Menemen**
- 2- Yerel Tarih**
- 3- Yunan İşgali**
- 4- Sosyal Yapı**
- 5- Cumhuriyet Dönemi**

- 1- Menemen**
- 2- Local History**
- 3- Greek Invasion**
- 4- Social Structure**
- 5- Republic Period**

Tarih:

İmza :

ÖZET

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli bu tez çalışmasında, günümüz çağdaş tarih anlayışı içerisinde önemli bir yer işgal etmeye başlayan yerel tarihçiliğin gelişmesiyle, yaşadığımız coğrafyayı daha iyi anlamaya karşı duyulan ilgiden yola çıktık.

Çalışmamızda, Yunan işgal dönemini en ağır sonuçlarıyla yaşayan bir ilçenin, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte her alanda yapılan değişikliklere uyum sürecini incelemek istedik. Bu bağlamda, ilçe genelinde meydana gelen siyasi, idari, ekonomik, zirai ve sosyal yeniliklere değinerek, halkın bunlara olan yaklaşımını göstermeyi amaçladık. Bu bağlamda özellikle ilçenin nüfus yapısındaki değişimi vurguladık. Cumhuriyet’in eğitime verdiği önemi, ilçe ölçeğinde inceledik. Güvenlik sorununun dönem içinde hangi boyutlarda olduğunu vurgulamaya çalıştık. Böylece parçadan bütüne gidilerek, ülke genelinde halkın inkılapları ve onların getirdiği yeni yaşam tarzını algılaması, onlarla yaşamayı öğrenmesi sürecini inceledik. Bu süreç içinde oldukça önemli bir yer tutan, Menemen’in istemeden de olsa ev sahipliği yaptığı Kubilay Olayı ile ilgili gelişmeleri tüm yönleriyle aktardık. Sonuç olarak Milli Mücadele ile birlikte, Cumhuriyet’in ilk on yılının Batı Anadolu’da, tarımsal ekonomiye dayanan bir ilçedeki panoramasını çıkarmaya çalıştık.

ABSTRACT

By the progress in the local historiography which starts to have an important place in today's modern history sense, we have started from the point of the interest in understanding the local areas in this thesis study called "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)" ["Menemen *Kazası* in the early years of Turkish Republic (1923-1933)"] .

The harmony process with the changes by the Republican Administration in every area is studied for an *ilçe* that has suffered the heaviest results of the Greek Invasion. In this sense, it is aimed to show the approach of the public by examining the political, administrative, economic, agricultural and social changes that were made in *ilçe*-wide. Particularly, the change in the population structure of the *ilçe* is emphasized in this context. The importance given to the education by the Republican regime is tried to be determined in the *ilçe* scale. It is also tried to be emphasized that how much the security problem there was in the period. Therefore, by going from pieces to the integrity, in nation-wide perspective, the perception of the reforms and as a result of them the new style of life by the public and the process of learning to live with the changes are examined. The developments related to the incident in the *ilçe* which was unwillingly the home of the incident are tried to be given. To sum up, following the national struggle, the panorama of an agricultural economy-based *ilçe* in the western Anatolia of the first decade of the Turkish Republic is exposed.

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../2005

Nihal GONCA

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Nihal GONCA**'nın "**Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)**" konulu tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde saat 'da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☐ OY BİRLİĞİ ☐

DÜZELTME yapılmasına ☐ * OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ☐ ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐ ☐

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.	X
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

A. Menemen Adı ve Kökeni	1
B. Menemen'in Coğrafi Konumu.	3
C. Menemen'in Tarihçesi	4

I.BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MENEMEN (1919-1922)

A. Mütarekeden İşgale Kadar Menemen.....	12
B. Menemen'in İşgali.	13
C. Menemen Katliamı	19
D. Bergama Bozgunu ve Menemen'de İkinci Katliam Girişimi.....	36
E. Menemen'in Kurtuluşu	39

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE İDARİ VE SİYASİ HAYAT

A. İdari Hayat.....	44
1. İdari Taksimat	44
a. Osmanlı Döneminde İdari Taksimat	44
b. Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat	45
2. İdareciler	48
B. Belediye.....	51
1. Başkanlar ve Seçimler	51
2. Mali Durumu	55
3. Su – Elektrik-Telefon	55
4. Belediyenin İmar Faaliyetleri.....	58
C. Bayındırlık ve İmar Faaliyetleri	59
1.İmar Faaliyetleri	59
2.Yollar	61
3.İzmir-Menemen-Bergama Şosesi	62
4.Köprüler	64
D. Siyasi Hayat	64
1. Siyasi Faaliyetler.	64
2. Menemen Olayı	69

a. Yargı Süreci	85
b. Olayla İlgili Çeşitli Görüşler	92
c. Anma Törenleri	93
d. Kubilay Abidesi.....	97

III. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE SOSYAL ve KÜLTÜREL HAYAT

A. Nüfus	102
1. Cumhuriyet Devri Öncesinde Menemen'in Nüfusu.	102
2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Menemen'in Nüfusu	105
3. İskan İşleri	110
B. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri	118
1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim.	118
2. Cumhuriyet Döneminde Eğitim.	119
a. Eğitimle İlgili Gelişmeler	119
b. Okullar	126
c. Yeni Harflere Geçiş.	131
3. Kültürel Ortam ve Faaliyetler	135
a. Etkinlikler.	135
b. Bayram Kutlamaları	136
c. Atatürk'ün Ziyaretleri	139
d. Arkeolojik İncelemeler	140
C. Sağlık	141
D. Cemiyetler	145
1. Tayyare Cemiyeti	145
2. Himaye-i Etfal Cemiyeti	147
3. Menemen Muallimler Birliği.....	149
4. Türk Ocağı	151
5. Menemen Musiki Cemiyeti.	154
E. Asayiş	155
1. 1923-1924 Yılları	156
2. 1925 Yılı.	157
3. 1926 Yılı.	158
4. 1927 Yılı.	159
5. 1928 Yılı	161
6. 1929 Yılı.	165
7. 1930 Yılı	167
8. 1931 Yılı	168
9. 1932 Yılı	169
10.1933Yılı.	171
F. Sportif Faaliyetler	171

IV. BÖLÜM
CUMHURİYETİ'İN İLK YILLARINDA MENEMEN'DE
EKONOMİK HAYAT

A. Ziraat Faaliyetleri	177
1. Zirai Arazi.	177
a. Menemen Ovası	177
b. Bataklıklar	178
2. Tarımsal Üretim	180
a. Tütüncülük	185
b. Bağcılık.	186
c. Narenciye.....	187
d. Zeytincilik	187
e. Ormancılık	187
3. Tarımsal Verimliliği Etkileyen Faktörler	190
a. Maddi Sıkıntılar	190
b.Çekirge İstilas.....	192
c.Tarla Fareleri	194
d. Seller.	195
e. Bitki Hastalıkları	196
4. Tarımsal Kuruluşlar	196
B. Hayvancılık.	198
1. Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim.	198
2. Hayvancılığın Gelişimi ile ilgili Projeler	198
3. Hayvan Hastalıkları	201
C. Ticaret ve Sanayi	204
1. Ticari Faaliyetler.	204
2. Sanayi Faaliyetleri	207
3. İktisadi Kuruluşlar	210
a. Menemen Ticaret ve Sanayi Odası	210
b. Menemen Ticaret ve Zahire Borsası	211
c. Banka Şubeleri	213
4. Maliye	214
SONUÇ	217
BİBLİYOGRAFYA	219
FOTOĞRAFLAR.....	226

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)” isimli tez çalışmam, yerel tarih çalışmalarının çıkış noktası olduğuna inandığım “yaşadığımız çevrenin geçmişine duyulan ilgi ve merak” sonucunda başladım.

İmparatorluk düzeninden demokratik Cumhuriyet düzenine geçilmesiyle ivme kazanmış inkılaplar sayesinde toplumsal değişim süreci başlamıştır. Halk, kendilerine verilen imkanların, onlara daha güzel bir yaşam vaadettiğini kavrayarak, bu değişim hareketlerine katılmıştı. “Yenileşme kültürü”nün edinilmesi ve yerleşmesi çok da kolay olmamakla birlikte, özellikle Menemen gibi işgal ortamını en şiddetli şekillerde yaşamış olan coğrafyalarda coşkunun daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Halk, başta eğitim faaliyetleri olmak üzere genel anlamda değişim süreçlerine katılmıştır.

Tez çalışmam giriş ve sonuç bölümlerinin dışında dört bölümden oluşmaktadır. Ana bölüm başlığına göre gruplandırılan konular içeriklerine göre alt başlıklarına ayrılmışlardır. Bunların yanında ekler bölümünde döneme ait çeşitli konulardan fotoğraflar ve arşiv belgelerinden örnekler bulunmaktadır.

Çalışmam esnasında özellikle gazete haberleri ve arşiv belgelerinden faydalandım. Gazete haberleriyle konuları günü gününe takip etme imkanı bulurken, bazı konularda oluşan kopuklukları giderme noktasında, döneme ait vilayet istatistikleri ve devlet salnameleri çalışmam esnasında ihtiyacım olan spesifik bilgileri vermesi ve bilgiler arasında köprü oluşturması açısından faydalı oldu. Arşiv belgelerinden çeşitli konular için faydalanmakla beraber, özellikle Menemen Katliamı ve iskan konularında dönemlerinde hazırlanmış raporlar sayesinde, birinci elden kişilerin ağzından, resmi olarak onaylanmış bilgiler edinme fırsatı buldum.

Bunların yanısıra konumla ilgili olarak çeşitli makalelerden ve bildirilerden de yararlandım. Dergiler içinde özellikle Menemen Ant ve Ölçü dergisi inceleme dönemim içinde Menemen’de yayınlanmış, özgün kaynaklardı. Bunlardan Menemen Ant dergisi, 1932-1933 yıllarında Menemen’de yayınlanmış çeşitli konularda yazıların bulunduğu yerel bir dergidir. Ölçü Dergisi ise, Menemen Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Cumhuriyet’in 10. yılı nedeniyle bastırılan, içerisinde Menemen Kazası’nın tarım,

ticaret, sanayi alanında on yıl içinde uğradığı değişiklikleri gösteren istatistiksel bilgilerin bulunduğu bir yayındır.

Konuların bazılarında ilgili kitaplar yardımıyla önceki dönemlere ilişkin bilgiler vererek, bunların daha iyi anlaşılmasına ve pekişmesine gayret gösterdim.

Menemen Olayı ile ilgili bölümde Hariciye Nezareti tarafından olayın hemen ardından yayınlanmış olan bir kitapçık kullandım. Olayın özet olarak anlatıldığı bu kitapçık, Hariciye Nezareti tarafından basıldığı için, bende, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin çatırdadığına ve Mustafa Kemal’in istifa edeceğine” yönelik olarak yayın yapan dış basına karşı bir önlem olarak bastırılmış olabileceği düşüncesini doğurdu. Ayrıca konuyla ilgili olarak çeşitli kitap, makale, gazete haberleri ve arşiv belgelerinden yararlandım.

Tez çalışmam esnasında öncelikle moral desteği olmak üzere her türlü yardımlarından dolayı başta aileme, sevgili arkadaşlarım Şahin SONYILDIRIM’a, Melisa URGANDOKUR’a, Yunus İNCE’ye, kuzenim Onur BAYSAN’a, çalışmalarım esnasında uyarıları ve katkılarıyla beni yönlendiren, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ’ye, faydalandığım arşiv ve kütüphanelerin görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Nihal GONCA
Çanakkale, Ağustos 2005

KISALTMALAR

ATBD	:	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. EUM. AYŞ	:	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. KMS	:	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. İ. UM	:	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
Haz	:	Hazırlayan(lar)
ny.	:	No yok
byy	:	Basım yeri yok
bty	:	Basım tarihi yok
s.	:	Sayfa